EÖTVÖS KÁROLY MUNKÁI

XX.

HARCZ A NEMZETI HADSEREGÉRT

BUDAPEST MDCCCCVI
VIII., ÜLLŐI-ÚT 18. SZÁM.

RÉVAI TESTVÉREK
IRODALMI INTÉZET R.-T.

EÖTVÖS KÁROLY

HARCZ A NEMZETI HADSEREGÉRT

BUDAPEST MDCCCCVI
VIII., ÜLLŐI-ÚT 18. SZÁM.

RÉVAI TESTVÉREK
IRODALMI INTÉZET R.-T.

Révai és Salamon könyvnyomdája, Budapest, VIII., Üllői-út 18.

TÁJÉKOZÓ.

(Szónokaink összegyüjtött beszédei. — Nem elterjedt nemzeti olvasmányok. — Hány nyilvános beszédet tartottam életemben? — Mik az okaim arra, hogy beszédeim egy részét kiadjam? — Az én nemzedékem. — Az én életem feladata.)

Beszédeimből egy kötetnyit adok ezuttal a nagyközönség kezébe. Nyájas olvasóimnak módjukban áll nyilvános beszédeimben napvilágra jött szellemi munkásságom gyümölcseit is megtekinteni, olvasgatni s birálgatni.

Kétségem van, vajjon nem elbizakodás-e, nem vakmerőség-e összegyüjtött beszédeket tenni a közönség elé? Ez a kérdés nem elméleti, sőt a mi irodalmi és müveltségi viszonyaink közt igen is gyakorlati.

Voltak állami közéletünk jeles férfiai közt kiváló szónokok. Kevés szónok beszédeit gyüjtötték össze az élők vagy a hivek vagy az örökösök. Wesselényi Miklós, felső-bükki Nagy Pál, ifjabb Balogh János, Szemere Bertalan, Klauzál Gábor, Szilágyi Dezső beszédeihez például csak a történet és az irodalom buvárainak vesződséges munkásságával lehet eljutni. Kossuth és Széchenyi beszédeit most gyüjtögetik, most

rendezik sajtó alá. Miként várhatnók, hogy oly férfiak gyüjteményes beszédeit fölkarolná a nagyközönség, a kiknek neve nem korszakjelző, habár egykor közéletünk hatalmas alakjai voltak is?

De kétségeim főforrása még se ez a körülmény, hanem egészen más. Ime, hogy másokat ne emlitsek, báró Eötvös József, idősb gróf Andrássy Gyula s gróf Apponyi Albert beszédei gondos átnézés után gyüjteményekben állnak a nemzet előtt. Vajjon nemzeti olvasmányok-e ezek? Nem! Vajjon osztályok vagy széles néprétegek vagy tanuló ifjuságok gyönyörüség vagy okulás végett vagy követendő példaként mindennapi olvasmánynak tekintik-e ezeket? Fájdalommal kell megvallanunk: nem!

Okát ne keressük. Könnyedén és gyorsan az okot megváltoztatni ugy se tudnók. Én csak a tényt akarom megjelölni, a helyzet igazságára rámutatni.

De itt van az én kételkedéseim főforrása is. Hát akkor én miért gyüjtsem össze s miért adjam ki nyilvános beszédeimet? Miért számithatnék én nagyobb sikerre, mint a melyet ama férfiak beszédgyüjteménye elért?

Deák Ferencz beszédeinek sikere engem nem ejt mámorba, nem kecsegtet semmivel. Az ő alakja, munkássága s történelmi szerepe más, mint összes kortársaié. Minden nemzet minden világhelyzetének mások az igazságai, más a bölcsesége. Ő Magyarország háromszáz éves világhelyzetének igazságait és bölcseségét hirdeti s a mig ez a helyzet gyökeresen meg

nem változik: szavai a gondolkozó hazafi előtt mindig emlékezetben maradnak.

De ha beszédeimet vagy legalább azok némelyikét mégis át akarom adni az életnek, az irodalomnak és a birálatnak: okaimról, ha röviden is, be kell számolnom.

Több mint negyven év óta vagyok a közélet embere s harmincznégy év óta törvényhozó s időszaki iró. Ez idő alatt s e szereplésben sokat kellett észlelnem, sok nagy kérdéssel foglalkoznom, sok politikai szenvedélylyel, sok közéleti féltékenységgel, gyanusitással és cselszövénynyel megküzdenem. A nemzedék vezére soha nem voltam, de közéletünk fejlődésére időnként igen nagy befolyást gyakoroltam. Deák Ferencz halála óta, az utolsó harmincz év óta sohase juthattam oly nyugalmas állapotba, hogy a közélet harczaiban közlegény maradhattam volna. Buzgósággal kellett tehát munkálnom a jellemnek, az ékesszólásnak s az eszmék és gondolatok irodalmi alakjainak hatalmával.

Körülbelül ötszáz beszéd az, melyet a hazai s kis részben a külföldi sajtó is érdemesnek tartott nyilvános beszédeim közül a közlésre s a különböző pártok is méltónak tartották a figyelemre. Ennek legnagyobb része, mintegy négyszáz, a parlamentben hangzott el. Ezen kivül voltak beszédeim országos figyelemmel kisért törvényszéki ügyekben s emlékszerü beszédek országos nevek halálakor; voltak tömegek elméjét izgató népgyülési szónoklatok s voltak ugynevezett felolvasások, melyeket azonban én nem szoktam előre

kiejtett szó is óriási hatásu a közélet mozgalmas napjaiban. S azután az állami közélet harczosára sokban ugyanazok a természettörvények irányadók, a melyek a szinművészet hősére. Korát és közönségét időnként magával ragadja. Más kor, más közönség sehogy se érti: miért?

De beszédeim némely részének kiadására vannak más okaim is.

Iró vagyok. Költői és irodalmi műveim sajátságosak, egyéniek és sokfélék. Ugy gondolom, van köztük sok, a mely tuléli koromat s minden kortársamat. Mert nemzetem lelke, fajom szelleme s a magyar nyelv fensége és gazdagsága él bennük. Miért ne akadna olvasójuk késő időkben is?

De a ki irodalmi műveimet megkedveli, ismerni akarja nyilvános beszédeimet is. Szinte vágyakozik az irónak mind a két erejét összehasonlitani. Azt, a melyik a szónoklat hevében rögtönözve nyilatkozik azzal, a melyik tünődve, ábrándozva, gondosabban vezeti a tollat betüről-betüre. Érdekes természeti tünemény is, miként alakitja meg ugyanaz az agy rögtönzött beszédben gondolatait s miként irásban.

S van még más okom is.

Parlamentünk alig ismeri már a tökéletesen magyar szónoklatot. Közéletünk nagy szónoki hirben álló férfiai nem tiszta magyar elmével gondolkoznak. A német gondolkodás modora nagyon divatossá vált már. Akadémiai és egyetemi tudósaink magyar szavakkal, de nem magyarul irnak. A tudományos német bölcselet terminológiája, műszavai, meghatározásai s mondásai nagyon mélyen beszivódtak már nagy szónokaink eszejárásába. Ezt az eszmét: »hazaszeretet« ma már igy kell alakba ölteni: »az állami érdekek tisztelete«. Deák Ferencz imádsága: »éljen a haza!« — most már ódon állapot. E gondolat korszerü szokott alakja ez: »viruljon az állam!«

Igy is jól van, a gondolat igy is szép, de alakja már nem a mienk, nem az enyém. Folytathatnám kézzelfoghatóbb, csillogóbb idézetek nagy tömegével. Szilágyi, Pulszky, Apponyi, Csemegi, Széll, Berzeviczy, Tisza gróf beszédei a német ész állambölcseletének különös műszavait bujálkodó gazdagságban ontják ránk. Ezek korszerü nagy szónokaink. Hatásuk nagy, gondolatalakitási módszerük terjed, nyomdokaikban haladnak mások is. Támogatja őket az akadémia és az egyetem tudósainak pogány nyelve s napi sajtónk irásmódjának tökéletes züllöttsége.

E tünet irtózatos betegség tünete. Félek tőle. Féltem nemzetem ifjuságát. Féltem a magyar nyelvnek minden más nyelv fölött ragyogó fenségét. Féltem a magyar elme gondolkozásának üdeségét, tisztaságát, eredetiségét. Azért küzdök ez irány ellen. Szépirodalmi, tudományos és szónoki nyelvem, irásmódom s gondolatalakitó módszerem egyenes harcz ez irány ellen.

Természetesen az én műveim se tökéletesek s ahhoz a véghez, melyet el kell érnünk, még el nem jutottak. De azt hiszem, műveim a komoly nagy kisérlet s a tudatos erőfeszítés nevét méltán megérdemlik. Beszé-

deimben sok a gyöngeség. A mit remeknek nevez a szépműtan, talán jobban meg tudtam volna közelíteni. De az állami közélet munkása a multtól és jelenvalótól, a szokástól és divatostól egyszerre el nem szakadhat, ha a hatást, melyre törekszik, zavarni nem akarja. És azután minden parlamenti beszédem tökéletes rögtönzés.

A rögtönzésben van beszédeim ereje, de egyuttal szerkezeti és költői nyelvbeli gyöngesége. Valamelyik későbbi kötetben lesznek majd kis számmal gondosan készült beszédeim is. Ezek számára semmi oldalról se fogadok el mentséget. A legkeményebb szépműtani birálat elé is készséggel oda ajánlom. De ezek nem parlamenti beszédek.

Minden parlamenti nagy beszédem igy készült:

Ülés előtt félórával fölmegyek a képviselőházba s valamely üres teremben három-négy darab papirra följegyzem gondolataim sorrendjét, jelző szavát s egymásutánját. Azután végig hallgatom az előttem szólót. A mit gondolataiból észrevétellel vagy birálattal akarok kisérni, arra nézve is följegyzek egy-egy szót papiromra s nyomban elkezdem beszédemet. Csak tehetségem, találékonyságom s a hallgató közönség figyelmének mértéke és természete vezet azon túl. S a vitató hajlam, a vidámság, az élcz és a szelid, de éles gúny.

Beszédeim vitázó természetüek. Államférfiui helyzetemben nem lehettek mások. Meggyőződésem harminczegy esztendeig a legkomolyabb ellenzékre szegezett. Alkotásra tehát nem volt alkalmam; előterjesztő,

oktató és földerítő beszédeket nem tarthattam. Csak vitázó és harczos beszédet.

De minden beszédem nem egyenlően értékes. Se beszédeim minden része nem egyenlően művészi becsü. Az olvasó önkénytelenül rájön erre.

Életem feladatát korán felismertem. Nagy nemzedék után jött az én nemzedékem. Nagy történelmi korszak után az én korszakom. De az én nemzedékem, az én korszakom kicsinyes és bágyadt. Jókai elöregedésével bezáródott a nagy, az igazi nemzetvezérek dicső korszaka. A nemzet mostani vezérei a pártok összebeszéléséből keletkezett ideiglenes pótlások. Ne értsen engem félre senki. Tiszteletem erős és eleven irántuk. De én nem néhány napnak, én hosszu időknek számára akarom hirdetni az igazságot. Életem feladatát akként jelölte meg a gondviselés és az én elszántságom, hogy én gyönge nemzedék előtt, kicsinyes és bágyadt korszakban legyek a magasztos nemzeti eszmék hirdetője, a magyar faj igazságainak lankadatlan mivelője. S végezzem munkám a költészet, az irodalom és a szónoklat hatalmának segitségével.

Ime e kötet a nemzeti hadseregért vivott parlamenti harczaim bizonysága. Ez ügyben tartott minden beszédem itt nincs összegyüjtve. De mutatónak ez is elég. A legnagyobb mértéket alkalmazza bár nyájas olvasóm, vajjon ez ügyben életem feladatát iparkodtam-e teljesiteni: nem félek mértékétől. Ne kedvezzen nekem semmit. Megnyugszom itéletében.

Még csak kevés megjegyzést bocsátok előre.

Beszédeim a képviselőház naplóiban vannak megörökitve. Ugy vannak ott, a hogy az országgyülés hivatalos gyorsirói leirták. A gyorsirói jegyzeteket én nem szoktam rendesen átnézni s beszédemet a pongyolaságtól s a tévesen irt szavaktól és mondatoktól megtisztitani. De gyüjteményes műveim számára átfutottam a naplókat s a leirásbeli feltünő hibákat és tévedéseket kiigazitottam.

A hivatalos gyorsirók a beszéd külön hatását is jelzik s jelzéseikkel a beszédek teletüzködvék: »Helyeslés. Zajos helyeslés. Derültség. Zaj. Mozgás. Szónokot üdvözlik stb.« Efélék a jelzések. Ezeket beszédeimből lehetőleg kihagytam. Hadd legyen a beszéd a maga meztelenségében az olvasó előtt.

Kihagytam a közbeszólások nagy részét s más képviselőknek egymással való feleselését is. Csak oly közbeszólást közlök, a melyre felelnem szükséges volt.

Husz éven át vezető szerep hárult rám az országos függetlenségi párton s egy ideig elnöke is voltam e pártnak. Nagy politikai küzdelmekben volt részem az alkotmány tisztaságáért, a becsületes kormányzásért, a képviselői függetlenségért, a magyar miveltség uralmáért, a haladás és jogegyenlőség nagy intézményeiért. Ha élek, azoknak a beszédeknek egy részét is összegyüjtöm, a melyeket ez a küzdelem szült.

A SZOLGÁLATI IDŐ.

I.

A BESZÉD TÖRTÉNETE.

A beszédet az országgyülés képviselőházában 1888 ik évi április hó 26-án tartottam. Oka és tárgya a katonai szolgálati idő kiterjesztése volt.

Tisza Kálmán kormánya 1888. évi április hó 13-án törvényjavaslatot terjesztett elő, a mely szerint az első évfolyambeli póttartalékos katonákat Ő felsége parancsára további tényleges katonai szolgálattételre be lehessen hivni, illetőleg vissza lehessen tartani. A javaslat a legénységre vonatkozik.

Minthogy az alkotmány szerint a katonai rendes szolgálati idő három év: az ily visszatartás vagy ujra való behivás nem egyéb, mint a szolgálati idő kiterjesztése s a legénység alkotmányos jogának korlátozása. Az is kétségtelen, hogy csak a java legényeket tartják vissza, vagy hivják be ujolag. Tehát a jogegyenlőség is szenved az uj javaslattal. Ezeken kivül a javaslat a békelétszámot is emeli.

Beszédemben e kérdést tárgyalom. A kérdésnek oly részleteit, melyeket a többi szónok — nézetem szerint — nem világitott meg eléggé.

A véderő-bizottság április 23-án tárgyalta a törvényjavaslatot s néhány szónyi alaki változtatással elfogadta.

II.

A BESZÉD.

(A nemzet hadügyi jogai az 1867-ik törvény szerint. — A szolgálati idő meghatározása. — Ezt a jogot a javaslat alapján önkényüleg sérthetik. — A hosszú szolgálati idő közgazdasági káros volta. — A békelétszám emelése a militarizmus erősitése. — A jogot semmiféle tekintetből fel nem áldozzuk.)

Tisztelt Ház! Ámbár a Ház elnöke által felszólitva, magához a kérdéshez akarok szólani, mégis személyes megjegyzést bocsátok előre, hogy kijelentsem, hogy a honvédelmi miniszter ur az előbb, midőn egész haragosan fordult hozzám, hogy engem rendreutasitson . . .

(B. Fejérváry Géza honvédelmi miniszter közbeszól: Nem áll jogomban!)

. . . mert állitólag beszéde közben ezt a szót »phrasis« mondtam, teljesen tévedett, mert én beszédébe nem szóltam közbe: e szót »phrasis« nem használtam; azonban azt nem mondom, hogy nem is gondoltam.

Áttérve a kérdésre magára, melyet én igen nagy fontosságunak tartok, mindenekelőtt megjegyzem, hogy én avval az itt sokat emlegetett katonai józan észszel, fájdalom, nem rendelkezem, legalább gyakorlatig

nem, én tehát a tárgyaláson levő törvényjavaslat hadszervezeti és technikai kérdéseihez hozzá nem szólok, sőt tovább megyek és elismerem, hogy a törvényjavaslat tisztán hadszervezeti és technikai indokokból talán czélszerü és szükséges. Ezt elismerem, mert annyit belátok minden katonai józan ész nélkül is az egyszerü mathematikai törvénynél fogva, hogy 100 ezer katonánál 150 ezer ugyanolyan katona többet fog érni.

Ha a békelétszámot emeljük és ha ennek következtében valamikor a hadi létszám mozgósitás esetében nagyobb katonai készültséggel megy az ellenség elé: ez a mathematikai törvényeknél fogva csakugyan czélszerübb. Ezt belátom. Hanem állitom azt, hogy mind nekem, mind nekünk itt a törvényhozásban, mind pedig a miniszter urnak még egyéb tekinteteket is szem előtt kell tartani, nem csupán a hadszervezeti és technikai tekinteteket.

Mindenekelőtt szem előtt kell tartani két szempontot. Az egyik államjogi és közjogi, a másik pénzügyi és mindaz, a mi ezzel szorosan összefügg.

Tisztelt Ház! Ismételve megnéztem a Ház asztalán levő törvénykönyvet, melynek 1867. évfolyamában ott van az a nevezetes XII. t.-cz., mely szól az ugynevezett közös hadügyekről, helyesebben a Magyarország és Ausztria közti kibékülésről. Most még nem szólok arról, hogy a mi politikánk azonos-e az e törvény által szentesitett politikával, hanem most csak magáról a törvényről beszélek. Ama törvény 11.

és 12. §-aiban világosan, minden kétséget kizárólag meg van mondva, hogy a honvédelem, a hadügyi szervezet és általában a hadügy körül, mik egyrészt a fejedelemnek a nemzet által átengedett jogai és mik másrészről a nemzet jogai, melyeket ő, minden fejedelmi hatalommal és minden hadügyi igazgatósággal szemben magának tartott fenn. A 11. §-ban szabatosan meg van mondva a fejedelemnek minden joga. A 12. §-ban pedig határozottan körül van irva a nemzet minden joga. El van sorolva, hogy a nemzet az ujonczok megajánlásának, a megajánlás feltételei megállapitásának, a szolgálati idő meghatározásának, a katonaság elhelyezésének és élelmezésének jogát mind a törvényhozás, mind a kormányzat körében magának tartja fenn. Ez a törvény huszonegy év óta törvény. Ez a kabinet pedig az országot 13—14 év óta kormányozza. És e törvényt megszegte mind a törvényhozás, mind a végrehajtás terén; kiforgatta azt igen jelentékeny pontjaiban és most is egyik lényeges pontjában ki akarja forgatni.

Az élelmezés joga a gyakorlatban a nemzet jogköréből ki van véve. Azt elintézik a delegácziók, közös hadügyminiszter és a hadügyi kormányzat, melyre nézve figyelmeztetem mellesleg a honvédelmi miniszter urat, hogy mi nem hadügyi igazgatóságot, hanem hadügyi kormányzatot ismerünk. Az élelmezés el van véve.

Ott van a békelétszám elhelyezésének kérdése. A jelenlegi kormány nyiltan, őszintén nem mert oly

javaslattal a parlament elé lépni, hogy abból a fontos törvényből a jogot uj törvényhozási intézkedéssel kivegye, hanem eltitkoltan bedugta ezt a beszállásolási törvénynek vagyis az 1879 : XXXVI. t.-czikknek 21 és 22. §-ai közé, hol a nemzetnek jogai közül a békelétszám elhelyezésére vonatkozó minden jog a legfőbb hadur jogainak nagyobb dicsőségére és bővitésére ki van véve.

Következik a szolgálati idő meghatározásának kérdése. Ezt eddig mind a törvényhozás — és erre igen kérem a miniszter ur figyelmét — mind a kormányzat magának tartotta fenn. E törvényjavaslat most erről akar intézkedni. Mert maguk a miniszter ur fejtegetései is, de ama felszólalások is, melyeket itt Bolgár, Nagy és Czirer képviselőtársaimtól hallottunk, kétségtelenné teszik, hogy nem a törvényhozás által szentesitendő világos törvény alakjában, hanem a kormány részére adandó felhatalmazás alakjában a szolgálati időt tekervényes, czikornyás phrasis mellett három évről négy évre akarják kiterjeszteni. Lehet, hogy a szolgálatidő 3 évre és 2 hónapra, lehet, hogy 6 hónapra, de lehet hogy 3 év és 12 hónapra is fog terjedni. Ha ezt most a törvényhozás e törvény elfogadásával a kormánynak megengedi: akkor mi történik? Nemcsak a törvényhozás és az ország jogköréből veszik ki e jogot és ruházzák át talán a delegáczióra, talán a hadügyi kormányzatra és talán ő felségére, hanem kiveszik a magyar kormányzat köréből is.

Sehol ebben a törvényjavaslatban egyetlen pont,

egyetlen szó sem biztositja többé a szolgálati idő meghatározását az ország, a törvényhozás és a kormányzat részére. Ha a nemzet ezt akarja: teheti és ha a többségnek tetszik, megszavazhatja és ha a jelenlegi kabinet ezt megszavaztatni óhajtja, a többség ezt meg is szavazza, mert fájdalom, nincs okom ebben kételkedni. De legalább jöjjünk tisztába avval, hogy miről van szó. Arról van szó, hogy a nemzet egyik sarkalatos jogáról, melyet az 1867. kiegyezésnél magának világosan, minden kétértelmüséget kizáró világossággal fentartott, most mondjon le. Mi ily törvényjavaslat elfogadásába bele nem megyünk és nem mehetünk ama példa után, mely az 1879-iki beszállásolási törvénynél előttünk felmerült.

Tisztelt honvédelmi miniszter ur, még csak két pontja lesz az ugynevezett kiegyezési törvénynek, hol a nemzet fentartott jogairól van szó; t. i. az ujonczok megajánlása és ennek feltételei.

A népfelkelési törvény már megnyirbálta ezeket a pontokat is. Én félek, nagyon félek, hogy a beterjesztendő hadszervezeti novella majd alá fogja aknázni a nemzetnek még ezt a jogát is. Várjuk a törvényjavaslatot, de nem örömmel, mert semmiféle törvényjavaslatot sem várunk ettől a kormánytól örömmel. Várjuk tehát azt s állunk elébe és küzdünk ellene, a meddig lehet, de én ismétlem, jöjjünk tisztába mindenkor azzal, hogy miről van szó és ne beszéljünk csak arról, hogy 20—28 napra vagy két hónapra hivják-e be a tartalékot és póttartalékot, mert nem arról van itt szó. Ha csupán

erről volna szó, megvárná a miniszter ur és az ugynevezett hadigazgatóság az őszi időszakot, a mikor a miniszter teljesen szisztematikus törvényjavaslattal állhatna elő. Fait accomplit akar a miniszter ur teremteni azon időre. A nemzet jogaiból egy csomót el akar venni s azt a fejedelem jogai közé akarja áttenni, hogy ezeket ne a nemzet, hanem a katonai bureaucratia, a militarizmus és mindaz, a mi e mögött áll, gyakorolja.

E törvényjavaslat nézetem szerint, egyéb tekintetekben is veszélyes és ártalmas mind elvi, mind gyakorlati, pénzügyi, közjogi, mind pedig szocziális és közgazdasági tekintetekből. Hogy ez intézkedés alatt a szolgálati idő felemelése lappang, az az előttem felszólalt képviselő urak által be van bizonyitva.

Hogy a szolgálati idő felemelése minő közgazdasági hátrány a nemzetre, melynek legmunkaképesebb, legerőteljesebb fiatalsága idejét a fegyvergyakorlatokon tölti: ennek bővebb megvilágitása nem szükséges.

Hogy mik lesznek ennek pénzügyi következményei a nemzetre és ennek háztartására nézve, e fölött kár nekünk sok szót vesztegetni. Meglehet, hogy nem lesz a költség 15 millió e czimen; meglehet, hogy csak 3 millió lesz; meglehet, hogy kevesebb; de hogy lesz: arra nézve nyugtassa meg magát a honvédelmi miniszter ur és egyáltalában ne álljon elő nekünk azzal, hogy ő jót áll azért, hogy e törvényjavaslatból egyáltalában semmi költség sem származik.

Higyje meg nekem a honvédelmi miniszter ur,

hogy e kabinet kebeléből, a melynek ő is tagja, oly törvényjavaslat — nem katonai — de más is, a mely az országra nézve költséggel ne járt volna, még nem került ki. Olyan pedig, a mely valamit hozott volna nekünk és ne vitt volna ki innen semmit, épen nem került és nem is fog soha kerülni a Ház asztalára. Hanem talán ama jóhiszemü önáltatással élt a miniszter ur, hogy ha a törvényjavaslat törvénynyé válik, mert most még csak papiron van; majd ha a behivások kezdődnek, akkor jön a költség. Hogyha igy értette a miniszter ur, akkor teljesen igazsága van.

De más tekintetben is fontosnak és károsnak tartom eme törvényjavaslatot. Hiszen a hadügyi kormány hatalmának növelését, hatalmi körének bővitését és nagyobb tartalommal való ellátását vonja maga után ez a törvényjavaslat.

Mert a szolgálati idő kiterjesztése, a tartalékosoknak és póttartalékosoknak mikor, miként és mennyi időre való behivása, a mi eddig nem állott jogában, ezentul jogában áll. Már pedig higyje el nekem a miniszter ur, hogy nem ugyan katonai józan észszel, hanem csak adófizetői polgári józan észszel mi valamenynyien oly meggyőződésben vagyunk, hogy a hadügyi kormányzat jogköre már is nagy, már is sok; annak pénzügyi következményeit már is alig birjuk el.

De tovább megyek. Nemcsak a hadügyi kormányzat hatalmi és jogkörét, hanem a hadsereg békelétszámát is emeli esetenkint, helyenkint és időnkint e törvényjavaslat végrehajtása. Hiszen egyike amaz indokoknak, a melyeket az előadó ur előterjesztett, az, hogy a békelétszám csekély az idegen államok hadseregével összehasonlitva. A békelétszám emelését tehát szükségkép maga után vonja e javaslat, a mi más szóval azt jelenti, hogy a militarizmus, a mi egész Európa kontinensének valódi átka ez idő szerint, nálunk is folyton és folyton tért hódit, folyton előrehalad, folyton és napról-napra jobban elboritja romboló hatásával egész közgazdasági életünket. Hogy pedig mi ily elvek alapján álló és ily elvek érvényesitésére szolgáló törvényjavaslatot elfogadhassunk, azt hiszem, belátja a miniszter ur, hogy ez reánk nézve teljesen lehetetlen.

A mi programmunk tiszta és nem változó. És akármiként szóljanak is ama csapatszolgálati vagy miféle utasitások, melyekről a miniszter ur megemlékezett és a melyek szerint az egyéves önkénteseknek joguk van ilyen vagy olyan nyelven vizsgát tennie: egyről legyen meggyőződve és ez az, hogy mindaddig, mig a nemzet e hadseregben a saját nemzeti intézményét nem látja, a mig a magyar nyelv abban gyökeret nem ver, mig a nemzet a maga történeti jogát és a maga egész nemzeti méltóságát nemzeti hadseregben megvalósitva nem látja: addig e hadsereg szerencsés hadjáratot semmiféle körülmények között sem fog végezni.

Önök tanulhatnak a szomszédoktól; önök tanultak 1848 előtt, 1859 és 1866 előtt és a tanulás következménye mindig nagy, vesztett hadjárat volt.

És tisztelt Ház, mindaddig, mig ez a nemzet a maga jogait, méltóságát és önérzetét amaz intézményben megvalósitva nem találja, ez a hadsereg diadalmas hadjáratot maga után emlékül fenhagyni nem fog soha.

És nemcsak mi magyarok gondolkozunk és érzünk igy, ámbár minket még az a meggyőződés is vezet, hogy az a hadsereg a nemzettel szemben idegen.

Nemrég igen előkelő ausztriai publiczista keresett fel Bécsből, ki azt mondá: »Uram, aggodalommal gondolunk azon eshetőségre, hogy hatalmas szövetséggessel birva, egy esetlegesen kitörendő háboruban a mi hadseregünk győz. Mi bécsiek aggodalommal gondolunk erre, mert a militarizmus erőszakoskodásait már is alig győzzük, pedig e hadsereg hosszu évtizedek óta minden hadjáratot elvesztett. Ha egyszer oly hadjárat jönne, a melyet ez a hadsereg megnyerne, mi lenne az alkotmányossággal, mi lenne a nemzet alkotmányos jogaival Ausztriában?«

Ez tisztelt Ház, nem az én nézetem; engem is meglepett ez igazán osztrák nyilatkozat. Sőt, mikor azt kérdeztem tőle, hogy hát a báró ur mit találna jónak egy legközelebbi, eshetőleges háboruban, ő igazi bécsi humorral azt felelte: »Én azt tartanám czélszerünek, hogy szövetségesünk győzzön, minket meg verjenek meg, de ez a hadsereg ne győzzön.« Igy formulázta az osztrák publiczista a hadsereg jövendőjéhez kötött várakozásaira vonatkozó nézetét előttem.

Tisztelt Ház! Volt szerencsém röviden jelezni azt az

álláspontot, melyet mi általában a hadügy és a hadszervezet kérdésében elfoglalunk. Ez álláspontnak egy jelszava van és ez: »1848«. Itt a szomszéd igen tisztelt párt szónokai szintén jeleztek álláspontot, melyet egy kérdésben foglalnak össze, melynek jelszava: »1867«. Azt hiszem, ez a helyes jelszó, mert fentartani azt, a mi megvan, megszerezni, a mi hiányzik és visszaszerezni, a mi már megcsonkult, azt hiszem ez a mérsékelt ellenzék álláspontja.

De én most azt kérdem a honvédelmi miniszter urtól, vagy is inkább a miniszterelnök urtól, hogy minő évszámmal jelzi azon álláspontot, a melyen azon párt és a kabinet áll? »1847«-tel vagy »1819«-czel, vagy talán egy még csak ezután következő évszámmal? Mert ámbár ez a kabinet a közjogi ellenzék mezejéről lépett át oda oly czélból és oly igéret mellett, hogy a nemzet jogait erősbiteni és érdekeit előmozditani fogja: mégis az »1848« és az »1867« számmal jelzett politikai álláspontot nemcsak teljesen elhagyta, hanem ezeket tökéletesen aláásni és összedönteni igyekezett. Egyik eszköz aláásni és összedönteni ez álláspontot: e törvényjavaslat is. Ezért nem fogadhatom én azt el.

Itt még csak egy szót kérek. Az idő is eltelik, rögtön befejezem beszédemet. Felhozatott az imént tisztelt barátom, Czirer Ákos részéről, az általános katonai világhelyzet és az, hogy mikép állunk mi egyik-másik katonai hatalommal szemben? A honvédelmi miniszter ur által pedig felhozatott egy eshetőleges mozgó-

sitás lehetősége s a vita hevében talán többet vagy kevesebbet, vagy másként mondott, mint a mennyit és a hogy neki, mint honvédelmi miniszternek erről a kérdésről mondani lehetett volna. Én azonban szerencsére nem vagyok honvédelmi miniszter és én tán valamivel többet is mondhatok ebben a tekintetben. És ez abból áll: mi a nemzetnek államjogi nagy jogait semmiféle tekintetnek, sem dinasztikus, sem monarchikus érdeknek soha feláldozni hajlandók nem vagyunk. Akármiként álljanak is a katonai és politikai viszonyok, de ha ez a kabinet — és ezzel együtt mindazok a kabinetek, a melyek hivatva vannak rá — a nemzet és az ország és a monarchia helyzetének megvédelmezésére elég éberek és gyorsak; ha nem várják meg azt, hogy örökös ellenségünk akkor és ott kezdje meg a hadjáratot, a mikor és a hol neki tetszik és ha nem várják meg azt, hogy köröskörül fellázitsa ellenünk ama tonkinyi és mexikói szerzeményeket, a milyenek Bosznia és Herczegovina, ha nem várják meg, hogy fellázitsa ellenünk Belgrádot, Szofiát és Bukarestet, hanem éberek lesznek és nem lesznek uszályhordozói más hatalmaknak, ha előttük csak az a tekintet lesz, a melynek egyedül lenni kell, az ország és nemzet biztonságának megvédése: akkor mi semmiféle áldozattól vissza nem riadunk, minden áldozatra készen leszünk, de a nemzetnek törvényileg biztositott, ugy is csekély és már is megcsorbitott jogaiból sem, sem más törvényjavaslat által engedni nem akarunk.

A törvényjavaslatot nem fogadom el.

A NEMZETI HADSEREG.

I.

A BESZÉD TÖRTÉNETE.

Ez a beszéd nehéz, hosszu politikai harcznak egyik tünete. A parlamentben tartottam 1889-ik évi január hó 23-án. E tárgyban ez időből még két nagyobb beszédem van e kötetben. Azokat is megvilágitja részben e beszéd története.

Tisza Kálmán kormánya 1888. évi november hó 3-án báró Fejérváry Géza honvédelmi miniszter jegyzése mellett a tiz évenkénti rendszeres véderőjavaslatot a képviselőház elé terjesztette. A javaslat kisebb és nagyobb fontosságu több pontban eltér a korábbi törvényektől, de különösen két pontnál nyomban fölébresztette a nemzet különös figyelmét s bizalmatlanságát.

Az egyik pont a javaslat 14-ik §-ára vonatkozik. Ebben Magyarországnak s Ausztriának évi ujonczjutaléka 103,100 főben van megállapitva, de nincs megmondva, hogy ez hány évre állapittatik meg. Ez lényegesen módositja az 1868. évi XL-ik törvényt, a

mely csak tiz évi érvényt biztositott a Magyarország és Ausztria közt kötött véderő-egyezménynek. Az uj törvényjavaslat szerint tehát az ország egyik legfontosabb joga, az ujonczok létszámának meghatározása egyszersmindenkorra megcsorbult volna.

A másik sulyos pont a 25-ik §-ra vonatkozik. Ez a magyar középosztály értelmes, tanult ifjait sujtotta, a mennyiben az egyéves önkéntes, ha a tiszti vizsgát német nyelven nem tudja letenni, két évi fegyveres szolgálatra kényszerittetik. Ez hát voltaképen nem egyéb, mint erőszakos németesités a hadkötelezettség segitségével.

A képviselőház véderőbizottsága letárgyalta s elfogadta a javaslatot s előadója, Münnich Aurél, deczember hó 12-én a képviselőház elé terjesztette. A Ház, figyelemmel a karácsoni és ujévi szünetekre, a javaslat tárgyalását 1889. évi január 12-ére tüzte ki.

Pártomnak, a függetlenségi pártnak elnöke akkor Irányi Dániel volt. Önzetlen, nemes férfiu s országosan tisztelt buzgó hazafi. De a párt külső képviselete parlamentben, sajtóban, kerületek gyülésein a toll és a szó erejével főleg az én vállaimra nehezedett. Voltaképen én vezettem a pártot vagy legalább vezetésében nekem volt legnagyobb részem. Tisza Kálmán államférfiui működését kezdettől fogva kárhozatosnak tartottam s e miatt mindig engesztelhetlen birálója voltam. Ugy látszott előttem, hogy a véderőjavaslatot fel tudjuk használni Tisza Kálmán megbuktatására, az elernyedt pártok fölébresztésére, a nemzet sérelmeinek

orvoslására s az ország életbevágó hadügyi jogainak kivivására, vagy legalább elismerésére. Gondolatom és tervem ugy érlelődött meg, hogy Tiszának és rendszerének megbuktatása most volna lehető, most volna kötelességünk, ha az összes ellenzéki pártokat kemény, szivós, lelkes harczba be tudjuk vinni s kötelességérzetünk lankadatlanul éber marad.

Legelőször Irányi Dániellel s gróf Károlyi Gáborral állapodtam meg. De többször értekeztem Szilágyi Dezsővel is, a ki akkor pártokon kivül állott, de felfogása kivált a javaslat 14-ik §-ánál szilárd ellenzéki volt. Tervem helyeselte.

De buzgó támadásra álltak készen a függetlenségi párt többi árnyalatai is: Ugron, Polónyi s bensőbb hiveik. S komoly vitára szánta el magát a nemzeti párt is gróf Apponyi vezetése alatt. A fenyegető közjogi és nemzeti sérelem igy mintegy 160 képviselőt állitott csatasorba.

Csak vitarendezés kellett és a sajtót, a tömeget, a vidéket s az egyetemi ifjuságot kellett a komoly harczra feltüzelni.

Sikerült. De se nem könnyen, se nem rögtön.

A sajtóra jelentékeny befolyásom volt. A legnagyobb ellenzéki lapnak az »Egyetértés«-nek én voltam iránycikkirója. A két nagy ellenzéki párt fővárosi és vidéki összes hirlapjai rögtön megkezdték a kormány ellen a harcztámadást.

Vitarendező bizottságot is alakitottunk. Gróf Károlyi Gábor, Justh Gyula és Horváth Ádám voltak tagjai.

Polónyi Géza vezetése mellett másik bizottság is alakult az egyetemi ifjuság s a tömeg vezetésére. Ezt »tüntető bizottság« neve alatt ismerte a közönség s báró Fejérváry Géza honvédelmi miniszter a vita folyamán gunyosan emlegette.

A vita szokatlan hévvel indult meg 1889. évi január 12-én. Zajosan érdeklődött a társadalom minden rétege. Mindjárt kezdetben valószinüvé vált, hogy a nemzet Tisza Kálmán kormányzását tovább nem türi. A vita hevessége nem lankadt január 30-ikáig.

Január 30-án Rudolf főherczeg s trónörökös erőszakos halállal kimult. Ez megdöbbentette a társadalmat. Szünet állott be a parlamentben február 12-ig. Bár a javaslatot január 29-én általánosságban a szokott többség megszavazta, február 12-től kezdve a részletes tárgyalás még viharosabb volt, mint az általános.

Két körülmény jött közbe, a melytől Tisza Kálmán a vita elcsöndesedését várta. Az egyik az, hogy idősb gróf Andrássy Gyula közbenjöttével a 14 §. sérelmes intézkedését a kormány a király hozzájárulásával kijavitotta s igy az ujonczlétszám határozott időre, 10 évre határoztatott. A másik a kabinet felüditése. Az igazságügyminiszter Fabinyi Teofil ugyanis visszalépett s helyére Szilágyi Dezsőt sikerült megnyerni.

A vita hevét egyik körülmény se csökkentette. Az egyéves önkéntesi intézmény eltorzitása s a két évi szolgálat kényszerével való németesités fájdalmas sérelemként megmaradt. E miatt is, de általán Tisza

kormányzatának osztrákositó s erkölcstelen volta miatt elhatároztuk, hogy a heves támadásokat, a mig Tisza meg nem bukik, meg nem szüntetjük. Igy is történt. A többség ugyan a törvényjavaslatot április 3-án részletekben is megszavazta s ez mint 1889. évi VI. törvényczikk a törvénytárba iktattatott: a viharos ülések mindamellett minden alkalomnál megujultak a kormány bukásáig, a mi elvégre 1900. évi márcziusban bekövetkezett.

A véderő-vita alatt több beszédet tartottam. Első nagyobb beszédem ime itt következik. Csak annyit jegyzek még meg, hogy beszédem természetesen a vita egész anyagát nem öleli föl. Főleg oly kérdésekre szoritkozom, melyeket a többi szónok nem eléggé vagy épen nem méltatott.

II.

A BESZÉD.

(Mit vártunk egykor a balközéptől és Tisza Kálmántól? — Miért akarunk erős hadsereget? — Miben áll a nemzeti jelleg a hadseregnél? — Milyen most a mi hadseregünk? — Mit ér Tisza Kálmán meggyőződése? — Gróf Széchenyi Aladár kijelentése. — Gróf Andrássy Gyula és Tisza István tévelygései. — Az álhazafiság. — Az osztálytárgyalás mellőzése. — Az 1867-iki példa. — A német nyelv története nálunk. — A XVI. és XVII. században. — Mit irt Hunyady a pápának?)

Tisztelt Ház! Uray Imre tisztelt barátom, ki előttem szólott, méltatlankodó érzetét fejezte ki a fölött a helyzet fölött, hogy neki, a ki husz-huszonegy év óta a függetlenségi párt politikai álláspontján áll, ma kötelességeül kell ismernie az 1867-iki kiegyezés egyik-

másik pontjának védelmezését. Magam is abban az időben nem e házban, hanem ezen kivül, szemmel alig felismerhető szerény állásban a kiegyezésnek hive voltam és tanuságot tehetek arról, hogy nekem és mindazoknak, a kik akkor a kiegyezést akár csinálták, akár elfogadták és helyeselték, sohase jutott eszünkbe az a lehetőség, hogy azt a kiegyezést ama pártnak férfiai és tagjai ellen, a mely párt akkor a baloldalon ült s a kiegyezés előnyeit kevesellte, valaha védelmezni kelljen és lehessen.

Igen is mi, a kik akkor a kiegyezést helyeseltük, féltettük e kiegyezésnek a legközelebbi multhoz képest tetemes vivmányait. De féltettük a már kihalóban levő udvari konzervativ párttól. De nem féltettük attól a nemzeti párttól, a melynek akkor országszerte a nemzet nagy bizalmával és népszerüségével biró egyik vezére a jelenlegi miniszterelnök ur volt.

Sőt nemcsak akkor nem féltettük. Hanem midőn az egykori Deák-párt a kormányzás hibái, tévedései, részben vétkei és a kezdet nehézségei miatt, de egyuttal vezérének elbetegesedése miatt is a politikai szintérről lelépni kényszerült: akkor a lelépő pártnak igazán mélyen és hazafiasan érző sok tagja az ország helyzetét nem látta ugyan rózsásnak, hanem inkább nehéznek, bizonyos tekintetben sötétnek s a jövőt homályosnak. Mindamellett mind azok között, a kik akkor az ország sorsa felett itt és e házon kivül beszélgettek, bár senki se volt talán, ki a balközép akkori kitünő vezérével benső politikai rokonszenv összeköttetésében

állott volna: mindamellett, a kik akkor az ország sorsa fölött itt és bizalmas körökben tanácskoztunk s a kik közt magam is ott voltam, kezdetben mind megnyugodtunk abban, hogy az ország politikai vezérletét és a parlamentnek vezetését is Tisza Kálmán mostani miniszterelnök ur vegye át. Mert az volt meggyőződésünk, hogy azt a művet, melyet 1867-ben biztos, de kezdő állomásként megalkottunk, az ország szabadságának és állami függetlenségének biztositására fogja az egykori balközépi párt és ez a kormány tovább fejleszteni. Ebből a feltevésből, ebből az édes álomból és hazafias várakozásból alig egy-két év mulva fájdalmasan kellett fölébrednünk és rá csakhamar meggyőződtem arról — és ebben térek el a mérsékelt ellenzék tisztelt férfiaitól — hogy ha nemcsak az ország függetlenségét akarjuk tovább fejleszteni s az ország minden jogát lassanként kivivni, hanem csupán azt akarjuk igazán megvédelmezni, a mit 1867-ben és még néhány év alatt sikerült megszereznünk, még ezt is csak a nemzet ősi jogai alapján, a függetlenségi párt politikai meggyőződésére állva tehetjük. Máskép azzal az iránynyal szemben, melyet ez a kabinet képvisel, a mindenkor meglevő s a nemzet által mindenkor óhajtott jogokat vissza nem szerezhetjük, de még csak az 1867-iki vivmányokat se őrizhetjük meg. Én tehát igazán méltánylom, igazán felfogom annak az érzetnek a komolyságát, a melylyel Uray Imre tisztelt barátom e reá nézve csakugyan sajátságosan visszás helyzetre kénytelen volt reámutatni.

A kormány részéről és pártja részéről sulyos szemrehányásokkal illettek bennünket, mintha mi se a monarkia másik államának, se Magyarországnak biztonságáról talán nem oly egészen hazafias lélekkel akarnánk gondoskodni, mint a hogy a kormány nézete szerint gondoskodni hivatva volna ez a törvényjavaslat s illetőleg az ennek alapján szervezendő hadsereg.

Ez a szemrehányás teljesen alaptalan. Mit akarunk mi?

Mi akarunk erős hadsereget. Oly erős hadsereget akarunk, a melyben a nemzetnek honvédelemre hivatott minden anyagi és intelligens eleme be legyen foglalva. Oly erős hadsereget akarunk, a milyen erős hadseregre ez az ország valaha képes volt és a melyre ez idő szerint csak képes lehet. Nagy erő az, melyet ez országnak földrajzi fekvése, ez országnak népe, a magyar nemzetnek ezredéves öntudata s önérzete és jövendőre irányuló minden törekvése, e nemzetnek minden erkölcsi és anyagi vagyona erős hadsereg felállitására forditani tud. Mind ezen erővel ellátott hadsereget akarunk mi. Akarjuk pedig azért, mert a veszély, mely bennünket környékez, igen nagy s a nemzet egész anyagi és erkölcsi erejének a harcztérre vezetését mulhatlanul szükségessé teszi. Akarjuk azért, mert akár taktikából közlik és hiresztelik, akár valóban érezzük, nekünk igazán nagyon közel szomszédos óriási hatalommal, mely szabadságunkat és nemzeti létünket is elvégre eltiporná, előbb-utóbb, most vagy később, de

végre is talán nagyon rövid idő alatt meg kell küzdenünk.

És nemcsak azért, mert az orosz hatalom fenyeget bennünket, hiszen ezt régen tudjuk s régen készültünk és készen állunk rá, de az erős hadsereget azért is akarjuk, mert épen a mostani kabinet által az előtt tizenkét-tizenhárom évvel tévesen s akkor is az egész nemzet közvéleménye ellenére vezetett külpolitikának a veszélye elől is biztositani akarjuk magunkat.

Beszéltem a kormánypárti oldalon ülők soraiból nem egy férfiuval az utóbbi években, a kik mind azt mondták: most már megnyilt szemekkel és felvilágosodott elmévei kérdezzük, vajjon miért tettük mi azt az őrültséget, hogy az orosznak szabad utat engedtünk a Balkánon át? Miért engedtük tönkretétetni a törököt? Miért kellett Herczegovinát, Boszniát elfoglalnunk, hogy ujabb sebezhető oldalt szerezzünk magunknak?

Erre azt feleltem, a mint felelte volna mindenki, hogy hiszen az egész országban minden ember, minden gondolkozó hazafi igy gondolkozott, csak a kormány nem. Azt mondotta a kormány: szövetkezzünk Oroszországgal, neki jó lesz Bulgária, nekünk meg jó lesz Bosznia. Azt mondotta a kormány: foglaljunk tért a Balkánon s ezért engedjünk tért az orosznak is. De elfeledték, hogy ha szomszédságunkban semmivé teszik a törököt, a mint semmivé tették Lengyelországot, a sor akkor majd ránk kerülhet. A világtörténet logikája kérlelhetetlen. De nem szükséges, nem is

szabad, hogy a logikának ránk nézve ártalmas következményeit mi siettessük. Söt ellenkezőleg az szükséges, hogy e logika ártalmas következményeit még csirájukban fojtsuk el.

Ez volt a nemzetnek akkori álláspontja. Most már a kormány és hivei látják, hogy az elhibázott politika volt. Most már látják s félnek is attól, hogy ha a reánk támadni készülő hatalommal sikerül keleti és déli határainkat bizonytalanná tenni: a küzdelem, mely reánk vár, sokkal nehezebb lesz s erőnk kifejtésére sokkal nagyobb indokok fognak sarkalni bennünket, mint akkor lett volna, ha tizenkét-tizenhárom év előtt azt a rossz, helytelen, a nemzet közvéleményével mereven ellenkező nemzetellenes politikát nem követték volna.

Tehát mi erős hadsereget akarunk. Biztositom a tisztelt honvédelmi miniszter urat, erősebbet, mint ő; erősebbet, mint az ő bécsi nézet és elvtársai. Mi akarjuk azt, hogy mind a szám, mind a fegyelmezettség, mind a felszerelés tekintetében ez a hadsereg annak a teljes erkölcsi és anyagi erőnek, melylyel mi rendelkezünk, megfeleljen.

De hogy ez a hadsereg oly erős legyen, ahhoz a mi nézetünk szerint még elmaradhatatlan kellék szükséges: az, hogy az nemzeti hadsereg legyen.

Kérdezem én a tisztelt honvédelmi miniszter urat, ismer-e ő korunk mai történetében nemcsak a mostani napokban, de korszakunk mai történetében — ismer-e oly hadsereget, mely erős volna s nem nemzeti? Ismer-e

az ugynevezett osztrák-magyar hadseregen kivül, — mely egyébiránt ezt a nevet csak bitorolja, a mely nevet mi is csak per abusum használunk, mert ez a hadsereg császári-királyinak nevezi magát — ismer-e e hadseregen kivül az egész föld kerekségén és művelt államaiban oly hadsereget, mely nem nemzeti hadsereg volna? Még az orosz czár ő felsége is, ha szól a maga hadtestéhez, a maga tisztjeihez ott, a hol uralkodói székhelye vagy lakása van, még az is mindig az orosz nemzeti eszmét, az orosz nemzet jövőjét s világhóditó nagy ábrándjait emliti hadserege előtt s nem csak azt mondja: »én III. Sándor czár«, hanem ugy áll a katona elé: »im az orosz nemzet és annak világnagysága!«

Mikor ezelőtt egy évvel és még azelőtt két évvel a német birodalom kormánya a hadseregnek bizonyos irányban való fejlesztése tárgyában javaslatot terjesztett az illető törvényhozó testületek elé s midőn oly miniszter, mint Bismarck, a törvényjavaslat elfogadását indokolta, szükségesnek tartotta előtérbe állitani azt a körülményt, hogy az a hadsereg nemzeti hadsereg, s multjának minden dicsősége s jövendő fegyveres működéséhez kötött minden reménye onnan ered, mert nemzeti hadsereg. S nézze meg az olasz és franczia haderőt vagy a déli határokon a kis szerb, bolgár és román hadseregeket: ugynevezett császári-királyi vagy fejedelmi hadsereget nem fog találni sehol, hanem igen is fog találni nemzeti hadsereget.

De miben áll, tisztelt Ház a hadseregnek az a jel-

lege, hogy nemzeti legyen? Erről a kérdésről a honvédelmi miniszter ur nem szól. Abban a »Dicsőség csarnokában« czimü könyvben, a melyet most a hadsereg kiváló férfiairól igen előkelő férfiak kibocsátottak, erről az eszméről egy szó sincs és ámbár én a katonai irodalomban jártas nem vagyok s biztos tudomás után nem nyilatkozhatom, de sokat mernék tenni arra, hogy azokban az ismertető, történeti és tankönyvekben, melyek erről a mi közös hadseregünkről szólanak, ennek a nemzeti jellegéről talán sehol egyetlen szó említés sincs.

A nemzeti jelleg az, a mely nélkül ma hadsereg erőssé nem lehet. De miben áll ez? Egyszerüen annak a hadseregnek tisztelnie kell a nemzet nyelvét, tisztelnie kell jogait, alkotmányát, tisztelnie kell nemzeti s állami függetlenségét s szükséges, hogy az a hadsereg nyelvünknek, jogainknak, alkotmányunknak s állami függetlenségünknek egyik valóságos szerves intézménye legyen. Ha nem az, akkor az nem a mi hadseregünk. Ha más: akkor az bizonyos eshetőségben valóságos ellenségünk.

És még az sem elég, hogy azt a hadsereget a magunkénak ismerjük és fogadjuk el, hanem ehhez szükséges az is, hogy az multunk emlékeiben, jelenünk törekvéseiben s jövendőnk minden reményében velünk egynek érezze magát s ha ezt nem teszi, vagy nem teheti, akkor a nemzettel valóságos, igazi és komoly kapcsolata annak a hadseregnek nincs. Mi adhatunk hozzá emberanyagot, de nem katonát és nem hőst.

Mi adhatunk hozzá pénzt s ő elfogdoshatja béke idején rablóinkat, háboru idején kiállhat a harcztérre és vívhat szerencsés vagy szerencsétlen csatákat, de nemzeti hadseregnek, a mi nemzeti létünk fentartójának nem tekinthetjük.

Mi köt minket össze azzal a hadsereggel? Fájdalmas összeütközések emlékezete. A mit az a hadsereg dicsőségének tart, az nekünk szomoruságunk és gyászunk; és a mit mi nemzeti dicsőségünknek tartunk: az annak a hadseregnek pártütés, rebellio.

Ez a különbség van az igazi erős hadsereg és ama hadsereg közt, melyet a honvédelmi miniszter véd. És mi köt bennünket össze a jelen törekvéseiben és a jövő reményeiben e hadsereggel? Hol fogunk egy téren találkozni ezzel? Majd a csatatéren, tán az orosz ellen? Talán e hadjárat sorsa nem lesz oly szomoru, mint a közös osztrák hadsereg minden hadjárata volt, melyben német szóval vezényelték a magyart.

Ugy látszik, a honvédelmi miniszter ur a történelemből nem akar tanulni. A nyelvkérdésről annyit, a mennyit — később akarok beszélni. De most eszembe jut s elmondom azt, hogy a magyar ezredeket háboruban a napoleoni háborukig magyar nyelven vezényelték. A habsburgi seregeknek, ha volt hadi dicsőségük, eddig szerezték s ez óta e hadseregek minden hadjáratot elvesztettek. Mióta a magyar ezredeket belekényszeritették a németségbe, mióta a magyar hadcsapatoknak nem adtak magyar tiszteket, mióta a tisztikar és legénység csak a vezénynyelven értheti

meg egymást, melyet a magyar ezredekre rátukmáltak: azóta e hadsereg a képzetlen olasz csapatok elleni harczokat kivéve, akár kül, akár belháboruban egyetlen hadjáratot soha meg nem nyert. Pedig a katonai erények e hadseregből nem hiányoztak soha. Voltak vitézei, hősei. De hiányzott a nemzeti érzés, hiányzott az a magasztos czél, melyért a katona ne csak halni, de győzni is tudjon.

Ha a magyar csapatokat elszakitják a magyar nemzettől, ma sincs meg az a czél, melyért a katona élni, halni és győzni tudjon.

Mi most e hadsereg?

A tiszti nyelv német, a legénységi nyelv mindenféle, a mi csak képzelhető és a mi Magyarország és Ausztria földrajzi határai közt feltalálható.

Jelvénye: feketesárga, azt mi nem ismerjük el.

Nemzeti jellege semmiféle; nemzeti önérzete nincs, nem is volt, nem is lesz soha.

Közös czélt, melyért lelkesülni tudjon, nem ismer, de igen is ismeri a hadurat. Én mély hódolattal és hazafias tisztelettel emlékszem meg mindig az ország királyáról, ki nekem uralkodóm, de a magyar érzületet akár közlegénynél, akár tisztnél, a ki a hadseregben egy-két-három évet eltölt, mint Törs képviselőtársam kifejtette, nem lehet a csecsemőkora óta magába szitt érzelmekkel és fogalmakkal együtt az alatt a pár év alatt megsemmisiteni. Császári-királyi hadurat az nem ismer. A katonai reglement és a kurtavas megtanitják ugyan rá, de ő magyarként megy oda s magyarként jön onnan el. Ismeri hazáját, annak világtörténeti czéljait és rendeltetését, de »k. k.« hadurat nem ismer.

De mikor a helyzetet igy látjuk s azt mondjuk: királyunkért és hazánkért mindent ép ugy, mint ezelőtt száznegyven vagy százötven évvel; — ha mi azt akarjuk, hogy hadseregünk a miénk legyen, nemzeti legyen, azért lelkesüljön, a miért mi és ha szenvedni kell is, érezze mindazt, a mit mi, — és a mikor mi erre vonatkozó érveinket itt időt és szót nem kimélve, kifejtjük: akkor mivel áll elő a honvédelmi miniszter ur és a tulsó oldal? Érveinkkel, a nemzet igazi érzületével és háromszáz éven át ezerszer nyilvánult eme határozott nézetével szemben mivel áll elő a tisztelt kormánypárt?

(Közbeszólás: azzal, hogy szavazzunk!)

Nem. A tisztelt miniszterelnök ur e hó 12-én tartott beszédében azzal áll elő, hogy ő szentül meg van arról győződve, hogy e törvényjavaslat s a hadszervezet, a mely ezen alapszik, jó és minden czélnak, a melyet mi is óhajtunk, megfelel. Elismerem, hogy a honvédelmi miniszter ur tett néhány kisérletet arra nézve, hogy a törvényjavaslat védelmére egyéb érvet is felhozzon, de én most csak azzal a körülménynyel akarok foglalkozni, melyet a miniszterelnök állitott elénk, midőn azt mondja, hogy a törvényjavaslat jóságáról szentül meg van győződve. S megjegyzem, hogy a miniszterelnök ur ezt az érvet nemcsak itt ismételte, de, a mint a hirlapokból látom, a szabadelvü párt tanácskozásaiban is ismételve használta.

Az egyéni meggyőződés, tisztelt képviselőház, mindig tiszteletreméltó. Akárhányunkkal megtörténhetik az életben, hogy a midőn valamely vitás kérdésre nézve valaki azt mondja, hogy az én meggyőződésem szerint ez a dolog igy áll, akkor gondolkozásba esünk, hogy talán mégis ugy áll a dolog, a mint azt az illető komoly meggyőződése hangján kijelentette. De tisztelt képviselőház, a meggyőződésnek is megvan birálhatósága. Én hosszas jogi s részben birói gyakorlatomban is arról győződtem meg, hogy a mi a magánjogi életben a megbizhatóság bizonysága szokott lenni: körülbelül a politikai életben is az ilyen egyéni nyilatkozatok megbizhatóságának az a bizonysága. Hogy a meggyőződés nyomatékosabb legyen azzal szemben, a kivel szemben használják: nekünk — mert velünk szemben használják — teljesen biztosaknak és nyugodtaknak kell lennünk a tekintetben, hogy az a meggyőződés őszinteséggel, önzetlenséggel és jólértesültséggel nyilvánul s őszinteségen, önzetlenségen és biztos tudáson alapszik is egyuttal.

Hogy az önzetlenség mennyiben van meg, erről a kérdésről nem szólok. Annyi bizonyos, hogy a miniszterelnök ur ugy állitotta fel a kérdést, hogy ha a törvényjavaslat megbukik, akkor megbukik ő is és ott hagyja a helyét. Ha pedig a törvényjavaslatot meg szavazzák, akkor továbbra is ő marad a miniszterelnök. Politikai és államférfiui szempontból a kérdesnek ilyetén módon való feállitását kárhoztatni nem lehet, sőt bizonyos tekintethen helyeselni is kell: de

annyit mondhatok, hogy ha a hasonlat sántit is kissé, de a jogi életben az olyan tanut, a ki ily kérdésben ekként nyilatkozik, ily módon és ily körülmények közt elfogulatlan igazi tanunak nem szokás elfogadni.

A jólértesültség kérdésében én a miniszterelnök ur kijelentésére nem teszek megjegyzést. Elhiszem, hogy ő e törvényjavaslat mellékkörülményeiről jól van értesülve, de már a mi az őszinteséget illeti — bocsánatot kérek — a miniszterelnök ur meggyőződésében én az őszinteséget fel nem találhatom, legalább ugy nem, a miként azt ő kifejezte. Megmondom, miért? Nem azért teszem ezt, mintha én nekem különös kedvem volna a miniszterelnök ur egyéniségével foglalkozni, hanem azért teszem, mert a mit mondani akarok, szorosan összefügg magával a törvényjavaslattal.

Azt mondja a miniszterelnök ur e törvényjavaslat 14. §-ára nézve, és mondta különösen — a mint a hirlapokból széltiben-hosszában látni volt szerencsénk — a szabadelvükörben, hogy e törvény 14. §-a ugyanazon értelmü az 1868-iki e tárgyban hozott törvény 11. §-ával. Bocsánatot kérek, a ki ezt állitja, annak vagy az itélőtehetsége, vagy az őszintesége hiányzik.

A miniszterelnök urnak az itélőtehetsége nem hiányzik, e fölött semmi kétség. De már annyi bizonyos, hogy ha a most javasolt 14. §. ugyanazt jelentené, a mit a régi törvény 11. §-a és semmi többet és semmi mást nem jelentene, akkor — legyünk arról meggyőződve, a miniszterelnök ur nem tette volna ki e

törvényjavaslat sorsát ily hosszu és keserü vitának, hanem meghagyta volna a régi szöveget. Hogy nem hagyta meg: arra oka volt. De mi volt az oka, azt a miniszterelnök ur elhallgatja. És itt a parlamenti életben használható legsulyosabb szó se elég sulyos a kormány eljárásának jellemzésére, a miért az igazi okot, mely őt az 1868-iki törvény kiforgatására rábirta, előttünk elhallgatta. Sőt nemcsak előttünk, hanem saját pártjának bizalmasai előtt is. A mesterkedés, a taktika gyakran elkerülhetetlen bizonyos államférfiui működésekben, de bocsánatot kérek, ha a mesterkedés arra irányul, hogy a törvényhozó testület félre legyen vezetve, akkor annak az igaz neve ámitás.

Ámitani pedig nem szabad soha senkinek, annál kevésbbé tisztességes, becsületes államférfinak. Okának kell lenni — mondom — miért akarja a miniszter ur a törvényváltoztatást. A miniszterelnök ur az ok földeritésével nem áll elő. Nem mondja meg, sőt tagadni akarja, hogy a nemzet évenkénti ujonczmegajánlási jogát akarja megsemmisiteni. Pedig az a párt is, mely őt tizennégy év óta támogatja s mely őt még most is meg fogja támasztani s állását meg fogja menteni, megérdemelné, hogy irányában őszinte legyen.

Tisztelt Ház! A törvényjavaslat támogatására a többségből többen szólaltak fel, de én is, mint Uray Imre előttem szólott tisztelt barátom, főleg ama serdülő államférfiak szavaira akarok néhány megjegyzést tenni, a kik, elismerem, a legnagyobb önzetlenséggel és a legnagyobb bátorsággal keltek e javaslat védelmére.

Oly régen elserdült államférfiak beszédeire, mint Pulszky Ágoston és Ivánka Imre képviselőtársaim ezuttal nem terjeszkedem ki. Hanem már, a mint Tisza István meghatározta, hogy mi a hazafiság s a mint gróf Széchenyi Aladár s gróf Andrássy Gyula meghatározták előttünk, hogy a német nyelvre nézve mi a kötelességünk, lehetetlen még néhány megjegyzést azok után is, melyeket erre nézve elvbarátaim már előttem elmondottak, nem tennem.

Előre megjegyzem, hogy gróf Széchenyi Aladár, tisztelt képviselőtársamnak egyik kijelentésével teljesen egyetértek. Azt mondta és reménylem, azért mondta, hogy a honvédelmi miniszter ur különösen a szivére vegye:

»Nem vagyok képes belátni, hogy Magyarország, mint politikai nemzet, melynek nemzeti honvédsége van magyar vezényszóval, melynek közjogi alapon jogositott államnyelve van, mivel érdemelte meg az az államnyelv, hogy az osztrák-magyar monarkia egyéb nemzetiségeinek nyelvével egy szinvonalra helyeztessék. Ez szerény felfogásom szerint közjogi sérelem, állami nyelvünk határozott mellőzése és ignorálása volna és ez ellen szerintem a magyar törvényhozásnak óvást kell emelni.«

Ebben a felfogásban, ebben az érvelésben gróf Széchenyi Aladárral teljesen egyetértek, csak a végkövetkeztetéssel nem értek egyet. Azzal nevezetesen, hogy ily törekvés ellen nekünk csak óvást kell emelnünk. Nem óvást kell emelnünk csak, hanem az ily törvény-

javaslatot egyszerüen le kell szavazni és azt a minisztert, a ki ily javaslathoz köti sorsát, a házból egyszerüen ki kell seperni. A ki a magyar nyelvnek államnyelvi természetét ugy ismeri és tiszteli, mint gróf Széchenyi, annak más következtetést felfogásából levonni nem lehet. Hiszen az egyszerü óvás kedves dolog lenne Bécsben, a hol szivesen mondják: »szavazzatok csak meg mindent urak, a hogy nekünk tetszik, azután protestáljatok, a hogy nektek tetszik.« De mi haszna van ebből az országnak?

De már, a mi Tisza István képviselő urnak a hazafiságra s Széchenyi Aladár és Andrássy Gyula képviselő uraknak a nyelvre vonatkozó fejtegetéseit illeti, arra nekem ki kell terjeszkednem.

Tisza István tisztelt képviselő ur az álhazafiságnak képét akarta elénk állitani. Föl kell tennem, nem gondolhatok mást, nem is akarok mást gondolni, mint hogy jó hiszemben beszélt és hogy helyzetének, állásának és kötelességének teljes tudatában beszélt és ismétlem, teljes őszinteséggel nem mást, hanem csak az álhazafiság képét akarta előttünk feltüntetni, midőn azt mondta, hogy: »A képviselő urak politikájában hogyan nyilvánul a kizárólagos hazafiság? Abban, hogy minden harmadik szavuk áradozó, hazafias frázis egyfelől, másfelől a nemzeti elfogultságnak, az önhittségnek, a nemzet tulbecsülésének fokozásában, indulatainak és szenvedélyeinek felizgatásában áll.« — Ugyanitt hivatkozik az eltiport hazafiui bánat bakhanáliájira is.

Hát tisztelt Ház, a minő magasztos és szent dolog valamennyiünk előtt a valódi hazafiság: kétségtelenül oly kicsinyes, silány és komikus dolog az ugynevezett álhazafiság és bizonyára közel járt e fogalomhoz magához a tisztelt képviselő ur, midőn az álhazafiságot ily jellemvonásokból akarta összeállitani. Ott azonban nagyon messze járt az igazságtól, mikor azt az álhazafiságot nekünk akarta megmagyarázni és pedig akként, mintha az az érzet bennünk lakoznék.

Az álhazafiságnak sok neme van. De én annak elméleti nemeiről nem beszélek, azokat nem ismerem. Hanem ismerem egy fajtáját. Azt, a mely 1861-ben igy beszélt: »Ezzel az uralkodóházzal és ezzel a királylyal szóba se állok. Én határozni akarok.« — A mely 1865-ben és 1866-ban ezt mondta: »Én ezzel a királylyal nem békülök ki, én a 67-iki kiegyezést és koronázást meg nem csinálom, mert én a nemzet függetlenségét követelem.« És a mely mégis akkor, a mikor 1875-ben módja lett volna erre törekedni, mindazt a mit 1867-ben szereztünk, lassanként visszaakarja csinálni az 1865-iki állapotra. Az álhazafiságnak ezt a történetileg szigoruan bebizonyitott példáját igen is ismerem.

Ismerem a hazafiság bakhanáliájának egy történeti példáját is.

Én tudom azt, hogy egykor előkelő politikusok, a magyar közélet akkori tekintélyes férfiai kimentek a Duna partjára nemzeti szinü zászlóval és a Szózat éneklése közben Kossuth Lajost éltették olyankor, a

mikor a királyi várpalota ablakai ki voltak világitva, tehát azok igaz lakója ott lakott és a Kossuth éltetett neve fölharsogott a királyi várpalota termeibe, a király füleibe. Erre igenis emlékszem. De azt is tudom, hogy a kik ezt cselekedték, ugyanazon vezérférfiak később a nemzet élére állva, mindent megtagadtak, a mi Kossuth Lajos előtt valaha szent és igaz volt, sőt Kossuth Lajost magát is kitagadták a nemzet kebeléből.

Az álhazafiságnak ezt a példáját igen is ismerem. És ismerem annak még egy példáját, még pedig, fájdalom, nem régóta. Ismerem annak azt a példáját, hogy ifju emberek, fiatal politikusok, alig kikerülve az iskolából és az önkéntességi szolgálatból, idejönnek a parlamentbe s itt ama férfiak felszólalását, a kik küzdöttek az országért s annak jogaiért s a kik ebben a küzdelemben őszültek meg, kigunyolják és lenézéssel illetik és midőn ők igazán hazafias érzelmöknek keresetlen szavakban kitörést engednek, ezt azok a fiatal politikusok elnevezik a hazafiság bakhanáliáinak, és a mikor ezt teszik, másrészről gloriát énekelnek a német nyelvnek és arra törekednek, hogy Magyarország értelmes fiatalságát németté tegyék.

Az álhazafiságnak e nemeit ismerem én.

A tisztelt miniszterelnök ur itt a Házban is nem egyszer, pártjának bizalmas értekezleteiben még többször kijelentette, hogy ő a törvényjavaslaton többé változtatást nem csinálhat. Valami történelmi előzmény jut erre eszembe. — Egyszer volt az országnak

miniszterelnöke, gróf Andrássy Gyulának hivták, de nem a mostani képviselőtársam az, ugy látszik szinte, nincs is vele rokonságban. Ő egyszer, mint az országnak honvédelmi minisztere — már akkor az is volt — előterjesztett egy törvényjavaslatot 1868-ban.

A törvényjavaslat tárgyalásának módja akkor következő volt, a mit igen tisztelt elnökünk, ha valaki kételkedni merészelne benne, igazolhat.

A törvényjavaslatot, mely fontos kérdésről, az ország honvédelmi védőrőszervezetéről szólt, először kiadták egy szakbizottságnak, melynek neve hadügyi bizottság volt. Most is van efféle bizottság, de neve már nem hadügyi. De mindegy. Nem a névtől függ a dolog, hiszen most is van név szerint honvédelmi miniszterünk. A hadügyi bizottság belekezdett a törvényjavaslat tárgyalásába 1868-ban körülbelül julius 10-én és folytatta a tárgyalást tiz napon keresztül oly módon, mint a mostani. A bizottság megállapitotta a maga javaslatát és a Ház elé terjesztette s azt a Ház szó nélkül az osztályok közt osztotta ki, hogy most ezek vegyék tanácskozás alá. Ezek tanácskoztak rajta másik tiz napig. Akkor azután az osztályok megválasztották központi előadóikat és a központi bizottság tanácskozott rajta a harmadik tiz napig. Akkor a kormánynak az volt a törekvése, hogy lehet ugyan olyan képviselő, a ki nem akar felvilágositást szerezni egyénileg e végtelenül fontos kérdésről, azonban oly eset ne állhasson elő, hogy minden képviselő hozzá ne szólhasson a kérdéshez. Sőt minden képviselőnek egyenesen módjában

legyen ez s egyuttal minden képviselőnek jogában álljon az is, hogy ha másutt nem, magában az osztályban idézhesse a minisztert maga elé s ott kérdezhesse és mondhassa meg: mit jelent ez vagy az? Mi e vagy ama rendelkezés czélja és indoka? Mit akarnak a hadi körök? Mit akar a nemzet?

Most ezt a gyakorlatot nem követjük.

Hanem akkor a hadügyi bizottságban hogy folyt a tárgyalás? A hadügyi bizottság tagjai ép ugy a kormánypárti többségből állottak akkor is, mint most. Hanem a többség volt más. Mikor annak a többségnek meggyőződése valamire nézve megalakult, azt mondta a miniszternek: »Miniszter ur, ezt én nem fogadom el, hanem a helyébe teszem emezt.« A miniszter hiába hivatkozott arra: »de hát akkor le kell mondanom állásomról.« A felelet az volt: »sajnáljuk, de mintsem hogy a nemzet mondjon le a maga jogairól, inkább a miniszter mondjon le állásáról.«

A bizottsági többség akkor nem engedelmeskedett. Az akkori miniszterelnök ur, gróf Andrássy Gyula azt is mondta egyszer egyebek közt: »Én megkisértem ő felségénél, de hát azt akarjátok, hogy engem kilökjenek a Burgból?« Erre azt mondták a többség tagjai: »Nagyon sajnáljuk, fájna nekünk, mert végtelenül tisztelünk, de inkább téged lökjenek ki a Burgból, mint mi lökjük ki a nemzet jogait az alkotmányból.«

A hadügyi bizottság tagjai nem engedtek. Gondolt egyet a kabinet. Gróf Andrássy Gyula — ismétlem, nem a mostani — fölment Bécsbe, panaszt tett. »Nem birok a kuruczokkal.« Akkor Bécsből abba a hadügyi bizottságba, hogy annak felvilágositást adjanak, leküldték nekünk Kuhn bárót, a közös hadügyminisztert, továbbá Benedek dandárparancsnokot, de nem a königgrätzi győzőt, végre Horst ezredest, a ki talán miniszter is lett azóta.

(Thaly Kálmán közbeszól: Meg is halt. — Más közbeszólás: Grivicicet!)

Grivicicet nem küldték le, az akkor már csöndes ember volt. Leküldték azt a három előkelő politikust és hadügyi szaktekintélyt, hogy azok beszéljenek hát gróf Andrássy Gyula által segitve, a hadügyi bizottság tagjaihoz. Azok lejöttek ide és részt vettek a bizottság tanácskozásaiban 1868. évi julius 13-án és 14-én egész nap, délelőtt, délután. Bankett is volt, bakhanália is időközben.

De azért a hadügyi bizottság tagjai még se engedtek. Akkor gróf Andrássy Gyula azt mondta kollégáinak, Kuhn, Benedek és Horst uraknak: menjenek az urak fel Bécsbe, megyek utánuk én is. Ment. Julius 14-én, 15-én, 16-án, sőt 17-én is miniszteri tanácskozások folytak. Andrássy gróf azt mondta a királynak: »Felség: Az országgyülés nem enged. A nemzet megnyugtatására a szükséges módositásokat meg kell tenni.« S ő felsége erre azt mondta: »A fődolog a nemzet megnyugtatása.«

Andrássy — ez történeti dolog — azzal ment Bécsbe, hogy azt mondta a bizottság tagjainak: legyetek készen a legrosszabbra. Midőn pedig ő felségét értesitette a

nemzet nyugtalanságáról, aggályairól s a nemzeti jogok szentségéről: visszajött teljes győzelemmel.

És mik voltak azok a kérdések, melyekről akkor szó volt?

A törvényjavaslat 5-ik §-ában a kormány törvénynyé akarta tétetni azt, hogy Magyarországon tizennyolczadik életévétől negyven éves koráig népfölkelő legyen mindenki. Ezt az ország törvényhozása határozottan visszautasitotta és ennek helyébe azt tette, hogy csak az legyen népfölkelő, a ki önkényt akar népfölkelő lenni. A mint ez az 1868-iki törvény 5 ik §-ában benne is van. Azt pedig, a mit a nemzet akkor visszavetett, időközben a mostani kormány csakugyan behozta.

Továbbá azt akarta az akkori kormány és akarták a bécsi katonai körök, hogy a béke idejében való három évi tényleges szolgálat megállapittassék ugyan, de záradékot akartak betenni a törvénybe, a mely szerint ha a kapitány uraknak tetszik a legényt a negyedik szolgálati évben is visszatartani, joguk legyen őt visszatartani. Tudniillik, hogy az első tartalékosi évet is fegyver alatt töltsék. Azért a 10-ik §-ba beletették, hogy az első évbeli tartalékos az év tartamára a hadügyminiszter által visszatartható. A törvényhozás, a hadügyi bizottság többsége azt mondta, hogy a nemzet jogaival ily gyalázatos játékot űzni nem lehet. Pedig nem lenne más, ha a törvényben három évi szolgálati idő van megszabva, de valósággal mégis négy évi lenne béke idején a fegyver alatti szolgálat kötelezettsége.

Mindezt megváltoztatta a törvényhozás és csak annyit mondott, hogy igen is, ha szükség parancsolja s ő felsége az egész kormány együttes felelőssége mellett elrendeli: **akkor, de csakis akkor behivhatók a tartalékosok is.** — Különben azóta ez a kormány még ezt is megváltoztatta.

A harmadik — több fontos eltérés is volt, de én most csak a harmadikat emelem ki — a harmadik s legfontosabb eltérés, a mely miatt nagy összeütközés volt akkor Bécsben is, Budapesten is, az volt, hogy a nemzet fel akarta állitani a honvédséget, Bécsben meg ezt nem akarták megengedni. Hanem a 12-ik §-ban az lett a törvényjavaslatba beletéve, hogy a honvédség összes számereje a monarkia mindkét államának területén 200,000 főnél nagyobb ne lehessen; — az lévén az alattomos szándék, hogy a magyarnak akkora honvédséget, a mekkora tőle telik, adni nem lehet, e helyett a két államra szabjunk kerek számot s aztán abból adjunk Magyarországnak például 50 ezeret, Ausztriának pedig irjunk be, ha föl nem állitja is, 150 ezeret. Erre a hadügyi bizottság azt mondta: ilyen honvédség nekünk nem kell. Mi akkora honvédsereget akarunk állitani, a mekkora az ország egész lakosságának számerejéből kitelik.

Ezek voltak főleg azok a pontok, a melyek miatt akkor összeütközés volt. És én azt mondom s ugy hiszem, mindenki egyetért velem abban, hogy ha koronás királyunkat akkor, az akkor még igen nagy és nehéznek tartott e kérdésben meg lehetett nyugtatni

azzal, hogy a magyar nemzet nyugalma és megelégedése a legfontosabb dolog: ugy ma ennél a 14-ik §-nál, mikor a nemzet álláspontját már ő felsége, a legfőbb hadur is korábban elfogadta, a katonai köröknek nincs joguk és módjuk tovább aggodalmaskodni s nézetünket el nem fogadni. Csak igaz és őszinte szót kellene most a miniszterelnöknek a korona előtt kiejteni, a nemzetet minden aggodalomtól meg lehetne menteni.

S a mikor az én tisztelt képviselőtársaim, ifjabb gróf Andrássy Gyula, gróf Széchenyi Aladár és Tisza István oly könnyedén szólnak ezekről a nagy kérdésekről és a hazafiság nagy kérdéseiről, én nem vonom kétségbe hazafiságukat, soha nem is vontam, de állitom azt, hogy az a hazafiság nagyon elméleti, nagyon iskolai és még nincs kipróbálva. Hogy a kipróbált hazafiság mit jelent náluk, majd megtudjuk később, de remélem és kivánom, hogy az igazi lesz. De idősb gróf Andrássy Gyula eljárását, mint példát, ifjabb gróf Andrássy Gyula tisztelt képviselő urnak szives figyelmébe ajánlom.

Néhány megjegyzést kell tennem tisztelt Ház a német nyelv kérdésére is.

Én egyetértek Jókai Mór tisztelt képviselőtársammal abban, hogy nálunk a német nyelvet, tudniillik a tudomány német nyelvét nem gyülöli senki. Még én se gyülölöm. De azért ha valaki közülünk azt állitja, hogy Magyarországon a német nyelv iránt valósággal ellenszenv uralkodik, ebben annak a valakinek igaza

van, azt eltagadni nem lehet és ha százszor kimondjuk is a törvényben, hogy meg kell tanulni, annál nagyobb lesz az ellenszenv. És ha ez országnak minden költője és államférfia fogja is állitani, hogy nincs ellenszenv, mégis meglesz az.

De megvan ennek is az igazi története, a mely a közös hadsereg szomoru történetével azonos és azzal együtt jár. Azok a tisztelt ifju képviselőtársaim, kik oly könnyedén beszélnek a hazafiságról, bizonyára tudják — mert nem képzelem, hogy a corpus jurist eléggé ne forgatták volna, mielőtt elméleti hazafiságukat tartalommal megtöltötték, hogy midőn Ferdinánd ausztriai főherczeget, később I. Ferdinándnak nevezett magyar királyt a nemzet királylyá választotta, mint tudjuk, a mohácsi csata után, már tiz év mulva, 1536 ban az országgyülés kimondotta, még pedig a királyi consensus hozzájárulásával, hogy »Felséged katonasága a vidéki lakosság könyeiből él, mint ez már nálunk szokássá vált.« Provincialium lacrymis vivit, quemadmodum id jam nobis quasi in consuctudinem versit«.

Már tiz év mulva igy beszélt az ország törvényhozása. Másutt pedig hozzáteszi, hogy »a szegény népnek nem hagyja meg egyebét, mint véresre vert meztelen testét.« Ez is bent van a corpus jurisban. Miserae plebi nihil praeter nudum corpus illudque diris affectum verberibus relinquitur. — Az 1536. évi XXVI. törvényczikkben van; utána nézhet mindenki.

Itt kezdődik a német nyelv története Magyarországon.

Ez után az történt nyomban, hogy a királyi hatalom a magyar hadcsapatoknak idegen, német tiszteket adott. Azért az 1552. évi XII. törvényczikk megparancsolta a kormánynak, hogy a magyar czredeknek magyar főtiszteket kell adni. Ime hát már akkor megkezdődött a kétéves önkéntesek ily módon való becsempészése a német nyelv utján. Azonban az ország elszegényedett, valószinüleg még szegényebb volt, mint most. A hadügyi költségek évenként emelkedtek, a delegácziók mindig többet szavaztak meg s Jókai Mór tisztelt képviselő ur tiltakozó szava és puskapora semmit se használt.

Végre 1559-ben az országgyülés keserves hangu törvényt hozott, a melyben azt mondja: Királyi felséged pedig ne kérjen tőlünk sok pénzt, mert a törökök, rebellisek és felséged katonái koldussá tették már az országot! — Itt kezdődik ennek a hadseregnek és a vele összekötött német nyelvnek története Magyarországon.

Jött azután Basta, Karaffa és Haynau, kik mind a német nyelvet és a közös hadsereget hozták be és a magyar értelmiségnek kiirtására törekedtek kötél, akasztófa, elnémetesités, elházasitás és elfajzás által. Oly hadseregnek, mely igy gazdálkodott nálunk három évszázad óta és oly nyelvnek, mely ily uralmat akart hozzánk becsempészni, közkedveltsége Magyarországon nem lehet. Meglehet, hogy majd valamikor lesz, de akkor itt magyar nemzet és Magyarország nem lesz és miniszterekké a gróf Andrássy Gyulák se lesznek.

Gróf Széchenyi Aladár tisztelt képviselő urral — harmadszor is ismétlem — egyetértek abban, hogy az csakugyan állami jogunk durva megsértése, sőt nemzetünk durva meggyalázása a honvédelmi miniszter és a közös katonai körök részéről, ha ők bármiféle intézménybe a magyar nyelvet csak ugy akarják bevenni, mint egyéb nemzetiségek Mutter-Sprache-ját. Becsempészték a német vezénynyelvet a nemzet megkérdezése nélkül a napoleoni háboruk alkalmával, sőt némileg előbb is. Nagy sérelem volt ez, de nem meggyalázás. Hanem mikor a nemzet törvényhozásától magától követelik, hogy saját fiainak büntetést szavazzon meg akkor, ha ők az ősi magyar, nemzeti államnyelvet használják és nem a németet: ez nemcsak sérelem, hanem oly aláválo meggyalázása a nemzetnek, a minőre a világtörténetben egyetlen egy példát se mutathat a honvédelmi miniszter. Eltiporni lehet nemzetet, ráparancsolni lehet kényszerhatalommal — mi is éreztük ezt nem egyszer — de hogy a nemzettel magával szavaztassák meg saját gyalázatát, saját nyelvének megtagadását: erre nincs példa a világtörténetben.

Azt mondja a tisztelt miniszterelnök ur január 12-iki beszédében, hogy a monarkia tekintélyének, sulyának fentartása kifelé addig lehető, mig mindenki kivül a monarkián meg van győződve arról, hogy az osztrák-magyar monarkia fennállásának legnagyobb támasza Magyarország.

Igaza van. Az ugynevezett monarkiának nagy tekin-

télyt kölcsönöz az, ha azt hiszik róla, hogy ha nem is legnagyobb támasza, de biztos támasza Magyarország. De ha a tisztelt miniszterelnök ur azt akarja, akkor akarnia kell azt is, hogy ez a Magyarország Magyarországnak megmaradjon. Ez az ország pedig addig lesz önálló és addig állhat fenn, a mig magyar lesz és szabad. A mint e Magyarországot sikerül önöknek semmivé tenni akár németesitéssel, akár szlávositással vagy bármivel: ugy ennek szabadsága is tönkre lesz téve és többé a Duna-Tisza partjain önálló ország nem fog állani soha.

De egyre figyelmeztetem a kormány tisztelt tagjait és ha szavam tovább jutna, figyelmeztetni kivánom a korona tanácsosait és magát a koronát is, hogy addig lesz ez az ország támasza a Habsburg-családnak is, mig Magyarország lesz. Ez a nemzet vérének és pénzének, erkölcsi és anyagi javainak feláldozásában elmegy az elképzelhető végső határig. De elmegy egyedül azért, mert azt a meggyőződést táplálja, hogy Magyarország önállóságát és szabadságát tartja fenn. Támogatja a dinasztiát, urunkat-királyunkat és annak egész családját erejének végkimerüléséig, mert az a meggyőződése, hogy szüksége van erre azért, hogy Magyarország önálló és magyar legyen. De ha önöknek sikerül odáig vinni mindenféle mesterkélt eszközökkel, hogy ez a Magyarország megsemmisüljön: akkor ennek a nemzetnek minden okos, nem okos tagjában feltámad a gondolat, hogy hát akkor minek áldozzunk?

Én nem mondhatok egyebet és nem mondhatnék egyebet — ha szavam odáig jutna — királyunk trónja előtt sem, mint a mit Hunyadi János ezelőtt négyszázötven évvel mondott a római pápának, mikor a római pápa belekapkodott az ország jogaiba. Hunyadi ezt irta neki: »Engedje meg szentséged, hogy ez ország szabadon éljen jogaival és szabadságával, mert a szentséged iránti hűsége függetlenségével együtt el fogna enyészni.«

Elfogadom Ugron Gábor képviselőtársam határozati javaslatát!

MAGYAR NYELV A HADSEREGBEN.

I.

A BESZÉD TÖRTÉNETE.

Ezt a nagyterjedelmü hosszu beszédet a véderő-javaslat 25-ik §-ának részletes tárgyalásánál 1889. évi márczius 9-én a parlamentben tartottam.

Külső hatása szokatlan nagy volt. Csaknem minden lap vezérczikkben tárgyalta. Az ellenzék százezer példányban való külön kinyomatását rendelte el. Habsburgi korszakbeli történetünknek s tényleges közjogi és társadalmi helyzetünknek a legfájdalmasabb kérdéseit érinti ez a beszéd. Vitázó hangja van végig, de minden élessége mellett is szelid, gunynyal s vidám humorral teljes.

A törvényjavaslat 25-ik §-ának tizenkettedik kikezdése ezt a pontot foglalja magában:

»A tényleges szolgálati év végén tartoznak az egyévi önkéntesek a tartalékos tisztekké való kinevezéshez megkivántató képzettséget elméleti és gyakorlati tekin-

tetben vizsga letétele által igazolni. Ezen vizsgára nézve a követelmények mértékét és a követendő eljárást az ő felsége által szentesitett e részbeli szabályok állapitják meg.«

Köztudomásu, de Bolgár Ferencz a képviselőházban külön is bebizonyitotta, hogy ezek a tiszti vizsga-szabályok határozottan megkövetelik, hogy a vizsgát német nyelven kell letenni s az egyévi önkéntesnek a német nyelvet a katonai és tiszti szolgálatra teljesen alkalmas mértékben szóval és irással ismernie, tudnia kell.

De ugyanazon §. tizenharmadik kikezdésében ez a pont áll:

»Azon egyévi önkéntesek, a kik ezen vizsgánál meg nem felelnek, kötelesek még egy évet csapattestük alosztályainál tényleg szolgálni.«

E két összevágó rendelkezés tehát kétségtelenné teszi, hogy a magyar kormány a magyar törvényhozástól azt követeli, hogy a magyar ifjut, ha a katonai tudásban elnémetesedik, jutalmazza meg; ha pedig magyar marad: akkor még egy évi kényszerszolgálattal büntesse meg.

Ilyen önmeggyalázás példátlan a nemzetek történetében.

II.

A BESZÉD.

(György Endre logikája. — A magyar nyelv és a föderalizmus. — A jus reservatum. — Mit jelent ez a három latin szó: divina favente clementia? — Az 1741-iki példa. — Ziskay Antal okoskodása. — A szokásjog miből áll? — Heister Siegberth osztrák generális szokása. — Werbőczy szokásjoga. — Mit tesz a magyar törvények szerint a hadsereg vezénylete és belszervezete? — A magyar ezredek tulajdonosai. — A „csavargó nyelv.“ — Könyörgés-e a törvény? — A törvényjavaslat miben tér el az 1868-iki megállapodásoktól? — Minő természetrajzi tünet a „Soldatenkind“? — A pedagogiai tekintetek. — A nemzedék elsatnyulása. — Különbség a katonai és polgári agy között. — A demokraczia kérdése. — Miért nevelik a főherczegeket katonának? — Mikor csempészték a német nyelvet a magyar ezredekbe? — A Gréwen-huszárezred kérvénye 1790-ben. — A nemesi gárda. — Mit ér az országgyülési határozat. — Deák Ferencz beszéde. — Kurucz Csáky Mihály, a rodostói halott.)

Tisztelt Képviselőház! György Endre tisztelt képviselőtársam érdekes beszédének egyik részében annak a kérdésnek megoldásával foglalkozott, vajjon a most folyó véderővita alatt az ellenzék felfogásában van-e logika, vagy nincs?

Nekünk, a 48-as pártnak, megadta azt az elégtételt, hogy elismerte, hogy a mi álláspontunkban van logika, saját pártjának is megadta azt az elégtetelt, hogy abban is van logika, a mérsékelt ellenzék álláspontjában azonban ezt nem tudta felfedezni.

Én a mi pártunk részéről ez elismerését kétkedéssel fogadom azért, mert György Endre képviselő urnak e kutatásai felkeltették bennem az aggályt: vajjon ő és pártja képes-e annak megbirálására, vajjon mi helyes logikával járunk-e el? Én legalább, végig gondolva a hosszu vita egész folyamán, olyan sajátságos logikát vettem észre a kormány és pártja részéről épen a fő és lényeges kérdésekre nézve, a melyet közönségesen sem a tudományban, sem az életben logikának nem szokás nevezni, hanem a logika csuffá tevésének.

György Endre tisztelt képviselőtársamnak csak néhány példával szolgálok, mint ő tegnap akart nekünk szolgálni.

A kormánynak az a kiinduló pontja, hogy komoly háborus veszély fenyeget bennünket, a trónt és a hazát egyaránt, tehát a véderőt fejleszteni és fokozni kell mindamaz erők végső határáig, melyekkel a nemzet rendelkezik; tehát szükséges a véderő fejlesztése végett a hadseregbe a nemzet áldozatkészségét, rokonszenvét, és nemzeti lelkesedését is bevinni. Ez a főfeltétel. A logikai következtetés pedig, melyet abból a kormány és György Endre kihoz, az, hogy szükséges lévén ebbe a nemzet egész ragaszkodását, áldozatkészségét és lelkesedését bevinni, tehát a nemzeti elemet szoritsuk ki abból és még keseritsük is el a magyar nemzetet. Ez a logika a kormánynál?

Azt mondja a tisztelt honvédelmi miniszter ur: mulhatatlanul szükséges feladat a tartalékos tisztek számának szaporitása, mert tartalékos tisztekkel kellő bőségben nem rendelkezünk, kivált háboru esetén s kivált a csaták folytán előálló fogyatékok betöltésére. Kell tehát gondoskodnunk minél gyorsabban, minél bővebben és mindenesetre kielégitő mértékben a tarta

lékos tisztek számának szaporitásáról. Mi lenne ebbő közönséges, józan eszü emberek között a következtetés? Az, hogy tehát a hadügyi czélok veszélyeztetése nélkül a tiszti vizsga letevését könnyitsük meg. De a miniszter ur s a kormánypárt logikája azt mondja erre, hogy tehát nehezitsük meg a tiszti vizsgát, tegyük kényszeritővé azt a nyelvet, a melyet nem értenek.

De a honvédelmi miniszter ur — hogy György Endre képviselőtársam logikai gyüjteményét szaporitsam — itt sem áll meg, hanem azt mondja: nemcsak tartalékos tisztekre van szükségünk, hanem szükségünk van alkalmas, képzett, jól fegyelmezett és lelkes altisztekre is. Mi lenne ebből a következtetés? Mindenki tudja, a ki józan elmével foglalkozik a dolgokkal. De a tisztelt kormány »ergo«-ja, következtetése ebből az, hogy tehát állitsunk fel hátrányok és büntetések utján egy fegyencz csoportot s abból vegyük ezeket a lelkes altiszteket.

De a kormánynak és pártjának logikája még itt sem áll meg. A miniszterelnök ur — nagyon sajnálom hogy kimegy és azt a körülményt, hogy mi őt nem szivesen hallgatjuk meg, azzal viszonozza, hogy ő meg épen nem akar meghallgatni bennünket — (Egy hang: Bujdosik!) egész nyomatékkal terjesztette György Endre képviselőtársam pártja elé, hogy nemzetünk erkölcsi sulya s az ország tekintélye kivánja azt meg, hogy a kormány ne gyenge kártyákkal játszék, azért, a 14. §. mellett a kabinetkérdést veti fel és annak keresztülvitelével a kabinetkérdés sulya alatt követeli. Mi történik?

A 14. §-t elejtette, de a kabinetet nem ejtette el. Hát az ország tekintélyének és erkölcsi sulyának megvédelmezésében hol van itt a logika? Ezt kérdem György Endre képviselőtársamtól.

Lesz szerencsém az igazságügyminiszterrel is szót váltani.

Horváth Gyula képviselő ur egész nemes felindulással teljes előadást tartott nekünk arról, hogy mikép veszélyeztetjük mi a parlamentarizmust, annak nagy érdekeit, annak tekintélyét. Jó: gondolkodtam azon, miként védelmezi tehát azt meg Horváth Gyula képviselőtársam és igen sokan mások, kik akként jártak el ebben az egész kérdésben, mint ő?

Horváth Gyula tisztelt képviselőtársam előterjesztette, hogy ő neki kezdettől fogva, már az ősztől fogva sulyos aggodalmai voltak e törvényjavaslat némely fontos intézkedései ellen. Ez aggodalmaknak ő hangot adott. Hangot adott az ellenzék férfiainál, hangot adott a kormánypárt tagjainál, hangot adott a klubban, a miniszterelnökkel szemben, sőt hangot adott itt e Házban. Hangot adott a sajtóban is. Tehát ő e veszélyes intézkedéseket változtatni akarta, de mindig azzal a feltevéssel, hogy Tisza Kálmán személyéhez rendületlenül ragaszkodik s annak véteni nem akar. Már engedelmet kérek, ha én azt keresem, hol van itt e felfogásban a parlamentarizmus logikája, én annak megtalálását György Endre képviselőtársamra bizom; mert arra én képes nem vagyok.

De itt volt a kultuszminiszteri államtitkár ur, a ki a logikának ismét uj, csodálatos példány-

képét állitotta elénk kapcsolatban azokkal a tüneményekkel, a melyekkel a többség tagjai sorában találkozunk. Senki sem titkolja, mindenki tudja, nyilvánvaló dolog, hogy a törvényjavaslat ellen az ellenzék magában a kormánypárt kebelében is kitört; s következetesen és élénken hangsulyozták, sőt a kormánypárt igen kiváló tagjainak igen sulyos aggodalmait kellett a kormánynak, különösen a kormány elnökének, meghallgatni. Ezt Berzeviczy államtitkár ur természetesnek tartja; én is; de azt mondja Berzeviczy államtitkár ur: De miután az ellenzék ugyanez aggodalmát élénk, erélyes alakban itt a parlamentben és az ország előtt hangsulyozta, a kormánypártnak szinte már ennélfogva tömörülnie kellett.

Vagy egyáltalában nincsen értelme a veszélyek hangoztatásának, a melyeket e kérdésben ugy Berzeviczy államtitkár ur, mint mások többen felhoztak, vagy beszédének ez az értelme. De hogy ebben is hol van a logika: György Endre képviselőtársam keresse meg.

De továbbá maga György Endre képviselőtársam, a mostani közös logikának legszebb példáját állitotta elénk, legalább a legcsodálatosabb példáját, mikor tegnapi beszédében — hozzáteszem, a komolyság egész látszatával — ugy állitotta fel a magyar nyelvnek és a német nyelvnek a kérdését — és itt egy kicsit a szivébe is tekintek — hogy a magyar nyelvnek a német nyelv uralma csakugyan hasznára nincs, sőt ártalmára is van és meg vagyok győződve, hogy György Endre, tisztelt képviselő ur e tekintetben csak ugy vélekedik, mint én. De azt mondja, hogyha a magyar nyelvet behozzuk a hadseregbe, ezzel ajtót, kaput tárunk a föderalizmus behozatalának is; de miután nekünk a föderalizmus árthat, tehát hozzuk be a hadseregbe csupán a német nyelvet. Bocsánatot kérek, meglehet, hogy az a föderalizmus ártana, de az bizonyos, hogy ha a mi nyelvünk ott állami életünk egész tekintélye által segitve, szabad versenyre kelhet a föderalizmussal, az még sem olyan ártalmas, mintha a német nyelv elnyomja a magyart. György Endre képviselő ur államférfiui felfogásának ez a logikája tökéletesen ugyanaz, mint azé a szerencsétlen istenverte ujonczé, a ki elgondolta magában nagy bubánatában, hogy hátha a legközelebbi sorozásnál katona lesz, hátha azután háboru lesz, hátha a háboruból csata lesz, hátha a csatában sebet kap, tehát e sok aggály elkerülésére felakasztotta magát előre.

Tisztelt Képviselőház! A vita folyamán nem egy oldalról szóba hozták a mi tisztes emlékezetü Corpus Jurisunkat és fölemlitettek abból nem egy törvényt és nem egy törvénymagyarázatot, sőt a magyarázás módját is. Mindenekelőtt megelégedésemet fejezem ki azért, hogy az igen tisztelt honvédelmi miniszter ur a Corpus Juris és az annak megértésére szükséges segéd tudományok tanulmányozására adta fejét és mindenesetre elnéző leszek iránta, tekintettel arra, hogy kezdő tanfolyamot jár és hogy még az egyéves önkéntességet sem töltötte ki annak szolgálatában.

Előzetesen mégis meg kell jegyeznem, mert csak

most jut eszembe, hogy akkor, a mikor az Apponyi Albert gróf tisztelt képviselőtársam által idézett Deák Ferenczczel szemben a honvédelmi miniszter ur egy másik Deák Ferenczet idézett, helytelenül járt el; mert Deák Ferencznek ama szavai, melyeket gróf Apponyi idézett, Deák Ferencznek saját, authentikus szavai, ellenben azok, melyeket báró Fejérváry honvédelmi miniszter ur idézett, Deák Ferencz szavainak csak kivonatát képezik, a mely Deák ellenőrzése nélkül, az akkori czenzura mellett készült az országgyülés naplóiból. Csak mellesleg jegyzem azt meg, hogy tekintély ellen önönmagát felhasználni csak annak saját szavaival lehet, nem pedig a mások által korrigált szavaival.

A törvénymagyarázatra és általában a Corpus Jurisból idézett törvényekre, valamint azok magyarázatára nem fektetem a legfőbb sulyt. Tudom, hogy mai napság, fájdalom, már nem az elméletinek tartott régibb törvények értelme döntő a törvények magyarázatánál, hanem döntők a mindennapi körülmények, szükségek és azok felfogása. De miután Magyarország kormányának két tagja, a honvédelmi és az igazságügyi miniszter urak régi törvényekre hivatkoztak, lehetetlen — erkölcsileg lehetetlen — hogy ha abban a hivatkozásban valóságos hiba és tévedés van, hogy a parlament részéről az a hiba és tévedés ki ne igazittassék.

Mindenekelőtt furcsán tünik fel nekem az az ugynevezett fentartott jog, a jus reservatum, a melyet itt a miniszterelnök urtól megkezdve a többség összes szónokai folyton emlegettek s a mely szót még az ellenzék némely szónoka is ajkára vette. Megjegyzem, hogy a mi alkotmányunk ugynevezett királyi fenntartott jogot nem ismer. Valahol és valamikor azt tanultam, hogy e szavak: jura reservata a canonjogból eredtek, onnan, hogy a római pápa bizonyos jogokat fenntartott magának azokkal szemben, a melyeket államoknak, királyoknak, egyházaknak, földesuraknak, patronusoknak stb. gyakorolni megengedett, ugy okoskodván, hogy minden hatalom az övé és minden hatalom, mely az övé, Istentől van, ő azonban némelyeket ezekből elosztogat, némelyeket pedig magának fenntartott, a melyeket a tudomány és jogtörténet jura reservata-nak nevez. S ugy tanultam — már azután gyakorlatból is — hogy meghunyászkodó, szolgálatkész miniszterek, jogtudósok, jogcommentatorok stb. a canonjognak e kifejezését — a mely, hogy helyes-e vagy nem, arról nem vitatkozom — átvitték az államéletbe is és a királyi hatalmat is oly Istentől adott különös hatalomnak magyarázták, a milyennek a római pápáét magyarázták a barátok és a királyi jogra is alkalmazták a jus reservatum kifejezést. Ziskay Antal tisztelt képviselő ur különösen szeretett e szóval vagdalózni.

Pedig ő itt számot adott arról, hogy miket olvasott ő át és miket forgatott ő fel a felségjogoknak és Magyarország jogszokásának és a törvények gyakorlásának megismerésére. Ha igazán mindazokat áttanulmányozta volna, a miket emlegetett, biztosan rájött volna, hogy a magyar alkotmányjog, annak egész tör-

ténete folyamán át az Isten kegyelméből való felségjogokat és jura reservata t nem ismeri.

Régen volt, tisztelt Ház, még akkor dicső emlékezetü V. Ferdinánd uralkodott, midőn legelőször kezembe került az én egyházamban akkor divatban levő egyházi zsoltáros könyv, melyen ott volt ő felségének és a censurának engedélye, öreg nagybetükkel ekkép felirva: Nos Ferdinandus V. divina favente clementia imperator Austriae, rex Hungariae, Hyerosolimae stb«. Gyermek voltam, kiváncsi voltam, hogy ez mit jelent. A »Ferdinandus«-t értettem. Az V.-t szintén; de ezt a három szót: »divina, favente clementia« nem értettem. Volt egy öreg literatus barátom, a ki nagy müveltséget sajátitott el, a többi közt classica litteraturában, de a Girondiak történetében is. Megkérdeztem tőle, mit jelent e három szó: »divina favente clementia«, mire ő azt felelte: ez a három szó azt jelenti: »szurony, tömlöcz, akasztófa«. Minthogy nem tudtam latinul, elfogadtam, hogy azt teszi, de nem értettem az egész dolgot. Később a latin nyelv elemeivel megismerkedvén, rájöttem, hogy az én öreg barátom nem igen jól tudhatott latinul, mert e szavak azt teszik: »Isten kedvező kegyelméből«. Később jött 1849 és 1850 és akkor láttam, hogy az én öreg barátom mégis jobban tud latinul, mint én, mert ez még sem azt teszi, hogy »Isten kedvező kegyelméből«, hanem azt teszi: »szuronynyal, tömlöczczel, akasztófával« — vagyunk tudniillik uralkodók.

Ez a gyermekkorombeli esemény, ez a latin nyelvmagyarázat jut nekem eszembe, valahányszor a tisztelt

többség soraiból ezt a »jura reservata« kifejezést, mint a magyar alkotmányjog egyik forrását hallom emlegetni.

A tisztelt igazságügyminiszter ur jól tudja, hogy nemcsak hogy a magyar alkotmány ezt a fogalmat, mint jogforrást nem ismeri, de a magyar alkotmány azt egyenesen tagadja. Az 1741 : XI. t.-czikk az ország alkotmányos jogait szabatosan biztositotta a király ellenében — pedig akkori királyunk király is volt, nő is volt, korának egyik legkiválóbb jelensége s nemzetünk mind a nő iránt, mind a király iránt, különös hódolattal és hódoló tisztelettel volt és van ma is és a király akkor, mint ezt a törvényhozás törvénybe is iktatta, a saját szent személyét és fenséges gyermekeit a magyar nemzetnek, hü magyarjainak hüségére és bölcseségére bizta és adta át. — Mégis ugyanakkor a magyar nemzet a királya iránti határtalan ragaszkodása mellett is azt mondta az emlitett törvénynek második szakaszában: »sacra regia maiestas in augusta quoque aula sua, in his, quae a concessa sibi suprema potestate dependent, pro altissimo iudicio regioque munere suo, fidelium cosiliariorum suorum hungarorum opera est consiliis utetur«, — a mi magyarul azt teszi, hogy: ő szent felsége a királyné még azokban a jogokban is, melyeket a nemzet neki saját udvarában engedélyezett, magyarok tanácsával, bölcseségével és közreműködésével éljen. Igy fogja fel a magyar jog és a magyar alkotmány a királyi jogokat. Azok csak annyiban és azért királyi jogok, a mennyiben azokat a nemzet engedélyezte.

E jogok természete, köre és gyakorlásának módja az állam tekintélyét, a nemzet sulyát és tekintélyét és Magyarország dicsőségét is érintik. E királyi jogoknak gyakoroltatniok kell és azért is engedélyezték, hogy azok gyakorlása ugy a mi királyunk hatalmát és dicsőségét emelje, mint a nemzetét és országét; de azért nem engedélyezték volna, hogy e jogokból kiindulva, a nemzet jogai megsemmisittessenek, akár egyenesen, mint azt a tisztelt honvédelmi miniszter ur teszi, akár téves magyarázat utján, mint a hogy azt az igazságügyminiszter ur megkisérelte.

Nevezetes ez a törvény azért is — és sokszor kellene, hogy a nemzetnek és képviseletének eszébe jusson — mert ez a törvény világosan kimondja, hogy ő felsége még a saját udvarának rendezésére is csak a nemzet által engedett jogokkal élhet. Hol vagyunk mi most tényleg ettől a felfogástól? Micsoda ma a magyar királyi udvar akár Bécsben, akár Budapesten? De erről most nem akarok beszélni, majd jön a költségvetés, akkor a miniszterelnök urhoz is lesz talán szerencsénk, vagy talán már épen nem lesz szerencsénk.

Másik, igen sulyos alkotmányjogi tévedés is történt itt, sőt több mint tévedés, a melyre most szintén nem terjeszkedném ki, ha azóta két miniszter és a többségnek igen sok tagja e tévedésbe bele nem esik vala.

Ziskay Antal tisztelt képviselőtársam márczius 4-én tartott beszédében ezt mondja: »Oly törvény vagy országgyülési határozat, a mely által a közös hadseregnek akár szolgálati, akár vizsgálati nyelvéül a magyar nyelv állapittatnék meg, mindeddig nincs«; — de a mi már most következik, különösen arra fektetek sulyt — »ellenben több mint másfél század óta fennáll a folytonos gyakorlat az ellenkező mellett, a szokások pedig a magyar közjognak szintén egyik forrását képezik«. Ezt mondja Ziskay képviselő ur, a mester, sőt utána a honvédelmi miniszter ur, a ki a szokás magyarázatában felmegy egészen a mohácsi csatáig s mert akkor megvertek bennünket, azt következteti a négy és félszázados gyakorlatból, hogy most már mindig el kell veszteni minden csatát. Sőt az igazságügyminiszter ur tovább megy és hivatkozik arra, hogy a mi országunkat sok idő óta regnum consvetudinariumnak is nevezték, a mi tán azt jelenti helyesen alkalmazva, hogy ez az ország a szokások országa.

Hát bocsánatot kérek igazságügyminiszter ur, miután ön ezt a regnum consvetudinariumot a nélkül állitotta elénk, hogy Ziskay képviselő urat rendreutasitotta volna amaz okoskodásért, melylyel elénk állott: ez a körülmény kötelességemmé teszi nekem — másnak is, a kinek alkalma lesz felszólalni — hogy a szokásjogról, mint az alkotmány forrásának természetéről, a mi közjogunk szerint legalább a magam meggyőződését elmondjam az igazságügyminiszter ur tévedésének helyreigazitására.

A tisztelt igazságügyminiszter ur igen jól tudja, hogy kivált a század kezdetétől — korábban is, de különösen az 1825-iki országgyüléstől fogva — az

országgyülési tanácskozások tetemes részét képezték azok a viták, melyek arra nézve merültek fel, hogy valamely jog a törvény vagy pedig a szokás által erősittetett-e meg vagy nem; nemzetünk legelső publiczistái, legdicsőségesebb törvényhozói foglalkoztak ily kérdésekkel. Minde viták folyamán 1825-től 1848-ig és még tovább a 60-as években, 1861-ben, 1865-ben, 1868-ban az országgyülésen is elismerték — a mit remélem, az igazságügyminiszter ur is elismer — hogy a szokás közjogi és alkotmányjogi erejének meghatározásánál a Verbőczy-féle felfogás közjogilag ma is uralkodik Magyarországon. Verbőczy azt mondja prologusának 10-ik cziménel: »Consuetudo sic definienda videtur: est ius quoddam, moribus illius introductum, qui autoritate publica legem condere potest«, a mi magyarul azt teszi, hogy a szokást csak az a hatalom hozhatja be érvényesen, a mely törvényhozásra is jogositva van.

Alkotmányunk történetében nagy fontossága van e kérdésnek. Emlitek példát. Heister, gondolom Siegberth gróf — egyébiránt Thaly Kálmán tisztelt barátom jól ismeri. Ez a Heister Siegberth gróf volt valamikor a győri vár kommandánsa és ez a Heister — hiszen hasonló tábornokokat az osztrák korszakban személyesen is ismertünk — mint győri parancsnok, az ő katonaságának uj országot teremtett s uj magánjogot és különös, exclusiv közjogot. Külön korcsmáltatást, melyet igazi tulajdonosuktól elkonfiskált; külön mészárszéket, melyet szintén a tulajdonosoktól konfiskált; külön törvényszéket, hová, ha a megidézettek meg nem jelentek, vasra verték a polgárembereket ugy, mint a nemeseket s szolgáltatott igazságot vassal, bottal, ólommal és lőporral.

(Thaly Kálmán közbeszól: És karóval.)

És karóval is. Midőn pedig az ő emberei katonai visszaéléseket követtek el, az ország biróságainak nem engedelmeskedett s midőn az ország biróságai az országbirónál s a nádornál közbenjártak s a közbenjárást a királynál kieszközölték: Heister mindig erősebb volt, mint az ország minden birósága. És nemcsak Győr város kommandánsa, de Temesvár s Magyarországon egyéb más vár kommandánsai is a mult század elejétől annak végéig statust in statu képeztek, külön magán és közjoggal s büntető hatalommal.

Ez igenis afféle állandó gyakorlat volt nálunk, a milyet Ziskay Antal képviselőtársam emlit. De azt kérdem, a magyar államjognak jogforrását képezhetné-e ez? Nem! És miért? Azért, mert a magyar alkotmány szerint Heister gróf törvény hozására elismert hatalomnak nem tekintetett.

Midőn tehát itt e Házban oly államférfiui felfogás, mint Ziskayé nyilvánul, hogy azért, mert valamely tény gyakorlatban volt, már az annálfogva a magyar közjogban jogosult tény: nem lehet elég erősen e felfogást visszautasitani és megbélyegezni. Ha mi ezt elfogadjuk, akkor fájdalom, a Magyarország területén századokon át honos visszaélésekből kellene

a magyar alkotmányt kimagyarázni, a mi nem lenne más, mint Magyarország elnyomatása.

De továbbá, többek közt azt mondja az a jó régen alvó s most felébresztett Verbőczy, hogy: consuetudo sit rationabilis, a mi azt teszi, meg is magyarázza szerencsére, — mert ha Ziskay Antal magyarázatára volna szükség vagy az igazságügyminiszter uréra, akkor nagyon rosszul járnánk avval a Verbőczyvel — a mi tehát azt teszi, hogy »non sit contra jus naturale, non sit contra jus gentis és non sit contra jus positivum«, tehát ne ellenkezzék a természetjoggal s ne legyen benne oly logika, mint György Endre képviselő ur felfogása, hogy a magyar művelt ifjunak, mert magyarul művelődött, tehát németül kelljen vizsgáznia. És ne ellenkezzék a nemzet jogával — a jus gentium kifejezése van ott alkalmazva, de az igazságügyminiszter ur jól tudja, hogy az egész mult század végéig gens alatt a Corpus Juris a magyar nemzetet érti és e szó natio, nationalis későbbi keletü. — És végre ne ellenkezzék a jus positivummal se vagyis a fennálló törvényekkel.

Tegnap sokat foglalkozott György Endre képviselőtársam avval az 1867: XII. t.-czikkel, de hogy abban mi a nemzet joga, azt elfelejtette megmondani. A nemzet joga az, tisztelt Ház, legyen az a t.-czikk jó vagy rossz, hogy a dualizmus Magyarország és Ausztria közt a paritást felállitotta. Ez, tisztelt Ház, kétségbevonhatlanul nemzeti jog, hacsak ezen túl nem vonják majd kétségbe; eddig nem tették. Ha pedig ez kétségtelen, akkor ama hadsereg tekintetében, a mely végre is közös, a mely a dualizmuson és e törvényen alapszik, a nemzet joga mégis csak az, hogy annak magyar részében a magyar nyelv és kultura legyen irányadó, a mi talán sem Verbőczy segélyével, sem pedig a nélkül kétségbe nem vonható. Ha ezzel tisztába jövünk, akkor remélem, Ziskay képviselőtársam, az igazságügyminiszter ur és a honvédelmi miniszter ur — a kit különben sem szeretek e könyvekkel foglalkozva látni, mert ezzel őszintesége, egyenessége és katonai nyersesége csak veszit és a kitől elvárom, hogy ha már félre kell magyarázni a törvényeket, bizza azt olyan ügyvédekre, mint Ziskay vagy az igazságügyminiszter ur — remélem, többé ily fentartott jogról és ilynemü szokásjogról a Házban beszélni nem fognak.

És ha ezzel tisztába jöttünk, akkor tartozom a honvédelmi miniszter urnak azzal, hogy a Corpus Jurisból bizonyos dolgokra figyelmeztessem *őt*, a melyekre rossz praeceptora nem figyelmeztette, a melyeket pedig neki mint a magyar honvédelem miniszterének most már, a vita mai állapotában ismernie kellene.

A honvédelmi miniszter ur, az igazságügyminiszter ur, sőt még Ziskay képviselőtársam is kénytelen elismerni, hogy a magyar nemzet a felségjogok megállapitásán kivül és túl is biztositotta magának a véderőrendszer megállapitásának, a hadsereg időnkénti kiegészitésének, az ujonczok megajánlásának, az ujonczmegajánlás feltételei megállapitásának jogát, a katonaság

békelétszámának elhelyezési jogát, az elszállásolás körüli teendőket, a felszerelést, élelmezést és a többit. De még miket biztositott magának ezeken kivül?

Itt, tisztelt Ház, csodálatos vita és furcsa hermeneütika fejlődött ki a fölött, hogy mit lehet a legfőbb vezérlet, vezénylet és belszervezet alatt érteni? A pusztán elméleti és grammatikai magyarázatokba nem bocsátkozom, hanem fordulok ahhoz a jó Corpus Jurishoz, a melyet maga a honvédelmi miniszter ur is, ugyancsak a széke alól előrántva, jogforrásnak ismert el.

A tisztelt honvédelmi miniszter urnak tudnia kell, hogy a tisztek kinevezésének joga mikép gyakorlandó és hogy a magyar ezredekben tisztekké magyarok nevezendők ki, mert ezt az 1741 : LXIII. t.-czikk világosan elrendeli. A tisztelt honvédelmi miniszter urnak tudnia kellett volna, de nem tudta . . .

(Thaly Kálmán közbeszól: Azt mondja, hogy elavult.)

Hogy elavult-e vagy sem, azt majd mindjárt megmondom. A tisztelt miniszter urnak tudnia kellett volna, de nem tudja, hogy az 1741 : LXIII. t.-czikk szerint az ezredekben a jelvényeknek is magyaroknak kell lenni. Azt mondotta, a tisztelt honvédelmi miniszter ur február 14-én, hogy: »a jelvények megváltoztatása alaptörvényeinkkel meg nem egyezik, azért azt a magam részéről nem fogadhatom el«. Ezt a miniszter ur Thaly Kálmán tisztelt képviselőtársamnak felelte. De kérdem a miniszter urat, emlitsen egy alaptörvényt vagy akármilyen törvényt, a mely szerint a sereg jelvénye német és fekete-sárga

lehessen? Felhozom én az 1741 : LXIII. t.-czikket, a mely határozottan elrendeli a magyar jelvényt. De azt mondhatná valaki, ez elavult törvény. E törvény igenis az inzurrektio szervezéséről intézkedik — Beksics képviselőtársam ugy is kikeresné, hogy igy van — de azért az országgyülés valahányszor ujonczot szavazott meg, mindig kijelentette, hogy ezt az 1741 : LXIII. t.-czikkben foglalt feltételek alatt és óvásokkal teszi. Ez megvan az 1791 : LXVI., 1796 : II., 1800 : XII., sőt részben az 1840: II. t.-czikkben is. Hát midőn a honvédelmi miniszter ur azt mondja, hogy a magyar jelvény behozatala alaptörvényekbe ütköznék: épen az ellenkezőjét mondja az igazságnak — nem szándékosan, hanem csak azért, mert nem ismeri a Corpus Jurist.

Hogy a felszerelés, ellátás dolgát a nemzet magának tartotta fenn, feladatává, jogává, kötelességévé fogadta el, arról száz meg száz törvény intézkedik a Corpus Jurisban. Hogy a magyar katonaság öltözete ne Morvában, Sziléziában készittessék, hanem itthon, azt is elrendeli az 1764 : XXVI. t.-czikk. Tovább megyek; hogy a magyar ezredek tulajdonosai magyarok legyenek és ne idegenek és jött-mentek, azt is meghatározza a Corpus Juris.

Nem mondom, hogy kizárólag magyaroknak kell lenniök, mert őseink mindig meghagyták ő felségének azt a jogot, hogy saját rokonait, szövetséges fejedelmeket, barátait kinevezhesse ezredtulajdonosokká. De a törvény azt mondja, hogy arra, hogy magyar legyen

az ezredtulajdonos, »praeferens ratio habeatur«. Ezt mondja az 1792: XCII. t.-cz. Igaz, hogy a mult században az ezredtulajnonos hatásköre nagyobb volt, mint ma. De ebből csak György Endre logikájával következtethető az, hogy most már ne fektessünk rá semmi sulyt.

S hogy állunk ma e tekintetben? Nem hallottam még erről statisztikát, hát előállok vele magam. 47 sorgyalogezred van most Magyarországon. Ezek közül a következőknek van magyar tulajdonosa: egynek Sokcsevics, kettőnek Jellasicsok, egynek Filipovits és egynek báró Fejérváry. A többi 42 ezred tulajdonosa, mind idegen. A honfiak közül tehát ott van Sokcsevis, Jellasics, Filipovits és Fejérváry. A társaság jó. A társaság általános és katonai szempontból jó, ezt már nem tréfából, nem gunyból, hanem komolyan mondom. De pusztán a magyar nemzet és a magyar hazafiság szempontjából a társaság csakugyan nem jó.

De én nagyon csodálkozom, hogy ha már ez a társaság igy van, miért nem látom én ott a magyar ezredek tulajdonosai közt a Tisza nevet, a Visi nevet, a Beksics nevet? Ha már Sokcsevics, Filipovitcs képviselik ott a magyar nemzetet és a corpus jurist, képviselhetik azt ők is. Legalább külsőleg elég volna téve a törvénynek.

De itt van nekünk 16 huszárezredünk is. Mind jó magyar az és az egyik ezred tulajdonosa gróf Edelsheim-Gyulay. Ennek respekt, (Felkiáltások: Báró!) még ekkor is respekt, a másiké gróf Pálffy Móricz. Katonailag nem szólok a dologhoz, de hogy ép gróf Pálffy Móricz mikor és hol szerezte azokat az érdemeket, hogy ő egyedül legyen méltó a magyar nemzetet és annak Árpádtól máig volt minden dicső hadvezérét képviselni, ezt csakugyan nem értem, ehhez a logikát megint ott keresem a kormánypárton. A corpus juris nem egyszer mondja, hogy a magyar ezredekben kiválólag magyar tisztek alkalmazandók, megszabja hogy az idegen nyelvüek mellőztessenek. Lingua peregrina, igy jelzi a corpus juris az idegen nyelveket. A mi magyarul azt tenné: csavargó nyelv, de e nyelv alatt itt a német nyelvet érti. Megparancsolja a corpus juris, hogy a tisztek tartoznak a legénység nyelvét érteni. A törvény megmondja azt is, hogy a magyar nyelvet a katonai végvidéken kultiválják és hozzák be s megmondja, mint emlitve volt, hogy a katonaság a magyar törvényhatóságokkal magyarul tartozik levelezni iratokban és átiratokban.

Mi következik ebből tisztelt igazságügyminiszter ur? Ha a törvénymagyarázat helyes elveit, de minden helyes elvét a miniszter ur felszólalásában alkalmazta volna, más következésekre jutott volna; — a melyeket alkalmazott, azok is helyesek, nem vonom kétségbe, de nem teljesek. Mert midőn az ország alkotmányáról és alkotmányos jogairól van szó, akkor az ország összes törvényeinek ismeretével és a törvények intenczióinak ismeretével kell a magyarázatot alkalmazni. Mindezeket tehát figyelmen kivül méltóztatott hagyni.

Az a magyarázat, hogy néhol a törvényekben kérelem van, néhol decisum, az a magyarázat semmi aktuális consequentiával nem bir. Igaz, György Endre tisztelt képviselőtársam azt mondta tegnap, hogy a 48 előtti törvények jámbor szupplikácziók voltak. Bocsánatot kérek, ezt még Lustkandl sem mondotta, sőt Tisza István képviselőtársam sem, mert *ő is elismerte, hogy a mi törvény, az törvény.* Több kevesebb visszaéléssel, több-kevesebb vakmerőséggel a 48 előtti kormányok egyik-másik részét a törvényeknek nem tartották meg, egyik-másik részét kijátszották: de hogy a mi törvényeink, a mi ősi alkotmányunk jámbor szupplikácziók lettek volna 48 előtt, ezt ismétlem, hogy Lustkandl sem mondotta sohasem.

Mi következik ebből? Egyszerüen az — semmi különös mesterkélt magyarázatba nem bocsátkozom — hogy miután az 1867: XII. t.-czikk ő felségének alkotmányos jogkörébe utasitotta a legfőbb vezérlet, vezénylet és belszervezet kérdését; azt hogy ez az alkotmányos jogkör miből áll, az általam idézett és ma is teljes érvényükben fennálló törvények kétségtelenül bizonyitják. Ennélfogva azzal az ellenvetéssel állani elő, hogy a magyar nyelvnek a tiszti vizsgánál való alkalmazása ő felségének fejedelmi jogaiba ütköznék, nemcsak alaptalan, de megszégyenitő arra nézve, a ki csak ilyen érvvel tud előállani, de megszégyenitő lesz, ha e törvényjavaslatot elfogadják, e törvényhozásra is, most és mindenkorra.

Áttérek tisztelt Képviselőház ama különbségek rövid

jelzésére, melyeket ez uj törvényjavaslatba az 1868-iki törvényhez képest behoztak. Csak a fontosabb különbségeket hangsulyozom.

Itt van a javaslatnak sajátságos 25. §-a, a mely az 1868-iki törvény 21. §-ával abban is ellentétben áll, hogy a régi törvény megengedte az önkénteseknek föltétlenül, hogy önköltségükön, magánszállásukon maradjanak, az uj törvény szerint pedig ehhez az a klauzula van hozzá téve: »az önkéntesek a laktanyában való lakásra, ha önköltségükön magánszállást tartanak, nem szorithatók, ha csak különös katonai szolgálati, kiképzési és fegyelmi tekintetek ez alól kivételt nem követelnek«. Erről akarok néhány szót szólani s őszintén mondom, hogy ha az igen tisztelt honvédelmi miniszter ur e kérdésben is meg tudna engem nyugtatni, azokból a vad indulatokból, melyeket Berzeviczy államtitkár ur elénk tálalt, sok indulat megszelidülne bennem.

Azt kérdem én ugyanis, hogy ha e különös katonai, szolgálati, kiképzési és fegyelmi tekintetek azt hozzák magukkal, hogy az az egyéves önkéntes *bemenjen* a *kaszárnyába,* a *piszok* és *pórias durvaság* e klasszikus fészkébe és saját költségén ne lehessen a magánszállásán: ki, minő és miféle hatóság állapitja azt meg, hogy ezen különös katonai, szolgálati, kiképzési és fegyelmi tekintetek — melyeket rossz magyarsággal sikanirozásnak is szoktak nevezni, mikor állanak elő és van-e annak a szegény, tisztasághoz és müvelt modorhoz szokott intelligens fiatal embernek valami

foruma ez önkény és sikanirozás ellen, midőn őt a kaszárnyai életre kényszeritik?

Elismerem, honvédelmi miniszter ur, hogy a hadsereg tisztikara egészben véve, kivétel nélkül megfelel a katonai feladatoknak, hogy békében pontos, háboruban hős. Elismerem, hogy a müveltség már csak a 20—25 év előtti időkhöz képest is, a hadsereg tisztikarában jelentékeny előrehaladást mutat. De vannak tisztelt honvédelmi miniszter ur közös hadseregünkben bizonyos tiszti elemek, az ugynevezett öröklő katonatisztek, vagy a mint mondják: »Soldatenkinderek«, a kikből a tisztikar jelentékeny része áll.

Kik és miféle elemek ezek a »Soldatenkinder«-ek? Ez speciális faj. Ennek már a születése is vezényszóra történik. Ennek már a pólyája is uniformis, ezt káplár tartja keresztvizre, ennek a bölcsődala a dobszó, ez hazát, nemzetet, honszerelmet nem ismer, nem látott és nem tanult soha, ennek hazája az országut, otthona a kaszárnya, mennybeli és földi üdvössége a kantin, összes vágya és minden nemesebb ambicziója csak odáig terjed, hogy érdemkeresztet és ha megvénül penziót kapjon. Ez sajátságos faj, Linné szerint ez »Homo soldatus militaris«, melynek különös ismertetőjele az, hogy németül beszél, hogy a magyart rebellnek és — ha megharagszik — Kossuth-kutyának nevezi és ellenőrzés nélkül az ilyen tisztek, kik egyébként mint emberek és katonák ugyan megütik a mértéket, de a magyarság szempontjából ennek a nemzetnek örök időktől fogva való ellenségei, mert ilyen-

nek nevelődtek. Hát ilyen elemre bizzuk, hogy tanult és müvelt emberekké nevelt fiaink, a kik tisztasághoz, müveltséghez vannak szokva, a kaszárnyába bekényszerittessenek? Csak azt kérdezem már most: saját, vagy a kincstár költségén? Ezt sem látom a törvényben. Ez az egyik különbség; tessék eltávolitani e különbséget, vagy ha nem, akkor azokért a Berzeviczy-féle vad indulatokért ne minket tenni felelőssé.

Ott van a tanulmányi idő, azok a hatalmas, érdekes, becses pedagógiai szempontok, melyekkel a kultuszminiszteri államtitkár ur elénk állott; lesz szerencsém majd hozzájuk szólni röviden, mert Gulner és Szentkirályi tisztelt barátaim már meglehetősen tisztába hozták azokat.

A tisztelt államtitkár ur a delegáczió irataiból felolvasta előttünk, hogy hány egyéves önkéntes tette le 20—21 év alatt a tiszti vizsgát. De azokban a delegácziónális előterjesztésekben nincs benne egy körülmény és ez az, hogy a Gergely-féle naptár szerint számitva az időt, a rendes normális mértékek és az emberi élet és a társadalomnak ma fennálló valóságos törvényei szerint, a megélhetés, a kereset eszközeinek előteremtése hány évbe kerül?

Egy gyermeknek, a ki véletlenül születik, 10 éves koráig, a mint Goda Béla tisztelt képviselőtársam felhozta, elemi iskolába, 18 éves koráig gimnáziumba kell járnia, 22-ik évének betöltéséig magasabb egyetemi tanfolyamokat kell végeznie, 24-ik évének betöltéséig a kaszárnyában kell laknia, 28-ik évének betöl-

téséig gyakorlati előkészitéssel, pl. ha jogász lesz, még tovább is kell foglalkoznia és a 28-ik életéve után, ha egészen pedagógiai rendben akar haladni, kell körülnéznie, hogy miből keressen magának kenyeret és szerezzen önállóságot, hol és miként házasodjék és hogy ha erre csak egy-két évet számitunk is, pedig néha többet is hoznak magukkal a körülmények, 30 éves korában kezdi el az erőteljes, művelt, katonának való, tanult, végzett magyar ifju a kenyérkeresetet.

Már most, hogy mit érnek azok a pedagógiai tekintetek, ennek a vizsgálatába nem bocsátkozom sőt megengedem az államtitkár urnak, hogy minden szavában, melyet pedagógiai tekintetből mondott, föltétlen, tökéletes igazság van. E szavakat nem vizsgálom. Hanem miután katonává minden férfi még sem lesz, hanem csak az, a kinek ép kéz-lába van, szervezete és termete megfelelő, ereje és egészsége kitünő; ellenben nem lesz katona, hanem otthon marad a polgári foglalkozásnál minden csonka, béna, vézna, nyomorék. De ha a társadalom kényszereszközökkel abba a helyzetbe juttatja magát, hogy azok, a kik műveltek, erősek, a kik ép kéz-lábuak, hogy azok harmincz éves korukig kenyeret ne kereshessenek, házasságot ne köthessenek, gyermeket ne nemzhessenek; ellenben a bénák, nyavalyások, nyomorékok, azok ezt mind megtehessék: tessék az államtitkár urnak előállani és kiszámitani, hogy az ilyen bitang társadalomból 50 év mulva mi lesz? Mondjon Berzeviczy államtitkár ur akár az uj, akár a mult korok történetéből példát, mutasson nemzetet, a mely készakarva, tudatos kiszámitással idegen érdekért, a német nyelv kedvéért saját nemzeti társadalmát ily nyomorultan rendezte volna be.

A kultuszminiszteri államtitkár ur, midőn az ország műveltségi érdekeinek őre kell, hogy legyen ugy is mint képviselő és mint művelt magyar ember, de ugy is, mint a kultuszminiszterium államtitkára, vajjon jutott-e eszébe — talán ledérnek tetszik a kérdés ez oldalról a többség nem egy tagja előtt — hogy függ ez össze hazánkban például a nőnek, női műveltségnek és önállóságnak, a házasság tisztaságának kérdésével? Tudja-e azt a kultuszminiszteri államtitkár ur, hogy a nő mindig a szerint nagy, nemes és magasztos, a mint őt a férfivilág nagynak, nemesnek és magasztosnak tekinti?

Tudja-e azt, hogy a házasságnak tisztasága, bensősége és az utánunk következő nemzedékek ereje és honszerelme a házasságok tisztességétől és nemességétől függ? s tudja-e azt, minő hatással lesz ez Magyarország nőire s a magyar házasságokra, minő hatással lesz az, ha a legjobb, legműveltebb, legerőteljesebb elemeket éppen a legalkalmasabb időkorban ugy a családalapitás lehetőségétől, mint a kenyérkereset s házi önállóság megállapitásától elzárják?

De tovább megyek, kultuszminiszteri államtitkár ur. Ön a pedagógiában jártas, jártasabb mint én és mint mi. Az államtitkár urhoz mint szakférfiuhoz szólok.

Igenis, mint szakférfiuhoz, ha nem az, majd megválik.

Ahhoz, hogy valaki emberré legyen a társadalom, önmaga, családja és hazája számára, ahhoz maguknak a pedagógiai czéloknak az elérése ugy-e nem elégséges? Egyéb is kell: a gyakorlati élet számára való előkészület is kell.

Az az ember, a ki minden pedagógiai szempontnak megfelel, de semmi más szempontnak nem felel meg, nagyon csodálatos és hitvány ember lenne, de nagy szerencsére ilyen ember kevés van a világon. Már most az agynak bizonyos gyakorlatra van szüksége, hogy valaki jó és gyakorlati jogász, jó és gyakorlati orvos, jó és gyakorlati művész és a többi legyen. Az emberi agynak bizonyos iskolázottságra, bizonyos átalakulásra, idomitásra, fegyelmezettségre van szüksége. Ezt az idomitást és fegyelmezettséget megnyerhetni a gimnáziumi és egyetemi kurzuson és saját kenyértudományaival való foglalkozás által.

De akkor jön a két esztendei szolgálat, kizavartatik ebből s nagyon sokkal könnyebb, de másnemü foglalkozásra van kényszeritve. Mert a katonai gyakorlatok, az altiszti tudomány elérése csakugyan kevesebb erőfeszitésbe kerül, mint a római jogban, vagy a Corpus jurisban való alapos jártasság. A katonának gondolkozása más, mint a művelt emberé, kell is, hogy egészen más legyen, mint a tudományosan művelt emberé. Ha tehát hosszu időn át csupán katonai dolgokkal foglalkozik az elme, akkor az agy másként idomul, durvábbá s a magasabb, tudományos dolgok

végzésére sokkal képtelenebbé válik. Nem uj dolgot mondok én ezzel, tisztelt Ház. Az államtitkár ur tudja, hogy Stanley, midőn másfél évi utazás után a Livingstone folyam partján kivetődött a nyugati tengerre, agya annyira elszokott már a literaturától, hogy a mint egy ujságot és nyomtatott betüt meglátott, hányás fogta el. A katonának, ki reggeli 4—5 órától kezdve ott a mezőn exercziroz, a kaszárnyában szijat tisztogat, remondákkal és ujonczokkal vesződik, kinek óraszámra vagy ezredparancs szerint kell enni, feküdni, aludni, magát jól érezni, magát rosszul érezni, felkelni, adjustirozni és a többi, egyébre pedig nem szabad gondolnia, mert különben a honvédelmi miniszter ur a tüntető bizottsággal fenyegeti: annak a fiatal embernek az agya elszokik a tudományos foglalkozás komolyságára való alkalmasságtól. A katonai gondolkodás sajátságos gondolkodás. A katonai gondolkodással nem szabad megférni a holnapután miatt való nagy aggódásnak, nem szabad megférni például a vagyonszerzésnek. Egyszer 1848-iki honvédet mutattak be nekem mint különös isten csodáját, azt mondván — kecskeméti lakos volt — ez olyan honvéd, a ki honvédsége alatt 300 frtot gyüjött. Tehát az a polgári erény, mely a becsületes, tisztességes vagyonszerzésből áll, az a katonai foglalkozástól teljesen idegen.

Ha az igazi katona, a milyennek lenni kell a gyakorló téren és a harcztéren az ellenség előtt, azzal a maga nyers gondolkozásával polgári ruhában megjelenik köztünk, a társadalom helytelenül ugyan, de

azt mondaná: ez betyárosan gondolkozik. Viszont, ha polgárt a maga sajátságos gondolkozásával, katonaruhába öltöztetnénk, azt mindjárt betennék a muzeumba, vagy mindjárt örökre a tömlöczbe dugnák. A társadalom azt el nem fogadná.

A katonai és polgári gondolkozás az agynak és az emberi elmének két egymással ellenkező világa. Már most, tisztelt államtitkár ur, tessék nekem felelni arra, hogy ha az az egyetemi tanulmányait elvégzett ifju két esztendőt kénytelen ott tölteni, az első esztendőben gyötörve a német nyelvvel, a második esztendőben gyötörve az altiszti tanulmánynyal, ha annak egy része el nem szökik, ha annak egy része végkép bucsut nem mond is a katonaságnak, de bizonyos, hogy annak tetemes része többé a komoly, művelt, értelmiségi pályára nem alkalmatlan-e, legalább jó ideig?

Nos, igen tisztelt államtitkár ur, itt áll elő aztán egy igen nagy kérdés. 1848 előtt, ha a magyar intelligens ifju a középosztálynak, az ugynevezett nemességnek virága, a katonai szolgálat után eldurvult agygyal a kenyérkereső magasabb intelligencziáju pályára már többé menni nem akart vagy nem tudott, visszavonult ősi családi birtokára s a magyar nemzet azért voltaképen nem sokat szenvedett. De most hol van a magyar középosztálynak az a refugiuma, ahova ifjai visszavonulhassanak, ha a katonai gyakorlatok két évi kényszere alatt lehetetlenné válik nekik az intelligens pályájukon megmaradni s ha agyuk eldurvul a kenyérkereső tevékenység iránt, hova vonulnak

vissza? (Felkiáltások: megteszik őket rendőrnek, fináncznak!)

Azt mondják itt, hogy beveszik őket rendőrnek és fináncznak. Hát ennek az országnak minden városába és minden megyéjébe rendőr- és fináncz állomást állit majd a kultuszminiszter ur? És azt hiszi-e Berzeviczy Albert képviselőtársam, hogy ilyen politika elősegiti majd a pedagógiai szempontok elérését?

Felhozták itt a demokratia kérdését, nem tudom, kik, de maga a miniszterelnök ur is.

(Polónyi Géza közbeszól: Gróf Teleki József.)

Gróf Teleki József is. Tisztelt Képviselőház. Ez is egyike ama szomoruan furcsa kérdéseknek, a melyek itt felmerültek. Én legalább mióta tagja vagyok e törvényhozásnak, sőt korábban is, mióta figyelemmel kisérem a magyar törvényhozást, ily veszedelmes agitationális dolgot, ily kicsinyes lélekből származott nyomoruságos ellenvetést, mint itt ellenünk a demokráczia kérdésének a felvetését, sohasem hallottam.

Azt mondják, hogy ha a paraszt és a munkás három évig szolgálhat, miért ne szolgálhatna a művelt ember két évig? Először is megjegyzem, még pedig hangsulyozottan, hogy mi itt e párton még a rendes szolgálati évek számát is leszállitani akarjuk és feleslegesnek tartjuk az intelligens ifjura nézve a két évet, de szükségtelennek tartjuk a magyar ifjuságra nézve, akár intelligens, akár paraszt, a három évet. E tekintetben tehát minket, még ha elfogadnám is komolynak azt az ellenvetést, a demokráczia elleni vétség vádja nem terhel.

De ismét a pedagógiai tekintetre hivatkozom: az államtitkár urnak talán lesz érzéke azok méltánylására. Hiszen az a munkásfiu, ha kiszolgálta a két vagy három évet s visszamegy a munkájára, egy hét, egy hónap mulva megint oly kapás, kaszás, mint azelőtt; de az a szegény intelligens ifju, ha azt két esztendeig a római jogból, magánjogból, mérnökségből és mindenből kizavarják, jó szerencse, ha egy esztendő mulva lesz megint azzá, a mi volt. Tessék az igaz mértéket mindenütt alkalmazni s meg fogják látni, a demokráczia elve ellen ki vét többet, önök-e vagy mi?

De továbbá mi az önök sérelme? Ma egy ifjunak a kiképzése a magasabb studiumokra, akármilyen szerény körülmények között, belekerül öt hatezer forintba és 22—24—28 éves koráig az az ifju nem képes kenyerét sem megkeresni, a pedagógiai tekintetek és a tulterhelés miatt. Gróf Apponyi Albert tisztelt képviselőtársam már emlitette, hogy a szegényebb sorsuak, vagy a földmiveléssel foglalkozók 14—15 éves korukban már szereznek annyit, a mennyit megesznek és ruházatukra költenek. Hát mikor lesz az egyenlőség helyreállitva? Akkor talán, mikor önök az egész intelligencziát a német nyelv kedvéért koldussá tették? A mi tőkéje és kenyérkereseti képessége van a szülőknek, azt költsék a magyar studiumok megszerzésére, ha még maradna valami, azt a katonasági idő alatt pazarolja el a tanulmányaiból kizökkent fiu? Az ország egykori középosztályát, egykori nemességét, mely e

geografiai határok közt egyedül tartja fenn az ezeréves magyarság öntudatát és a jövő századokra kiterjedő hivatásának fenséges ábrándját, önök a német nyelv kedvéért akarják koldussá, nyomorékká tenni? És az a demokráczia? Micsoda ellenvetés ez?

Itt eszembe jut egy körülmény.

Remélem, az elnök ur méltányossága nem fog engem megzavarni.

Itt van a mi fenséges dinasztiánk tagjai nevelésének kérdése. Ugy látszik, a kultuszminiszteri államtitkár ur pedagógiai szempontjait erre nem terjesztette ki. A mi fenséges dinasztiánk minden tagját születésénél fogva katonának nevelik. Miért nem neveltetik ügyvédnek, orvosnak, művésznek, iparosnak, kereskedőnek? Miért nevelik egyedül és kizárólag csak katonának? Hát az a felfogás uralkodik még mindig, a mi Nimród korában uralkodott, hogy a királyi fenség csak azt az embert illeti meg, a ki a legnagyobb furkósbotot birja el és a legtöbb embert birja agyoncsapni? E kor és ennek müveltsége e felfogással össze nem férhet; de ez a kor és ennek felfogása nem enged, mert olyan uton jár, melyet a művelt emberiség vert a maga számára, és tüzött ki maga elé. Engedni kell tehát az uralkodóház tagjainak. Tessék nekem a főherczegek közül, a kik a mi törvényhozásunknak is tagjai, egyetlenegyet is megnevezni, a kinek polgári foglalkozások iránt érzéke van. S ha önök a demokrácziát annyira szivükön viselik, ha önök, a kik a kormánypárt padjain ülnek, a koronának tanácsot

adnak, mondják meg a koronának azt, hogy a dinasztia tagjait ne neveljék káplároknak, hanem neveljék polgári foglalkozásokra, kenyérkeresetre, neveljék hazafiaknak.

(Elnök csenget). (Elnök szól: Kérem a képviselő urat, ne méltóztassék azt mondani, hogy a dinasztia tagjai közt senki se volna, kinek a polgári foglalkozások iránt érzéke van. Méltóztassék a magyar irodalomban körültekinteni, legközelebb láttuk, hogy épen trónörökösünk, a kinek elhunytát ma is fájlaljuk és gyászoljuk, magyar művet adott ki és annak szerkesztősége élén maga is munkálkodott. Tehát a t. képviselő urnak ebbeli állitása semmi alappal nem bir.)

Elismerem, t. Ház, hogy a vita hevében talán superlativust használtam és hogy néhány igen tiszteletreméltó, de igen kevés kivétel csakugyan van; de állitásomat és annak minden következményét fentartom és önöknek, kik a miniszteri padokon ülnek és a kik a miniszteri padok mögött ülnek, önöknek a demokráczia elleni vétkezés vádját sohasem hallgatom meg, meg se hallgatom mindaddig, mig ez iránt kötelességüket nem teljesitik.

Áttérek az ugynevezett nyelvkérdésre. Törekedni fogok lehetőleg rövid lenni. Azt mondta a honvédelmi miniszter ur, hogy a mohácsi csata óta, a mióta a magyar nemzet a török rémuralom ellen a Habsburgok szövetségét szükségesnek tartotta s azért a Habsburgokat emelte a magyar királyi trónra, a vezénynyelv többnyire német volt.

Én nem igy tudom ezt, miniszter ur, hanem ugy, hogy 1715-től kezdve, mikor az állandó hadsereg felállittatott, egészen az 1770-es évekig, a magyar stabilis ezredekben a vezénynyelv kizárólag magyar volt, a horvát ezredekben horvát. Ezt én igy tudom. Majd azt is megmondom, honnét tudom. 1715 előtt pedig, hogy Dobó Egerváránál, Zrinyi Szigetvárnál és Zrinyi, a költő, a Dráva körül vivott csatákat a német vezénynyelvvel vivták volna ki, ezt a miniszter ur a Corpus Jurisból még nem mutatta ki, nem is fogja kimutathatni, az a lingua peregrina akkor csakugyan nem volt még olyan általános, hanem hogy mikor jött az be a magyar ezredekbe, lesz szerencsém erre néhány adatot felhozni.

Az összes ezredek történetét én természetesen nem ismerhetem ugy, a mint a honvédelmi miniszter ur és Berzeviczy Albert államtitkár ur, hanem itt van például a 4-ik huszárezred. A 4-ik huszárezred 1734-ben állittatott fel, mint ezt a honvédelmi miniszter ur jól tudja.

1773-ig magyar ezred tulajdonosai voltak, a zászló és vezénynyelv magyar volt. 1773-ban kinevezték ezred tulajdonosává báró Gréwen Márton altábornagyot. Ez volt 1773-ban. Megjegyzem, hogy akkor már dicső emlékezetü királyunk, Mária Terézia az államügyekkel keveset foglalkozott, akkor már leginkább a jó erkölcsök fentartásával vesződött és házasságok kötésével; az államügyekbe való beavatkozást átengedte fenséges fiának, a később II. József név alatt uralkodó német

császárnak. Gréwen ezredtulajdonos 1775-ben 24 magyar tiszt mellőzésével 24 német tisztet nevezett ki és vitt be az ezredbe. Ettől kezdve csempészték ebbe a huszárezredbe a német nyelvet.

Megjegyzem, hogy 1764-ben volt az utolsó országgyülés, azóta országgyülés 26 évig nem tartatott. 26 évi alkotmányellenes kormányzatot használtak fel arra, hogy a német szót a magyar ezredekbe becsempészszék. Ez alkotmányellenes kormányzatban eltöltött 26 év használtatott fel arra, hogy a magyar ezredeket megfertőzzék német tisztekkel. Ziskay Antal képviselőtársam ebből akar azután közjogot csinálni.

Az 1790-iki országgyülés összeülvén, a mostani negyedik huszárezred — ismétlem — akkori Gréwen nevet viselő huszárezred tisztjei kérvényt adtak be az országgyüléshez, melyet lesz szerencsém felolvasni. A corpus jurishoz tartozik, illő ismerni. Kérik ebben az országgyülést első sorban, hogy béke idején a magyar ezredek az országba hozassanak, az idegenek pedig kivitessenek. Másodszor kérik, hogy az ezredekbe magyarok neveztessenek ki tisztekké és ezen kérelmüket ekként indokolják: Felolvasom ezt azért is, hogy a t. honvédelmi miniszter urat meggyőzzem arról, hogy az a pecsétes levél, melyre egykor azt mondták őseink, hogy nincsen benne semmi virtus, akkor is olyan volt, mint most; a tisztikar hangulata is csak az volt, a mi most. A kérvényt a következőkkel indokolták.

»Életünk feláldozásával és sok esztendőbeli szolgálatunk fáradságával szerzett érdemeinknek jutalmát az

idegen nemzetbéliek tőlünk érdemetlen elragadják és főtisztségekre majdnem mind csak idegenek helyeztetnek előnkbe. Igen szomoru szivbeli teljes kedvetlenséggel csak az 1775-ik esztendőben is szemlélnünk kellett, a midőn országunk nemes hazafiainak káros hátráltatásával és megvetésével ezen nemes regementben egyszerre 24 és utóbb is egynéhány idegen nemzetbeli főtisztek behozattatván, előnkbe tétettek. (Felkiáltások: Épen, mint most!) Mely terhes nekünk, a midőn idegen nemzetből származott kadétok alig vagynak egynéhány hónapig a regementeknél, sem hadi kötelességüket nem tudják, sem szülötte nyelvünket, (Felkiáltások: Épen ugy, mint most!) mely a magyar regementeket lelkesiti, nem értik, mégis főtisztségekre igen rövid idő alatt emeltetnek, (Felkiáltások: Ugy, mint most!) ellenben felséges hazánknak nemes magzatai kadétságra s altisztségre is nehezen juthatnak, főtisztségekre pedig számos esztendőbeli hosszu szenvedések és hiv szolgálatjuk után épen ritkán mehetnek. (Felkiáltások: Épen ugy, mint most!) Által látni, mily terhes légyen a szolgálat, a midőn a tiszt a közemberrel nem tud szólni, vagy ha valamennyire a magyar nyelvre kapván, azt ütve-vétve töri és beszéli is, de azért mégis magának elég bizodalmat nem szerezhet; a honnan is az olyan, ha szinlésképen is magát magyarnak mondja, mégis közönségesen a nemzetnek természet szerint való gyülölése és a magyarnak titkos üldözése szive alatt fekszik.« (Zajos felkiáltások: Épen ugy, mint most!)

E petitióban — bocsánatot kérek, hogy elmondom a történetét — harmadik helyen azt kérik a Gréwen-ezred tisztjei, hogy

»Az ország tisztképző intézeteket állitson, hogy a németujhelyi német ifjaktól szabaduljon a magyar katonaság. (Felkiáltások: Épen ugy, mint most!)

S negyedik helyen kérik a magyar vezényletet e szavakkal!

»Nem kevéssel mozditaná az is elő a hadi szolgálatot, ha a közönséges szolgálat rende is parancsolás szerint magyar nyelven folytattatnék, mert valamint a német nyelvnek értelme, tanulása és megfogása hazánk kedves magzatainál nehezen megy végbe, ugy ebből származik, hogy a fegyveri gyakoroltatásban elkövetett legkisebb hibáért édes vérünk és hazánkfiai testükben keményen nemcsak tagoltatnak, de sokszor még azonfelül az idegen tisztek által nemünk alacsonyitására szolgáló illetlen nevekkel ártatlanul is szidalmaztatnak (Felkiáltások: Épen ugy, mint most!) és elannyira már üldöztetnek, hogy számos hazafiaink szivbeli bánatjukban regementüktől elszökvén, szülötte hazájuk örökös elhagyására vetemedtenek vala, (Felkiáltások: Épen ugy, mint most!) azonkivül is pedig háboru időben ugy is csak igen rövid lehet az ujonnan szedett katonának tanittatása, a ki azon idegen nyelvnek minden szavát, mivel oly hamar meg nem értheti, ugy is az ellenség előtt való ütközetben szükséges nekie mindent a hazai nyelvre forditani.« (Felkiáltások: Épen ugy, mint most!)

És legyen tanu a honvédelmi miniszter ur, hogy annak a szegény ifjunak, a kit a német nyelv nem tudása miatt a 60-as években annyit tagoltak, mikor Solferinónál és Königgrätznél ellenség előtt állott, azt mondta tisztje: »Mátyár hősök«. Akkor magyarul beszéltek és magyarul akarták lelkesiteni s a Rákóczi zenének hangjánál akarták tűzbe vinni őket, mert hazulról azzal az utasitással ment a magyar ifju oda, ha németté akarnak tenni s szolgává hazádat, a mint látod az ellenséget, hányd el a fegyvered. (Felkiáltások: Jövőre is igy lesz!)

Asbóth tisztelt képviselőtársamnak is tartozom felvilágositással, a melyet csupán csak egyszerü kérdésnek szerény alakjában intézek hozzá. Ő ugyanis azt mondotta — a mi nagyon összevág a honvédelmi miniszternek ama reminiszczencziájával, hogy mi magyarok voltunk kénytelenek a Habsburgokat a trónra emelni — hogy mi egyszer már behoztuk ide a muszkát. Nem t. képviselő ur, nem mi hoztuk be, hanem behozták Magyarország ellenségei. Hanem méltóztassék azt az egyet megfontolni, hogy a magyar felkelést 1849-ben 250 ezer orosz segélyével verték le s hogy ha az a 250 ezer nem ellenünk, hanem a mi segitségünkre jött volna be az országba, hogy állana akkor a német vezényszó kérdése?

Tovább e téren nem akarok maradni. Ezt a kérvényt aláirták bizonyos Herberteknek is ősei, aláirták Festetich György, mint Oberstlieutnant, Laczkovich János és Archi Pál svadronyos kapitányok, Vincze János és

Tisman István főhadnagyok. Festetich György, a Georgicon alapitója, a mágnási karnak, a melyben oly sok gyászos emlékü név van, egyik legfelségesebb alakja. Mikor az országgyülés elé jutott e kérvény, annak rendje és módja szerint, Laczkovichot rögtön a profoshoz küldték, Festetichet Bécsbe czitálták és ott megárestálták, a többi tiszteket pedig üldözték ugy, hogy az országgyülésnek egész tekintélyét kellett közbevetni, hogy ezeknek bántódása ne legyen, mert Barco generális is — nem volt magyar, csak a neve volt olyan — azt mondta, hogy gróf Festetich és társai a tüntető bizottságnál jártak. Pedig nem ott voltak, hanem az országgyüléshez egy kérvényt nyujtottak, a mely ekként volt czimezve: »Felséges Hazánknak tekintetes Karai és Rendei.« Látnák csak most a többséget, bizonyára nem mondanák, hogy felséges hazánk!

Fellépésüknek meg volt az eredménye. Nézze meg a tisztelt honvédelmi miniszter ur az 1790-iki törvényhozást. Ez országgyülésen a nemzet jogait, alkotmányát és nemzetiségünket is biztositó fontos törvényeket hoztak. Nézze meg az országgyülés jegyzőkönyveit és tanácskozási naplóját és meg fogja látni, hogy gróf Festetich Györgynek és társainak fellépése mennyire elősegitette a nemzeti nemes öntudatnak méltóságos felébredését.

Azt mondja a tisztelt honvédelmi miniszter ur, hogy hisz a magyar gárda is német vezényszóval élt és mégis annak kebelében támadtak azok, kik a magyar literaturának megalapitását keresztülvitték. Igaz és

ezért nem csüggedünk mi, százszorta lássuk bár Tisza Kálmán urat, ezerszerte nagyobb többséggel is, mint most. Azokat az ifjakat, Bessenyei Györgyöt, Barcsay Ábrahámot, Kisfaludy Sándort, kik a gárdánál szolgáltak, báró Orczy Lőrinczet, ki épen a Gréwen-ezrednél szolgált, mint kapitány — de Gréwen előtt — báró Orczyt, Gvadányi Józsefet és Kisfaludy Károlyt, a kik a magyar nemzet öntudatát a magyar nyelv irodalmában megvalósitották, a német nyelv kényszeritő behozatala késztette a nagy és hazafias kötelesség teljesitésére. Ott voltak a hadseregben e kitünő nevü férfiak és irodalmi történetünknek jeles alakjai s miután látták azt, mit akar az udvar, a Hofkriegsrath; látták, hogy hova akarják juttatni a középosztályt, a magyar nemességet; látták, hogy németté és koldussá akarják tenni: a német vezénynyelv alatt jutott eszükbe, hogy ők mégis magyarok és hogy nekik e nemzet iránt kötelességüket teljesiteni kell. Oly szikra és tűz lobbant ott fel, a mely végre is meggátolta, hogy az osztrák uralomnak Magyarországot elnémetesitő rendszere sikert arathasson.

Ezek voltak a kezdő hősök, a kik a tüzet szitották, a mikor az még kicsiny volt. Még az a törekvés is, a mely önök által ellenünk tör s a nemzet egész középosztályának intelligens fiait akarja a Soldatenkinderek önkényére és a német nyelv kényszerére bizni, még az is elvégre, erősiteni fogja a magyarságot, mert a nemzeti reakczió nemesebb és erősebb lesz Magyarországon, mint valaha. Nevezhetik ezt önök tüntető

bizottságnak vagy bárminek, de a magyarság megerősödése fog a harczból kikerülni Tiszával, Tisza nélkül vagy Tisza ellenében.

Önök törvényben nem akarják elismerni a magyar nyelv jogát, hanem határozati javaslatban el akarják ismerni. Ez is egyike a György Endre-féle híres logikáknak: a felségjogokhoz nem szabad nyulni törvényben, de szabad határozatban. Egyébiránt e részletre nem terjeszkedem ki, mert erre Gulner képviselőtársam kitünően megfelelt. Csak a honvédelmi miniszter urat akarom kissé a »Corpus Juris«-ra oktatni, hogy mit érnek ilyen határozati javaslatok. Az 1715-iki országgyülés hozta be az állandó hadsereget. Ez koronázó országgyülés volt. Kezdetén, mikor a deputáczió Bécsbe ment, ő felsége III. Károly is lejött az országgyülésre, de megkoronáztatása után harmad vagy negyednapra visszament Bécsbe, de hagyott egy meghatalmazott kommiszáriust — nem Tisza Kálmánt — az országgyülés vezetésére és bezárására Abensbergi gróf Traun Otto Honort, ki akkor igen nagy osztrák méltóság volt. A kormányt képviselték a mindjárt megválasztott Erdődi gróf Pálfy Miklós nádorispán, csábrági gróf Koháry István országbiró és gróf Pálfy Miklós horvát-szlavonországi bán. Meglehetős tekintélyes férfiak voltak; körülbelül volt annyi tekintélyük, mint most az igazságügyminiszternek, kereskedelmi miniszternek vagy akár a miniszterelnök urnak is.

Az a Heister Siegfried-féle katonai abusus egész rendszer volt akkor az országban, kivált a határvidékeken; az ország nem akarta türni a katonai visszaéléseket és folyton sürgette ő felségét, vessen azoknak véget. Akkor abensbergi Traun, a nádorispán, az országbiró és a bán egy határozati javaslatot fogadtattak el, egy akkori Gajári Ödön által benyujtva, mely szóról-szóra igy hangzik: »Sua Majestas — a sanctissimát bele sem tették — militaris disciplinae observantiam seriis mandatis et edictis suis clementer ordinaturam resolvit.«

Mert az országbiró s a nádorispán panaszára királyi mandatumokat, ediktumokat eleget adtak ki a Heisterek ellen, de »serius«, mandatumokat soha, most tehát e négy nagy ember megigérte, hogy ő felsége komoly mandatumokkal és serius rendeletekkel kegyelmesen elrendelni méltóztatott, hogy a katonai disciplina végre valahára vétessék komolyan. E határozati javaslat, mint határozat az országos rendek által elfogadtatott és várták, mi lesz a következménye. Nos hát vegye elő a tisztelt honvédelmi miniszter ur a legközelebbi 1723—25-iki országgyülés dekretumait nézze meg az 1729 : IV-ik, 1741 : XXX-ik, 1751 : XXX-ik, 1764 : XXXVI és XXXVII. törvényczikkeket, akár bocsátottak ki serium mandatumot és ediktumot, akár nem, a katonai visszaélések csak ugy tenyésztek az egész országban, mint addig (felkiáltások szélső balfelől: Mint most!) és a Gajári-féle határozati javaslat 1715-ben is csak annyit ért, mint a mennyit ér most. A katonai visszaélések csakis akkor szüntek meg, mikor az a rettentő földrengés, mely Párisban 1789-ben és

90-ben kezdődött, már Bécsben is megmozditotta az álló földet és féltek, hogy Magyarországon is megmozditandja azt. Akkor jutottak csak annak tudatára Bécsben, hogy mégis jó lesz azt a magyar nemzetet legalább a *katonai visszaélések gyalázatos rendszerétől* megszabaditani, de addig a hány törvényhozás tartatott, minden törvényhozásnál törvényt kellett alkotni e visszaélések megszüntetésére.

Némi sikere mindegyik törvénynek lett, egész sikere csak a franczia forradalom zugó szelének. De ne menjünk olyan messze. György Endre képviselőtársam azt mondja, hogy ezek szuplikátiók *voltak* csak, azért nem értek semmit. Hanem most van felelős miniszter, most a határozati javaslatnak van szankcziója. Nos hát György Endre képviselőtársam, vegye tudomásul — tudja ugy is — hogy 1872 február 24-én itt e Házban ünnepélyes határozat fogadtatott el, melyben utasitva lett a kormány, hogy a bankjegyforgalom oly központi közeget nyerjen az országban, melynek igazgatósága a magyar kormány felügyelete és ellenőrzése mellett független legyen.

Tehát az önálló magyar jegybank felállitására utasittatott a magyar kormány. Nem egészen világosnak tetszett e határozati javaslat Tisza Kálmán és Ghyczy Kálmán képviselők előtt. Ők még világosabbat akartak, de denique, a többség ezt a határozatot elfogadta, kijelentvén a kormány, hogy ő felsége tudtával és meghatalmazásából járul hozzá e határozati javaslathoz, különben is Trefort nyujtotta be. Mondhatom, sokkal határozottabban történt hivatkozás ő Felségére, mint ezt báró Fejérváry tette most és nemcsak ez a Ház fogadta el a határozati javaslatot, hanem átvitetett a főrendiházba s két nap mulva ott is elfogadták.

Mi következett ebből? Akkor jött mindjárt márcziusban az agyonbeszélés, bankot állitani nem lehett. Az agyonbeszélés után jöttek a választások, tehát bankot állitani megint nem lehetett. Azután jött a Lónyay-kabinet megbukása, bankot akkor sem lehetett állitani. Azután jött egy kis idő mulva pénzügyminiszternek Ghyczy Kálmán, ki valamikor azt keveselte s ő Felségétől megbizást nyert bankot állitani, aztán jött a miniszterelnök: Tisza Kálmán, most már másodszor pénzügyminiszter. Tehát tizenhét esztendeje áll fenn ez a határozat, most van épen tizenhét éve s kérdezze meg a honvédelmi miniszter Tisza Kálmán miniszterelnök urat, mit ér az a határozat?

Azt mondja Ziskay képviselőtársam — és e tekintetben meglehetősen egyenlő észjárást tanusit György Endre képviselőtársammal: elég ez a határozati javaslat, mert ezután elég lesz egy interpellatió, hogy ez a kormány megbukjék, ha nem teljesiti a határozatot. Hát én az igen tisztelt *honvédelmi miniszter urhoz* fordulok azzal a kérdéssel, de György Endre tisztelt barátomhoz is, hogy egy interpellatiót elégnek tart-e ő arra, hogy Tisza Kálmánt megbuktassa? Hiszen, ha a főváros gyülne össze és az egész hadsereg mozgósittatnék a mozgalom ellen s ha, a mint Jókai tisztelt

képviselőtársam formulázta egy izben, még csak az elnöki votum tartaná Tisza Kálmán kormányát, még akkor is ott maradna helyén.

Ily előzmények után tisztelt honvédelmi miniszter és az egész párt a tuloldalon, ne követeljék tőlünk, hogy midőn még a törvények iránt is oly kevés figyelmet tanusit a kormány, hogy akkor Gajári-féle határozati javaslattól várjuk mi a magyar nyelvnek és kulturának megmentését.

Tisztelt Ház! Horváth Gyula tisztelt képviselőtársam a 17 év előtti multból egy dologra emlékeztet engem. Csernátony tisztelt képviselőtársunk, ki körülbelül itt ült, a hol most Uray tisztelt barátom, számos személyes támadást intézett gróf Lónyay Menyhért akkori miniszterelnök ellen. A kabinet, hogy történt, hogy nem, nemsokára megbukott. Lónyay visszalépett. Hogy akkor többen miként fogták föl a helyzetet, a felett azok, a kik több-kevesebb ismeretével birnak az akkori eseményeknek, különböző véleményben lehetünk. De hogy egy férfiu, a kire azóta igen sokszor történik hivatkozás, sőt még a miniszterelnök ur is nem rég hivatkozott reá, t. i. Deák Ferencz mikép fogta fel az akkori helyzetet, erre nézve van szerencsém egy zalai barátjához és rokonához 1872 deczember 16-án kelt leveléből egy részt felolvasni, elhagyva azt, a mi ide nem tartozik, (olvassa): »Lónyayt nem az ellenzék támadásai buktatták meg, hanem egyéb sajnálatos körülmények. Lónyay visszalépése, mint tudom, már korábban volt elkészitve, de késleltetni kellett azt, nehogy az Csernátony támadásaival összeessék és nehogy oly szine legyen a dolognak, mintha a kormány egyesek parlamenti támadásai miatt mondott volna le.« (Tetszés a jobboldalon.) Lesznek oly részek is, melyek nem egészen fognak majd tetszeni. (Halljuk! Halljuk! a bal- és szélső baloldalon.) »Sem egyeseknek, sem kisebbségnek ily befolyást engedni nem lehet s kerülni kellett az ily befolyásnak még a látszatát is. De azért nem jól teszik, a kik az ellenzék ellen keserü és tulzó kifakadásokra engedik magukat elragadtatni.«

»Egykor mi is ellenzék voltunk és ha akkor a kormány pártja vádakkal és gyanusitásokkal lépett volna fel ellenünk, bizonyára azt hihettük volna, hogy belőle az élvezett hatalom elvesztése miatti önző aggodalom utálatos érzete beszél. És barátom, az mindenesetre kétségtelen, hogy az ellenzék mögött a nemzetnek tekintélyes része áll, melyet respektálni kell s melylyel minden kérdésben először a tisztességes kompromisz-sziumot kell megpróbálnunk. Nagy szerencsétlenség az, ha az ellenzék a vezető miniszter személyével sehogy sem tud kibékülni, de ha ilyen eset előáll és ha az ellenzék gyülölködését megszüntetni nem lehet és ha a miatt a törvényhozás szabályosan nem képes dolgait elvégezni, inkább a vezető miniszter vonuljon félre, ha ez a kormányzat főelveinek veszélyeztetése nélkül megtörténhetik, mintsem, hogy a parlament meddő és kártékony személyes harczoknak legyen szinterévé. Lónyay pillanatonkint maga is igy fogta fel a hely-

zetet, legalább igy mondta nekem két izben. Az ellenzék elvei ellen elégségesek a mi elveink, hazaszeretete sem tisztább, erősebb a mienknél. De ha épen nem tudtuk megakadályozni a Lónyay személye elleni kiméletlen és örökös támadásokat, meg kell nyugodnunk a változásban. A többségnek nem az a feladata, hogy egyedül Pétert vagy Pált támogassa, sőt nem is szabad megengedni, hogy személyes párttá alakuljon át. Személyes pártok ritkán eszközölnek jót állandóan s ritkán váltak a haza üdvére.«

»De épen veszedelmesek lennének akkor, ha elvek álarczájában sikerülne tenyészniök.«

Akkor a keletkező és régen elfeledett vacsorapártról volt szó, mikor Deák Ferencz e levelet irta aggódó barátjának. Talán a tisztelt miniszterelnök ur azért felelős lesz egykor, most is felelős, de nagyon közel vagyunk amaz időhöz és lehetőséghez, mikor az a párt nem az elvek pártja, hanem személyeknek pártja lesz.

Midőn a többség szónokai akként formulázzák most már álláspontjuk jelzését, hogy igenis nekünk komoly, sulyos aggodalmaink voltak e törvényjavaslat egy és más rendelkezései ellen, de látván az ellenzéknek törekvését, hogy a kabinetet akarja megbuktatni, hát már most feltétlenül tömörülünk Tisza Kálmán védelmére.

Már ez a körülmény igenis alaposá teszi a mi aggodalmunkat, a mely odairányul, hogy az a párt többé nem az elveknek, hanem személynek a pártja.

És erről tisztelt Képviselőház, fájdalmasan meggyőz engem még egy másik körülmény. Azt mondja amaz elhunyt államférfiu ebben a levelében, hogy az ellenzék mögött mindig a nemzetnek egy része áll, tehát respektálni kell az ellenzéket és minden nagy kérdésben először is a tisztességes kompromisszumot kell vele megkisérteni. Azt kérdem én a miniszterelnök urtól: akkor, mikor nagy kérdés merült fel, idejött-e hozzánk, beszélt-e vezető embereinkkel bizalmasan, közölte-e velünk a nehézségeket, meghallgatta-e a mi aggodalmainkat és törekedett-e azokat orvosolni? Pedig mögöttünk a nemzet nagy része áll.

Tisztelt Képviselőház! A miniszterelnök ur nem csak velünk az ellenzék férfiaival szemben nem teszi azt meg, hogy a nehézséget közölje velünk, véleményünket megkérdezze s ha lehet s ha a magas tekintetek és a kormányzat elvei megengedik, aggodalmaink megszüntetésére törekedjék. Nem csak velünk szemben nem teszi ezt, de nem teszi előzőleg saját pártjával sem. Maga mellé veszi a familiát s a mit a familiával elhatároz, azt hiszi, ez az egész nagy párt nem való egyébre, mint hogy azt megszavazza. Az utolsó félév eseményei megmutatták, hogy ámbár a választások utján mindent elkövetett arra, hogy az a párt egyéb respektust ne érdemeljen — pedig érdemel, de az utolsó félév tapasztalatai megtanitották a miniszterelnök urat is arra, hogy ez a felfogás mind az ellenzéknek, mind saját többségének és a kettő által a nemzetnek is megvetése . . .

(Tisza Kálmán közbeszól! Ugyan!)

... Ez a felfogás csak az ő kormányzatának sajátságos karaktere, mely tovább fenn nem tartható, mely megboszulja magát rajta keservesen.

Eddig csak az országon boszulta meg magát ez a taktika, de reméljük, hogyha csakugyan megtörténnék az, a mit e falakon kivül kevesen óhajtanak, hogy a miniszterelnök ur e vagy más kabinet élén ujra hosszu ideig e széket elfoglalva fogja tartani, reméljük, hogy mind velünk, mind saját pártjával szemben ezentul más magatartást, más taktikát fog követni.

Tisztelt Képviselőház! Befejezem beszédemet. Csak egy megjegyzést teszek még a vallás- és közoktatásügyi miniszter urnak. Fájdalom, nincs itt, de itt van az államtitkár ur, az majd tudomásul veszi és hirül viszi neki.

A kultuszminiszter ur megemlékezvén dicső őséről, Csáky Mihályról, azt mondta, hogy változnak az idők, változnak a viszonyok és az emberek; meglehet, ha Csáky Mihály ma élne — sőt valószinünek is mondta — azokon a padokon és Tisza Kálmán miniszterelnök mögött foglalna helyet. A kultuszminiszter ur kijelenti, hogy ő nagy kegyelettel emlékezik meg ez őséről, a kinek hamvai Rodostóban nyugosznak. Elvárom épen Csáky kultuszminisztertől, a ki ez őse iránti kegyeletét hangsulyozta, hogy meg fogja tenni a javaslatot arra, hogy az 1715-iki törvényhozásnak ama gyalázatos müve, a melylyel Rákóczi és barátai hazaárulóknak jelentettek ki, törvénykönyvünkből töröltessék. Elvárom azért, mert ezzel tartozik ősének is és elvárom főkép azért, mert a hazaszeretet dicsőbb hősei a világ egyetlenegy nemzetének történetében sem fordulnak elő, mint azok, a kiknek hamvai Rodostóban nyugosznak.

Önként hagyták itt az országot és az országban óriási javadalmaikat, csak azért, hogy a haza igaz ügyéhez való önzetlen ragaszkodás soha másutt nem követett példáját mutassák a jövendő nemzedékek számára. És bekövetkezett az a törvényhozás, mely hogy javaikba beleülhessen, — hazaárulóknak dekretálta ama férfiakat. Mondom, elvárom, hogy most már megjön ideje annak hogy kiengesztelődés történjék ama hamvakkal a nemzet részéről, a mi nem történhetik másként, mint hogy ha a törvénynek e nem egyetlen gyalázatát kitöröljük. A másik meg az, mely Kossuth Lajost kihonositotta hazájából.

De hozzáteszem, hogy a mostani kultuszminiszter urnak nem érdeme az, hogy neki oly dicső őse volt és a Rodostóban nyugvó ama dicső hamvak nem fognak szennyet kapni azért, hogy ily utódja foglalja el ma a kultuszminiszteri széket. Hogy a miért vérüket áldozták, hazájukról lemondtak s lemondtak az élet minden örömeiről: hogy a német nyelvet kiküszöböljék Magyarországból, most egyik utódja akarja behozni a magyar középosztály ifjainak német iga alá kényszeritésével.

Ily törekvésnek én és barátaim hivei nem lehetünk s azért a szakaszt nem fogadhatom el.

ERKÖLCSI HARCZKÉPESSÉG.

I.

A BESZÉD TÖRTÉNETE.

E beszéd is a véderő-kérdés nagy vitájához tartozik. A parlamentben 1889-ik évi márczius 30-án tartottam. A részletes tárgyalás már vége felé járt. Az ellenzék harczi kedve már mintha lankadni kezdett volna. A figyelem a beszédek iránt lazább volt. A vitarendező bizottság jónak látta a közérdeklődés felüditését. Gróf Károlyi Gábor lakásomra jött s addig nem nyugodott, mig beszédet tartani meg nem igértem s vele együtt rögtön e czélból a képviselőházba nem mentem.

E beszédre külsőleg és alakilag a javaslat 54. §-a szolgáltatta az okot. E §. a tartalékos és póttartalékos katonák pótló fegyvergyakorlatairól rendelkezik. Csupán ehhez a tárgyhoz nem sok mondanivalóm volt. Nem is ez volt feladatom. Hanem az, hogy gróf Pongrácz Károlynak és a honvédelmi miniszternek hangulatkeltésre irányuló beszédeit birálat alá vegyem s szomoru történelmi igazságaink földeritésével az ellenzéket ujabb harczias indulatra lelkesitsem.

A beszéd külső hatása igen nagy volt.

II.

A BESZÉD.

(Minő volt a magyar felfogás az 1866-iki háborúról? — Mit ér a statisztika? — Gróf Pongrácz Károly és Láng Lajos tudománya. — A háboruk nem nemzetünk érdekében folytak. — A nemzet lelkesülése hiányzott az idegen érdekü háborukban. — A harczképesség fentartása a mi érdekünk. — Az értelmesség ifjait kimélni kell. — Az egyéves önkéntesi intézmény bevált. — Nem szabad elrontani. — Az egyéves önkéntesek zaklatása. — Gróf Pongrácz meggyőződése. — A nemzet a dinasztia zsoldosa soha nem lesz.)

T. Képviselőház! Óhajtottam volna, hogy a miniszter ur, vagy szakemberei, kikhez itt a Házban szerencsénk van, az aggályokra nézve, melyek tegnap e szakasznál nyilvánultak, indokolt véleményüket megnyugtatásunk czéljából előterjeszszék. Ez azonban fájdalom, nem történt, valamint egyéb megnyugtató kisérlet azon oldalról szintén nem történt, mint gróf Pongrácz Károly képviselőtársamnak a felszólalása. Hogy pedig ez mennyire volt megnyugtató, azaz helyesebben mondva, mennyire nem volt megnyugtató, erre lesz szerencsém beszédemben lehető röviden kiterjeszkedni.

Ha már felszólalok, mindenekelőtt személyes természetü megjegyzést kell tennem. Mind Pongrácz Károly képviselőtársam, mind Gajári Ödön képviselőtársam határozottan és nyiltan felemlitették ismételten a Házban, hogy az én beszédemben, melyet valamikor, nem tudom mikor, a hónap folyamán tar-

tottam, a katonaságot a multban mintegy a gyávaságra buzditottam volna.

Fel kell tennem, hogy a képviselő urak az én beszédemet nem olvasták, csak a szenvedély hevében hallották és a mit hallottak, ahhoz kötöttek bizonyos képzeleti dolgot s azzal vádolnak engem. Én szóról-szóra ezt mondtam. — megjegyzem, a miniszterelnök ur szavaira emlékezve, hogy a gyorsirói jegyzetben foglalt beszédemet soha, semmiféle lényeges pontjában kiigazitani nem szoktam — én ezt mondtam: »1866-ban a szülők azzal küldték gyermekeiket, a kik behiva lettek, a katonasághoz: ha németté akarnak tenni téged és szolgává hazádat, a mint az ellenséget látod, dobd el a fegyveredet!«

Pongrácz Károly gróf képviselőtársam hivatkozott a gitschini és königgrätzi harczokra és tanuságot tett, mint a ki részt vett ama harczokban, hogy ott a magyar legénység becsülettel, katonai hősiességgel megtette kötelességét. Nem vonom kétségbe, én nem tudom, ott nem voltam, a csaták végeredménye a mi hadseregünkre nézve gyászos volt. Én azonban elhiszem az ő tanuságtételét, de viszont megkövetelem tőle, hogy ő meg higyje el az én tanuságtételemet. Ő ott volt Königgrätznél és Gitschinnél, én meg itthon voltam és tudom, hogy minő volt itt a hangulat, a mely hangulat közepette katonáink abba a csatába mentek. És én tudom azt, hogy ennek az országnak legelső állam-férfiai, oly férfiu is, mint Deák Ferencz: azt mondták: »nem tudjuk, örüljünk-e, vagy busuljunk annak, hogy hadseregünket megverik; nem tudjuk, melyik lesz az országra nézve üdvösebb«, mert győzelmes hadsereg sohasem engedte volna meg, hogy az ország jogai csak oly mérvben is visszaállittassanak, mint a hogy ez a megvert hadsereg mellett történt.

(Beöthy Ákos: Ugy van; egészen másképp beszéltek Königgrätz előtt, mint Königgrätz után.)

Ismétlem én elhiszem, hogy katonáink Königgrätznél, Gitschinnél és általában a hadjáratban, de Custozzánál is valósággal megtették kötelességüket, sőt többet tettek, mint kötelességüket, mert hősiességet fejtettek ki. Ez folyik a magyar ember természetéből. Akár tetszik neki a verekedés, akár nem tetszik, de ha verekedik, szivesebben üt ő a másikra, mintsem türi a másiknak az ütését. De ez az önök politikai müködését nem védelmezi; s ha önök ily politikát üznek Magyarországgal és a magyar nemzettel, a következő dolgokért is önöket illeti a felelősség.

Gróf Pongrácz Károly képviselőtársam érdekes statisztikai adatok egész tömegével állt elő, a melyekkel azt akarta igazolni, noha egészen világosan nem is mondta ki — mert felszólalása rögtönzött volt és nem alakitotta meg eléggé eszméit — de mondom, statisztikai adatok egész halmazával azt akarta igazolni, hogy igaz, hogy nagy áldozatokat hozunk a véderő fejlesztése tekintetében, de Orosz-, Német- és Francziaország még nagyobb áldozatokat hoz, mint mi, tehát — és ez akart lenni következtetése — miért panaszkodunk a reánk mért áldozatok nagysága miatt?

T. Ház! A statisztika, mint tudomány, uj keletü. A statisztikai adatok igen becses dolgok, hanem gyalázatosabb tudományt nem ismerek, mint a statisztikát, ha az a politikának szolgálatába szegődik. A statisztikai adatok mindig és minden irányban nagyon nyujthatók és nyulékonyak, teljesek és hézagosak a szerint, a mint a politikai érdekek kivánják, és nincs oly elv, sőt nincs oly elvtelenség a politikában, a mely mellett a földkerekség valamennyi államának statisztikai adatait alapul véve, kötetekre menő statisztikai adatokat irányzatosan összehalmozni ne lehetne.

Gróf Pongrácz képviselőtársamnak azt mondom, hogy a statisztikai adatok szerint pl. az ország fővárosában van 5000 fiaker ló. Ez az igazságot meglehetősen megközelitő adat. Az ország fővárosa fizet évenként körülbelül 10 millió forint direkt adót, ennélfogva egy fiaker lóra esik 2000 frt direkt adó. Ez mathematikailag tökéletesen biztos adat, de vajjon egészséges adórendszer támogatására felhozható-e ez a statisztikai adat? Az önök adórendszerének támogatására talán igen, de egészséges és komoly, figyelemreméltó adórendszer támogatására nem.

Továbbá itt látom Láng Lajos igen t. barátomat és megyei politikus társamat. Szemközt vagyunk ott is, mikor vagyunk, de denique megyénk egyik kitünősége. Ő egy időben — régen volt, az évre nem emlékszem — statisztikai munkát készitett, mint egyetemi tanár — nem mint politikus, mert mint politikus ezután fog késziteni —, melyben kimutatta, hogy a vasutak mennyire emelik azon a vidéken levő földbirtokok értékét, a melyen keresztül mennek.

Kiszámitotta, hogy a vasut ennyi és ennyi kilométerig ennyi és ennyi százalékkal emeli a földbirtok értékét, azontul pedig annyi-amennyi százalékkal és végül kihozta tökéletes matematikai pontossággal, hogy miután Magyarországon tizezer és ennyi kilométer vasut van, ennélfogva 80 millió kataszteri holdnak értéke emelkedett ennyivel és ennyivel. Pedig egész Magyarországon nincs mintegy 50 millió katasztrális holdnál több. Tehát Láng Lajos barátom statisztikai adatai szerint a bennünket környező államok tartoznak még nekünk a földbirtok értékének emelkedésével, mert innen maguktól nem telik.

Gróf Pongrácz képviselőtársam adatai semmivel sem különböznek az ily statisztikai adatoktól. Felhozza Oroszország haderejét és kihoz, *nem tudom hány, de sok* millióra menő katonai anyagot. Csak kozákot emlit fel első és másod osztályut összesen valami 120 ezeret. Lehet, hogy van, lehet, hogy nincs. Én csak annyit mondok, hogy szemünk előtt folyt le 1877-ben és 1878 ban a keleti háboru Törökországgal. Oroszország akkor is akkora volt, mint most, hadereje a statisztika szerint akkor is 3 millióra rugott. Ezt a góthai almanachból ki tudom mutatni, a mi legalább is olyan hiteles, mint a honvédelmi miniszter urnak mostani statisztikai adatai.

Törökország pedig a miniszter ur politikai köreiben már ugy volt ismeretes, mint beteg ember, a kinek nincs lovassága, nincs tüzérsége, nincs tisztikara, nincs kiképzett legénysége, nincs semmije a világon, csak a multnak emlékezete, pénze pedig egyáltalán nincs. És az a 2—3 milliós statisztikai hadsereggel biró Oroszország mégis szükségesnek tartotta, hogy Oláhország menjen segitségére, hogy Törökországot leverje; szükségesnek tartotta Bulgária fellázitását, Szerbia csatábavitelét, Bosznia-Herczegovina fellázitását, Montenegrónak csatábavitelét; és szükségesnek tartotta Ausztria-Magyarország kormányával titkos szerződésre lépni, hogy ez jóakaratu semlegességet tanusitson iránta és rosszakaratu semlegességet Törökország irányában. Mikor mindez megtörtént, még akkor a véletlennek szerencsés közbenjárása mellett is, annyi segitséggel csak nagynehezen tudta Törökországnak, a beteg embernek seregét legyőzni, ugy hogy minden komoly államférfiunak, a ki ez országot és Ausztriát vezeti, csakugyan mély és szomoru gondolkodóba kellett esnie az iránt, hogy vajjon, ha ily körülmények közt minden belső tartomány fellázitása és több nagyhatalom rosszakaratu segitsége mellett elsőrangu katonai nagyhatalom Ausztria-Magyarországot megtámadta volna, képes lett volna-e Ausztria-Magyarország oly hősiesen és becsülettel megállani a csatákat, mint az a beteg ember?

A statisztika tehát előttem nem nyom sokat. Hanem van ennek a statisztikának olyan része, a mely gróf Pongrácz Károly képviselő ur statisztikájában nincsen

benne és a mely a honvédelmi miniszter urnak is összes statisztikájából és összes érveléséből, sőt a háta megett álló bécsi katonai köröknek összes felfogásából is teljesen hiányzik és ez a következő.

Ez az ország a török foglalás alól, ha jól emlékszem, 1717-ben szabadult fel és ennek az országnak és a magyar nemzetnek 1717-től kezdve máig — az 1740-iki örökösödési háborut kivéve — saját nemzeti háboruja nem volt. Ha Oroszország, Francziaország, Németország vagy Olaszország erkölcsi, szellemi és anyagi erejének **végső megfeszitéséig tesz meg mindent a haderőnek meg-**erősitésére, tudja, hogy miért teszi, tudja, hogy az a hadsereg, melyet kiállit, más czélokra, mint nemzeti czélok elérésére nem szolgál A magyar pedig 1717 óta mély fájdalommal szemléli több mint másfél századon át, hogy azóta magyar nemzeti czélokért vér nem folyt soha. És ha önök azt mondják, hogy miért nem áldozunk mi is annyit, mint a muszka, franczia vagy a német, mi azt feleljük rá, tessék ezt a hadsereget, a mi nemzeti érdekeink, méltóságunk és boldogulásunk czéljaira felhasználni és akkor tessék pénzünkkel, életünkkel és vérünkkel az utolsó adagig rendelkezni. **Minő háboruk folytak 1717 óta? Német-alföldön a német császári koronáért, Német- és Olaszországban a befolyásért,** Schleswig-Holsteinért, a Napoleon által elkergetett nem tudni, hány fejedelem koronájának megtartásáért, Svájczban a Sonderbundért, Lengyelország feloszlatásáért, az orosz szövetségért, Törökország lerombolásáért — hol volt ezekben a

magyar nemzeti érdek? Ezekben nem volt még és a magyar hősiességet és áldozatkészséget ne ezek után méltóztassék megitélni, pedig a magyar katonaságot a csatatéren a hősiesség el nem hagyta, a katonai kötelesség teljesitésében még ez istenverte nemzetellenes korszak közepette sem érhette szemrehányás soha, mert kötelességét teljesitette. Hivták volna ily harczba a francziát vagy az oroszt, meglátták volna, vajjon harczol-e ugy, mint a magyar, megtette volna-e katonai kötelességét, ugy a mint megtette a magyar?

Emlékeztetem a honvédelmi miniszter urat, ki a bécsujhelyi katonai tiszti akadémiában bizonyára nem tanulta, hogy 1740-ben mit csinált a magyar hadsereg; pedig Magyarország itt sem volt kérdésben, de kérdésben volt egy szerződés, melyet Magyarország uralkodóházával kötött; kérdésbe volt téve, hogy a magyar nemzet becsülettel megtartsa a szerződést. És midőn Nagy Frigyes követe — nem jut eszembe a neve — eljött Bécsbe a hadüzenet átadására, de mielőtt Bécsbe ért volna, Nagy Frigyes seregei már benn voltak a határon, meglehetős nemzetközi perfidiával, a hadüzenet nem a Habsburgoknak, nem az osztrák, nem a »k. k.« hadseregnek szólott, hanem szólott a magyar királynak. S mikor látta a nemzet, hogy a magyar trón, Magyarország királya van megtámadva hitetlen ellenségek által, a nemzet, mint egy ember kelt fel. Tudta, miért harczol, tudta, hogy a becsület, a királya iránti hűség és a saját méltósága iránti tekintetek parancsolják, hogy mindent elkövessen utolsó emberig

és utolsó csepp vérig, hogy királyát, annak trónját és dicsőségét megvédje!

Volt a nemzetnek óhajtása 1832-ben: a legszebb szavakban kérte a nemzet képviselete a trónt, hogy szegény eltiprott Lengyelországért emelje fel szavát. Ne kételkedjék se gróf Pongrácz képviselőtársam, se a honvédelmi miniszter ur, hogy ha a királyi udvarból az a hang hallatszott volna ki, hogy: hű magyarjaim, szövetséges hű szomszéd alkotmányának, szabad nemzetnek eltiprásáról van szó, segitsetek: olyan segitséggel állott volna elő a magyar nemzet, hogy gróf Pongrácz képviselőtársam statisztikai adataiban az áldozatkészség aránya, melyet a magyar kimutatott volna, sokkal magasabban állana, mint a világ akármelyik nemzete áldozatkészségének aránya.

Óhajtotta a nemzet 1854-ben, hogy az orosz tulterjeszkedés ne lépjen sikra az akkori abszolutisztikus korban; óhajtotta, hogy 1876-ban, 1877-ben ne a törököket tiporjuk, ne az oroszt segitsük, hanem álljuk utját az orosz terjeszkedésnek. Megmondtuk mi akkor nyiltan, mi lesz majd ebből. Az, hogy 10 év mulva nekünk fog kelleni beállani Törökország szomoru szerepébe; de a »k. k.« vakság, a nemzet közérzületének »k. k.« megvetése, abba az őrült politikai helyzetbe hajtotta bele Ausztria-Magyarországot, hogy a világtörténet által különös szerencsénkre mellénk rendelt hatalmas szövetségest: a törököt mi segitettük az orosznak eltiporni, hogy a mikor majd az orosz elle-

nünk gyüjti össze minden erejét, ez a szövetséges se legyen többé. Ez az önök bölcsesége és ez a bölcseség nyilvánul e törvényjavaslat minden szakaszában.

Gróf Pongrácz, meglehet, nem hiven teljesiti e törvényjavaslat 54. §-ának intenczióját s nem hiven tolmácsolja, de az bizonyos, hogy önöknek ő volt egyedüli tolmácsuk, mert sem a miniszter ur, sem a 126 többségből egyetlenegy piczi ember sem akadt, ki e szakasznak védelmére kelt volna. Ugy gondolkoztak, vigye a manó a honvédelmi minisztert urat, küzködjék és hagyja magát összecsépelni; hiszen attól, hogy agyonverjék, majd a szavazással megmentik, de azt a honvédelmi miniszter ur ne kivánja tőlünk, hogy mi az ő dolgait még védelmezzük is, ezt a tiszteletet maguktól elutasitjuk. És a honvédelmi miniszter ur mégis azt hiszi, hogy a háta megett levő párt neki hű támogatója. Neki igen, de alkotásának nem, melyet ugyan megszavaznak, de némán; védelmezni azonban nem akarják, mert az már csunya dolog.

Azt mondja gróf Pongrácz képviselőtársam, hogy a magas katonai körök feladata őrködni a közös monarkia harczképessége felett. Téved. Nem csak a katonai körök feladata az és nem is csak a magas katonai körök feladata, sőt sokkal jobban feladatunk az nekünk. Hiszen azok a magas, magasabb és legmagasabb körök, akármilyen fordulatot vegyen a háboru, azért megmaradnak magas, magasabb és legmagasabb körök-

nek, a társadalmi, állami és czivilizált élet minden javaiban bővelkedve, de szerencsétlenül vezetett és elvesztett háborunak következményeit mi érezzük a legközelebbről és legközvetlenebbül s nekünk sokkal inkább érdekünkben áll — nem a közös monarkiának, a milyen nincs, — hanem a monarkiának harcz- és hadképessége felett vigyázni s nekünk áll legközelebb érdekünkben saját haderőnk harczképessége és hadereje felett őrködni.

De vajjon, a miniszter ur — őszintén kérdem és őszinte feleletet várok — hiszi-e azt és szakférfiai is hiszik-e azt, hogy a hadsereg harczképességét ily módon emelni fogják? Sőt nem sokkal inkább bizonyos-e hogy ha azok a tartalékos tisztek és hadapródok esetleg minden évben kivonatnak a maguk kenyérkereső és őket becsületben fentartó fészkükből, ez az elkeseredők számát fogja emelni?

1848 előtt a mi hadseregünk alkata, eredete más volt, mint most. Akkor ujonczmegajánlásból és toborzásból állott elő a hadsereg emberanyaga. 1848-tól 1868-ig rendes sorozás, összeirás, sorshuzás lépett életbe. De azok a kormányok, a melyek akkor vezették a dolgokat Ausztriában és Magyarországon, azok az államférfiak is, a mint azt Thaly Kálmán képviselőtársam kifejtette, mégis különös tiszteletben részesitették a tanult ifjuságot, mert azt, a ki jól tanult és becsületesen viselte magát az iskolában, felmentették a hadkötelezettség alól. A magyar nemzeti társadalom művelt középosztályának ifjusága a védköte-

lezettség alól mentes volt még Schwarzenberg, Haynau, Bach és Schmerling alatt is. Mert e kormányok ugy gondolkodtak — és ebben tanulhatnának a mostani miniszterek tőlük, egyebekben ugyis sokat eltanultak tőlük — hogy a hadsereg harczképességéhez nem csak jó generálisokra van szükség, hanem arra is, hogy háboru idején az állam összes közigazgatási szerkezete óráról-órára és perczről-perczre tökéletes biztonsággal és hüséggel kezelje a hadsereg ellátásának munkáját, hogy ugy a mozgósitást, mint az élelmezési és ruházási pótczikkek szállitását, a vasuti teendőket az állam összes kormányzati és igazgatási elemei hiven, tisztán és a percz gyorsaságával és szabatosságával végezzék. A honvédelmi miniszter ur megett igen szép katonai mult áll. Jól tudja, hogy az olasz hadjárat nemcsak a miatt, sőt nem is a miatt veszett el, mert a mi katonáink, akár a legénység száma, akár annak képzettsége, akár a tisztikar rátermettsége dolgában kevesebbet ért volna, mint a franczia és olasz hadsereg, hanem azért, mert mig Francziaországban a kormányzati és közigazgatási tisztikar az élelmezés és felszerelés tekintetében tökéletes pontossággal teljesitette kötelességét, addig a mi katonáink igen gyakran éheztek, mert az élelmiszereket nem kapták meg gyorsan s gyakran két napig is éheztek.

A honvédelmi miniszter ur, ki akkor talán ezredes vagy svadronyos kapitány volt, valószinüleg nem éhezett, de a legénység százezer számban két napig sem

ételhez, sem italhoz nem jutott. Éhes katona pedig nem verekszik, még ha Herkules vagy Napoleon is. Éhes katonának győzni nem lehet. Önök pedig a nemzet egész értelmiségét, a tartalékos tisztet és hadapródot, ha tetszik, ha nem, közlegénynek akarják begyurni a Gränzler-tisztek fegyelme alá és nem hagynak itthon egészséges közigazgatási tisztikart, mely háboru idején elég erővel, ügyességgel és becsületességgel gondoskodjék arról, hogy a sereg semmiben hiányt ne szenvedjen.

1868-ban behoztuk az általános védkötelezettséget. Ez ő felségének is, a magyar kormánynak is óhajtása volt. A nemzet szivesen meghozta ez áldozatot, számitva arra, hogy jöhet idő, mikor mind Ausztria, mind hazánk egész hadereje kifejtésére szükség lesz, hogy Magyarország érdekei is megvédelmeztessenek. De az 1868-iki törvényhozás — beleértve a királyt és a parlamentet is — szükségesnek látta, hogy a nemzet értelmiségének ifjusága, az, a mely a társadalomnak nemzeti formában való fentartására, az állami kormányzat, adminisztráczió egészséges kifejlődésére mulhatlanul szükséges, hogy az kiméltessék és a katonai legénység nyersanyagává ne tétessék. Azért hozták be az egyévi önkéntességet, azért engedték meg, hogy amaz egy év alatt se veszitsen el tanulmányi kurzusából egy évet. És én azt kérdem a honvédelmi miniszter urtól: 1868—88-ig a husz évi tapasztalat oly nyomorult, oly silány, oly gyalázatos-e, hogy most már nem elég ily intézkedés? Állott-e elő honvédelmi

miniszter ur, akár itt, akár másutt valaha egyetlen érvvel, a mely azt igazolja, hogy 1868-tól 1888-ig az egyévi önkéntesi intézmény feladatának nem felel meg? Állt-e elő ily érvvel? Mert azzal előállott, hogy nagy része nem lett tiszt. (Egy hang. Előállott ő az ellen kezővel is, hogy jó!)

(GYŐRI ELEK: Hogy bevált Boszniában!)

... Előállottak mindenütt, a delegáczióban is, hogy az önkéntességi intézmény megteszi kötelességét és ama feladat magaslatán áll, a mely végett felállittatott 1868-ban. Hol van itt az indok arra ...

(BEÖTHY ÁKOS: Számtalanszor nyilatkozott ily értelemben a hadügyminiszter ur!)

... hogy most ez egyévi önkéntesi intézmény csuffá tétessék, kiforgattassék minden eredeti alakjából?

És ne hivatkozzanak nekem a katonai körökre, miniszter urak, mert a katonai körök fölött ő felsége a király van; ő felsége a király nézete pedig ott van az 1868-iki törvényben; és a hogy mi ismerjük a koronát, az méltányos szokott lenni gondolkodásában a nemzet érdekei iránt és következetes szokott lenni a legnagyobb érdekek méltánylásánál.

És ha ez igaz — pedig ez igaz — akkor önök kijátszák a koronát, mikor az 1868-ik törvényben világosan letett ünnepélyes akaratát igy akarják kiforgatni.

(BÁRÓ KAAS IVOR: A miniszterelnök mint erős kártyát, kijátsza a királyt!)

(BÁRÓ FEJÉRVÁRY GÉZA honvédelmi miniszter: Azért haragszanak, mert erős!)

(BEÖTHY ÁKOS: De nem a miniszter ur kezében!)

Lássa, honvédelmi miniszter ur, ön nem itt köztünk, nem a nemzet kebelében nevelkedett fel. Ez bizonyos tekintetben előnye, de egyéb tekintetben szomoru hátránya. Azzal a talentummal, egészséggel, ambiczióval, karakterrel, a mely a honvédelmi miniszter uré, ha közelebb jönne a nemzet igaz érzelmeihez, nagyon szép szerepet tudna játszani az ország történetében. Abban az állásban és pusztán katonai remniszczencziákon élősködve, politikája nem lehet jó, szerepe nem lehet fényes és nem lehet dicső.

T. Ház! Ismétlem, a honvédelmi miniszter ur nem abban az iskolában nevelkedett fel, a melyben mi, tehát talán nem tudja, hogy az olasz háboru alatt e nemzet minden gondolkozó férfia tudta előre, hogy ama háborunak mi lesz a vége, tudniillik borzasztó kudarcz. Eleget mondták, suttogták, mert nyiltan beszélni nem volt szabad, hogy azok a miniszterek, kik ő felségét körülveszik, ő felségét gyászos csalódásba fogják belevinni és fognak egynéhány csatát, 50—60,000 embert és nagy hadjáratot veszíteni s ő felségének nagy keserüséget okozni, de az a politika, a melyet a miniszter urak ő felsége fülébe sugdostak, más eredményre nem vezethetett. Mindenki tudta itthon, csak a miniszter urak és generális urak nem.

Következett a schleswig-holsteini háboru, melyről szintén mindenki tudta, hogy mi lesz az eredménye. Olvassa el az országunk bármelyik hirlapját a miniszter

ur, mindenki kérdezte, honnan van az, hogy a düppeli sánczoknál magyar vérnek kell folyni s mindenki tudta, hogy e politikának nem lehet más eredménye, mint őrült dolog. És az is lett, mert mi vérünkkel erősitettük Poroszországot magunk ellen. Következett 1866. Rettentő inség volt Magyarországon, alkotmányunk nem volt, ámbár a királyi szó általános igéret alapján meg volt arra nézve, hogy az alkotmány vissza fog állittatni. A miniszterek legalább fogadoztak mind, hogy majd ők tesznek — annyit ugyan nem mint önök az utasitásokban, vagy Gajári-féle határozatokban — de mégis többet tettek, mint önök fognak tenni. De az ország szegény volt, ki volt szipolyozva a rossz miniszterek és rossz kormány által. Reánk jött a háboru. Magyarországon mindenki tudta, mi lesz a vége, láttuk, hogy mentek embereink oda, csak a miniszterek és generálisaink nem tudták. Pedig még akkor az elkeseredett magyar intelligenczia nem lett a magyar hadseregbe belekényszeritve. Most pedig be van oda kényszeritve, ezt ne felejtse el a miniszter ur. Az az ifju, a kinek már neje, gyermekei, hivatala és rendes domicziliuma van, a kinek nemcsak saját bőréről kell gondoskodnia, nemcsak az élet terheit kell viselnie és nemes kötelességét teljesitenie, hanem a kinek már van, a kinek jövőjéről gondoskodjék, a kinek neje és gyermekei jövőjéről és üzleti becsületéről kell gondoskodnia, az a fiatal ember, a kinek a mellett mindenféle katonai tudományt is kell értenie, a ki már jól megért: ha az

azt látja, hogy idegen hadnagyocska vagy kapitányocska tetszésétől tétessék függővé az ő üzlete és azzal összekötött egész társadalmi becsülete s nejének, gyermekeinek s önmagának jövője és hogy minden esztendőben ki lesz véve a maga köréből és behiva oda, hogy ott annak a katonai tisztnek módjában álljon azt mondani: No Herr X. Y. eddig otthon tetszett politizálni, most tessék bele állani a glédába . . .

(Báró Fejérváry Géza honvédelmi miniszter: Nem fog neki ártani:)

. . . Mit gondol a tisztelt honvédelmi miniszter ur, hogy ha évenkint ama néhány ezer elkeseredett fiatal ember bemegy a hadseregbe, emelve lesz-e ez által a harczképesség? S ha azt hiszi a miniszter ur és itt visszatérek a miniszter ur előbbi szavaira — akkor hite és politikai nézete semmivel sem alaposabb, mint a Bachoké és Schmerlingeké és politikája semmivel sem fog más eredményre vezetni, mint a Bachoké és Schmerlingeké.

Az erkölcsi momentumokról nem szokás statisztikát vezetni. Láng Lajos tisztelt barátom még arra nem terjesztette ki működését; megelégszik azzal, hogy ha meg van a majoritás, azt mondja: ez az igazi statisztika. Pedig a miniszter uraknak az erkölcsi momentumokra is tekintettel kellene lenni, mert ha nem lesznek, következése megiesz ugy, a mint — ismétlem — Bach és Schmerling alatt megvolt. Igaz, hogy mi érezzük következményeit, mert azok a tisztelt miniszter urak, mikor a kudarcz, a

bukfencz bekövetkezik, visszavonulnak valami helyőrségbe, vagy Gráczba, vagy nem tudom hová a Riviérára, vagy pedig, a mi leggyakoribb, a bús feledékenység homálya alá bujnak, a nemzetnek kell a következményekkel számolni, tehát a mi feladatunk és nem mint Pongrácz tisztelt képviselőtársam mondja — a magas köröké, hogy a védképesseg megóva legyen. Hiszen nem ők érzik a védképesség hiányának gyászos következményeit, hanem mi.

Midőn azt mondja Pongrácz tisztelt képviselőtársam — mert ő a tisztelt kormánynak és pártjának hivatalos tolmácsa — »Meg vagyok róla győződve — egész őszintén bona fide állitja — hogy a katonaság visszaélést a behivásnál elkövetni nem fog«, már akkor igazán eszembe jut, hogy miből vonja ő ezt a meggyőződést, min alapszik az ő meggyőződése? Mert puszta, üres, semmitmondó, a multnak összes tapasztalatai által már előre agyoncsapott meggyőződéssel előállani csak a miniszterelnök urnak kiváltsága; közönséges képviselőnek — a minő ő is, én is — nekünk nem szabad a levegőbe beszélnünk puszta meggyőződésből, hanem nekünk valamivel elhihetővé indokolttá, alapossá is kell tenni azt, hogy mire alapitjuk meggyőződésünket?

Mire alapitja tehát tisztelt képviselőtársam a meggyőződését? A honvédelmi miniszter ur beszédére nem alapithatta, mert hisz ahhoz e szakasznál még nem volt szerencsénk. A kormánypárt felfogására alapitotta? Meglehet; de hát a tisztelt többség egyáltalában szó-

hoz nem jut ebben a kérdésben, nem nyilatkozott még senki.

A miniszterelnök ur igéretére? Ahhoz sem volt szerencsénk a törvényjavaslatnál. Hiszen a törvényjavaslat épen az ellenkezőt bizonyitja; mert az azt mondja, hogy évenkint behivható. Hát azt kérdem: mire alapitotta ama meggyőződését? De hozzáteszem, ha a honvédelmi miniszter ur vagy miniszterelnök ur megigérte volna is, még akkor sem volna az ő meggyőződésének semmi fundamentuma; mert a honvédelmi miniszter ur meggyőződése is csak jó hiszemü, keresztyéni jámbor óhajtás, mint az övé, semmivel sem több. Mert azok a magasabb körök, kikről gróf Pongrácz Károly tisztelt képviselő ur szólott, a kik e javaslatot a honvédelmi miniszter urra bizták, a kik e javaslatnak a honvédelmi minisztcr urat megfogták, épen oly keveset adnak a honvédelmi miniszter ur meggyőződésére, mint a mennyit mi adunk a miniszterelnök ur meggyőződésére.

Érvekre igen; nehéz körülmények néha, nem mindig, még ama magas köröknek is felnyitják egyben-másban a szemét. De rendes viszonyok között, ne áltassa magát a tisztelt honvédelmi miniszter ur, engem ama magas körök nem vesznek figyelembe, mert tudomással sem birnak rólam, de ha tudomással birnának a véderő-törvényjavaslat tárgyalása közbeni szereplésemről, nagyon csekély embernek tartanának, sőt mihelyt ő az ilyen javaslat keresztülvitelére nem vállalkozik, vagy ha vállalkozik, de már azt keresztül-

vitte, őt sem tartják különb legénynek, mint engem. A különbség kettőnk közt az, hogy én azokkal a tisztelt magasabb katonai körökkel teljesen reczipro-czitásban állok, a mennyiben én is csak annyinak tartom őket, mint ők engem. Ha a tisztelt honvédelmi miniszter ur nagy sulyt helyez a véleményükre, ő minden esetre sokkal hátrányosabb helyzetben van velük szemben, mint én.

De tovább megyek tisztelt Ház. Itt egy tartalékos állományban levő vitéz honvédezredes esete merült fel a véderővita alatt. Elek Gusztáv ezredes ur esete, nem is annyira az ő esete, mint a honvédelmi miniszter uré, a ki azt mondta itt spanyol grandhoz illő nagy önérzettel, hogy: »Én alárendeltjeimmel nem alkudozom, hanem azokkal rendelkezem.« Nos, pedig én azt hittem eddig, — fájdalom, hogy e hitemből ki kellett ábrándulnom, hogy a tartalékos állományban levő tisztikar, mig szolgálatra be nem hivatik, a tisztelt miniszter urnak csak kamerádja és nem alárendeltje. De a miniszter ur kijelentette, hogy alárendeltjeivel nem alkudozik és felhivta az ezredest, hogy szolgálati nyelven adja be kérvényét, a mi más nyelven annyit jelent, hogy »Maul halten« és »nem okoskodni«, mert a szolgálati nyelv karakterisztikonja ebből áll. Azt kérdem a honvédelmi miniszter urtól, hogy ama néhány ezer tartalékos tisztnek és hadapródnak, a ki 30 éves koráig minden évben behivható gyakorlatra, szabad-e időközben kormánypárti képviselővé válni? És szabad-e 48-as párti képviselővé válni? . . .

(Báró Fejérváry Géza honvédelmi miniszter: Ott van Tóth Ernő és Győrffy!)

. . . De én tisztelt Ház, itt nem állok meg, mert hiszen a ki véletlenül képviselővé lehet és a 48-as elveket proklamálja és a magas katonai körök szemébe és fülébe erős dolgokat akar és tud mondani, azt bizonyos mértékig védi ama 4 hét alatt is képviselői állása, hanem azt kérdem: Polónyi-féle tüntetőbizottságnak tagja lehet-e az a tartalékos tiszt?

Mert tisztelt miniszter ur, ha e javaslat oda czéloz, hogy a magyar intelligens fiatalság a gränzler tiszt urak bosszujának ki legyen szolgáltatva, hogyha 11 hónapon át politizál, még pedig a kormány ellen, a tizenkettedik hónapban meglehessen fenyiteni: akkor még szomorubb következménye lehet e törvényjavaslatnak annál is, a mit a tisztelt miniszter ur elképzelhet magának.

Mert egyet ne felejtsen el és ez az, hogy a magyar nemzet a Habsburgok világhatalmának sulya alatt egyetlenegy esetet, az 1717-ikit kivéve, vérét mindig oly háboruban volt kénytelen ugyan ontani, melyet a nemzet magáénak el nem ismerhetett, de azért a magyar nemzetet szabadsági és önállósági törekvéseiből kizavarni, a magyar nemzetet akárminő dinasztia soldatusává tenni eddig nem sikerült és jövőre sem fog ám sikerülni.

A világtörténet folyását, a mi a jövendőt illeti, előre nem látom; de egy dolog bizonyos és ez az, hogy a magyar nemzet képes minden intézményt szétrobbantani előbb, mint sem hogy őt arra kényszeritsék,

hogy ifjusága, értelmisége, középosztálya, az igazi nemzet lemondjon minden nemzeti nagyravágyásáról és pusztán az a szerep tessék neki, hogy ő egy bár általunk mélyen tisztelt, jobbágyi hűségünk egész erejével fenntartott fenséges dinasztiának legyen csak soldatusa és egyéb semmi.

Erre mi, a magyar nemzet nem vállalkozunk. Nem vállalkoztunk a multban, nem vállalkozunk most és a jövőben sem.

Azért, mikor a miniszter urak azt mondják, hogy legyen csak igy meg a törvény, hiszen nem akarunk mi minden embert minden évben behivni, a mint nekem ezt az igen tisztelt előadó ur megsugta, mert nyiltan azt nem meri megmondani, vigyázzanak arra is, hogy ez ne is történjék és hogy az a fiatalság azért, mert politikai meggyőződését szabadon követi 11 hónapon keresztül, ne legyen kitéve a 12-ik hónapban a hadnagyocska urak inzultusainak, mert különben a vége szomoru lesz, meglehet, ideiglenesen a nemzetre nézve is, de szomoru lesz ama magas katonai körökre és az általuk képviselt legfenségesebb dinasztikus érdekekre is.

Mi szabad és önkéntes tagjai akarunk lenni annak a véderőnek; s a nemzet egész ereje is csak akkor lesz abban benne, ha a nemzetet nem a hadnagyocska urak kényszeritik erre, hanem azért adja minden erejét az a hadseregnek, mert maga is ugy akarja.

És mert az önök egész politikája ellenkezik ez iránynyal, azért nem fogadom én el az 54. §-t.

NESSI PÁL KÉPVISELŐ MENTELMI ÜGYE.

I.

A BESZÉD TÖRTÉNETE.

A beszéd történelmi fontosságu alkotmányi harcznak kezdete. A parlamenti ellenzéki pártok nemes szenvedélyének tüzét ez a beszéd lobbantotta lángra. A nemzeti hadsereg kivivása e beszéd eszméinek hatása alatt politikai jelszóvá s hosszu időre állandó törekvéssé vált. E beszéd történetét tehát részletekben kell előadnom. A nagy politikai küzdelem alatt, mely e beszédet követte, megbukott a Széll-kormány, a Khuen-Héderváry-kormány, a gróf Tisza-kormány és a Fejérváry-kormány. De sulyos veszély fenyegette az ország alkotmányát is. Évekig költségvetési törvény és felhatalmazás nélkül gazdálkodtak a kormányok. Két országgyülés idő előtti feloszlatása következett s az 1905-ik és 1906-ik évek folyamán ismételve voltak időpontok, a mikor a király környezetében az alkotmány felfüggesztésének s az önkényuralom berendezkedésének

tervét komolyan tárgyalták. A nemzet szilárd komolysággal békés, de kemény ellenállásra határozta magát. A vármegyéken még egyszer föllángolt a történelmi ellenállás keserü, hazafias szelleme. A harcz a beszéd elhangzásakor 1902. évi november 21-én kezdődött s 1906. évi április 8-án a Wekerle-kormány alakulásával ért véget.

Nessi Pál esete következő:

1902. évi október hó 17-én Kolozsvárott Hunyadi Mátyás király lovasszobrát ünnepélyesen leleplezték. A leleplezés alkalmi nemzeti ünnepély jellegével birt. Illetékes hatóság meghivta a hozzájárulásra az országgyülést is. A képviselőház küldöttséget küldött az ünnepre. A küldöttségben részt vett Nessi Pál képviselő is.

Az ünnepen megjelent József Ágost főherczeg is. A megérkezéskor a katonai zenekar a Gotterhalte nevü osztrák néphimnusszal fogadta. A jelen volt nagy közönség erre felháborodott s a katonai zenekart a Kossuth-dal éneklésével akarta elnyomni. Nessi Pál csillapitó közbelépésére azonban Kölcsey himnuszát énekelte, majd Vörösmarty Szózatát akarta énekelni. A rendőrség azonban beavatkozott, a tömeget lovasrendőrökkel akarta szétzilálni. Ott volt Nessi Pál is a tömegben; abban buzgólkodott, hogy a tömeg véres összeütközés nélkül oszoljék szét. E közben szóváltásba keveredett a rendőrséggel.

Nessi Pál tartalékos honvédtiszt volt. Az esetet valaki a honvédség főhatóságának bejelentette.

A följelentés folytán Bihar altábornagy honvédkerületi parancsnok 1902. évi november hó 4-én 3886. szám alatt Budapesten kelt rendeletével Nessi Pál ellen a katonai becsületügyi tárgyalást elrendelte s e végből őt megidézte. A tárgyalás végződhetett fölmentéssel, de végződhetett elitéléssel is. A tiszti rang elvesztésével s esetleg szabadságvesztéssel is.

Az idézést Nessi Pál bejelentette a képviselőház elnökének s az elnök a november 7-iki ülésen a képviselőháznak. Minthogy Bihar altábornagy előzőleg Nessi Pál mentelmi jogának felfüggesztését nem kérte, a képviselőház a mentelmi jog megsértésének jelenségét látta s azért az elnöki bejelentést tárgyalás és véleményadás végett a Ház mentelmi bizottságához utasitotta. A mentelmi bizottság többsége abban állapodott meg, hogy Nessi Pál esetében a képviselői mentelmi jog megsértve nem lett.

A kisebbségnek nézete ellenkező volt. Ő a mentelmi jog megsértését látta s különvélemény előterjesztésében állapodott meg. A különvéleményt Olay Lajos mentelmi bizottsági tag egyetértésével én szerkesztettem.

A különvélemény lényegileg azt tartalmazza, hogy a »Gotterhalte« néven ismert zeneművet Magyarországon se törvény, se törvényes rendelet, se az irodalom, se a köztudat néphimnusznak nem tartja, nemzeti dalnak sem ismeri. Továbbá a zeneműnek nyilvános tiszteletét se törvény, se törvénypótló semmi jogintézmény nem rendeli s a tisztelet elmarasztását megtorlással nem sujtja. Minthogy pedig a zenemű osztrák műtermék s

a katonaság által történő használatához Magyarországon szomoru hagyományok füződnek, ennélfogva minden képviselőnek nemcsak jogában áll, sőt jogos és hazafias kötelessége tiltakozni az ellen, hogy e zeneművet a magyar haderő bármely része nemzeti ünnep alkalmával hivatalosan adja elő.

A honvédkerületi parancsnokság törvény által rendelt hatóság. A becsületügyi tárgyalás esetenkint megtorló büntető rendelkezéseket mondhat ki. Képviselőt tehát maga elé nem idézhet, mig a képviselőház a mentelmi jogot fel nem függeszti. De ezt a honvédkerületi parancsnokság nem kérte, ezzel tehát a mentelmi jogot megsértette.

A mentelmi bizottság többségi és kisebbségi megállapodását a képviselőház november 20-án kezdte tárgyalni. Én november 21-én tartottam beszédemet. Az uj képviselőházban ez napon jelentem meg először, mint képviselő. Olay Lajos hatékony rábeszélésére vettem részt a vitában. Már negyedik év óta alig egyszer vagy kétszer szólaltam föl.

E beszéd hatása csodálatos volt. A lapok és a képviselők el voltak ragadtatva. A kormánypártnak, tehát az ellentábornak militans lapja a »Budapesti Napló« igy vázolta a beszéd hatását november 22-ik számában:

»Egy órára a legendás parlamenti idők levegőjét éreztük ujra és a gyönyörködésben összeforrott hallgatóság egy kivételes magyar egyéniség csodás tündöklésében sütkérezett. A szászok, a tótok ezekben a perczekben megtudták talán, hogy mégse mese az, ha azt olvassák rájuk, hogy érdemes nekik a magyar szellem előtt meghajolniok. Arczuk ragyogásából kiszólt az az egészen sajátos, édes mámor, melyet a legyőzöttek is éreznek, ha a legtüzesebb bor vagy a legkápráztatóbb szellem győzte le őket. Mindenkinek volt oka a gyönyörüségre, hiszen egy tüneményes szellem játszott a hallgatóság érzéseivel és nevettetett, meghatott, megdöbbentett, a hogy néki tetszett«.

Más helyt igy folytatja:

»A fáradt hallgatóság már az ő beszédének hirére is fölfrissült, ott maradt. A karzatot talán katonaság se tudta volna kiüriteni, hiszen Eötvöst meg kell hallgatni. Igy ömlött el mindenhonnan az érdeklődés, őt mégis erőszakolni kellett, hogy beszéljen. Kierőszakolt beszéddel, rögtönözve s a thémának talán nem is alapos ismeretével legyőzött egy világot. A mikor tréfált: nevettek. A mikor elégikumra hangolta szavát; elérzékenyedtek. A mikor persziflált: ölt. A mikor emlékezett: épitett. Azt csinált a házzal; a mit akart stb.«

Kétségtelenül sok jóakarat és sok tulzás van e leirásban, de a beszéd hatásáról némi képet nyujt. A beszéd a gondolatok alakitásában nem a remek beszédek közé tartozik. Ily hosszu rögtönzés nem is lehet remek. De tartalma, eszméi, nemzeti igazságai mégis alkalmasak voltak különös hatás keltésére.

A beszéd végén oly jelenet történt, a mi a magyar parlamentben soha senki beszédjével nem történt. A föllelkesült, a lángra gyult függetlenségi párt nagy része fölállt ülőhelyéből s ünnepélyesen elénekelte

Kölcsey himnuszát. A nemzeti dal harsogása betöltötte a templomszerü nagy terem boltozatait. Vele énekelt a karzat nagy része is. Az elnök és a hüvösebb lelkek alig tudtak csöndet teremteni. A honvédelmi miniszter szólni akart, de alig akarták meghallgatni.

Ez a jelenet nagy rövidséggel a képviselőház naplójában is meg van örökitve.

II.

A BESZÉD.

(1848 előtt a mentelmi jog hatalmi kérdés volt. - A Gotterhalte nem magyar intézmény. — Semmi törvény nem biztositja a Gotterhalte tiszteletét. — Elő nemzetre idegen nemzet érzéseit ráerőszakolni nem lehet. — Hajdan nem parancsolták a Gotterhaltét. — A légy az ember orrán; — olyan a Gotterhalte a nemzeten. — A vád alatt állás is büntetés. — Mi a jellem? — Minő jellemének kell lenni a magyar tisztnek? — Mi Magyarország törvényhozói vagyunk.)

Tisztelt Képviselőház! Óhajtok a szőnyegen fekvő tárgyhoz szólani, de csak lehető rövidséggel. Csak rá akarok mutatni bizonyos tévedésekre, a melyek leggazdagabb számban a tisztelt igazságügyminiszter ur tegnapi beszédében fordulnak elő és a melyek nem engedik meg, ha a tisztelt Ház erre az álláspontra helyezkednék, hogy ennek a kérdésnek a lényegét tisztán lássa.

Az igazságügyminiszter ur a mentelmi jogot bizonyos tanszéki szokásnak megfelelőleg elkezdte osztályozni abszolutra és relativre. Hogy miért abszolut és relativ egyik vagy másik része a mentelmi jognak, azt nem magyarázta meg. Azt talán a tankönyvek sem

magyarázzák meg tisztán. Nem is lehet megmagyarázni. A hol a mentelmi jog sértve van vagy a hol nincsen sértve, ott akár a sértést, akár annak hiányát abszolutra, vagy relativre osztályozni azt hiszem nem egyéb, mint a szavakkal való játék. Én előttem a kérdés, a mi hazai gyakorlatunk szerint — és abban a tisztelt igazságügyminiszterrel egyetértek, hogy maradjunk meg különösen a hazai talajon — tiszta. 1848 előtt mentelmi esetek mindig a hatalmi kérdés szempontjából intéztettek el a magyar országgyülésen és a hogy akkor intéztettek el, attól tartok, hogy ebben a kérdésben szintén ez az irány fog majd győzni.

A tisztelt igazságügyminiszter urnak tudnia kell, hogy galantai Balogh János ellen nótapert indittatott a hatalom oly kijelentés miatt, a melyet ő a képviselőház termében tett. Mint törvényhozó tette ezt a kijelentést, hogy mi volt a tartalma annak, mely szavakat alkalmazott, az most nem kérdés. Mai napság nincsen olyan igazságügyminiszteri nagyitóüveg, amelylyel ama szavakban, vagy állitásokban valami sérelmet, vagy valami komoly megfontolásra méltót fel lehetne fedezni. De, tisztelt Ház, galanthai Balogh János szálka volt a hatalom szemében, ennélfogva galanthai Balogh János ellen meginditották a nótapert és ezzel megsértették a mentelmi jogát neki és magának az ország törvényhozó testületének a mentelmi jogát is, oly tény miatt, a melyet ő mint képviselő, a képviselőház nyilt tanácskozása közben követett el. Nohát, hogy ez azután az abszolutak közé tartozik-e, vagy a relativek közé,

ennek eldöntését a tisztelt igazságügyminiszter urra bizom, de biznom kell is, mert a mikor ő beszélt abszolut mentelmi jogról, ilyen esetben azt meg is kellett volna neki magyarázni.

Báró Wesselényi Miklós ellen ugyanazon szavakért szintén nótapert inditott a hatalom, mert báró Wesselényi Miklós ugyancsak szálka volt az akkori hatalom szemében. Az országgyülés egyik esetben sem tudta megvédelmezni a saját mentelmi jogát, vagy a saját integritásának érdekét; egyik esetben sem tudta megvédelmezni, mert a hatalom arra az álláspontra helyezkedett, hogy ha egy szót kimondott, ahhoz a szóhoz neki ragaszkodni kell és én attól tartok, őszintén attól tartok, hogy ha nem is ugyane szavak miatt, de ma is abban a veszélyben vagyunk. Most a katonai hatalom sérthetetlensége a jelszó és jelszó a katonai hatalom körül az országgyülés által engedélyezett felségjogok sértetlensége.

E felségjogok közt utolsó analizisban — hogy a tisztelt igazságügyminiszter ur által használni szeretett jogi terminologiákba menjek át — ugy látom, ez a Gotterhalte megint valami nagy dolog és ugy látom és kimondom minden himezéshámozás nélkül, hogy ezt a Gotterhaltét a magyar intézmények, még pedig a közjogi intézmények közé, társadalmi és katonai hatóságok utján be akarják erőszakolni. Ha megy önként a dolog, ha ezt a magyar társadalom elfogadja és a magyar törvényhozás szemet huny vagy később ő is elfogadja, ha mondom önként megy,

akkor nincsen ellene semmi szavam. Tévedhet egyik vagy másik nemzedék, tévedhet a nemzet maga egészében is, tévedett is már fájdalom, de mondom, akkor nincsen ellene szavam, mert jön másik nemzedék és kijavithatja ezt a tévedést és rendbehoz mindent. De hogy hatósági uton a Gotterhaltét intézménynyé tegyék Magyarországon, a melyet tisztelnünk kell, a mely előtt meg kell hajolnunk, a melynek a tiszteletét büntető eljárásokkal ránk akarják erőszakolni, valami ilyenféle törekvést látok én itt az egész kérdésben.

A fennforgó esetben szó van egy képviselőtársunkról, a ki — a mint mondják — katona. Én ugyan nem láttam katonának. Hát azt mondják, hogy katona. Bocsánatot kérek, ez a megkülönböztetés nem üres élcz akart lenni, nem üres elménczkedés, vagy elmélkedés, mert én őszintén szólva, az igen tisztelt honvédelmi minisztert sem látom katonának itt és nem látom itt abban az öltönyben és ugy vagyok értesülve a mentelmi bizottság többségének a jelentéséből, hogy tisztelt képviselőtársam, Nessi Pál, szintén nem mint katona volt ott Kolozsvárott. Hát ebben a megkülönböztetésben én komoly dolgot akarok látni. Már most tisztelt képviselőtársam ellen katonai hatóság elrendel vádeljárást. Ne zavarjuk össze, becsületügyi kérdésről van-e szó vagy nem; a katonai hatóság, illetőleg valami Bihar altábornagy, honvédkerületi parancsnok rendel el vádeljárást szóról-szóra 3886. számu rendeletével.

Bocsánatot kérek, nagyon szeretném, ha a tisztelt honvédelmi miniszter ur képességgel birna arra, hogy ezt a rendeletet meg nem történtnek fogadtassa el.

(BÁRÓ FEJÉRVÁRY GÉZA: Ez csak idézés, semmi egyéb!)

A tisztelt honvédelmi miniszter ur rossz emlékező-tehetséggel bir, vagy el sem olvasta a rendeletet; nincs birtokomban ebben a pillanatban a rendeletnek szóról-szóra való szövege. De én a kisebbség határozati javaslatában szóról-szóra ezeket látom (olvassa): »Bihar altábornagy, honvédkerületi parancsnok, Budapesten, 1902. évi november hó 4-én 3886. szám alatt kelt rendeletével Nessi Pál orsz. képviselő ellen, a becsületügyi tárgyalást elrendelte. Elrendelte, mint katonai hatóság, tehát mint oly hatóság, melyet törvény alkotott s mely törvény alapján működik.«

(OLAY LAJOS: Itt van a rendelet szóról-szóra! A rendeletet a szónoknak átadja. Élénk éljenzés és taps a szélső baloldalon.)

Én a magam részéről igazán fontosnak tartom, hogy a kérdésnek e részét is hozzuk egészen tisztába, azért engedje meg a tisztelt Képviselőház, hogy miután a rendelet itt van birtokomban, azt, a mit állitottam, most be is bizonyitsam.

A rendelet felzetének a czime: Magyar királyi budapesti első honvédkerületi parancsnokság. Száma 1886. per divisum 1064. Aláirva Bihar, — a többi olvashatatlan, szokás szerint — kerületi parancsnok. Ebben a következő szavak foglaltatnak: »Értesitem a hadnagy urat, miként a hadnagy ur ellen azon vád miatt,

hogy a midőn a Mátyás király szobrának kolozsvári leleplezése ünnepén ő császári és királyi apostoli Felsége képviseletében folyó évi október hó 11-én Kolozsvárra megérkezett ő császári és királyi fensége József Ágost főherczeg ur fogadásához a kolozsvári pályaudvarra megrendelt honvédzenekar, a magyar kir. honvédgyalogság számára stb. érvényben levő ... stb. foglalt rendelkezéséhez képest a néphimnuszt játszotta, egy tömegnek élén és azzal együtt a néphimnusz ellen zajosan tüntetett stb. Midőn az ekképen megzavart rend fenntartása czéljából megjelent rendőrség a zajongó tömeget szétoszlatni akarta, a közben a zajongó tömeg között egy rendőrközeg által tettlegesen bántalmaztatott, a mai napon hasonszám alatt kelt rendeletemmel a becsületügyi előleges tárgyalást elrendeltem.« (Zajos felkiáltások a szélső baloldalon: Hát az idézés? Hová idézték? Halljuk! Halljuk!)

A rendelet expoziczionális részében az van mondva: »azon vád miatt ön ellen az eljárást elrendelem.« Már most az az eljárás lehet becsületügyi, lehet fegyelmi, lehet egyéb; azt én nem keresem; előttem első sorban az áll, hogy törvény által rendelt hatóság nyilvánosan emelt vád miatt egy képviselő ellen a vádeljárást elrendeli.

(BÁRÓ FEJÉRVÁRY GÉZA honvédelmi miniszter: Nem a képviselő, hanem a katonatiszt ellen.)

Akárhogy kerülgessék ezt a kérdést, ennek a kérdésnek egész fontossága ebből áll: hatóság képviselő

ellen nyilvánosan emelt vád miatt a megtorlási eljárást elrendelte. Hogy ennek a megtorlási eljárásnak »becsületügyi« jelzést ad-e, az másodsorban figyelembe jöhet, a hatóság előtt talán figyelembe jöhet egyébként, de a kérdés érdeméről beszélve a Képviselőház előtt a kérdés a maga tiszta egyszerüségében az, hogy hatóság nyilvánosan emelt vád miatt a Képviselőház tagja, tehát törvényhozó ellen a vád és megtorlási eljárást elrendelte.

Már most tovább megyek. Midőn a tisztelt igazságügyminiszter ur ennek a dolognak mindig a jogi oldalát feszegeti, akkor rettenetes bámulatunkra épen arról, a mi igazán jogi kérdés, nem beszél egyetlen-egy szót sem. Bocsánatot kérek ezért a kitérésért, de olyan értelemben, mint az igazságügyminiszter ur mondja, nem is lenne igaz, hogy ez jogi kérdés, mert ha csak olyan értelemben volna jogi kérdés, a mint a tisztelt igazságügyminiszter ur mondja, akkor ez soha sem kerülne ide, hanem ő a maga perrendtartásával átutalná az eljárásbiróhoz. Maga az a tény, hogy ez a kérdés csak itt tárgyalható és másutt sehol, maga ez a tény bizonyitja azt, hogy ez nem olyan értelemben való jogi kérdés, a hogy azt ő felfogja, hanem legalább is közjogi kérdés, másrészről pedig igen nagy fontosságu politikai kérdés, a mely a nemzet önállóságával és a törvényhozás függetlenségével a legszorosabb összeköttetésben áll.

És miért áll oly szoros összeköttetésben? Abban már mondom egyetértek a tisztelt igazságügyminiszter

urral, hogy maradjunk meg a magunk jogi gyakorlatának, a magunk történelmének és közjogunknak a mezején. Igenis maradjunk meg; a külföld akármelyik példájára is hivatkozni itt nem tartanám czélszerünek. Megmondom az okát, hogy miért. Mert én nem ismerek olyan müvelt nemzetet a világon, a melyre saját hatóságai, saját katonai vagy nem katonai hatóságai idegen nemzetnek dalát, jelvényét, lobogóját ráerőszakolnák. Ilyen lehetetlen, ilyen képtelen ilyen undok viszony egyetlen müvelt népnél sem található. Hogy Magyarországon közpolgárt, tisztességes embert, ügyvédet vagy országgyülési képviselőt azért, mert a saját nemzetének minden érzését kifejező nemzeti dalait énekli, ugyanazon nemzetnek valamely a törvény által kirendelt hatósága vád alá helyezze, az tökéletesen képtelen és érthetetlen dolog.

Tisztelt Ház! Ez kizárólag magyar helyzet, másutt ehhez hasonló nincs a világon, nem is volt, csak elhalt népeknél volt. De mi élni akarunk. Csak elhalt nemzeteknél történt ilyen eset. De ezek is utolsó csepp vérig védelmezték nemzeti jogaikat és azoknak a saját hatóságaik által való tiszteletét és ebben a küzdelemben merültek ki és multak el. Holt nemzeteknél történt ez. De oly nemzetnél, mely élni akar, ez nem történhetik. Azért tehát erre a példa a külföldi nemzetek törvényhozásában és törvényhozási, közjogi gyakorlatában nincs. De ne is hivatkozzunk, ne is törjük a fejünket idegen nemzetek példáin. A kérdés a maga tiszta egyszerüségében az, hogy törvény által rendelt hatóság vád

eljárás alá fogott egy képviselőt; a kérdés az, hogy oly vádbeli cselekmény vagy mulasztás miatt rendelte-e el ezt a megtorló vádeljárást, a melyet törvényeink büntetendőnek tartanak. Ez a kérdés. Sőt ez az egyetlen kérdés.

Arról beszélnek, hogy a hatóság kikéri-e a képviselőt vagy nem. Ez a szó, hogy »kikéri«, nagyon a pinczérek beszélő modorára emlékeztet, mert ennek a szónak a mi közjogi gyakorlatunkban helye nincsen. Hanem arról van csak szó, hogy megengedi-e a képviselőház vagy a főrendiház, hogy valamely tagja ellen valamely hatóság eljárhasson. De a mikor ez volna a főkérdés, hogy a hatóság kéri-e, nem kéri-e, én ugyan elismerem e felfogásnak sok tekintetben való helyességét, de döntő, alapos helyességét nem ismerem el, mert abból az következnék, hogy ha valamely hatóság a vakmerőséget annyira viszi, hogy még a mentelmi jognak felfüggesztését sem kéri a Háztól, akkor bele sem menne a kérdés e részének a taglalásába, hanem akkor nyilt összeütközést támasztana a nemzet törvényhozó jogát gyakorló intézmények közt és a törvényhozásnak alárendelt valamely más intézmény közt. Idáig juttatni pedig a dolgot nem engedem még elvileg sem. Akármi uton jut a képviselőház tudomására annak, hogy egyik tagja ellen nyilvános vádat, megtorló intézkedést tett valamely hatóság, a törvényhozás feladata saját sérthetlensége és függetlensége érdekében a kérdést megvizsgálni. Kötelessége ez, akár a hatóság terjeszti ide e mentelmi jog felfüggesz-

tésére vonatkozólag a kérését, akár az illető képviselő jelenti be, a mint az az ő kötelessége. Minden képviselő kötelességet mulaszt, a ki ezt meg nem teszi.

Nessi Pál képviselő ur bejelentette az esetet. Helyesen tette, de nincs ok valami különös elismerésre, mert legegyszerübb törvényhozói kötelességét teljesitette, mert a törvényhozó testület, a melynek diszes tagja, ennyit minden tagjától elvárhat és el is vár. Mondom tehát, akár a képviselő maga teszi a bejelentést, akár egyébként más képviselő teszi meg, hogy tudomására hozza az esetet a képviselőháznak, akár a hirlapokból olvassa az elnök vagy más: a képviselőháznak kötelessége, hogy a kérdéssel foglalkozzék.

(Báró Fejérváry Géza honvédelmi miniszter: Gróf Forgách!)

Én a Forgách esetét nem ismerem, de tisztelt honvédelmi miniszter ur, ezt a kérdést elforgácsolni sem engedem.

(Báró Fejérváry Géza honvédelmi miniszter: Azért emlitettem, mert azt méltóztatott mondani, hogy »akár a hirlapokból tudják meg az esetet«, pedig a hirlapok erről eleget irtak.)

Kérem a tisztelt honvédelmi miniszter urat, hogy egymásután beszéljünk vagy nyiltan beszéljünk egymással, de ketten ne suttogjunk, mert abból nem én reám származnék baj.

Már most tisztelt Képviselőház, bizonyos — én legalább bizonyosnak tartom — hogy Bihar altábornagy mint a budapesti I. honvédkerület parancsnoka az

ő rendeletében meg nem nevezett, de mégis néphimnusznak jelzett zenedarab alatt a mindenki által, fájdalom, most már mindenki által ismert Gotterhalte nevü osztrák zenedarabot értette. Ezt bizonyosnak tartom.

A honvédelmi miniszter urtól szivesen veszem, ha alaptalannak tudja bizonyitani azt a felfogást, hogy a néphimnusz alatt az altábornagy ur a Gotterhalte nevü osztrák zenedarabot értette.

Ennek a zenedarabnak furcsa története van. De akármilyen furcsa a története, az ő történetében még soha sem fordult elő, hogy Magyarország s a magyar nemzet számára, valamely magyar törvény, vagy törvényt pótló hasonló hatalom köztiszteletben állónak és mindenki által tisztelendőnek jelentette volna ki.

Emlékezzünk csak vissza; 1848 előtt valami nagy ellenszenv talán nem volt ez iránt a zenedarab iránt. (Báró Fejérváry Géza honvédelmi miniszter: Száz esztendeig nem volt!)

Emlékszem arra, a mit a tisztelt honvédelmi miniszter ur talán nem tud, a mikor mint elemi iskolásgyermek jártam az iskolába, a kálvinistáknál, azoknak könyvébe bele is volt nyomtatva; nem ugy, hogy Gotterhalte, hanem ugy volt a magyar szövege — ugy emlékszem, hiszen nem mai dolog — Isten áldd meg, — vagy tartsd meg — Ferdinandot, Ausztria dicső fiát vagy fejét. Vagy fiát vagy fejét! Ott volt a kálvinisták egyházi szertartásos énekes könyvében kinyomatva magyar nyelven. De hogy az is ki lett volna nyomtatva, hogy osztrák munka és hogy ez az osztrákok ugynevezett néphimnusza, arra nem emlékszem, mert ha ki lett volna nyomtatva, ama felekezetnek a tanitói, bizonyára, mikor a gyermekek kezébe adták volna a zsoltáros könyvet, azt valami sötét papirossal beragasztották volna. Másképp ezt magyarázni a magyar népnek lélektana szerint lehetetlen.

De akkor nem volt gyülölet tárgya. Miért? Mert ugy tudom, hogy akkor nem parancsolták rá a katonai hatóságok a magyarra. Mert ebben nagy különbség van. Mert ha valami szolgálati szabályzat a vád és megtorló eljárás terhe alatt valami dalt ráparancsol a nemzetre, hát nemcsak nálunk, de nem hiszem, hogy a világ akármelyik nemzeténél a legutolsó timbuktui népénél is az a dal kedves volna. Mikor a katonai hatóság azon kezdi, hogy ezt a népdalt, vagy néphimnuszt megtorlás mellett ráakarja parancsolni a magyar nemzetre, hát az a katonai hatóság a bölcseségnek oly kicsiny mértékével bir, oly vakon, oly megfontolatlanul cselekszik, hogy ekkora bölcseséggel még Magyarországon sem lehet kormányozni.

Következett azután a függetlenségi harcz, a magyar nemzetnek a legeslegutolsó perczig késleltetett önvédelmi harcza: mert hiszen nem forradalom, se nem függetlenségi harcz volt az kezdetben és sokáig, hanem valami irtózatos, valami lehetetlenség, más nemzetek példájában szintén elő nem fordult orvtámadás elleni

harcz. Csak az utolsó perczben hitték el, hogy az a támadás orvul történik, hogy a magyar korona köréből történik. Hogy a velünk szövetséges állam szervezett hatalma részéről történik és hogy az a saját nemzetünk katonái által történik. De megtörtént. És mikor annak az önvédelmi harcznak vége lett — szerencsétlen vége lett, legalább pillanatig a nemzetre nézve, akkor a győző hatalom nem a magyar király, nem a magyar honvédség és nem a magyar hadsereg lobogójával jött Magyarországra, hanem a hódító zsarnok gőgjével és vérengző szenvedélyével és azt a gőgöt és azt a vérengző szenvedélyt ennek az osztrák néphimnusznak hangjai mellett gyakorolta.

(Báró Fejérváry Géza honvédelmi miniszter: Régmult dolgok.)

Tudja mindenki, ez a történet. A nemzet azután kibékült királyával, kibékült annak tanácsosaival, kibékült a királynak nem teljesen, de mégis lényegesen megváltoztatott politikai irányzatával. De a nemzettől azt követelni, hogy az orrán levő legyet is türje és dicsérje azt is, mint arczának ékességét, lehetetlenség.

(Barabás Béla: Szemtelen is az a légy!)

A légy odaszállhat az arczra, de csak az az ember nem kergeti el, a kinek kezei meg vannak kötve. Ép és egészséges ember álmában is elkergeti, mert ebben az embernek sem haszna, sem gyönyörüsége nincs. Önök pedig nemcsak a magyar nemzetnek orrán tartják ott ezt a legyet, hanem ott tartják a magyar királyi méltóságon is, mert ezt ékteleniti el legjobban. Mert

a nemzet azokért a nagy áldozatokért, melyeket a multban *oktalanul hozott*, *azokért* a *nagy* áldozatokért, a melyeket ma jól vagy rosszul, de megfontolva hoz, legalább megvárhatja attól a hadurtól vagy felségtől, — nem is róla beszélek — hanem tanácsosaitól, hogy a nemzetnek érzéseit, multjának emlékeit legalább tiszteljék.

Mikor a nemzetnek törvényhozója, a képviselőháznak egy tagja Kolozsvárt nem is azt cselekedte, a mihez szentséges szent joga lett volna, hogy azt mondja annak az ifjuságnak: zugjátok le azt az ugynevezett néphimnuszt, hanem azt cselekedte, azt mondta, énekeljétek a magyar himnuszt és nem is a magyar himnuszok közül az egyiket vagy másikat, hanem énekeljétek csak azt, melyben az van: »Isten áldd meg a magyart«, ezért a katonai hatóság vádeljárást indit és megtorló eljárást indit és azt ez a képviselőház helyesnek tartja: ez erkölcsi lehetetlenség.

(Báró Fejérváry Géza honvédelmi miniszter: Mindent a maga idejében!)

Tisztelt honvédelmi miniszter ur, a nemzet becsületének és önérzetének a tisztelete minden időben időszerü és minden hatóságnál, még a királyi korona körében is, sőt többet mondok, még az osztrák császár körében is annak a tiszteletnek mindig meg kell lenni, mert hiszen szövetséges állam. A hű és régi és mindenre kegyetlenül felhasználható magyar szövetségest legalább érzelmeiben tisztelni még az osztrák császárnak is czélszerü! A mikor az igazságügyminiszter ur bele-

keveredve a jogi kérdés abszolutivumának és relativumának tömkelegébe, mindenütt csak azt kereste, mi a jogi és nem jogi oldala a kérdésnek, akkor mégis csak első feladata az lett volna, hogy megvizsgálja Magyarország törvénykönyvéből, a melynek régi és ujabb foliánsaiban sok jól meg nem fontolt, helytelen dolog is van, hogy talál-e olyan jogi tételt, a mely szerint az osztrákoknak ez a néphimnusza annyira tisztelendő és főtisztelendő dolog legyen, hogy a ki ez ellen sérelmet követ el, azt Magyarország hatóságai nyilvános vádeljárás utján üldözik és ellene megtorló eljárást inditanak.

(Báró Fejérváry Géza honvédelmi miniszter: Ha tiszt akar lenni!)

A tisztelt honvédelmi miniszter ur legyen szives figyelmeztetni rá, ha elfeledném, hogy e szavaira, melyeket tegnap is kiejtett: »Ha tiszt akar lenni«, feleljek tüzetesebben.

Megjegyzést óhajtok még tenni a tisztelt igazságügyminiszter beszédére. Ő fegyelmi eljárásokat, az ügyvédi kamarai, birói fegyelmi eljárást, kaszinószabályokat hoz fel ebben a kérdésben.

Jegyezze meg a tisztelt miniszter ur, hogy a közjegyzőknek is van fegyelmi eljárásuk. Az ügyvédeknek, a biráknak is, azonban hogyha valamely hatóság, például az ügyvédi kamara azért akarná üldözni fegyelmi eljárás utján a képviselőt, mert a Gotterhaltéval szemben a magyar nemzeti himnuszt az »Isten áldd meg a magyart« akarja énekelni, akkor

ez a kérdés rögtön idejön és ha ez a nemzet a maga törvényhozását megtiszteli azzal, hogy függetlenségét meg akarja óvni, ha ez a nemzedék erre képes, akkor akármilyen ügyvédi kamarát inkább százszor szór szét mint a polyvát, semhogy megengedje, hogy azt a képviselőt azért üldözzék, vádeljárást azért inditsanak ellene, mert a Gotterhaltét nem tisztelte és Kölcsey Himnuszát akarta énekelni magyar nemzeti ünnepen. Azt nem vitatom, hogy ez az eset jogi kérdés-e vagy nem, de ha jogi kérdés, akkor ebben a kérdésben az első az, hogy vajjon Magyarország összes törvényei vagy törvényt pótló rendeletei, vagy a törvény erejével biró szokásai szerint, vagy a nép felfogás szerint, vagy a képviselőház felfogása szerint megtorlásra érdemes, büntetendő cselekménynek tekintették-e? Kimondták vagy megengedték-e, hogy a magyar hatóságok a magyar nemzeti közünnepen a Gotterhaltét annyira tiszteljék, hogy ha valaki nem tiszteli, a miatt már büntettessék?

Azt mondja a tisztelt igazságügyminiszter ur — fájdalom, nem olvashatom el beszédét pontosan, azért az idézésben tévedhetek — hogy ez az eljárás vagy micsoda, a mit az első honvédkerületi parancsnokság inditott, szabadságvesztéssel vagy elzárással nem jár. Bocsánatot kérek, az ősi józan magyar észnek felfogását gyakran fájdalommal nélkülözöm itt a miniszteri padokban. A magyar józan ész szerint a bűnper alatt állás a büntetésnek egyik neme, gyakran igen sulyos neme és gyakran, mikor a közbüntetteseket Magyarország köztörvényszékei elitélték, az enyhitő körülmények

nagyfontosságának tekintetbe vételével azt mondták, hogy büntetendő cselekményt követett el, el is kell itélni, de ezért büntetésül per alatt való állása elég. Ez a józan észnek felfogása.

Mert katonát, vagy nem katonát megtorló eljárás alá kényszeriteni, ellene vádeljárást inditani, az auditor vagy járásbiró elé odaczitálni, kihallgatni, faggatni, huzni, vonni és akként végezni, a mint katonáéknál szokás ily esetben, a mikor arról van szó, hogy a Gotterhalténak köztiszteletet parancsoljunk minden áron, ha másként nem megy, lefokozással és becsület csorbitással is, maga az a tény, hogy az eljárást megindították, az illetőt előidézték, napjait, munkáját megzavarták, már maga is zaklatás! Már ez maga is igen nagyfoku sértése a képviselő szabad elhatározásának, mikor képviselőről van szó. Ezt a honvédkerületi parancsnokságot — keletkezésének minden forrását pragmatice nem ismerem ugyan, — én törvény által alkotott hatóságnak tartom, ha másképen nem, azon az alapon, hogy ezt Ő felsége, a mi koronás királyunk rendelte . . .

(Báró Fejérváry Géza honvédelmi miniszter: Törvényben van!)

. . . hát törvényben van, annál inkább, de ha Ő felsége rendelte is, rendelte annál a jognál fogva, melyet felségjog czimén a nemzet kegyesen engedélyezett neki. Minthogy pedig a szerint kétségtelen, hogy ez a kerületi parancsnokság magyar állami hatóság, mely törvény által van rendelve és fenntartva és

melynek hatáskörét, tagjainak ellátását, fizetését a magyar állam a maga törvényhozása utján adja meg, minthogy ez a hatóság képviselő ellen oly cselekmény miatt inditott megtorló vádeljárást, a mely cselekményt a mi törvényeink, törvényerejü rendeleteink és törvényerejü szokásaink büntetendőnek nem mondják ki, nem tekintenek, másrészről pedig, ugy a törvényhozás előtt, mint a nemzet előtt a maga egészében ez a cselekmény becsületes, jogos, tiszteletreméltó, sőt a hazafiság szempontjából kötelességszerü volt: ennélfogva a katonai hatóság ebben a kérdésben ily módon való beavatkozással sulyosan sérti a törvényhozás függetlenségét és a képviselőnek és a képviselőháznak mentelmi jogát.

Ennélfogva én Nessi Pál tisztelt képviselőtársamnak eljárását, a mely szerint bejelentette az esetet, helyeslem és az ő mentelmi jogának megsértését látom ebben a kérdésben és elfogadom a kisebbségnek azt a határozati javaslatát, a mely utasitja a kormányt, hogy e tárgyban e hatóság ellen a további megtorló lépést ez eljárás miatt inditsa meg és arról a Háznak tegyen jelentést. Én a maga tiszta egyszerüségében igy látom ezt a kérdést. Akár politikai, akár jogi, akár közjogi, akár mindenféle szempontból vizsgáljuk meg a kérdést, én igy látom a helyzetet. Azokat a műveleteket, a melyek szerint leginkább az igazságügyminiszter és mások pozitivum, vagy abszolutum, vagy relativum, alaki és nem alaki jogi kérdések utvesztőjébe akarják ezt az ügyet elterelni, azt én nem helyeslem, azt a

rókák orvlyukainak tekintem, a melyekbe a kérdés elől elbujni akarnak.

A tisztelt honvédelmi miniszter ur ma is már ismételten sugta nekem, »ha tiszt akar lenni az illető«. Tisztázzuk a fogalmakat ebben is, mert én nem hiszem, hogy a középkor, vagy még a középkorba visszasanditó ujabb katonai felfogásnak minden részlete okos, józan és tisztességes. Nézzük meg ezt a kérdést a maga egyszerüségében. Bocsánatot kérek, ha nagyon primitiv módon fogom ezt a kérdést itt traktálni a tisztelt honvédelmi miniszter urnak, de ugy látom, hogy szükség van rá.

Mi szükséges ahhoz, hogy valaki a magyar hadseregben vagy a magyar honvédségben tiszt legyen? Azt hiszem, egyetért a honvédelmi miniszter ur velem abban, hogy java fiatalkorbeli ember legyen, épkézlábu, egészséges ember legyen és szükséges, hogy előbb katona legyen; azután a katonai tudományokat annyira, a mennyire, de korrekte megtanulja és a rendes szabályok szerint nem az osztrák észnek, hanem a józan észnek szabályai szerint, ha erre katonai tudományánál, testi épségénél és ügyességénél fogva alkalmas, a tisztikarba felveszik.

(BÁRÓ FEJÉRVÁRY GÉZA honvédelmi miniszter: Jelleménél fogva!)

Kérem, első dolog mégis az, hogy keze-lába legyen. Menjünk át a másikra, a jellemkérdésre. Fontosnak tartom ezt a kijelentését és a magam részéről ezt a szabályt, ezt a szót, ezt az elvet elfogadom, azzal a

különbséggel azonban, hogy ez a jellem nemcsak a katonaságnál szükséges, hanem arra egyaránt szüksége van mindenkinek, a ki a közélet bármely pályáján megbizatást nyer; és a katonatisztnek sincsen arra nagyobb szüksége, mint akármelyikünknek. Nincsen rá több szüksége, mint a birósági végrehajtónak. Hát e tekintetben a honvédelmi miniszter abba a középkori fölfogásba ne tévedjen el, hogy jellemre, becsületre csak a katonatisztnek van szüksége.

(BÁRÓ FEJÉRVÁRY GÉZA honvédelmi miniszter: Sohasem mondtam!)

No, hát, ha eddig nem mondta, ezentul se mondja. Már most a tisztelt honvédelmi miniszter az ujabb kor katonai mozgalmainak, béke és hadilábon levő mozgalmainak történetét jobban ismeri, mint én. Ő résztvett azokban a hadjáratokban, melyeket én csak messziről láttam; ő azokat közelről hajtotta végre, érdemeket, igazi érdemeket szerzett, katonai érdemeket. Én azonban e téren egyre vagyok kiváncsi és erre nézve szeretném őt tanunak idézni ide a Ház elé.

(BÁRÓ FEJÉRVÁRY GÉZA honvédelmi miniszter: Itt vagyok.)

Hát meg is teszem. A katonai erények közé tartozik a jellem is első sorban. Hogy miből álljon ez a jellem, arról ne beszéljünk, azt hiszem, jobban ismerjük, ha nem beszélünk róla és ha abszolut vagy relativ meghatározást nem adunk neki. De a katonai erények közé a jellemen kivül és a jellemmel első sorban tartozik minden nemzetnek az önérzete és tartozik a különböző nemzetek

között a nemes versenynek az érzete. Ha annak a magyar katonának azt mondják, te most nemzeted becsületéért harczolsz, az egészen más dolog, mintha azt mondják, neki: te most a Gotterhalteért harczolsz. Ha aztán azt a katonát harczba visszük, — hiszen békében katona nem kell nekünk, nem azért fizetjük mi a katonát, hogy itt masirozzon, hogy itt a Gotterhaltét játszsza, söt abban is egyetért velem talán a honvédelmi miniszter ur, hogy azért tartjuk a katonát, hogy ha majd ellenség támad meg bennünket, legyen, a ki megvédelmezze Magyarország népét, annak jólétét, függetlenségét, meg szegény királyát is. Hisz annak nagyobb szüksége van reá, mint nekünk. Mondom, akkor, a mikor az a katona hivatásának igazán a mezején van, a mikor fegyverrel kezében az ellenség előtt áll és azt legyőzni igyekszik és azt mondják neki, hogy te német, harczolsz a németért, te franczia, harczolsz a francziáért, te pedig magyar harczolsz az osztrákért. Mit gondol a honvédelmi miniszter ur, a katonai erényeknek legelseje nincs-e gyalázatosan lábbal tiporva? Mit gondol a miniszter ur, ha a mi katonáink ősi vitézségökkel és erényökkel nem a német, nem az összbirodalom, nem a császári és királyi szin, nem a kétfejüsas és nem a Gotterhalte miatt ontották volna vérüket, a mi hadseregünk tisztjei nem százszor különbek volnának, mint ma? Ezért, miniszter ur, minden nemzet okos kormánya, ha van neki, arra törekszik, egyedül, kizárólag arra, hogy az állam hadseregében a nemzeti eszme, a nemzeti érzés, a nemzet érzésének tisztelete, a kegyelet a multért,

a remény és ábránd a jövendő nagyságáért, de saját nemzetének nagyságáért verjen gyökeret, hogy minden nemzet hadseregének tisztikarában ez legyen az első és hogy a hadsereg ne legyen egyéb, mint a nemzet érdekeinek, a nemzet méltóságának, a nemzet érzéseinek a hadserege.

(BAKÓ JÓZSEF: Mit szól a kormánypárt hozzá?)

(KRASZNAY FERENCZ: Ez a jellem!)

Annak a férfiunak, a ki tiszt akar lenni a magyar honvédségben vagy a magyar hadseregben, nem a legelső kötelessége-e az, hogy egyéni jelleme mellett még hazája és nemzete iránti e kötelességeket teljesitse?

És teheti-e ezt, ha a Gotterhalte imádásának elmulasztása miatt büntetik és teheti-e akkor, ha Kölcsey Himnuszának eléneklése miatt büntetik?

Ha tiszt akar valaki lenni a magyar hadseregben, az legyen először becsületes magyar.

(BÁRÓ FEJÉRVÁRY GÉZA honvédelmi miniszter: Aláirom!) (Hosszas, élénk éljenzés a szélső baloldalon és felkiáltások: Éljen Eötvös!)

Ez a kolozsvári-eset nekem azt mutatja, hogy ezzel ellenkező irány kezd lábrakapni, ezért én nem a többség, hanem a kisebbség határozati javaslatához járulok hozzá. (Szünni nem akaró élénk éljenzés, taps és felkiáltások a szélső baloldalon. Éljen Eötvös A szónokot számosan üdvözlik.)

* * *

(Báró Fejérváry Géza honvédelmi miniszter rövid válaszában e szavakat mondja: A monarchia nemcsak Magyarországból áll, hanem ott van Ausztria is a maga provincziáival. Azt hiszem minden okos ember számol a tényleges viszonyokkal. Tényleges viszonyok pedig azok, hogy a monarchiához nemcsak a magyar nép és a magyar nemzet, de más nép is tartozik...)

Tisztelt Ház! Félreértett szavaim igazi értelmének helyreállitása végett kérek szót. Rövid leszek. Fájdalommal látom, hogy mi ketten a honvédelmi miniszter urral ebben a kérdésben meg nem értjük egymást soha. Ő azt mondja ugyanis, hogy nemcsak Magyarország van a monarchiában, hanem mások is vannak ott. Bocsánatot kérek, de e Házban csak Magyarország van.

A tisztelt miniszter ur Magyarország minisztere, a magyar király tanácsosa és nem a monarchia minisztere és tanácsosa. De akármi is ő: én és azok, a kik itt vagyunk, Magyarország törvényhozói vagyunk és azok maradunk is.

NEMZETI SÉRELMEINK A HADSEREGBEN.

I.

A BESZÉD TÖRTÉNETE.

A kormány 1902. évi november 6-án rövid törvényjavaslatot terjesztett elő az 1889. évi VI. törvényczikk 14-ik §-ának módositásáról, illetve a közös hadsereg és a honvédség ujonczlétszámának megállapitásáról.

Az emlitett törvény 14-ik §-a a közös hadsereg együttes évi ujonczjutalékát 103,100 főben szabta meg; a benyujtott javaslat szerint e szám helyett 125,000 főben lenne meghatározandó.

1902-ig a magyar hadsereg évi ujonczjutaléka 43,889 fő volt, az uj javaslat szerint 53,438 fő lenne, tehát évenkint 9549 ujonczczal több. A honvédség évi ujonczjutaléka 1902-ig 12,500 fő volt, az uj javaslat szerint 3000 fővel több, tehát 15,500. A nemzet véderőterhe tehát évenkint összesen 12,549 ujonczszámmal növekednék.

Magában az emberanyagban való teheremelkedés is óriási lenne. Még sulyosabbá tenné a terhet a költségemelkedés. A közösügyi bizottságok megállapodásai szerint első befektetésül egyszersmindenkorra mintegy 450 millió korona kiadási többlet állana elő. Ennek kamatjához számitva a rendes évi költségemelkedést: Magyarország évi hadügyi kiadása tényleg mintegy 15 millió koronával szaporodnék

A kormány ez elviselhetlennek látszó hadügyi teheremelkedést azzal indokolta, hogy a tábori és hegyi lövegeket tökéletesiteni és szaporitani kell, továbbá taraczkütegeket kell állitani, végre a hadi tengerészetnél is javitásokra van szükség s mindehhez a katona-létszámot megfelelőleg emelni kell. De kell emelni azért is, hogy a békelétszám mindig teljes legyen s a tényleg szolgáló legénység egy részét méltányossági tekintetekből szabadságolni lehessen.

Én és politikai barátaim elvileg nem elleneztük volna a javaslatokat, ha a nemzet hadügyi sérelmeit a kormány és törvényhozás orvosolja. Követeltük ennélfogva a magyar hadseregben a magyar vezényletet, a magyar szolgálati nyelvet, idegen jelvények helyett a nemzeti jelvényeket, a magyar tiszti oktatást, a katonai perrend magyarságát, az osztrák ezredekben szolgáló magyar tisztek visszahelyezését s általában mindazt, a mihez a nemzet jogát az 1867-iki törvény világosan megállapitotta.

A kormány rideg elutasitó álláspontra helyezkedett, mi se engedtünk. Előállott az a több éves nagy parlamenti és alkotmányi küzdelem, melyet a Nessi-ügyben tartott beszédem történetének följegyzésével emlitettem. E küzdelem az első sorba hivott engem is. Sok és nagy beszédet kellett tartanom, a mikor kivált a közérdeklődés némileg csillapodni kezdett. A kormány és pártja obstrukcziónak nevezte el a küzdelmet, a mely azonban nem volt egyéb, mint 1889-ben. Lelkes, komoly, elszánt küzdés a nemzet jogaiért.

Minden beszédem nincs bent e kötetben. Talán egyik-másik összegyüjtésére még rákerül a sor.

Ezt a beszédet 1903. évi márczius hó 5-én tartottam. Ebből az évből még három s az 1904-ik évből egy beszédem van e kötetben. Mindannyi egyik tünete a nagy küzdelemnek.

II.

A BESZÉD.

(Hadügyi jogunk az 1867-iki törvény alapján. — A létszámemelés nemzeti föltételeit most kell megszabni. — Mi a nagyhatalmassági érdek? — Gróf Tisza István és gróf Andrássy Gyula érvei. — Az ellenérvelések. — A katonai perrend. — A magyar tisztek visszahelyezése. — A jelvény. — Máig se változott a nemzet és a Habsburgok közti viszony. — Andrássy és Tisza ne bizonykodjanak az osztrákok helyett. — A hadseregben ma is elnyomják a magyart. — A „hier". — A magyar elégedetlen. — Deák Ferencz is megtagadja az ujonczot 1839-ben. — Hol van a régi nemzeti párt? — Olyan hadsereg, mint a császári osztrák, ismeretlen a tudományban.)

Tisztelt Képviselőház! Sietek kijelenteni, hogy a napirenden levő törvényjavaslatokat én a részletes tárgyalás alapjául el nem fogadom és azokhoz nem járulhatok.

Ámbár már mélyen benne vagyunk az e felett való eszmecserében, mindamellett kötelességemnek tartom a magam elhatározása indokait lehető röviden előterjeszteni.

Közjogi és jogi oldalról is fejtegették a kérdést és én álláspontomnak és ama férfiak álláspontjának az indokolására, a kikkel egyetértek, szükségesnek tartom megjegyezni, hogy a mi álláspontunk közjogilag egészen helyes, egészen indokolt, egészen törvényes. Mikor hallok szemrehányásokat a tulsó oldalról, a melyek szerint itt a házszabályokkal való visszaélés történnék, obstrukczió és nem tudom, mi minden, én ama szemrehányásokat alaposaknak nem fogadhatom el. Törvényhozásunk történetéből megkisértem bebizonyitani, hogy az ellenzék máskor is ilyen álláspontot foglalt el, máskor is megtagadta az ujonczlétszám megadását, általában a koronának, a kormánynak a hadsereg kiegészitésére vonatkozó előterjesztését, ha arra fontos okok voltak. Megtagadta nem pár hónapon keresztül, hanem egész esztendőn keresztül, megtagadta nem kisebb ember vezetése mellett, mint a minő volt Deák Ferencz. Lesz szerencsém majd ennek a történetét részletesen előadni.

Tisztelt Ház! Akármi történt 1867 ben, bárminő magyarázatot füzött ahhoz vagy annak egyik-másik részéhez bárki, egy dolog bizonyos, az t. i., hogy az 1867 : XII. t.-cz.-nek, annak a hires kiegyezési törvényczikknek a 12. szakasza a nemzet számára biztositotta azt a jogot, hogy — elolvasom, ámbár mindenki tudja, de mindenki feledékeny nálunk bizonyos dolgokban, hogy »a magyar hadsereg időnkénti kiegészitésének és az ujonczok megajánlásának jogát, a megajánlás feltételeinek és a szolgálati időnek meghatározását, ugyszintén a katonaság elhelyezését, élelmezését illető intézkedéseket, az eddigi törvények alapján mind a törvényhozás, mind a kormányzat körében az ország magának tartja fenn«. Tehát valahányszor a korona, illetőleg a kormány ide jön a nemzet törvényhozása elé s katonát, ujonczot kér a hadsereg kiegészitésére, a törvényhozó hatalomnak, illetőleg a képviselőháznak, a képviseletnek mindig jogában áll, — s ez egyik alapelve és sarktétele közjogunknak — a megajánlást feltételekhez kötni. Többet mondok: ez a jog egyuttal a nemzet képviselete részére a legelsőrendü kötelesség ugy közjogi szempontból, mint a hazafiasság szempontjából. Valahányszor a korona nevében a hadsereg kiegészitéséről van itt szó, valahányszor e czélból ujoncz megajánlásáról van szó, a nemzet képviseletének mindig legelső rangu kötelessége megvizsgálni a kérés alaposságát, jogosságát s egyuttal, ha elhatározza, hogy annak a kérésnek eleget tesz, megszabni azokat a feltételeket, a melyek mellett azoknak a kéréseknek eleget tesz. És igy ma a Képviselőház és ennek az a része, a mely ezen az oldalon ül, nem tesz egyebet, minthogy a nemzet képviseletének ősidőktől fogva fennálló és jogosan soha kétségbe nem vont jogát gyakorolja oly törvényjavaslattal szemben, a mely javaslat a már megszokott sulyos teherrel járó eddigi

ujonczlétszám helyett megközelitőleg 15,000 fővel nagyobb ujonczlétszámot követel évente. Mi tehát a föltételekről fogunk beszélni, a melyek mellett a nemzet e javaslatot elfogadhatja és a korona nevében kérelemmel járuló miniszteriumnak, kormánynak ezt a kérését megtagadhatja.

Az a kérdés, hogy az ország jelen helyzete szerint, a politikai, közjogi viszonyok mai állapotában a hadsereg mai állásában eléggé indokolt-e, hogy a nemzet feltételeket kössön ahhoz, hogy az ujonczlétszámot felemelje és az ugynevezett véradót önmagára nézve sulyosabbá tegye? De még ezt a kérdést is megelőzi az a másik kérdés, vajjon a kormány tudta-e kellőképen indokolni, hogy miért szükséges mulhatatlanul az ujonczlétszámnak 15,000 fővel való emelése; és hogy tudta-e ezt tökéletesen a nemzet minden rétegét megnyugtatóan indokolni?

Az előterjesztett javaslataiban nem tudta: ott egyébről nincs szó, mint pusztán katonai, műszaki indokokról. Azt mondja, hogy a tüzérséget változtatni kell, a tábori ütegeket és ágyukat át kell alakitani s azt mondja, hogy taraczkütegeket kell szervezni, valamint a haditengerészettel is kell valamit csinálni: mindebből következik, hogy 15,000 fővel emeljük az ujonczlétszámot. Azt hiszem, tisztelt Ház, hogy nincs ebben a képviselőházban ember még a kormány háta megett sem, a kit pusztán ez indokok meggyőznének arról, hogy ez a követelés jogos s alapos s ennek teljesitése elmaradhatatlan. Nem is hiszi a kormány és

pártja sem, hogy ez igy volna, mert ha hinné, akkor nem vállalkozott volna a szabadelvü párt két kiváló tagja, gróf Andrássy Gyula és gróf Tisza István arra, hogy megkisértsék egyéb indokokkal is támogatni ennek a törvényjavaslatnak helyességét; egyáltalában nem vállalkoztak volna arra, hogy egészen suly nélküli és helytelen indokokkal törekedjenek erősiteni azt az álláspontot. Elég okos férfi mind a kettő; ha szól, bizonyára jól megfontolja, a mit mond, és ha javasol valamit, azt is jól megfontolja, és mind a kettő — ismétlem — elég komoly arra, hogy egészen hiábavaló indokokkal ne álljon elő a kormány javaslatainak védelmére. De olyan szükségesnek látták ezt a védelmet, hogy még egészen hiábavaló indokokkal is előállottak.

Mind a kettő hivatkozott a nagyhatalmi tekintetre. Meg volt már vitatva itt e Házban szellemesen s alaposan, épen gróf Andrássy Gyula képviselőtársam előadásában — feleletül Beöthy Ákos képviselőtársam beszédére — hogy az a nagyhatalmi állás, az a nagyhatalmiság dolga, nagyhatalmiság érdeke, vagy nagyhatalmi állásra való tekintet, az valami egészen meghatározhatatlan dolog. Nagyhatalmi állás alatt azt értené az ember közönséges józan észszel, hogy ha én mint hatalom, háboruba keveredem valakivel, akkor vagyok én nagyhatalom, ha én őt megverem, vagy legalább is ő nem ver meg engem. Ez lenne a közönséges józan felfogás. Sőt tovább megyek. Ha a katedrális elmék mindig helyesen dolgoznának, akkor ez volna a tudományos meghatározása is. Hanem hát

a katedrális elmék nem mindig dolgoznak rendesen, és a magasabb katonai elmék sem. Bizonyos az, hogy a mi hadseregünk, a melynek különös vitézségét és hüségét sohasem vontam kétségbe — nem is vonom, csak csodálkozom rajta — mely hadsereg hüségben és vitézségben a világ egyetlen hadserege mögött nem maradt el, a legnagyobb hadjáratokat pár száz év óta mindig elvesztette.

És mikor a magyar nemzet elégedett volt, mikor elégedett tudott lenni, akkor ez a mi országunk szövetkezve a Habsburgok egyéb országaival mégis szakadatlanul mindig nagyhatalom volt. Viszont a történelemben vannak esetek, hogy a győző seregek nem voltak képesek nagyhatalmat biztositani azoknak az államoknak és uralkodóknak, kiknek hadseregeik voltak és szerencsétlen hadjáratokat viselő hadseregek, mégis biztositották a nagyhatalmi állást és érdekeket.

De én ennek a kérdésnek vitatásába nem bocsátkozom, mert ha sem az ellenfél nem tudja biztosan meghatározni a nagyhatalmasságot, sem én, akkor mit vitatkozzunk ezen? És jól tette a honvédelmi miniszter ur, hogy ő a maga javaslatának indoklásából ezt az ismeretlen nyelven való beszédet egyszerüen egészen kihagyta. De egy dolog bizonyos, hogy akármit jelentsen az a nagyhatalmi állás és érdek, a melylyel egyébiránt az 1861-iki országgyülés már elméletileg is végzett, azért sem az országnak függetlenségét, sem az ország polgárainak jólétét, sem fajunk önérzetét semmi körülmények között feláldozni nem

fogjuk. Bármi nagy, szent, becses és drága legyen az a nagyhatalmi állás, ezt a három dolgot érinteni azért nem szabad. Mert ha mi ezt a három dolgot a nagyhatalmi érdekből, vagy állás miatt, vagy nem tudom miből érinteni engedjük, akkor a nagyhatalmi állás tényezői közül az elégedett, nyugodt, boldog és erős Magyarország kiesik. Tessék e nélkül nagyhatalomnak lenni a Habsburg-erőnek.

Hivatkozás történt mindkét igen tisztelt képviselőtársam részéről a balkáni dolgokra is és Maczedóniára is. Azok az indokok, a melyek erre nézve felhozattak, fontosak lehetnek idővel, talán később, és fontosak lehetnek ma is Maczedóniára, de nálunk ma nem fontosak, nem is időszerüek. Sőt ama előterjesztés szerint, a melyet legközelebb a miniszterelnök ur tett, azok a maczedóniai állapotok nem is oly komolyak, hogy épen minekünk kellene az évi ujonczlétszámot 15,000 fővel felemelni. Sok kis és nagy államra nézve fontosak lehetnek, de hogy épen mi reánk nézve ilyen fontosak lehetnének, azt a miniszterelnök ur legutóbbi előterjesztése után nem hiszem, de bebizonyitottnak sem láthatja senki, sőt ellenkezőleg, ha a 15,000 főnyi ujonczlétszámemelést kérte volna a kormány korábban, mint a hogy kérte novemberben, most a miniszterelnök ur februári előterjesztése után ettől a kérelemtől el kellene állani, mert épen a Balkán viszonyokban előállott az a fordulat, a mely sehogy sem indokolja azt, hogy mi évi 15,000 főnyi erővel emeljük a magunk terhét.

Beszéltek az ellenértékekről. Bevallom, hogy én nem vettem észre, hogy azok, a kikkel egy közjogi és államjogi elveket követni van szerencsém, belementek volna abba az alkudozásba, a melyről itt szó volt, a melynek feltételeiről egyszer a honvédelmi miniszter ur, legutóbb pedig a miniszterelnök ur itt egyoldalulag előterjesztést tett. Bizonyos ellenértékekről volt szó, bizonyos feltételekről, a melyeket a honvédelmi miniszter ur két osztályba sorozott; az az osztály az egyik, a melyet ő és a kabinet már megfontolt, a mely osztálynak én semmi becsét nem látom és az a másik osztály, a melyet a kabinet még nem fontolt meg és hogy mikor fog megfontolni, arra sem adott határozott terminust.

Hát azokról, a miket még nem fontolt meg, ne beszéljünk. Én majd fogok beszélni azokról, a melyeket mi megfontoltunk.

Tehát az a megfontolt osztály, az a három feltétel, a melyet a miniszterelnök ur legutóbb jelzett: a jelvényeknek valamiféle átalakitása, azután a magyar tiszteknek a magyar ezredekbe való áthelyezése s végül a katonai bűnvádi eljárás. Bocsánatot kérek, habár mellesleg, némileg kitérek e feltételekre. Én igazán nem akarok ezekről sokat beszélni; de nem is fogok. Hanem hát azt kérdem, a 15,000 főnyi emeléssel szemben ez lenne az ellenérték? Hát nem emlékszik a miniszterelnök ur, hogy a mikor még kezdő politikus volt, politikai pályája kezdetének kezdetén, már akkor igérte a kabinet, a hatodik, hetedik miniszterium

ő előtte, hogy ezt a katonai büntető törvényjavaslatot vagy perrendet előterjeszti, mert sürgős, mert szükséges, mert halaszthatatlan, mert az állapotok a katonai igazságszolgáltatás terén középkoriak. Hiszen Horváth Boldizsár, akkori igazságügyi miniszter az első Andrássy-kabinetben már törvényjavaslatot is terjesztett elő, oly régen, hogy mindenki meghalt már, a ki azt a javaslatot tárgyalta.

(MADARÁSZ JÓZSEF: Én még élek!)

Madarász képviselőtársam nem terjesztette elő, csak visszautasitotta. Azóta a honvédelmi miniszter ur velünk együtt sok pályát bejárt, sok kalendáriumot tulélt és minden évben megigérte annak a javaslatnak előterjesztését, mint szükségeset, mint czélszerüt, mint olyant, a mely nélkül a hadsereg igazságszolgáltatási viszonyai még ma is középkori lábon állanak; minden évben megigérte, sürgette a delegáczió, sőt a Képviselőháznak még ez a szerencsétlen hadügyi vagy honvédelmi vagy véderőbizottsága is, a mely most ennek a javaslatnak ajánlója. És harminczkét esztendei folytonos igéret után most, harminczharmadszor fordul elő, hogy: ezt nemzeti vivmányként megadjuk nektek a 15,000 főnyi emelésért. — Hát honvédelmi miniszter ur, beszéljünk őszintén, komolyan egymással.

Lehet-e erről komolyan beszélni, ha 32 esztendő óta nem tudták megtenni? Mert mindig megigérték, még se tették, hát ujabb 32 esztendeig várjunk a nemzeti vivmányokra, de a 15,000 főnyi ujonczot

mégis megadjuk mindjárt? Hát lehet igy a nemzet képviseletével játszani?

Azt mondja a miniszterelnök ur, hogy szavát adja, hogy ő megcsinálja. Én felmentem az adott szó alól. Nem fogja megcsinálni, én megjövendölöm. Rossz kenyér a próféta kenyér, de most mégis beleharapok. Nem fogja megcsinálni.

(Széll Kálmán miniszterelnök: Nem azt mondtam, hogy megcsinálom, hanem azt, hogy beváltom, a mit mondtam, a mig itt ülök!)

Semmi esetre sem csinálja meg. De ha megcsinálja is, ezt ellenérték gyanánt a nemzet részére vivmány gyanánt feltüntetni akkor sem lehet. Fapénz ez, a mely nekünk nem jó!

Ott a másik feltétel, a magyar honos katonatiszteknek magyar ezredekbe való áthelyezése. Bocsánatot kérek, ez még szomorubb dolog. Nagyon nehéz erről beszélni. Itt vádak emelkedtek például parlamentben, sajtóban, Ausztriában is, mindenütt, hogy az ezen az oldalon ülő férfiak gyakran bevonják a koronát a vitába. Vádolnak bennünket, helytelenitik eljárásunkat, hogy a koronát miért birálgatjuk. Nekem most kedvem volna rá csak azért, hogy védelmére elmondjam, hogy 1868-ban már jó lélekkel elhatározta a korona, hogy a magyar tisztek a magyar ezredekhez osztassanak vissza. Mit szóljak most már azokról a kormányokról és különösen erről, a melyek ő felségének e kegyes és bölcs elhatározását nem tudták és még most sem akarják végrehajtani?

(Széll Kálmán miniszterelnök: Miért különösen erről?)

Azt mondják, hogy bevonjuk a koronát a vitába. Hát védelmezni nincs jogunk a koronát? Hiszen védjük, követeljük, hogy szava érvényre jusson. Követeljük, hogy józan parancsának a hadsereg ellent ne álljon és a kormányok ne akként intézzék ő felsége parancsát, hogy: lassan, lassan, lassan. Hiszen ő felsége is emberi törvények alatt áll: élete halála nem biztos egy napig sem, de valószinü, hogy ha 35 esztendő óta, mert most annyi ideje, hogy kiadta rendeletét, ha 35 esztendeig kellett várnia, hogy megvalósuljon az, — pedig most sem valósul ám meg, azt is bizton megmondom a miniszterelnök urnak, ne kösse hozzá a szavát, most sem lesz abból semmi — bizonyos, vagy legalább nagyon valószinü, hogy 35 esztendeig még elvárhat ő felsége, de akkor sem éri meg azt az időt, a mikor az ő jó lélekkel elhatározott rendelete végrehajtást nyer.

De hát nem is nyer, mert ha érvényesiteni akarnák, mi állja annak utját? De csak igéretekkel áll elő a kormány. Harminczöt éves igéretekkel, a melyeket most mégis ellenértéknek, nemzeti vivmánynak akar feltüntetni.

Hat hete már, hogy az ellenzék nyugtalankodik. Erős a fájdalma és ez vezeti erős vitára, és parancsolja az ellentállást fontos javaslattal szemben, a mely a hadsereg kiegészitéséről szólván, már természeténél fogva is rendkivül fontos, közjogilag is, egyébként is.

Hat hete! Hiszen az a három dolog, a melyet igérnek a miniszter urak, ha komolyan akarnák, könnyen el volna intézhető. A jelvények dolga elintézhető kétszer 24 óra alatt. Ő felsége 1868-iki rendeletének végrehajtása meg volna kezdhető minden irányban és a katonai büntető törvénykönyv is, a melyről ugy értesülök, hogy két nagy termet töltenek be már a rá vonatkozó irott és nyomtatott javaslatok, a melyek nem is 35 esztendő óta, hanem száz esztendő óta készülnek, megcsinálható lenne komoly akarattal rövid néhány hét alatt.

Ha a kormány komolyan akarná, a katonai büntető törvénykönyv tekintetében hat hét alatt, a mióta ez az ugynevezett obstrukczió tart, világ elé hozhatott volna valamit javaslat, kisérlet, bizottsági jelentés vagy más ilyesmi alakjában. Hiszen módja van a kormánynak akkor is bizottság utján talán több esztendőre elhalasztani és érlelni azt, hogy abból törvény legyen.

De még azt sem kisérlik meg. Azt gondolja a miniszterelnök ur, hogy elég a puszta szó, a puszta beszéd, a puszta igéret?

Deák Ferenczre hivatkozom. Deák Ferenczre lesz szerencsém többször is hivatkozni, mert a miniszterelnök ur sokszor nagy szellemességgel, de mindig minden alaposság nélkül azt bizonyitotta előttünk, hogy ő Deák Ferencz politikai iskolájának növendéke, szellemének, irányának követője, politikai örököse.

Egyszer meg kell vizsgálni, mi igazság van ebben. Ma még nem teszem meg. Majd később lesz róla szó,

de kénytelen vagyok kiterjeszkedni rá, vagy legalább érinteni most is.

Azt mondta Deák Ferencz egyszer, hogy »századok sérelme, a sorsnak ezer csapása, százszoros csalódások már kifárasztották a nemzetnek egykor gazdag reményeit. A mit századok keserü csapásai lassankint megrontottak, azt egy-két vigasztaló szó egyszerre helyre nem állithatja. Erre idő kell és tettek, nyiltszivüség, szeretet és türelem«.

Idő volna; hol vannak a tettek, honvédelmi miniszter ur? Hol van a nyiltszivüség, honvédelmi miniszter ur?

(Báró Fejérváry Géza honvédelmi miniszter: Hol van a türelem?)

(Pap Zoltán: 370 esztendő óta folyton türünk!)

Hol a szeretet és a türelem a mi drága szövetségeseinkben? Szeretet a tulsó részen elég van mi irántunk, hanem mikor a nemzet jogait szükséges erélylyel követeljük, akkor a szeretetnek és türelemnek ott nem látjuk sok jelét. És hát az a bizodalom, a mely nincs meg már, a mely régen elromlott, régen megcsökkent, egy pár ilyen üres szóval helyre nem állitható.

De ez a három igéret nem is alkalmas arra, hogy arra a magyar nemzet bárminemü sulyt helyezzen. Még az a jelvényváltoztatás sem bir előttem sulylyal, sőt őszintén megvallom, nagy aggodalommal hallottam kivált a miniszterelnök urnak utolsó magyarázata óta. Arról a jelvényről, a sárga-fekete szinről és a kétfejü

sasról, a mely most uralkodik a hadseregben, legalább mindenki tudja, még az osztrák is tudja, hogy ez nem magyar, nem magyar-nemzeti s eljöhet az idő, el is jön, mikor ettől szép szerével vagy nem szép szerével megszabadulunk; de hogy most kigondoljon a kormány bölcsesége valami olyan jelvényt, a melyben e sárga-fekete szin is benn legyen, a kétfejü sas is benn legyen, a Gotterhalte is benn legyen, de valami magyar is benn legyen és azt mondja, hogy ez legyen már most a magyar nemzeti érzésnek a jelképe, a magyar törekvés végczélja és a magyar becsület szimboluma, ettől jobban félek, mint a kétfejü sastól.

A kétfejü sastól megtudunk majd szabadulni. Ettől nehezebben; pedig ettől is meg kell szabadulni. Ismétlem, én ezeket a feltételeket ellenértéknek el nem fogadom.

Azt mondja gróf Tisza István képviselőtársam, hogy eddig a nemzet és a király nem értették meg egymást. Hát ez nagy kérdés, tisztelt Képviselőház. És mikor valaki ezt a kérdést felveti ebben a Házban, vagy akárhol az irodalomban vagy a történettudományban, hogy a magyar nemzet és a magyar király eddig nem értették meg egymást . . .

(Gróf Tisza István: Nem eddig, hanem 1867-ig!)

Nagy kérdés ez, mert a gondolatoknak és az érzéseknek egész raja támad fel a hazafi lelkében és e kérdésnél az első és az utolsó mindig az, vajjon igaz-e hát, hogy most már megértették egymást.

(Gróf Tisza István: Igaz bizony!)

Gróf Tisza István képviselőtársam a multnak több századára kiterjedő idejét vázolta itt előttünk lehető röviden. A hogy felfogja a multat, igazságot kell neki adnom abban, sőt oly erősen alakitotta meg egyik gondolatát, a melyhez történetiróink nem igen szoktak, a mikor azt mondta, hogy az a hatalom, melyet Szent István koronájával ruháztunk a magyar királyra, gyakran a magyar nemzet ellen lett felhasználva.

(Thaly Kálmán: Nem ujság ez! Régen tudjuk!)

De akármilyen erős alakot adott e gondolatának, igaza van, igy történt. Majd rátérek még erre a beszédre később, talán a beszédem végén. De mikor a multat hiven vázolta ő egész 1867-ig, ismétlem, a kérdés az, vajjon igaza van-e 1867 óta?

A kérdést fel lehet tenni már annálfogva is, hogy egy évszaki adat képes-e nagy világtörténelmi és sok századon át tartó törekvéseket egyszerre megakasztani és a dolgok eddigi rendjét egyszerre megváltoztatni? Én legalább — fájdalom — ugy látom, hogy Magyarországnak és a habsburgi monarkiának egymás iránt való viszonos helyzete sem 1848 óta, sem 1867 óta gyökeresen nem változott meg. Én — fájdalom — ugy látom és bebizonyitására a t. képviselőtársammal szemben is mernék vállalkozni, hogy erőarányaink sem változtak meg lényegesen, én ugy látom, hogy a magyar nemzet jogosult vágya ugyanaz, törekvése ma is ép oly szent, önérzetéhez, nagyságra való törekvéséhez ép oly feltétlen joga van, mint 1867 előtt meg 1848 előtt volt és ugy látom, hogy a Habsburg monarkiának

másik részében a törekvések, habár nem oly zajosan is, habár nem oly durván is, de ma is azok, a melyek voltak száz év előtt, meg kétszáz év előtt, meg háromszáz év előtt. Én mernék arra vállalkozni, hogy ezt bebizonyitom t. képviselőtársammal szemben, de feleslegesnek tartom a vállalkozást. Azok a szemelvények, a melyeket Reich Aladár képviselőtársam ma az osztrák parlament tanácskozásaiból felolvasott, eléggé bebizonyithatják neki és gróf Andrássy Gyula képviselőtársunknak is, hogy az ő felfogásuk sok tekintetben hézagos, csonka, az a felfogás ma sem egyetemes érvényü, nem mondom, hogy épen csak nálunk nem, hanem még Ausztriában sem.

És még egyet: Én, meglehet, ebben nem jól látom a dolgokat; a miniszterelnök illetékes ebben felvilágositást adni; én igazán sajnálom, hogy gróf Andrássy Gyula és gróf Tisza István képviselőtársaim azt a beszédet olyan terjedelemben és irányban megtartották, a melyet itt e Házban e kérdésnél elmondottak. A törvényjavaslat védelmére nem volt szükség arra az érvelésre. De én ugy látom, hogy ha volt is valami kis sulya azoknak az igéreteknek, a melyeket a honvédelmi miniszter ur a megfontolt osztályba sorozott, azok után, a miket t. képviselőtársaim itt kifejtettek, az a sulyuk is elenyészett. Bizonyos szellem, történelmileg kifejlődött, lassankint megerősödött, irtózatos mélységben gyökeret vert szellem van ma odatul, a mi drága szövetségeseink táborában és pedig a korona legközvetlenebb közeléig terjedő szellem. Ez a szellem minden szelid szót, a mely Magyarországból feléjük száll, meghunyászkodásnak tart, minden oly szóból, a mely az ő érveiket itt akarja hangsulyozni és a mely, ha az ő érveiknek itt akar, a magyar parlamentben érvényt szerezni, abból azt a következtetést vonják le, hogy a magyar nemzet most már puhult, alkuszik, le akar feküdni.

Nézzék csak meg gondosabb figyelemmel a mult századok történetét képviselőtársaim és rájönnek erre.

A magyarnak Ausztriával és minden képviselettel szemben, mely az osztrák érdekekre nézve irányadó szellemet és gondolkozást képvisel, mindig a legerősebb gyanuval, a leghidegebb tartózkodással és a legnagyobb nemzeti erélylyel kell szembeszállani. Az osztrák felfogásnak épen nincs szüksége arra, hogy annak akármelyik érvét akármely magyar államférfiu itt hangoztassa. Elegen vannak hozzá ők maguk is. Elég erősek és hatalmasak az osztrákok, sokkal erősebbek és hatalmasabbak, mintsem kivánatos volna ránk nézve; — érveiket maguk is alakba tudják önteni és képesek érvényesiteni minden körülmények között.

Ha nekünk a mi alkotmányunk jogot ad ahhoz, hogy mikor az ujonczlétszám felemeléséről és a hadsereg kiegészitéséről van szó, akkor a mi nemzetünk érdekeinek helyes, jogos, szerény feltételeit meghatározzuk: akkor azt kérdem, mikor lehet arra alkalmasabb idő a nemzet számára, mint most? Béke környékezi országunkat és szövetséges államtársunkat,

Ausztriát mindenben. Hatalmas szövetségeseink vannak a külállamok, külnemzetek hadi erejében, a belső béke pedig fenyegetve senki által nincsen. Ha most mégis a hadügyi kormány, a korona nevében a hadsereg magasabb, szélesebb és erősebb lábraállitását követeli, vajjon lehet-e alkalmasabb idő arra, hogy a nemzet le ne mondjon gyáván a maga közjogáról, a maga érdekéről, hanem ily követeléssel szemben érvényesitse a maga jogát?

Hiszen, ha az ilyen alkalmas időben, a lehető legalkalmasabb időben is elalkuszsza ezt a maga jogát, attól lehet félni -- 370 esztendő tapasztalatai bizonyság ime mellettem — hogy ezt a jogot utóbb eltagadják, elévültnek tekintik. Száz meg száz fontos jog van a mi törvénykönyvünkben a nemzet számára biztositva, a melylyel azonban, hogy éljen, az időközi kormányok mindig ledisputálták és utóbb, mikor élni akart vele, eltagadták s azt mondták: itt a közjogi praxis, az e jogokat elévitette már 36 esztendő óta, minden ujonczozásnál tartózkodott a nemzet attól, hogy nemzeti érdekeit megóvja ebben a hadseregben, illetőleg tartózkodott attól, hogy conditio sine qua nonnak kösse ki ezek megóvását az ujonczok megajánlásánál s tartózkodott azért, mert az időközi kormányok mindenkor azzal állták elő, hogy az ország közjava, a korona iránti bizalom, hit és reménység s a hadsereg vitézsége követeli, hogy az ujonczlétszám megadassék.

Megengedem, hogy a közjó, a korona iránti bizalom,

a hadsereg vitézsége mind igen fontos indokok. De tehetünk mi arról, hogy van még indok a világon, a mely egymagában is oly fontos, mint ez a három összevéve és ez a nemzet érdeke és becsülete?! És ha 36 esztendőn át nem jutott a képviselőháznak eszébe határozott, alkalmas feltételeket szabni az ujonczozás ellenértékeként, legalább most az utolsó órában és a lehető legalkalmasabb pillanatban a nemzetnek ezzel a jogával élni kell, ha ugyan vannak érdekei, a melyeket meg kell védelmeznie.

A honvédelmi miniszter ur csakugyan oly módon nyilatkozott nem egyszer a Házban, hogy a nemzetnek nincsenek olyan érdekei, a melyek a hadseregben ma is meg nem volnának védelmezve. Bocsánatot kérek, de ebben a véleményben nem vagyunk és nem is leszünk soha. És itt egy tanácsát gróf Tisza István képviselőtársamnak elfogadom. Ő azt mondja, hogy ne bántsuk azt a hadsereget, ne keseritsük el, mert hogy gyakran elkeseritjük és ugy beszélünk a hadseregről, ez is egyik oka vagy talán a legfőbb oka annak, hogy a hadseregben is még mindig helytelen és sötét remniszczencziák állanak fenn és hogy nem helyes vélemények uralkodnak a magyar dolgokról. Hát én nem tudom, hogy ez igy van-e, de egy dolog bizonyos: hogy a hadsereg dolgait ellenséges indulattal kezelni, gyülöletes szándékkal róluk beszélni nem czélszerü. Ez tökéletesen igaz. Mert hiszen saját fiaink is benne vannak.

Ezen pedig ma segiteni nem tudunk, sőt ezen egy-

előre nem is akarunk segiteni, vagy ha akarnánk is, nem tudnánk; hát mondom, ez nem czélszerü. De ez nem azt jelenti ám, hogy a mi helytelenséget, visszásságot, a magyar nemzet ellen való valóságos visszaélést és sérelmet találunk abban a hadseregben, hogy mi azt birálat és megállapodás tárgyává ne tegyük.

De nem is volna helyes dolog, ha azt nem tennők és egyáltalában nem volna helyes, hogy erre való tekintettel ezeket a kötelességeket elmulaszszuk. Sok nemzeti érdekünk van nekünk ott abban a hadseregben. És én megvallom, hogy a honvédelmi miniszter urtól sokszor hallottam már e kérdésben, hogy ott a magyar nemzetiség kellőképen óva, védve, becsülve és tisztelve van. De megvallom azt is, hogy egész életemnek összes jelenségei, a mióta felnőttem, mindig ennek az ellenkezőjét bizonyitották. Például a mi nemzetiségünk tisztelete közé tartozik a mi nyelvünknek megbecsülése és tisztelete. Ez az első dolog. No hát a mi nemzeti nyelvünket megbecsülik abban a hadseregben? Hát ha az a mezőföldi vagy alföldi, vagy akármilyen vidéki ősmagyar ember, a ki Istennek legyen örök hála, még egy szót sem tud németül, tiz évig mint tartalékos van otthon, családos ember, három gyermek sir utána, ha fegyvergyakorlatra rendelik be s akkor valami furcsa nyelven azt hallja, hogy Stefan Kovács és erre azt találja mondani, a mit az ő Istene az ő tudományává tett, hogy »itt vagyok«, becsületes képpel mondja ezt, erre rögtön az a felelet, hogy: »Itt vagy gazember, hát be az áristomba.«.

(OKOLCSÁNYI LÁSZLÓ: Ezt nem lehet eltagadni.)

Neki németül kell mondani: hogy »Hier«, mert hiszen — ugy okoskodnak — megtanulhatja a kutya is a német nyelvet, tehát az ember is megtanulhatja.

De én bocsánatot kérek, a tisztelt honvédelmi miniszter urhoz, a ki hősies, dicsőséges pályát futott meg, mint férfihoz szólok, hogy hát magyar fiut szabad-e büntetni azért, mert csak a magyar nyelvet érti, becsületes magyar nyelven mondja azt, hogy »itt vagyok«? Szabad-e megbüntetni azért, mert nem tudja mondani, hogy »Hier«, a miről még az öregapja sem tudja, mit jelent? Hát megbecsülése ez a magyar nemzetiség nyelvének? Megbecsülése ez a mi nemzeti érdekeinknek? Mi ez, tisztelt Képviselőház? Hiszen ha idegen nemzetek előtt elmondja ezt valaki, ostoba élcznek fogja ezt találni mindenki. Hiszen nem érti meg egyetlen józaneszü ember sem a világon, hogy miért szükséges ez az egységes vezénylet, miért függ ettől ennek a hadseregnek minden hadi sikere és harczképessége? Hát van olyan őrült ember a világon, a ki ezt megértheti? És ez állandó kényszer ennél a hadseregnél.

A mi nemzetiségünkhöz tartoznak a mi jövendőre irányuló reményeink is. Kisértse csak meg az a magyar fiu a magyar nemzet igazi reménységét hangoztatni ebben a hadseregben! Hiszen nemzetiségünkhöz tartozik a mi ezeréves történeti dicsőségünknek az ápolása. Kisértse csak meg az a magyar fiu az ő ezeréves magyar nemzeti dicsőségének az ápolását! Ejtse ki csak a száján azt, hogy a tüzérhadapródiskolának az udvarára

a Hentzi-szobor helyére tegyék oda Zrinyi Miklós szobrát, mondjuk, mert Zrinyi volt akkora legény, mint Hentzi. (Derültség. Egy hang a szélső baloldalon: A német császár is elismerte.) Ha el nem ismerte volna is, nagyobb volna! Kisértse csak meg az a magyar fiu! Mi lesz azzal? A tisztelt honvédelmi miniszter jobban tudja, mi lesz, mint én. Szomoru dolog, rettentő büntetés!

(Báró Fejérváry Géza honvédelmi miniszter: Én ezt csak most tanulom!)

Majd még lesz szerencsém valamire megtanitani!

Hát akkor, a mikor a tisztelt honvédelmi miniszter ur mindig azzal áll elő, hogy ott a magyar nemzetiséget, a magyar hazafiságot megbecsülik és én léptennyomon katonáinktól is, másoktól is mindig az ellenkezőt hallom, mit következtetek én ebből? Azt nem, hogy a honvédelmi miniszter ur nem mond igazat. Ugy beszél, a hogy tud, tudni pedig az igazat nem tudja.

(Báró Fejérváry Géza honvédelmi miniszter: Csak az elégedetlen elemek!)

Ez igaz tisztelt honvédelmi miniszter ur, a magyar elégedetlen. A magyar elégedetlen, de ő a tisztelt honvédelmi miniszter ur szerint csak elem, a közös hadseregnek valami eleme. De mi nem azt akarjuk, mi épen azt akarjuk, hogy a magyar ne csak eleme legyen valaminek, hanem a magyar magyar legyen önmaga számára. Itt a különbség közöttünk, meg sok helyen még; de mikor igy látjuk a hadsereget és a mikor mi ebben nem engedhetünk, akkor

lehetetlen másban is engednünk. Mi az önálló nemzeti magyar hadsereget akarjuk, ezért küldtek ide választóink, ez a mi hitünk, meggyőződésünk, ez a törekvésünk. A ki erről a törekvésről lemond, hitvány áruló, ha ezzel az elvvel jött ide.

De tisztelt honvédelmi miniszter ur, azért, ha csak jelét látnók annak, hogy komolyan akar a tisztelt kormány és a hadügyi kormányzat valamit a magyar nemzetért is tenni, vagy ha annyit nem is, hogy a nemzetért tegyen valamit, hanem csak a nemzet elleni sulyos és utálatos vétségeket szüntetné meg; akkor az elégedetlenség, a mihez feltétlen joga van, akármilyen politikai nézetben legyen is minden magyar embernek, talán nem volna olyan nagy, nem volna oly zajos, mint a milyen most.

(B. Fejérváry Géza honvédelmi miniszter: Mesterségesen szitják!)

(Kubik Béla: Előhozzuk az adatokat, — ha tetszik — akár halomszámra! Nem mesterséges az!)

(Papp Zoltán: Mit szól ehhez a volt nemzeti párt!

Tisztelt Képviselőház! Majd rájön a tisztelt honvédelmi miniszter ur is arra, hogy ez nem mesterséges. Majd állitok én olyan tanut vele szemben, a kit a miniszterelnök ur is nagy és egész tanunak ismer el.

Vannak okaink, mert vannak sérelmek, van tehát jogunk is a kért ujonczlétszám megszavazását feltételekhez kötni, a mely feltételek a nemzet érdekeit biztositják.

(Kossuth Ferencz: Törvényes jogunk.)

Kétségtelenül törvényes jogunk. Már most az a vád ezzel szemben, hogy az ellenzék obstrukczióval erőlteti a dolgot, hogy a többség határozati jogát kétségbe vonja, sőt meggátolja: szóval, hogy a házszabályok adta joggal visszaél. Ezt a vádat hallottam. Hallottam ezt gróf Andrássy Gyula tisztelt képviselőtársam beszédéből.

Hát én nem fogadom el ezt a szemrehányást és megkisérlem igazolni a mi alkotmányunk történetéből, hogy ebben a kérdésben ez a szemrehányás nem igazságos és hogy a mit az ellenzék csinál, az egészen jogos és helyes.

Volt egy eset a magyar alkotmány történetében 1839-ben, a mikor a nemzeti párt élén — de nem az ujabban meghalt nemzeti párt, hanem a régen és dicsőségesen élt és működött nemzeti párt élén — állt egy férfiu, a kinek e Házban már nincs meg az üres helye, de a régiben még meg volt: Deák Ferencz; az volt a vezére annak a nemzeti pártnak. Az országgyülést összehivta ő Felsége, a király, — mindenki tudja, hiszen közdolgokat mesélek el, ámbár nem lehet eléggé ismételni bizonyos dolgokat, — 1839. év junius 2-ára. A mint összeült az országgyülés, mindjárt az első napon Pest vármegye követe, Szentkirályi Móricz nagy sérelemmel állott elő: azzal, hogy az ő egyik követüket, gr. Ráday Gedeont a kormány eltiltotta az országgyülésen való részvételtől, mert azt mondta, hogy olyan zene-bona ember ez a Ráday, — (Felkiáltások a szélső baloldalon: Elégedetlen elem!)

ugy van, elégedetlen elem; hangosan beszél; »én pedig« — a király nevében beszélt a kormány akkor is, — »azt akarom, hogy törvénytisztelő, józan, nyugodt emberek legyenek a képviselők; hát én ezt a Ráday Gedeont nem fogadom el«. Azonban más okok is voltak, kisebb okok ám, mint a maiak, de érzékeny okok.

Igy báró Wesselényi Miklóst elhurczolták, pörbe fogták, elitélték egy beszédért, a melyet 1834 deczember 9-én tartott Szatmár vármegye közgyülésén; Galantai Balogh Jánost, a nemzetnek akkori hires nagyreményü vezérét hütlenségi pörbe fogták, azért, mert az országgyülés szine előtt mondta azt, hogy: »Hát mit vétett Wesselényi? Azokat a szavakat én is magamévá teszem.« »Magadévá? — no akkor be a hütlenségi perbe« (Derültség.) — Akkor még a királyi tábla biráskodott ezekben az országgyülési ügyekben. Az országgyülési ifjakat szintén perbe fogták, Lovassy Józsefet 10 esztendőre, Lovassy Ferenczet egy hónapra, Lapsánszkyt 10 esztendőre, Orbánt 2 vagy 3 esztendőre itélték el. És miért? Azért, mert az országgyülésen történt dolgokat megirták a vármegyének. Kossuth Lajost négy esztendőre itélték el azért, mert az országgyülési tudósitásokat megirta a vármegyéknek. Békés vármegyére királyi biztost küldtek, mert Békés vármegye a követi utasitásról értesitette a többi vármegyét. Akkor Deák Ferencz azt mondotta: Olyan kormánynak pedig, mely igy bánik az ország alkotmányával, én ujonczot nem adok. És nem is adott.

Elkezdődött az obstrukczió és folytattatott Deák Ferencz vezetése alatt 11 hónapig. Figyelmeztetem a tisztelt miniszterelnök urat, hogy nekünk még jó sok időnk van hátra.

(RÁKOSI VIKTOR: Deák Ferencz hagyományait fogjuk követni!)

(SZÉLL KÁLMÁN miniszterelnök: De én nem csináltam törvénytelenséget.)

Majd rátérünk. Ismerjük egymás eszejárását. Tudtam, hogy az egyik ellenvetése az lesz a miniszterelnök urnak, hogy az nem független felelős minisztériuma volt az országnak, hanem dikaszteriális kormánya, a másik pedig, hogy ő nem csinált törvénytelen dolgot, a mikor pedig csinált... Csakhogy az akkori kormány épen ugy nem ismerte azt be mint a mostani; sőt az akkori kormány oly szilárdul volt meggyőződve arról, hogy az ő álláspontja és eljárása törvényes...

(SZÉLL KÁLMÁN miniszterelnök: Én senkit sem csukattam be.)

... hogy a szeptemvirális tábla itéleteit mutatta be a képviselőháznak, mondván: Ime, ezek itélték el, nem én, még pedig a Corpus Juris alapján, és igy a kormány eljárása törvényes. Annyira meg volt győződve a kormány arról, hogy eljárása törvényes — persze Deák Ferencz nem volt meggyőződve, de mi sem vagyunk — hogy ő Felségét a koronás királyt 11 hónapig elzárta annak bölcs belátása elől, hogy a nemzet érzékenységét neki is kimélnie kell és hogyha a nemzet törvénysértést és jogtalanságot lát

azokban a dolgokban, ugy a koronának azokat orvosolni kell. Az utolsó időben, a 11-ik hónap kezdetén, azt tanácsolták a koronának, oszlassa fel az országgyülést, mert különben nem kap ujonczot. Ezt tanácsolták és a korona el volt határozva, hogy az országgyülést feloszlatja, a mely pedig 1839 junius 2-tól együtt ült és tanácskozott 1840 április haváig. Miként lett vége a viszálynak, azt a tisztelt miniszterelnök ur tudhatja. Kevés ember tudja, a históriában még nincs megirva, de az elhunyt nagy államférfiu, Deák Ferencz neki is elmondta bizonyára. A viszálynak ugy lett vége, hogy a király a nádor közbenjárására cserben hagyta a kormányt és sem az országgyülést fel nem oszlatta, sem annak a bolond és a nemzet minden érzelmét sértő álláspontnak a védelmére nem kelt, hanem az itéleteket és azok következtetéseit megsemmisitette, és azoknak a szerencsétlen, egykori dicső emlékü honfitársainknak a szabadságát visszaadta. Mikor ez megtörtént, akkor az országgyülés 1840 május havában elfogadta a királyi propoziczziókat és megadta az ujonczokat. De addig nem.

(BÁRÓ FEJÉRVÁRY GÉZA honvédelmi miniszter: Csukassa be magát: kiszabaditjuk!)

Tisztelt honvédelmi miniszter ur, a reglement igy tartja, a Corpus Juris amugy tartja s a Corpus Juris is nagy dolog. Ha az egyiket ismeri az ember, czélszerü, hogy ismerje a másikat is. Az ország alkotmányi küzdelmeinek történetében nagyon sok bölcseség van, és ha az egyéni véleménye, hogy mi most itt

elégedetlen elemet képezünk, hát vegye tudomásul, hogy Deák Ferencz 1839—40-ben csak olyan elem volt, mint mi, tehát valami nagyon mi nem szégyelhetjük magunkat.

Azt mondta tegnap az igen tisztelt honvédelmi miniszter ur . . .

. . . Elhoztam az ujságot, a melyet ugy hivnak, hogy »Magyar Nemzet«. Abban látjuk, hogy báró Fejérváry Géza, Justh Gyula képviselő ur beszéde alatt közbeszólott, hogy: »Sehol a világon nem beszélnek ugy a hadseregről, mint itt!«

(BÁRÓ FEJÉRVÁRY GÉZA honvédelmi miniszter: Az már szent igaz!)

(OKOLICSÁNYI LÁSZLÓ: Van is rá okunk.)

(RÁKOSI VIKTOR: Hát Francziaországban? Hát a német szocziálisták?)

A tisztelt honvédelmi miniszter urnak minden szava szent, a mit itt kijelent, de ő adós marad azzal, hogy megmondja, hogy mi hát ennek az oka? Hát kisértsük meg ezt mi.

(BÁRÓ FEJÉRVÁRY GÉZA honvédelmi miniszter: Car tel est mon plaisir!)

Németül, csak németül kérem.

Tisztelt Ház! Én megvallom, hogy a többségnek, a szemközt ülő párt egészének eljárását nem helyeslem. De hiszen az nem nagy dolog, hogy nem helyeslem, csakhogy még nem is értem.

(BÁRÓ FEJÉRVÁRY GÉZA honvédelmi miniszter: Az már nagyobb dolog!)

Bizony nagyobb dolog, pedig törekszem ám megérteni. De például a volt nemzeti párt tagjainak eljárását e kérdésben egyáltalán nem értem. Röviden érintem csak ezt a dolgot, mert hiszen megszünt az a párt; arról a pártról és annak programmjáról beszélni már tárgytalan dolog. De igenis vannak tiszteletreméltó tagjai itt a Házban és lehetetlen, hogy azok a tagok egykori pártállásuk hagyományait, ösztöneit, irányát, nézeteiket oda ne vitték volna magukkal. És én megvárnám azt és megvárná a nemzet is pártkülönbség nélkül, hogy az az erkölcs, a mely bennük volt akkor, midőn az ellenzéken voltak, azok a nézetek, azok az elvek kisértsék meg a megvalósulást ott a kormány háta mögött. Hogy mit mondott a nemzeti párt egyik vagy másik tagja egykor, azt én a multak örökre nyugvó homályából felturkálni nem fogom. Egy dolog bizonyos, és erről tanuságot teszek: hogy a volt nemzeti párt 20 vagy több éves fennállása alatt a nemzetnek sok reményét, sok jogos és becses várakozását kapcsolta magához. A nemzeti párt nevével és működésével sok nemzeti vágy, sok jeles, hazafias törekvés volt összekapcsolva. A nemzet nagy rétegei, még a más pártbeliek, még mi függetlenségi pártbeliek is hittük és reméltük, hogy ama reményeket legalább részben be fogja váltani az a párt; s hogy ama nemzeti nagy várakozásnak, mely működése közben hozzákapcsolódott, legalább részben eleget fog tenni.

Négy esztendő óta várjuk ezt! Az eddigi közjogi és törvényhozási cselekményeknél még lehetett azzal

mentegetődzni, hogy nincs itt a mi időnk. Nem érett meg a mi vetésünk. De most már nem lehet; mert ime a közgazdasági nagy áldozatok után, a melyek mellé oda van állitva a nemzet és a melyektől ez a kabinet nem tudja védelmezni, jön a véderő terén is irtózatos áldozat, a melynek a további terhei még ki sem számithatók. És most a nemzeti pártnak ama derék férfiai, a kik lehetetlen, hogy a fuzióval multjuk minden emlékét, minden hazafias törekvésüknek nyomát is elvesztették volna, lehetetlen, hogy ebben a kérdésben önmagukhoz és egyuttal a nemzethez hütlenek legyenek. Várom tőlük a segitséget nem nekünk . . .

(MADARÁSZ JÓZSEF: Hazánknak!)

. . . hanem várom az országnak, a nemzetnek és várom hazánknak. Megengedem, hogy abban a harczban a mely előtt áll a kabinet is, nehéz dolog nekik valamire menni. De az is szent meggyőződésem, hogy ha a korona, vagy azok, a kik a korona körül állanak, látják azt, hogy ez a nemzet a maga jogos érdekeiről és érzelmeiről nem fog lemondani, sőt még a kormány háta mögött is jeles férfiak vannak, a kik még ott is követelik, hogy legalább egyelőre megkezdenék a nemzet kielégitését! lehetetlenség, hogy annak sikere ne legyen. Ha pedig a nemzeti párt férfiai még most sem érvényesitik multjukat, akkor egész multjuk az ő szándékukon kivül, az ő törekvéseiket nem érintve, bár öntudatuk nélkül — mondom — akkor egész multjuk a nemzet ámitása volt! Mert a müködésükhöz

kötött, nagy, igaz, jogos, szent várakozásnak, midőn az idő bekövetkezett és az alkalom rákerült, nem akartak eleget tenni.

Azt mondja a tisztelt honvédelmi miniszter ur — még egyszer felolvasom — (olvassa:) »Sehol a világon nem beszélnek ugy a hadseregről, mint itt.«

Igaz, de hát honvédelmi miniszter ur, az a hadsereg minálunk más dolog ám, mint más nemzeteknél. Ha a bakancs, a sapka, a puska és a borju olyan is, de azért az a hadsereg mégis egész más minálunk, mint más nemzeteknél. Oly hadsereget, mint a mi hadseregünk, mint a magyar hadsereg, — ezt tegyük hozzá — nem ismer sem a világtörténet, sem a világtudomány. Ez különös dolog, a mely tényleg megvan, de a melynek törvénye, meghatározása, a melynek elmélete nincs meg a világon sehol. Olyan német tudós még nem akadt, a ki ennek a hadseregnek a természetrajzát ki tudta volna dolgozni és ennek a hadseregnek tudományos, politikai, államjogi vagy közjogi meghatározását meg tudta volna adni. Ez a hadsereg igen tisztelt honvédelmi miniszter ur a nélkül, hogy tagjait sérteni akarnám, a mire nekem nincsen is szükségem, ez a hadsereg külső formájára csodálatos vegyüléke a mai korszerü nemzeti hadseregnek, a középkori zsoldos hadseregeknek és autokrata uralkodóház hadseregének. Ezt arra tanitják, hogy ő a császárnak hadserege. Hát van ma császárnak hadserege a világon? Van a nemzeteknek; van az orosz, a franczia, a német, az angol s a többi nemzetnek.

A magyarnak is kellene, hogy legyen, papiroson meg is van, de hol van a magyar hadsereg? Tudja azt a honvédelmi miniszter ur, hogy ha a magyar fiu odamegy a hadseregbe és ott glédába állitják és ott kérdéseket intéznek hozzá és az ő egész élete ott válságba jut, hát annak tisztába kell azzal jönnie, hogy — »ha magyar vagy, azt tagadd el, ha hazafi akarsz lenni, azt felejtsd el.«

(BÁRÓ FEJÉRVÁRY GÉZA honvédelmi miniszter: Ez nem áll! Nagy tévedés! [Felkiáltások a szélső baloldalon: De ugy van!])

Ha őseid dicsőségén akarsz lelkesülni, ha nemzetednek jövendő nagyságáért akarsz rajongni, azt hallgasd el, mert máskülönben nem illesz bele abba a hadseregbe, a melynek csak a törvényben neve a magyar, a mely az életben nem magyar, a mely az életben nem is közös, a mely az életben osztrák és császári.

(BÁRÓ FEJÉRVÁRY GÉZA honvédelmi miniszter: És a melyet a t. képviselő ur nem ismer!)

Se magyar ne légy, se hazafi te magyar fiu, légy te csak császári királyi elem és semmi más. Én pedig császári királyi elem lenni nem akarok; az én szavazatommal egyetlenegy magyar fiu sem lesz az soha. Mig a hadsereg szelleme ilyen marad, nem fogadom el a törvényjavaslatot, hanem határozati javaslatot adok be, a mely igy szól (olvassa): »A képviselőház utasitja a kormányt, hogy az önálló magyar nemzeti hadsereg felállitásáról és a honvédhadsereggel való egyesitéséről hadéktalanul terjeszszen elő törvényjavaslatot.«

A NEMZET IGAZSÁGAI.

I.

A BESZÉD TÖRTÉNETE.

A beszédet 1903. évi április hó 30-án tartottam a képviselőházban.

Napirenden volt az indemnitási törvényjavaslat. Az 1903-ik évre ugyanis államköltségvetési törvény nem volt, de az 1902. évi XXIV. törvényczikk a kormányt felhatalmazta, hogy az állami bevételeket és kiadásokat az 1903-ik év első négy hónapjában az 1902-ik évi költségvetési törvény alapján teljesithesse. A négy hónap április 30-án lejárandó volt. Uj indemnitási törvényjavaslatot terjesztett hát elő a kormány, hogy a pénzügyi kormányzásra való felhatalmazását a törvényhozás 1903. évi augusztusig terjessze ki. Ha ez meg nem történhetnék: május 1-én beáll a költségvetési törvényen kivüli állapot, az ugynevezett exlex.

Az indemnitási javaslat előtt napirenden volt a katonai terhek emeléséről szóló javaslat. Az ellenzék

azonban elhatározta, hogy a kormányt e javaslat visszavételére kényszeriti, vagy legalább a hadügyi terhek emelését csak oly föltétel alatt fogadja el, ha a nemzet hadügyi sérelmei orvoslást nyernek s a nemzet jogos követelései a hadsereg vezényletében, belszervezetében, nyelvében, jelvényeiben, tisztikarában érvényesülnek.

Ezt a kormány nem akarta. Az ellenzék hát elhatározta, hogy a kormánynak semmiféle javaslatát, sőt még az indemnitást se szavazza meg. E fölött folyt a vita.

A vita folyamán április hó 27-én Széll Kálmán miniszterelnök, április 29-én pedig Darányi Ignácz földmivelésügyi miniszter nagy beszédet tartott, melyben mind a kettő a javaslat szükséges voltát indokolta s a netalán bekövetkező exlexért a felelősséget az ellenzékre háritani törekedett. A kormánypárt soraiból ily irányu beszédet akart tartani Berzeviczy Albert későbbi vallás- és közoktatásügyi miniszter épen április 30-án, hogy a május 1-én bekövetkező exlexet az ország közönsége e beszéd világánál lássa s itélje meg.

Az ellenzék ennek minden módon elejét akarta venni s vitarendező bizottsága Olay Lajos képviselő személyes közbenjöttével engem kért föl, hogy az exlex előtti utolsó napon én tartsak beszédet s én tárjam az ország elé a nemzet igazságait.

Igy jött létre ez a rögtönzött nagy beszéd.

A beszéd óriási hatást idézett elő. Bent a képviselőházban is s kint a társadalomban is. Több képviselő lakomát rendezett a beszéd méltánylására. Elhatározták

a beszéd külön kinyomatását s a budapesti egyetem lelkes ifjuságának csatlakozásával 200 ezer példányban ki is nyomatták s a fővárosi közönség közt s kint a kerületekben lehetőleg kiosztották.

II.

A BESZÉD.

A miniszterek ne csak a királynak, hanem a nemzetnek is hü tanácsosai legyenek. — A földmivelési miniszter kárhoztatja a nemzetet. — A méh természetrajza. — A nemzet állami léte nincs elismerve. — Miért legyen a nemzet csupán dinasztikus? — Mi a politikában a „lehetetlen“? — Miért lettem függetlenségi harmincz év előtt? — A dinasztia érdeke s a nemzet érdeke nem egy. — Bosznia és a király esküje. — Ha a hadsereget fejlesztjük: a nemzet jogait és hatalmát is fejlesztenünk kell. — Az első közösügy 1580-ban. — A vidéki küldöttségek. — A jura reservata. — Mikor csempészték a magyar ezredekbe a németséget? — Az idegen vezényszó ostobaság. — A kormány egyaránt őszinte legyen a nemzettel s a királylyal szemben. — Legyen felelős együtt a többséggel. — Az exlexet ki lehet kerülni, de csak ugy, mint 1840-ben. — Mi sors vár Széll Kálmánra? — A megrekedt szekérről le kell szállnia.)

Tisztelt Képviselőház! Igazán óhajtottam volna én magam is, hogy Berzeviczy Albert tisztelt képviselőtársam szólaljon fel először, de önző indokok vezettek engem abban, hogy ez az óhajtás feltámadt bennem, mert azt hiszem, hogy olyan védelmezhetlen, tarthatatlan ügyet, mint a milyent ő akart védelmezni, csak oly érvekkel tudott volna védelmezni, a melyekkel szemben a mi álláspontunk, a mi vitánk igazán könnyü, noha kötelességszerü.

A földmivelésügyi miniszter urnak tegnapi beszéde azt a benyomást gyakorolta a tisztelt Háznak ez oldalára, mintha az a beszéd, ámbár nyiltan a javaslat

érdekében tartatott, mégis a javaslat ellen szólt volna. Tartalmának, érvelésének legnagyobb része, érvelésének minden komolysága csak az ellenzék álláspontját erősitette.

Igaza van abban a tisztelt földmivelésügyi miniszter urnak, hogy igen sok elintézésre váró komoly ügyet hátráltat itt ezen javaslat. Felsorolja itt a költségvetést; a gazdasági munkások helyzetét; Sáros, Zemplén, Ugocsa megye szegényeinek segélyét; a székelyföldi segélyt, vidéki épitkezéseket, vállalati, ipari szerződéseket, beruházásokat, szabályozásokat, ármentesitéseket, állattenyésztést, len-, kendertermelést, tisztviselőfizetést, kiegyezést, vámtarifát, olasz szerződést, borvám-klauzulát stb.; száz meg száz dolog, a mely mind hátráltatást szenved. Kisebb-nagyobb érdekü kérdések azok, de azért mind fontos kérdések, valamennyi elintézésre vár. De még ennél van több kérdés is, a melyeket mi bizony óhajtanánk minél előbb, minél gyorsabban és minél alaposabban elintézni. De nagy bajban vagyunk; sokkal nagyobb kérdés az, mely felett most vitatkoznunk kell. Szinte, ha nem lenne banális hasonlat, azt mondanám, hogy mikor az embernek háza ég, ne azon törje a fejét, hogy a tört ablakot megcsináltassa, a kapanyelet helyreigazitsa, hanem siessen oltani. Ezek nagy kérdések, fontos kérdések, de valamennyi felett áll a nemzet becsületének kérdése, a nemzet önérzetének, jövendőjének és méltóságának kérdése, a mely ezzel az ujonczszaporitási javaslattal válhatlanul összefügg; mert ha nem függne össze válhatlanul, akkor a tisztelt

miniszterelnök ur pár nap előtti beszédében s a tisztelt földmivelésügyi miniszter ur is tegnapi beszédében a zempléni, az ugocsamegyei és ungmegyei segély ügyével nem hozná kapcsolatba a magyar hadsereg szaporitásának kérdését.

Hát meg vagyunk akadályozva abban, hogy ezeket az ügyeket elintézzük. Miért? Mert két akarat áll itt szemben egymással a mi felfogásunk szerint: az egyik a korona akarata, a melyet képvisel itt a kormány, a másik a nemzet akarata, a melyet képviselünk mi. Ez a két akarat áll itt egymással szemben. A kettő közül valamelyiknek győzni kell, vagy valamelyiknek el kell esnie, vagy pedig a kettő között becsületes békességnek kell köttetni. Másként a vizszabályozásokra és ármentesitésekre és ilyen apróbb segélyezésekre nincs idő, nincs mód, nincs lehetőség. De a mikor a tisztelt földmivelésügyi miniszter ur ilyen kemény, szigoru, sötét képet állit elénk, hogy ime mennyi nagy nemzeti, társadalmi, jogi, humanitarius és egyéb dolgot kell elmulasztanunk: miért nem beszél akkor a földmivelésügyi miniszter ur a másik akaratról és annak a makacsságáról, annak a konokságáról?

Miért nem deriti fel előttünk annak a valóságát, miért nem keresi a lehetőséget arra nézve, hogy azon az oldalon is legyen orvoslás, legyen segitségre való hajlandóság, legyen a nemzet iránt való köteles engedékenység? Miért csak tőlünk, miért csak a nemzettől követel mindent a kiegyenlitésre és miért nem a másik akarattól is, a mely semmivel sem szentebb, semmivel

sem fontosabb, mint a nemzeté? Miért állit hamis képet a világ elé, mert hiszen egy nagy igazság, egy nagy nemzeti esemény sokoldalu; miért szinezi ki azt az oldalt, a mely látszólag, de csakis látszólag ellenünk szól és miért nem szinezi ki a másik oldalt, a mely a nemzet igazságait deriti ki?

Tegnapi felszólalásának ez a legnagyobb belső és valóságos hibája. A miniszteri székben levő férfiak nemcsak a koronának kell, hogy tanácsosai legyenek, hanem a nemzet tanácsosainak is kell lenniök. Nemcsak a koronát kötelesek felvilágositani, kötelesek a nemzetet is felvilágositani. Ha pedig ők mindig csak a korona érdekét tolják előtérbe, mindig csak a korona akaratát képviselik: akkor a másik kötelességüket megszegik, elmulasztják. Miért tette azt a benyomást a tisztelt földmivelésügyi miniszter urnak tegnapi beszéde, hogy az ellenzék számára öröl? Azért, mert hiszen épen az ő általa felsorolt nagyobb és kisebb és még fel nem sorolt száz meg száz nagy érdek elintézésének sürgőssége követelné, hogy a másik akarat részéről is történjék közeledés a nemzethez és épen a mi érvünk, a mi okoskodásunk, a mi igazságunk is a mellett az álláspont mellett van, a melyet jól megfontolva és nem szenvedélyek tüzének lángolása közben mi elfoglaltunk.

A tisztelt földmivelésügyi miniszter ur már állásához méltóan is beszélt nekünk tegnap gazdag nemzetről és beszélt nekünk tegnap szegény nemzetről. Nem mondta meg egészen, hogy a magyar-e a gazdag nemzet, vagy a japáni, azt sem mondta meg egyenesen, hogy a magyar-e a szegény nemzet, de hát beszédéből senki sem érthetett mást, mint hogy ő a magyar nemzetet tartja szegény nemzetnek. Hát ha igy vélekedett, ha igy gondolkodott, kénytelen vagyok én is elismerni, ebben igaza van. De hiszen az természetes is. Indokolásában, beszédének további folyamában rá is mutatott arra, hogy a magyar nemzetet miért tartja szegénynek és azt mondotta, hogy annak egyik oka az, mert a magyar ember mindig felényit dolgozik, mint a mennyit dolgoznia kellene és lehetne. Nem igy mondta szórólszóra, hogy minden magyar ember; azt mondta, hogy sok magyar ember. De hát ha szava egyáltalában bir tartalommal, ez alatt azt kellett értenünk, hogy a magyar fajnak, a magyar népnek jellemző tulajdonsága az, hogy félannyit dolgozik, mint a mennyit neki dolgoznia kellene és a mennyit birna.

Hát tisztelt földmivelésügyi miniszter ur, szegény nemzetnek lehet tenni szemrehányást, mert a szegény nemzet az ellen nem tiltakozhatik, ámbár sem bölcs, sem diszes dolognak nem tartom, ha akármilyen szegény is az a nemzet, annak a saját kormányzói tegyenek örökösen szemrehányást és ha annak a nemzetnek van hibája és még inkább van szerencsétlensége, akkor még azért is a nemzetet tegyék felelőssé, mikor nem ő maga annak az oka, mikor épen a nemzet kézzel-lábbal, minden legszentebb erejével dolgozik azon, hogy a szerencsétlenséget magáról elháritsa.

Hát, tisztelt földmivelésügyi miniszter ur, a magyar ember fiát elviszik osztrák katonának, a magyar ember

pénzét elviszik Ausztria jólétének az emelésére, a magyar ipart elviszik idegen iparnak az osztráknak emelésére, a magyar királyt elviszik osztrák császárnak. Már most a magyarnak összes központositott állami ereje és müködése gyümölcsének legnagyobb része az osztrák javára esik. Hát mit akar a tisztelt földmivelésügyi miniszter ur: hogy két annyit dolgozzunk, két annyit vihessenek el? És ha e miatt baj és szerencsétlenség történik, akkor a nemzet legyen a saját kormányzói által itt lebirálva? Ő legyen felelőssé téve mindenért? Hát ez nemzeti felfogás? Hát helyes felfogás ez? Én tudom, hogy a földmivelésügyi miniszter ur ugy magában a mikor hallgat, a mikor tünődik, a mikor érez, a mikor gondolkodik, mikor nem látjuk sem itt, sem odafönn nem látják: épen olyan jó magyar ember, mint mi vagyunk. De épen ez, hogy kitör belőle ez a nemzet ellen szóló hangulat, kitör a nélkül, hogy megfontolná szavait s azoknak következményeit, ez mutatja, hogy minő szerencsétlen helyzet az, a melyben ő és kormánytársai ez idő szerint vannak.

Azt mondja a földmivelésügyi miniszter ur, hogy tanuljunk a méhektől. Hát én természetesnek találom, hogy ő, mint földmivelésügyi miniszter a természet világából veszi az állami kormányzási elveket és eszméket és hogy szeme a méhen akad meg. Ez természetes. Mert a méh az a szerencsétlen természeti tünet, az állatvilágnak az a szerencsétlen lénye, a mely gyüjt, és a melynek a mézét mindig elviszik mások. De azért a méh természetrajzát és élettanát talán még-

sem ismeri jól a földmivelésügyi miniszter ur; mert a méh akkor, a mikor mindig elviszik a gyüjteményét, a mikor látja, hogy hiába gyüjt, hogy télre nem lesz ennivalója: abbahagyja a gyüjtést és ott hagyja azt a rongyos kast, a mely neki meg nem menti munkája eredményét. Elpusztul inkább, semhogy vég nélkül, határ nélkül gyüjtsön mások számára. De a magyar nemzet ezt a tanácsot nem fogadja meg, a tisztelt miniszter ur szép szeme kedvéért. Mi itt akarunk maradni, itt akarunk dolgozni és gyüjteni, de nem azért, hogy az eddigi politikai rendszer örökös folytatásaként mindazt, a mit kerestünk, dolgoztunk, gyüjtöttünk és megtakaritottunk, mindig idegen érdekek oltárán kelljen feláldozni.

A tisztelt földmivelésügyi miniszter ur a história általános közhelyeivel is megkisérlette az érvelést e tarthatatlan javaslatok mellett. Hivatkozott valamiféle krónikásra, a ki megint a nemzet ellen szólt s a ki azt irta a magyarról, hogy »jugi impatiens«. Miért irta? És mi van ebben a nemzetre nézve hátrány, vagy megszégyenitő, hogy ő »jugi impatiens«? Évszázadokon keresztül az volt a törekvés, hogy mindig »jugi patiens« legyen; és becsületére vált minden nemzedéknek, a melyről méltán és igazságosan el lehet mondani, hogy »jugi impatiens« ...

(Darányi Ignácz földmivelésügyi miniszter: Ebben igaza van!)

... Sok mindenben van igazam. A tisztelt földmivelésügyi miniszter urnak, ha végigmegy az elmult

idők történetén, meg kell győződnie arról, hogy nem a magyar nemzet volt »libertatis incapax«, hanem a magyar nemzet kormányzó férfiai, vezetői, államilag megpecsételt hatalmasai, azok voltak azok, a kik nem is türték, képtelenek is voltak az igazi szabadságra.

Ez sem a nemzet ellen szól: a nemzet ellen ilyen idézeteket tehát nem kell felhozni, mert az ilyen érvelés végre is mindenre alkalmas lehet, de arra, hogy a nemzet önbizalmát, önérzetét emelje, arra ez nem alkalmas. Már pedig ennek a szegény nemzetnek, a melyet a földmivelésügyi miniszter ur oly sötét szinnel festett meg, ennek a szegény nemzetnek mindenekfelett önérzetre van szüksége, mert a nélkül örökké türné az önök kormányzatát. Az pedig lehetetlen, az sokáig nem tartható, mert azt ki nem állja a leggazdagabb nemzet sem.

Azt mondja a földmivelésügyi miniszter ur, hogy nem csak arra van szükség, hogy a magyar nemzet dinasztikus legyen — ámbár egyáltalában meg nem értem, hogy miért járt az ő elméje e körül a kérdés körül, hogy szükséges-e, hogy mi dinasztikusak legyünk, vagy nem. Hiszen azok vagyunk, akár akarjuk, akár nem, akár szivesen tesszük, akár nem, azok vagyunk. Sokkal nagyobb mértékben, mint a hogy én óhajtanám, sokkal nagyobb mértékben, mint a hogy a nemzetnek javára van. De hát eszébe jut azt mondani, hogy nemcsak arra van szükség, hogy mi dinasztikusak legyünk, hanem arra is szükség van, hogy a külföld, az idegen országok és idegen nemzetek lássák azt, hogy a magyar nemzet dinasztikusabb és monarchikusabb érzelmü, mint akármelyik más nemzet a földön.

Szóról-szóra azt mondta (olvassa): »Szükséges, hogy tudja a külföld, hogy itt milyen erős a dinasztikus érzés és hogy a monarchikus eszméknek olyan mély gyökere, mint Magyarországon, a kontinensen nincsen«. Hát, tisztelt földmivelésügyi miniszter ur, ha azt óhajtja, hogy ennek az érvnek mi valami sulyát elismerjük, először is bizonyitsa be, hogy a mai államkormányzati rendszer mellett vajjon a külföldnek lehet-e és kell-e tudnia azt, hogy Magyarország van a világon! Van-e nekünk odakünn követünk, jelvényünk, nyelvünk, lobogónk, hadseregünkről van-e tudomása, tengeri haderőnket, vagy bármi egyebünket ismerik-e a külföldön, van-e valamink, a miről a külföld tudná azt, hogy Magyarország mint állam létezik? Azt mondta Deák Ferencz egykor — s a mit mondott, ma is igaz és a miniszterelnök ur, mint Deák Ferencz hűséges követője, mellém áll bizonyára, ámbár kételkedni lehet benne, mellém áll bizonyára abban, hogy Deák Ferencznek akkor is igaza volt, most is, hogy a külföld alig tud rólunk valamit; a mit tud is csak abból áll, hogy Magyarország, vagy a mi egykor Magyarország volt, Ausztriának, egy a haladás terén teljesen elmaradt, elszegényedett tartománya.

Igy volt ez 1839. év végén, vagy 1840 elején, de nagyon az elején. Igy mondta ezt az országgyülésen Deák Ferencz. És ha ma vannak magyar utazók — pedig vannak és pedig sokkal többen, mint régente —

s bejárják idegen nemzetek országait, vagy idegen társadalmak közé keverednek, nem találnak embert, idegent sehol, a ki tudomással birna arról, hogy Magyarország, mint ország, mint állam létezik a földön . . .

. . . Igen kevés tudós van a világon és azt a kevés tudóst is különcznek tartják a külföldön, a ki Magyarországról, mint államról valamit tud. Most is ugy áll a helyzet, mint már akkor és kérdem: ez a kormányzat tett-e valamit arra, hogy Magyarország állami léte idegen nemzetek által elismertessék? Semmit, sőt, elkövetett mindent, a mit tudott, hogy az idegen nemzetek és az idegen államok Magyarország létéről tudomással ne birjanak. De még ha tudnának is rólunk, az legyen a mi nemzeti törekvésünk, hogy a magyar nemzetről csak annyit tudjon a külföld, hogy dinasztikus? Hát nyer ezzel valamit a külföld, vagy mi nyerünk-e ezzel valamit, vagy nyer-e ezzel valamit a dinasztia? Miért törekedjünk mi arra, hogy a külföld bennünket ne csak a kipedrett bajuszról, ne csak a Hunyadi János keserüvizről, hanem arról is ismerjen, hogy mi vagyunk a világ legdinasztikusabb nemzete? És tisztelt földmivelésügyi miniszter ur, ama kevés jólelkü és tudós különcz előtt, a ki a magyar nemzet létezéséről tud valamit, még talán van ma is egy kis becsületünk, de ha azt a czélt elérnők, hogy ne tudjon rólunk egyebet a külföld, mint azt, hogy mi vagyunk a legdinasztikusabb nép a világon és tudná, hogy miért vagyunk olyan nagyon dinasztikusak: akkor becsületünk utolsó foszlányai is oda lennének.

De tisztelt Képviselőház, át kell térnem a tisztelt miniszterelnök urnak pár nap előtt tartott bucsuzó beszédére, a mely — őszintén megvallom — engem is meghatott. Nem káröröm beszél belőlem, mert hiszen én semmi örvendeteset nem látok — egyénileg — abban, ha a tisztelt miniszterelnök ur államférfiui működésének a végén vagyunk; nincsen örömöm — még politikailag sem — abban, mert őszintén szólva, nem tudom, hogy utána mi következik. Én sem tudom, ő sem tudja: épugy tájékozatlanok vagyunk valamenynyien, mint a hogy — hiszem és meggyőződésem — tájékozatlan ő is. Mert ha csak kevéssé volna is tájékozva, államférfiui kötelessége lenne az utolsó napon. a mikor az u. n. törvénytelen állapot bekövetkezik, mindent elkövetni arra nézve, hogy az be ne következzék . . .

(Rakovszky István: Bánffy se tette!)

. . . Hát vessen vele számot a tisztelt képviselő ur! Tisztelt képviselőtársunknak különös tetszésére válik az én beszédem alatt mindig Bánffyra hivatkozni. Pedig én nem hivatkozom az ő szentjeire, meg apostolaira. (Zajos derültség a szélső baloldalon és jobbfelől.) És különösen nem értem azt, mit akar ezzel az én tisztelt képviselőtársam. Ellenzéki férfiu-e ő, vagy nem? Az ellenzék becsületes küzdelmét akarja-e előmozditani, vagy nem, vagy pedig lerontani törekszik? . . .

(Rakovszky István: Én is azt kérdeztem a képviselő urtól Bánffy alatt?)

Semmit sem kérdezett, mert én akkor nem voltam ott a Házban; nem helyeseltem azt az obstrukcziót; nem is gátoltam, nem is helyeseltem!

(RAKOVSZKY István: Én meg most nem helyeslem!)

. . . Mióta?

(RAKOVSZKY ISTVÁN: Az indemnitási vita óta!)

Majd a szemébe nézünk mi annak az érvelésnek! Én nekem most a miniszterelnök urhoz lenne szavam és Rakovszky tisztelt képviselőtársam utamba akar állani. Nem sikerül. Elháritom az utból. Én az én szavaimat el fogom itt mondani.

A tisztelt miniszterelnök ur államférfiui pályáját én a mint emlitettem már, a vége felé közeledőnek látom. Az a terem, a melyben ő időzik, ma már betegszoba. Rokonok, hű barátok, jó szomszédok meg-meglátogatják, vigasztalják is, a mint tegnap a földmivelésügyi miniszter ur megkisérlette.

(SZÉLL KÁLMÁN miniszterelnök: Sohse sajnálkozzék én felettem!)

Nem is sajnálkozom. Majd rátérek!

(Egy hang a szélső balon: Hideg borogatással kinálják!)

(SZÉLL KÁLMÁN miniszterelnök: Nem kérek belőle!)

Hideg borogatással is ellátják. De egyuttal kikémlelik a szekrényeket, az ólakat, a ménest és a gulyát, hogy mekkora lesz az örökség, kinek mi jut belőle. Igy látom én a helyzetet; meglehet, hogy tévedek, de én igy látom a helyzetet. És engemet arra, hogy igy lássam a helyzetet, ellenállhatatlan erővel a tisztelt

miniszterelnök urnak pár nap előtti felszólalása késztet. Sem nem sajnálkozás, sem nem káröröm ez itt, tisztelt Képviselőház.

(SZÉLL KÁLMÁN miniszterelnök: Csak parentáczió!)

Az. Hálás köszönettel ismerem el ama szavak baráti, benső, bizalmas természetét, a melyekkel rólam is megemlékezett beszédében a tisztelt miniszterelnök ur. Igaza van: egyénisége iránt ma is a régi tisztelet és becsülés lelkesit engem. Igaza van. De más dolog az ő államférfiui működése. Azt rossznak, azt kárhozatosnak tartom. De rossznak és kárhozatosnak tartottam ezelőtt huszonöt vagy huszonnyolcz esztendővel is; de rossznak és kárhozatosnak tartom most is; és az a helyzet, a melybe ma hazánk jutott, mutatja, hogy igazságom van.

Azt mondja a tisztelt miniszterelnök ur tegnapelőtti beszédében, hogy a kormány azonositja magát az ujonczemelési javaslattal. Lehetetlen, azt mondja a miniszterelnök ur, hogy azokat levegye a napirendről.

Szóról-szóra azt mondja: lehetetlen, hogy azokat a javaslatokat levegye a napirendről. Hát, tisztelt miniszterelnök ur, ez a szó »lehetetlen« megint olyan, a melynek valóságos értelmét valamikor Deák Ferencz megmagyarázta itt a képviselőházban. Megmagyarázta különösen azt, hogy az államférfiak gyakran lehetetlennek mondanak oly dolgot, a mely egyáltalában nem lehetetlen. Csak néha nehéz, de néha a nehézség csak hiusági akadályokba ütközik; a nemzettel azonban el akarják hitetni, hogy az lehetetlen. S én meg vagyok

arról győződve, hogy ez az ujonczfelemelési javaslat is olyan, a melynek a napirendről való levétele nem lehetetlen, sőt a melynek a napirendről való levétele bizonyos körülmények között elmaradhatatlan szükségesség.

A tisztelt miniszterelnök ur indokolni akarta és indokolta is ez ujonczfelemelési javaslatnak szükségességét, mert azzal akart bennünket meggyőzni arról, hogy az ő és kabinettársainak szilárd meggyőződése mily jól megfontolt okokon nyugszik. De mivel indokolta? Az általános militárizmussal, az általános hadképességgel, általános európai felfogással, általános európai érveléssel. Semmivel mással lényegileg nem tudta indokolni, miért szükséges az ujonczlétszámnak ily magas mértékben való emelése. De hát, tisztelt miniszterelnök ur, ön azt jobban tudja, mint mi, mert helyzeténél fogva jobban kell tudnia, hogy minden országnak a helyzete bonyolult, hogy minden nagy kérdés szövevényes kérdés, a mely nem egy szálból, hanem igen sok szálból áll és hogy minden állam kormányzási igazságának nagyon sok részlete van és nagyon sok részlete egyenlő sulyu és fontosságu. A magyar állam helyzetében pusztán ezt az egyetlenegy szálat ragadni ki, pusztán ezt a kérdést tolni előtérbe és minden mást feláldozni érte; mindazt, a mit a földmivelésügyi miniszter ur tegnap itt kifejtett és a mit ki sem fejtett és a mi ennek a nemzetnek a nyugalmában van, feláldozni ezért az egyetlenegyért...

(Széll Kálmán miniszterelnök: Mi javasoltuk a többit is!)

De hogyan javasolták?

(Széll Kálmán miniszterelnök: azt is javasoltuk, ezt is javasoltuk!)

A tisztelt miniszterelnök ur a nemzetnek ezer és ezer más nagy dolgát, nagy érdekét kellő alakban nem állitotta a nemzet elé. Azt mondja a tisztelt miniszterelnök ur, hogy az ország érdeke a dinasztia érdeke és a monarchia érdeke egyszersmind. Hát tisztelt miniszterelnök ur, én azt hiszem, hogy a tankönyvek szerint, meg idegen elméletek szerint talán igaza van, mikor azt mondja, hogy az ország érdeke egyuttal a dinasztia érdeke, de Magyarországnak sok száz esztendős története azt bizonyitja, hogy a dinasztia nem igy fogta fel a dolgot és a dinasztia nem azt tartotta a maga érdekének, a mi az ország érdeke. A dinasztiára oly igazságokat diktál rá a tisztelt miniszterelnök ur, a mely igazságokra annak semmi kedve, a mely igazságokat elfogadni sincs a dinasztiának semmi kedve, semmi akarata.

Hát, tisztelt miniszterelnök ur, azt a tant mintha egy iskolában tanultuk volna valamikor, hogy a dinasztia érdeke egyuttal az ország érdeke és megforditva. Én is voltam egykor olyan hive Deák Ferencznek, mint a tisztelt miniszterelnök ur. De én 1876-ban, még inkább 1878-ban, csaknem egyidőben azzal, a mikor a tisztelt miniszterelnök ur kénytelen volt a kabinetből kilépni...

(Széll Kálmán miniszterelnök: Miért voltam kénytelen?)

Kénytelen volt; mert ha nem lett volna kénytelen, nem lépett volna ki.

(SZÉLL KÁLMÁN miniszterelnök: Állitásnak kétértelmü, vicczneк rossz!)

Nem törekszem én arra, hogy jó vicez legyen; csak igaz legyen. Ugyanakkor meggyőződtem arról, hogy az a tan . . .

(SZÉLL KÁLMÁN miniszterelnök: Tudja ön, hogy miért voltam kénytelen kilépni! Mert meggyőződésem vitt reá! Mondja azt!)

. . . A benső meggyőződés tisztességes komoly férfiunál sokkal erősebb, mint bármely más kényszer.

(SZÉLL KÁLMÁN miniszterelnök: Ez igaz! De meg kell mondani!)

Meggyőződtem arról az évek során, 1867-től 78-ig, hogy az a tudomány, a melyet mi egykor tanultunk, hamis tudomány és az ország érdeke meg a dinasztia érdeke nem egy, hanem nagy, lényeges dolgokban egymással szemben áll. Mindazonáltal, ámbár ép oly hive voltam az ő emlékének és hagyományainak és époly risztelője vagyok ma is, mint a tisztelt miniszterelnök ur, én mégis arra voltam kénytelen magamat elhatározni, még pedig ugyanazon okokból, mint ő, hogy ide, erre az oldalra jöjjek.

(SZÉLL KÁLMÁN miniszterelnök: Ez már más!)

Mi birt engem arra a meggyőződésemre, arra az igazán ellenállhatatlan, kényszeritő meggyőződésre, hogy én itt ezeken a padokon kisértsem meg a nemzet ügyének szolgálni? Az birt reá, mert meggyőződtem arról, hogy az 1867-iki mű, a melynek egykor támogatója voltam, évek folyamán, 10 év alatt teljesen meghamisittatott, hogy az a mű a maga szerkezetében, a maga egész gépezetében többé nem felelt meg a nemzet erőinek, érdekeinek. Mi ennek az államnak a külső gépezete tekintetében, az emberek, a hatalmi viszonyok beosztása tekintetében oly szervezetet csináltunk, a minő van a teljesen önálló és független nagy nemzeti államoknak. Akkora a költségünk, akkorák a kiadások, annyi a hivatalnokunk, sőt nem csak annyi. 1848 előtt a királyi hatalomnak alig volt módjában Magyarországon 1500 embernek hivatalt és kenyeret adni; — ez a rendszer odavitte az országot, hogy ma a király 50,000 családnak ad kinevezést és kenyeret. A királyi hatalmat, a nélkül hogy ellensulyról kellő időben gondoskodtunk volna és kellő időben utját állottuk volna, a királyi hatalmat mérhetetlenül növeltük és a nemzet erőit majdnem ugyanabban az arányban csökkentettük.

Már most, ha nekünk olyan európai, korszerü, államszerü szervezetünk van, olyan állami gépezetünk külsőleg, mint a német, a franczia, az angol és egyéb nagy nemzeteké, de nincs nemzeti hadseregünk, nincs nemzeti uralkodóházunk, vámjaink felett nem rendelkezünk, ipari, gazdasági életünk összes erőforrásai felett nem mi rendelkezünk, de az állam szervezete mégis ugyanaz, mint azoké az államoké: akkor többé az 1867-iki mű ugy, a mint van, a nemzet javára fenn

nem maradhat. Segiteni kell a dolgon; igy a nemzet sokáig nem birja.

Mi történt például, — a mi egyik nagy oka volt, a mely miatt kénytelen voltam magamra nézve a konzekvencziákat levonni, — mi történt például Bosznia ügyében? Mert a miniszterelnök urra nézve is egyik külső ok a bosnyák kérdés volt, hogy akkori állását elhagyta.

Itt van a bosnyák kérdés.

Nem szabad királyunkról beszélni itt; alkotmányos szokásunkkal ellenkezik; a 48-iki törvényekben kimondott nagy elv következményeivel ellenkezik. Nem szabad a mi királyunkról beszélni. Nem is akarom tenni, de bizonyos az, hogy ha a királyi esküben egyetlenegy szónak is értelme van, ha az nem üres szó, ha — bocsánat e szóért, nem szubjektiv szándékos kifejezés, — ha nem ámitás a királylyal, valamint a nemzettel szemben, ha az alkotmánynak a koronázási esküről szóló része komoly dolog, akkor Boszniát, a mikor elfoglaltuk, a magyar állam erejének szaporitására kellett volna forditani. A szent koronához tartozott. Egyenesen arra tett esküt a mi uralkodónk, a mikor szent István koronáját a fejére tették, azon a halmon, a mikor a világ négy tájára sujtott kardjával, az a kardsujtás azt jelentette, hogy Boszniát a magyar állam erőinek emelésére kell visszafoglalni, ha már visszafoglaltuk. És mi történt vele? Minden alkotmányon kivül eső immediát hatalmi terület képeztetett belőle: szláv, német és idegen. Nem magyar. Sem az alkot-

mányt ki nem terjesztették rá, sem alkotmányunk sánczaiba be nem vették, sem társadalmunk erejét rá ki nem terjesztettük. Sőt, még ha semmi sem történt volna, nem volna oly nagy baj, de egyenesen a magyar nemzet ellenére, tudatosan, szláv és német irányban fejlesztik. Nekünk alig van rá egyéb befolyásunk, mint a törvénynek ama szakasza, a mely a miniszterelnöknek jogot ad beleszólni a kérdésekbe, ha kérdik. Pedig sohasem kérdik.

Mit jelent a koronázási eskü akkor, mit jelent az alkotmány egyéb része, ha legkényesebb része sem ér semmit a mi számunkra! Ily tapasztalatok birtak rá és tették rám nézve kényszerüséggé, hogy azt a tábort elhagyjam és idejöjjek.

Azt mondja a tisztelt miniszterelnök ur és ez érvelésének egyik legfontosabb része, mindenesetre a legszebb érvek közé tartozik, azt mondja szóról-szóra: fejleszteni kell a hadsereget, fejleszteni kell a véderőt, szaporitanunk kell a legénység számát, taraczkütegekre és nem tudom mi mindenre van szükségünk szárazon és vizen egyaránt, mert az élet meg nem áll semmiben, semmi intézményben, tehát a hadseregnél sem áll meg az élet, fejlődnie kell. Jó, igaza van a miniszterelnök urnak, ha az élet meg nem áll semmiben, fejlődni kell, a hadseregnek is fejlődni kell. De hát mit akar ezzel a miniszterelnök ur mondani? Miért hivatkozik ő a dicsőült államférfinak, gr. Andrássy Gyulának a szavaira és miért csak azokra a szavaira, a melyekben azt mondja, hogy az egyszer megállapitott közjogi viszony

köztünk és Ausztria közt kiszámithatatlan nemzedékeken keresztül sem kérdés, sem alku tárgya nem lehet?

Mit akar a miniszter ur ezzel? Azt, hogy ez a megállapitott közjogi viszony Magyarország javára kiszámithatatlan nemzedékeken keresztül nem változhat? Mert az bizonyos, hogy Ausztria javára és a dinasztia javára 36 esztendő óta folyton változik, egyszer lassubb, másszor gyorsabb lépésekben, de folytonosan változik. Ha a hadseregre nézve a tisztelt miniszter ur elismeri, hogy az élet nem tűr stagnácziót, azaz, a mint mondja az élet meg nem áll semmiben, a hadseregnél sem, tehát fejleszteni kell: akkor miért nem látja be e természeti törvénynek a szükségességét akkor is, mikor a nemzet érdekeiről van szó?

(Széll Kálmán miniszterelnök: Akkor is beláttuk!)

Az élet meg nem áll, a nemzet élete sem áll meg, a közjogi gazdálkodás sem áll meg! De hogyan fejlődik? Mi történt 1867 óta közjogi téren nemzetünk javára? Fölállitottuk a honvédséget, megszüntettük a katonai határőrvidéket, azután helyette állitottuk Boszniát, Herczegovinát, még a Szandzsákságot is fel fogjuk állitani. Ezek közjogi dolgok voltak. De lett-e a magyar honvédségből nemzeti hadsereg, a mely eszme pedig lelkesitett bennünket akkor, mikor nagy áldozatok árán ezt a honvédsereget felállitottuk? Visszakebeleztük a katonai határőrvidékeket, de kifejlődött-e ott a hű testvériség a társadalomban, a meleg szeretet; — erejére vált-e a magyar fajnak az a katonai fegyelem alatt és

magyar ellen nevelt nemzedék? Ma már a visszakebelezés óta 30 esztendő telvén el, vajjon az a dinasztia által, a kormányok által nemzetivé, hazafivá neveltetett-e? Ott ma már a pánszlávizmus is kezdi fejét felütni, a melyről pedig hajdanában nem is álmodtunk, Magyarországon hirét sem hallottuk. A magyarság mindenütt gyengül, elbujdosik, kiköltözik, Amerikába megy, elszegényedik, ellenben a pánszlávok, dákoromának és pángermánok erősödnek.

Jobban vagyunk-e Horvátországgal, mint voltunk 30 esztendő előtt, jobban vagyunk-e Fiuméval? Fiuméra nézve ám legyen tanum az igazságügyminiszter ur, ha mer tanuskodni, hogy Fiuméban szabad törvénykezni, ott a hivatalos nyelv a német is, a horvát is az olasz is, csak a magyar nem. Hol fejlődött a nemzet érdeke? Hát a nemzetre nézve a közjogi életnek meg lehet állania, söt visszafelé lehet fejlődnie? Ezzel szemben a hadsereg szervezése körül minden a nemzet terhére mindig fejlődjön előre? Hol van itt a nemzet érdekének ápolására való ösztön, a közös és együttes jóakarat? A hadseregnél a miniszterelnök ur oly ékesen tudott szónokolni a közösségről és az együttességről, a hadseregről és dinasztiáról. Ezeknek érdekeivel együtt miért nem fejlődött a magyar nemzet javára a közjog, az államjog, a társadalom, a gazdaság, az erkölcs, a jólét és minden?

Hivatkozik a miniszterelnök ur Deák Ferenczre és azt mondja, hogy ő Deák Ferencznek hű követője, hagyományainak hű fentartója. Én is ismertem, talán

vagyunk többen a Házban, a kik igen jól ismerték. Erős elméjü, egészséges hazafiságu, derék férfiunak ismertük. Sohasem jutott eszébe senkinek az, hogy az ő agya olyan korhadt volt és az ő hazafisága olyan sivatag volt, hogy a 67-es művet a nemzetre nézve örökkétartónak szánta volna. Maga Deák, — a dolog természeténél fogva máskép nem is lehetett — de maga gróf Andrássy Gyula is azt a nemzet számára nem végrendeletnek tekintette, hogy ezentul a nemzetre nem marad egyéb hátra, mint hogy feküdjék le és temetkezzék el, de a 67-es mű azért maradjon meg és álljon fenn változatlanul. Azok nem oly kiselméjü emberek voltak, hogy ilyen gondolatot még csak fel is lehetett tenni róluk. Gróf Andrássy Gyulának idézett szavai ilyen értelmét látszanak ugyan mutatni. Tünődtem egykor a felett, mit akar mondani. Sulyosan elitéltem az első pillanatban azokat a szavakat, de rájöttem, hogy azok a szavak talán inkább Ausztria ellenében vannak mondva és bizonyos osztrák körök maradhatatlanságát akarta azzal lecsillapitani, mint hogy a magyar nemzetet akarta volna e szavakkal illetni.

Maga Deák és kétségtelenül társai is a 67-es művet csak egy állomásnak tartották, a melyen megpihenhet majd a nemzet tehervonata egy darabig, de azután következik a második és a többi állomás, előre, előre mindig. Nem ugy, a mint a honvédelmi miniszter ur mondta, hogy csak lassan-lassan-lassan, nem ugy; Deák azt sohasem gondolta, hogy a következő állomás oly messze legyen, az idő végtelenségében, hogy addig

a nemzet tehervonata elveszitse utközben tüzét, szenét, táplálékát és személyzete éhen veszszen.

A tisztelt miniszterelnök ur érvelésében csak azért, hogy a nemzet követeléseivel szemben, — mert vivmányokról most még a hadseregnél szó sem lehet, — hangulatot szerezzen, történelmi fejtegetésekbe bocsátkozik és hivatkozik arra, hogy pl. a német vezényszó, a német jelvények a hadseregben következnek az 1867: XII. törvényczikkből. A hadsereg közössége következik a közös ügyek természetéből, a közös ügyek következnek Deáknak, meg Kossuthnak 1848-iki beszédeiből és az 1723. évi I., II. és III. törvényczikkből.

Tisztelt miniszterelnök ur, menjünk tovább! Nem ott kezdődik ez a közösügy. A közösügy meg nem nevezetten kezdődik 1527-ben, de megnevezték már abban a században is.

(Széll Kálmán miniszterelnök: Én már egyszer megmondtam!)

Mit csinált a legelső országgyülés, a melyhez a közösügyeket odavitték, emlékszik-e reá a tisztelt miniszterelnök ur?

(Széll Kálmán miniszterelnök: Egyszer már megmondtam!)

Az én tudásom szerint — valami nagy kutatást nem gyakoroltam ezen a téren, azonban ráakadtam egy meglehetősen érdekes adatra. Valamelyik osztrák herczeg, — mert akkor még főherczeg nem volt, — mint királyi biztos a közösügyeket az 1579-iki, vagy 1580-iki országgyülés elé vitte s nevezte a királyi propoziczíókban

a közösügyeket mixta negotia néven. Ez volt az első. Mikor őseink országgyülésen összegyült serege ezeket a szavakat: »mixta negotia« meghallotta, mikor meghallotta a főherczegnek utasitását és ezt a nevet, hogy ezeket a mixta negotia néven nevezett ügyeket a nemzetnek el kell fogadnia, törvénybe iktatnia, következtetései előtt meghajolnia: obstrukczióra határozta el magát az akkori tisztelt képviselőház, 1580-ban, de olyan obstrukczióra, hogy este összejöttek és másnap reggel a tisztelt Karokból és Rendekből egy sem maradt meg. Ott hagyták üresen a sátor alatt az osztrák főherczeget az ő mixta negotiájával.

Az obstrukcziónak ezt a módját, ha lehető volna, most is jobb szeretném, hogy a miniszterelnök urnak ne adjunk se pénzt, se hatalmat, se tisztességet, hagyjuk itt őket, hogy csináljanak, a mit tudnak.

(Ugron Gábor (a jobboldal felé). De önök itt maradnak eladni minket!)

Fájdalom, ez most nem történhetik. A viszonyok 320 esztendő óta sokat változtak. Mi bizony most nem hagyjuk el ezt a helyet, mert nagy kötelesség tart ide kötve bennünket, nem bizhatjuk kizárólag az önök kezére az ország minden érdekét.

Ez volt az én tudásom szerint a közösügyek első megnevezése a magyar országgyülésen. Először jött a név, azután kezdték hirdetni az eszmét, azután kezdtek megbetegülni tőle az elmék, azután lassankint törték a fejüket azon, hogy hogyan instituálják ezt a torzeszmét, azután instituálták 1723-ban, azután instituálták 1867-ben, mindig jobban, mindig szélesebb mezőn, mindig több gyökerét oltva bele a nemzet földjébe. De a tisztelt miniszterelnök urnak igazat kell adnia nekem abban, ha igazán ismeri a nemzet történetét, hogy a mi a közösügyek név alatt 1580-tól kezdve máig történt, az a nemzet javára sohasem történt, mindig ellene történt. A mit felhordanak, hogy a töröktől ők mentették meg a közösügyek segitségével Magyarországot, az sem igaz. A magyar nemzetnek vére, áldozatkészsége és ereje sokkal többet áldozott az osztrák érdekekért, a dinasztikus érdekekért, mint az osztrák birodalom serege a magyar érdekért.

De tisztelt miniszterelnök ur, ha már a közösügyekről van szó és az ujonczlétszám emelése van napirenden és azzal szemben a nemzet jogos követeléssel áll elő, miként lehet ellenünk Deákot és Kossuthot felhasználni és Deáknak és Kossuthnak 48-diki nyilatkozatait ellenünk kijátszani? Hát Kossuth Lajos azt akarta, hogy a kétfejü sas legyen a magyar ezredek jelvénye? A Gotterhalte legyen nemzeti zenéje és a magyar ifjak osztrák jelvények alatt szolgáljanak?

(Széll Kálmán miniszterelnök: Nem erről beszéltem én! Egészen más volt az én dedukcióm! Abba tessék belemenni.)

Én erről beszélek. De tisztelt miniszterelnök ur, megmondom, miben különbözik a tisztelt miniszterelnök ur államférfiui működése Deák Ferencz működésétől. Deák Ferencz is alkudott, Deák is tárgyalt, Deák is kötéseket csinált, hanem a tényleges viszo-

nyokhoz képest ingyen soha sem adott oda semmit, a nemzet részére minden téren vagy egész mértékben, vagy nagy részben vivmányokat biztositott a tényleges viszonyokhoz képest. Ez a történelem.

(SZÉLL KÁLMÁN miniszterelnök: Én is! A kiegyezési kötéseimben! Más kötést én nem csináltam.)

A tisztelt miniszterelnök ur pedig most is arra törekszik — majd egyebekről máskor beszélünk, ha lehet — hogy mi az eddigi ujonczlétszámot legalább egy harmadával emeljük fel ingyen, annyival több magyar ifjat szolgáltassunk ki az osztrák vezényletnek, a német szónak, a kétfejü sasnak és a Gotterhalténak.

(SZÉLL KÁLMÁN miniszterelnök: Az ország biztonságáért!)

És mit szerzett a nemzet számára ellenértéket ezért?

(SZÉLL KÁLMÁN miniszterelnök: Ez nem kötés, a gazdasági kiegyezés: az kötés! Ott megvan az ellenérték!)

Pedig látja a nemzet igaz törekvését, a mely nem mesterségesen van csinálva. Többször olvastam már — a tisztelt miniszterelnök ur talán ezt nem is egészen jól tudja — hogy kicsinylik azokat a deputácziókat, azokat a naponkint megujuló népgyüléseket, a melyek idejönnek tisztességes, komoly törekvéssel, jelentkeznek a képviselőház mélyen tisztelt elnökénél és a nemzet kivánságait tolmácsolják. Kicsinylik ezt a mozgalmat. Én pedig 33 esztendő óta, vagy mióta a közpályán müködöm és a törvényhozás tagja vagyok, hasonló lélekemelő jelenetet a magyar parlament történetében

nem láttam. Én ismerem néhány városnak a társadalmát; hivatkozom Nagykőrösre. Jobb és magyarabb város és vagyonosabb, gazdagabb nép nincs több az országban, nem is óhajtottam, hogy deputáczióba jöjjenek, mert gyakorlati hasznát, eredményét nem látom, nem is biztattam őket; mégis az a végtelen takarékos és munkaszerető nép ma 300 fővel jött ide. Ezt én nem láttam, tisztelt miniszterelnök ur sem 1889-ben, sem máskor soha. Ehhez hasonló tüntetéseket a magyar társadalomban csak akkor láttunk, a mikor Kossuthot temettük és a mikor a török testvéreket üdvözöltük, egy kegyetlen támadó háboruval szemben 1876—77—78-ban, soha máskor. Ezt sem lenézni, sem kicsinyelni, sem ócsárolni nem szabad. (Itt báró Fejérváry Géza honvédelmi miniszternek állitólag tett közbeszólása miatt hosszabb ideig tartó zaj és zavar támadt.)

Kérek öt percz szünetet.

(ELNÖK: Az ülést öt perczre felfüggesztem!)

(Szünet után.)

(ELNÖK: Az ülést ujból megnyitom. Méltóztassanak helyöket elfoglalni. Kérem Eötvös Károly képviselő urat, méltóztassék beszédét folytatni.)

Tisztelt Ház! A miniszterelnök ur, de kivált a honvédelmi miniszter ur ismét és ismét hivatkozott a német vezényszó igazolásául arra, hogy ez közjogilag indokolt és törvényes dolog és hogy ez az 1867: XII. törvény ama rendelkezésén alapszik, a melylyel a legfőbb

vezérlet, vezénylet és belszervezet joga a felségjogok közé soroztatott.

Talán szükségtelen is megjegyeznem, de véletlenül eszembe jutott, hogy a tisztelt miniszterelnök urnál talán nyelvbotlás volt az, mikor rezervált jogokról beszélt tegnapelőtti nagy beszédében, mert e szó, hogy »rezervált jog« a magyar közjogban ismeretlen. A magyar miniszterelnöki székből ezt a szót és ennek megfelelő eszmét még nem hallottunk!

(SZÉLL KÁLMÁN miniszterelnök: Nem ezzel kapcsolatban, hanem általánosságban az északamerikai és egyéb nemzetekre vonatkozólag teoriában mondottam.)

Ezt a szót törvényünk és fajunk nem ismeri. Vagy csak ellenkező értelemben és irányban ismeri. Rezervált jogai vannak a nemzetnek; mert a királynak csak annyi joga van, a mennyit a nemzet időnkint neki ad. E kijelentésem szorosan összefügg az 1867: XII. t.-czikk ama pontjának magyarázatával. Először is tökéletesen igaza van mindenkinek, ki állitja és igy tökéletesen igaza van Ugron Gábor tisztelt képviselőtársamnak, ki közbekiáltott, hogy a magyar király nem német király. Magyar törvényt és törvényhozási határozatokat a tisztelt miniszterelnök ur nem tud felmutatni arra nézve, hogy a magyar ifjakat a magyar királynak német szóra engedte volna valaha át ez a nemzet. Ezt nem cselekedte soha, nem is cselekedheti, ha élni akar, becsülettel soha. Többet mondok. Ha tanszerüleg állapittatnék meg az, hogy ez igy van és igy lehet, akkor ez a magyar királyi méltóságnak is meggyalázása volna, mert a magyar királyról azt sohasem szabad feltenni — nemcsak a mostaniról beszélek, hanem a multakról és jövendőkről is, hogy saját nemzetét, országát, annak nyelvét, becsületét és érzékenységét elárulja. Ilyent feltenni sem szabad.

Tudjuk mindannyian, hogy a közös hadsereg magyar ezredeiben, most a miniszterelnök ur terminológiáját használom, mindaddig, a mig a Habsburgoknak az egész magyar nemzet hazafiságára és az egész magyar nép erkölcsi támogatására volt szükségük, a lobogók, jelvények, a nyelv, vezénylet, ezredparancsnok, tisztikar mind tiszta magyar volt, mert addig nem merték a hatalom kezelői a nemzeti rendszert azon a téren megbolygatni, eltörölni vagy meggyalázni, mig szükségük volt az ő nézetük szerint is az egész magyar erőre. A mint azonban a hétéves háboru befejeztetett, 1765 után, megkezdték tolvajmódra becsempészni a magyar ezredekbe a német lobogót és a német vezényszót. A német tiszteket még akkor sem merték egészen becsempészni; mert idegen tisztek vezetésével nem tudták volna a magyar hadseregnek hasznát venni. A német tiszteket csak a nagy napoleoni háboruk lezajlása után merték a magyar ezredekbe bevinni; azelőtt soha! Tényleges állapot állott ennélfogva elő, melyet a nemzet becsületesnek és törvényesnek sohasem ismert el, a melyről a nemzet mindig abban a meggyőződésben volt, hogy a nemzet jogai és méltóságai ellenére a katonai és egyéb hatalom kezelői által orvul hozatott be a magyar

hadseregbe. Ez a tényleges állapot az országgyülésnek nem egy tiltakozása daczára fennállott 1848-ig.

Hogy mi következett be 1848 után, ezt tudjuk a történelemből. Mikor pedig az 1867-iki kiegyezésre került a sor, akkor — és itt egészitem ki a tisztelt miniszterelnök ur fejtegetését — kimondta a törvényhozás, hogy a felségjogok közé tartozik a legfőbb vezénylet, a generalisszimátus kérdése, a vezénylet dolga és oda tartozik a belszervezet is, de nincs a magyar törvényben és egy ember sem gondolt erre, hogy ezzel az országgyülés és a magyar nemzet elismerje, hogy fiait németül, német jelvényekkel, idegen jelszavakkal, lobogókkal lehet és szabad a hadsereg számára kiképezni.

A nemzetekre időnkint rázuhanó nagy szerencsétlenségek közben a mindig éber hatalom gyakran az önkényuralommal csuf, sértő és ártalmas intézményeket halmozott ránk. Ezek közé tartozik a német vezényszó, a német nyelv, a kétfejü sas és a Gotterhalte is. A nemzet az idegen erőszak ily működését, ha nagy ok nem forgott fenn, hogy erőszakosan tiltakozzék ellene, gyakran hallgatag eltürte. Eltürte 1848 előtt is pár évtizeden keresztül. Eltürte 1867 után is néhány évtizeden keresztül. Eltürni lehet az erőszakot hallgatással, de hogy a nemzet maga elhatározza, megállapitsa, megszavazza, hogy saját fiai idegen nyelven vezényeltessenek, idegen jelvények alatt teljesitsék a haza iránt szent és legszentebb kötelességüket, a védkötelezettséget, ezt a nemzet meg nem szavazhatja,

ezt el nem türheti soha. És eddig a Házban nem is akadt államférfiu, a ki ily nyiltan, ily teljesen fényes homlokkal a nemzet elé állott volna és azt mondta volna, hogy a német vezényszó, a kétfejü sasos zászló és a Gotterhalte törvényes és közjogilag helyes. Ezt eddig még nem mondotta senki.

(Széll Kálmán miniszterelnök: Igy én sem mondtam!)

Azt mondták, hogy mert tényleg megvan, türjük, de ezt az 1867: XII. törvényczikkel nem indokolta senki.

(Széll Kálmán miniszterelnök: A sasra nézve én éppen az ellenkezőt mondtam!)

És ha a tisztelt miniszterelnök ur megütközik azon az ellentálláson, a mely nem obstrukczió abban az értelemben, a mint ezt önök mondják és a melyet itt tapasztal és pedig a nélkül, hogy itt a férfiakat, a törvényhozókat szenvedély vagy gyülölködés vezetné

(Széll Kálmán miniszterelnök: Látom!)

... és ezt a tisztelt miniszterelnök ur is tudja...

(Széll Kálmán miniszterelnök: Láttam beszédem alatt!)

(Kossuth Ferencz: A miniszterelnök ur személye iránt tisztelettel vagyunk!)

... akkor a tisztelt miniszterelnök ur ne ütközzék meg ezen, hanem tartsa ezt természetesnek, becsülje meg e férfiakat, a kik a nemzet ellen szándékolt merényletet, a mely most történik először ilyen nyiltan, méltó módon visszautasitani törekszenek.

A tisztelt honvédelmi miniszter urral szeretnék még egypár szót váltani. A vezényszó dolgában oly csodá-

san megbokrosodnak, valahányszor szóba jön. Én ugyan a hadsereget, szervezetét, intézményét, mai alakjában nem fogadhatom el soha, de megkisérlem, hogy a hadsereg dolgában arra az alapra helyezkedjem, a közös hadsereg magyar ezredei stb. alapjára, a melyen a tisztelt honvédelmi miniszter ur áll. Ugyan micsoda nagy szerencsétlenség lenne abból, hogyha a cseh ezredeket cseh nyelven képeznék és vezetnék, a lengyelt lengyel nyelven, a németet német nyelven, a magyart megyar nyelven és a horvátot horvát nyelven?! Hisz Csehországnak történeti multja van, a cseh nemzet államilag megalakult nemzet 7—8 száz év óta, ugy van, mint Horvátország, mint Galiczia, vagy Lengyelország. Mi baj származnék abból, ha minden katonát azon a nyelven vezényelnének, a melyet mint államilag megalakult nemzetnek fia beszél? Mert és itt van a határ, azt sohasem fogadom el, hogy nekünk itt az oláhokat, tótokat, czigányokat e nyelven kellene vezetni, mivel egyik sem államilag megalakult nemzet nyelve.

(Széll Kálmán miniszterelnök: Azt czáfolja, a mit mondtam, nem pedig azt, a mit nem mondtam.)

Csehországé, Lengyelországé, Ausztriáé és a magyaré helyén van. Hát mi baj van akkor? Vigasztalás az nekünk, hogy ne legyen horvát, ne legyen lengyel, tehát ne legyen magyar se? Hát betegség tölti el a katonai körök elméjét, hogy elhitetni akarják, hogy ez lehetetlenség, vagy a harczképesség fokozására szükséges, hogy olyan nyelven beszéljenek a katonák, a

melyet nem értenek? Ezzel a tökéletes ostobasággal végrevalahára szakitani kell. Higyje meg a tisztelt miniszterelnök ur, hogy mind a száz történelmi adatával ellentétben is állitom és állithatom, hogy ostobasággal még a katonai hatalmat sem lehet erősiteni.

A miniszterelnök urnak összes hirlapjai, összes barátai, összes támogatói hetek óta mindig azzal jönnek elő, hogy ott van a többség, hogy a kisebbségnek nincs jogában a többség akaratának érvényesülését meggátolni. Midőn a miniszterelnök ur — hozzáteszem — nagyon szépen kifejti a többségi elméletet, mely egyébiránt már nagyon régen ki volt fejtve és a mely elméletnek mindig is megáll, de a nemzetek gyakorlati életében egészen máskép van, mint a hogy a miniszterelnök ur kifejti, ugy állitja fel a kérdést, hogy a magyar államiság és a nemzetegység biztositéka az alkotmány, az alkotmány biztositéka a parlamentárizmus, a parlamentárizmus biztositéka a többség akaratának érvényesülése, azután pedig elmondja, hogy ergo stb. a kisebbség az a szörnyeteg, a mely az apokalyptikusi könyvekben le van zajzolva, a mely megdönti a többség akaratát, ezzel megdönti a parlamentárizmust, ezzel megdönti a nemzetegységet, ezzel megdönti a magyar államot.

Ezzel szemben én azt mondom, hogy a tankönyvekből kivett, vagy legalább onnan is kivehetett ez elmélet a többség jogáról . . .

(Széll Kálmán miniszterelnök: Fenn is tartom azt, absque szörnyeteg!)

. . . hogy ezen fogalmak és intézmények, mint államegység, nemzetegység, alkotmányosság, parlamentárizmus, többség stb. nem önczélok, hanem ezek csupán külső eszközök arra, hogy a nemzet erejét, erkölcsét, anyagi jólétét, tekintélyét, méltóságát, becsületét, jövendőjét biztositsák. Ha pedig ezek az intézmények, minő a többség elmélete, a parlamentárizmus, a felelős kormány stb. nem a nemzet erőit, jólétét, bizalmát növelik és biztositják, hanem ellenkezőleg, a nemzet önbizalmát csökkentik, anyagi erőit megfogyasztják, szellemi erőit szétzilálják: akkor mielőttünk azoknak semmi becsük nincs, de nincsen az oly elméletnek sem, mely itt szabályul felállitja, hogy a többség meg a parlamentárizmus és az alkotmány német vezényszóra kétfejü sas alá, a Gotterhaltéra vigye fiainkat. Ha igy van, akkor ezek nekünk nem kellenek.

(Széll Kálmán miniszterelnök: Kossuth mást mondott 1848-ban.)

Méltóztassék levetni az álarczot és nem a nemzetet és annak képviselőit tenni felelőssé a nemzet sorsáért. Viseljék a felelősséget éltükben és holtuk után a hatalom kezelői a koronától kezdve lefelé és ne ruházzák mireánk. A nemzet rétegeibe ne azt az eszmét plántálják be nyavalyás ügynökeik utján, hogy ime, mit ér nektek a törvényhozás, mit ér a képviselőház, csak az időt pazarolja, csak fecseg, csak akadályoz; minden baj és nyomoruság onnét jön; pedig önök tisztelt miniszter urak, tudják a legjobban, honnét jön a nemzetre minden nyomoruság.

Tessék levetni az álarczot, tessék levettetni azt mindenkivel és tessék a történelem, nemzet és a felelősség elé nyiltan állani, nem pedig a felelősséget átruházni mi reánk, a hasznot, dicsőséget, jutalmat és hivalkodást megtartani maguknak.

Nem a tisztelt többségre vonatkoztatom ezen szavaimat, ne tessék félreérteni, önök is olyan szegény legények, még szegényebbek, mint mi vagyunk.

A láthatatlan kézről beszélek én, a mely nem is láthatatlan, hanem nagyon is látható ököl, mely mindig dolgozik akkor, mikor a nemzet ellen véteni kell. Most is az dolgozik, csakhogy a miniszterek a a parlamentáris felelős kormányok tankönyvi elméletének tógájába beburkolva, oda állanak s azt mondják, ők akarják azt, a mit hirdetnek. Akarja az ördög, ők ép ugy nem akarják, a mint mi nem.

Azután tisztelt miniszter ur, vannak ám erők az alkotmányos élet mezején is; a nemzetek életében is vannak esetek, hogy a többséggel bizonyos dolgokat megszavazni vagy leszavazni nem lehet. Kétszer kettő az négy, hiába mondanák, hogy három vagy öt. A magyar fiunak német vezényszóra, Ördögszigetre és a kétfejü sas alá való küldését hiába szavazzák meg, az nemzeti igazság nem lesz soha. Ha megszavazzák, nemzeti szégyen lesz belőle, de igazság akkor sem lesz.

Vannak dolgok, a melyeknél a többségről meg kell feledkezni; vannak igazságok, melyeket egész korszakok ellen csak egy ember képvisel.

III. Napoleonnak parlamentjében öt emberből állt a

kisebbség és az volt a nemzet, nem pedig a százötven, azt megmutatta a következés. Lajos Fülöp kormányának Guizot alatt, a ki ama kornak Széll Kálmánja volt, megvolt a nagy többsége és mégis megbukott miniszter és király egyaránt. Az ilyen dolgokat, minő a nemzet finomabb, nemesebb és szentebb, sőt legszentebb érzése, többséggel elintézni, leszavazni nem lehet.

De bezárom szavaimat, csak egy kérdést vetek még fel: azt a kérdést, hogy a mai helyzetben van-e segitség? Én azt vártam a tisztelt miniszterelnök urtól, hogy nagy beszédében, a melylyel pár nappal megelőzi a törvénytelen állapot bekövetkezését, fölveti ezt a kérdést és erre feleletet ad. Van-e tehát segitség ebben a helyzetben, a mely igen sulyos? A törvénytelen állapot bekövetkezésétől magam is irtózom, sohasem is munkáltam arra, hogy ilyen állapot bekövetkezzék, de ma a kötelesség nem engedi meg, hogy visszariadjak attól, hogy helyeseljem azt az álláspontot, a melyet a Háznak ez az oldala elfoglal.

Nagy veszélyt látok én is a törvénytelen állapotban, de én nem azt a veszélyt látom, a melyet a tisztelt miniszterelnök ur felidéz, a midőn előzetes eseteket mond, hogy megtanitjuk a nemzetiségeket, megtanitjuk a hatalmat, hogy majd egykor mikép lehet Magyarország törvénye és alkotmánya ellen kormányozni, hisz tudja ezt az a hatalom igen jól és a mikor egyszer hatalmasnak érzi magát, sohasem áll ő meg utjában azért, mert a Corpus juris előtte áll, hanem felrugja

azt a magyar felelős miniszterekkel együtt, a menynyiben igy szokta ezt és megy a maga utján.

Én nem ezekben látom a bajt, hanem a mai állapotot azért bajnak látom én is és bizony magam is törtem a fejemet azon, hogy van-e hát segitség és mikép leketne a bajt elkerülni? Én azt hiszem és ez teljes meggyőződésem, hogy igenis van.

Én tudom, habár a tisztelt miniszterelnök ur némileg más szinben törekedett is feltüntetni, hogy mikor 1839—40-ben Deák Ferencz megtagadta az ujonczlétszám megadását s megtagadta, gondolom tizenegy hónapon át, mikor április 11-ikére az országgyülés feloszlatásáról szóló királyi leirat már a nádor zsebében volt, az utolsó napon, április 10-én meggondolta az uralkodó azt — mert az akkori uralkodóról lehet beszélnünk, mivel annak nem volt felelős földmivelésügyi minisztere, hogy ha feloszlatja az országgyültést, miként áll akkor a legyőzhetetlen osztrák császár az európai nagyhatalmak előtt és felséges barátai előtt.

Meggondolta ezt és bölcseségével arra jött rá, hogy ugy áll a világ előtt és felséges barátai előtt, mint olyan uralkodó, a kinek Magyarország nem ád katonát. Ha katonát akar magának, ha hős vitézeket akar szerezni, kénytelen lesz pandurokkal, kötéllel fogni és vason vinni be a legényeket. Mikor pedig ezt meggondolta az uralkodó, mikor ezt meggondolta az ő Metternich nevü minisztere, azt mondták, jobb lesz kibékülni, mintsem az országgyülést feloszlatni. Mintsem, hogy katonát becsülettel ne kapjunk és katonát csak

erőszakkal szerezhessünk és ezzel a nagyhatalmu tekintélyt elveszitsük, jobb lesz a nemzettel kibékülni, jogos kivánságait teljesiteni és az ujonczokat tőle köszönettel elfogadni. És bár e feloszlató rendelet április 11-ére már ott volt a nádor zsebében, 11-én a nemzet kivánságait teljesitették, tovább folyt az országgyülés, megkapták és meg is köszönték az ujonczokat.

Most talán jobb a helyzet? Az uralkodónak vagy kormányának vagy nagyhatalmu monarchiájának nemzetközi állapota, tekintélye, becsülete talán ma jobb, mint 1840-ben volt? Nem más az. Ha urunkkirályunk elé oda áll a miniszterelnök férfimódra és azt mondja: Felség, a nemzettől kell jó szivvel megkapni az ujonczokat, mert én Felséged monarchiáját, uralkodói tekintélyét és méltóságát — a melyet nekem, mint miniszterednek meg kell védelmeznem — ki nem tehetem annak, hogy Európa olyan látványnak legyen szemtanuja, hogy Magyarország megtagadja az ujonczot azért, mert legelemibb nemzeti jogai és érzelmei lábbal tiportatnak, nekem, mint tanácsadónak, kötelességem, hogy erre figyelmeztesselek. Ha férfimódra megmondja ezt neki, az uralkodói bölcseség és a nemes sziv feltámadt jogát gyakorolja.

(SZÉLL KÁLMÁN miniszterelnök: A kisebbség nem Magyarország. Sohasem fogadtam ezt el, sohasem irom alá.)

Tisztelt miniszterelnök ur! Ha megtörtént 1840 áprilisában, sőt, ha megtörtént 1889 márcziusában hogy a koronát felvilágositották férfiak, de férfiak arról, hogy a 14. §. a nemzetnek ártalmára van, hogy az tekintélyének és alkotmányának megcsonkitását jelenti és ha akkor a korona bölcsesége előállt és azokat a káros dolgokat megváltoztatta, megjavitotta: hát nem a kisebbségből indult az ki és nem a korona bölcsesége segitett a dolgon?

Emlékezzék csak vissza a tisztelt miniszterelnök ur az egyházpolitika dolgára. Köztudomásu dolog, hogy a koronának felséges képviselője nem rokonszenvezett azzal az elvvel, hogy ő azt nem óhajtotta, hogy az nem tetszett neki, de támadtak férfiak, a kik meggyőzték arról, hogy a nemzet nagy többségének akarata által nagy összeütközés lesz vele kikerülve, a mely különben az állam és egyház között kikerülhetetlen. És a korona bölcsesége konszenzusát adta az uj alkotásokhoz és az állam meg az egyház közötti nagy konfliktusoknak elejét vette. Hát a korona bölcseségében lehet bízni, de csak akkor, ha a korona tanácsában férfiak ülnek.

És a mikor a függetlenségi párt azon az álláson, a melyet elfoglalt, e kérdésben szilárdul megmarad, érvei és meggyőződései alakulásának tényezői között mindig ott van az a gondolat, hogy az utolsó órában a korona bölcsesége, a mely a kényszerhelyzetet is felismeri ám, a nemzet megalázása, jogainak megnyirbálása és megsértése nélkül is megoldást talál ebben a nehéz helyzetben is.

Beszédem elején mondtam, hogy azt a benyomást keltette bennem a tisztelt miniszterelnök ur tegnap-

előtti nagy és szép beszéde, hogy az bucsuzóbeszéd volt. Hát szinte megillet engem az, hogy én ahhoz kis bucsuztatót is kössek. A tisztelt miniszterelnök urat is követni fogja ujabbkori történetünknek az a szomoru jelensége, a mely szerint államférfiaink, ha egyszer elhagyták a hatalom helyét, ha azt elvesztették, elvesztették egyuttal nagyságukat, befolyásukat is és megszüntek a nemzet nagy férfiai lenni. A politikai elalvás, nem mondom, hogy a halál, hanem a politikai szunnyadás, az örökös szunnyadás következik be majd a tisztelt miniszterelnök urnális, a mint annyi sok elődjénél bekövetkezett.

Hogy vagyunk mi ma? Ma nincsen a nemzetnek igazi vezére. A külső hatalom, a külső dicsőség minden jelvényét megadja a véletlen, a piros székbe, a korona tanácsába való jutás, magas kitüntetés, holmi társulatok elnöksége — ily külső dolgok megadhatják a nagyságnak külső jelenségeit, de azon az oldalon, a kormányzó padokon, a nemzetnek vezérférfiai, a nemzetnek nagyjai nincsenek. Ha kezdenek is képződni — mert hiszen minden korszak megszüli a maga gyermekét — ha kezdenek is képződni; hogyha erőteljesen azzá alakulnak is át, hogy a nemzet nagyjai legyenek; a mint a korona tanácsosaivá válnak, fejlődésük azonnal megakad, növekvésüknek arányai összezsugorodnak és a mikor a korona tanácsából kizáratnak, éppen olyan hétköznapi alakokká válnak, mint a milyenek voltak azelőtt. (UGRON GÁBOR: Kifacsart czitromokká!)

Oda fejlődött a magyar közélet, hogy a társadalom különben rossz felfogása szerint nagygyá csak a koronához való közeljutás által lehet valaki és oda fejlődött a társadalmi felfogás 35—36 évi alkotmányosságután, hogy a kire a korona fénye nem sugárzik, sem közelben, sem távolban, az semmi ember a magyar társadalomban. Irtóztató sülyedésnek a bizonysága ez, tisztelt képviselőház.

Az elveknek és az erkölcsöknek nagy megromlása minden téren mutatja, hogy a nemzetélet minden külső disze mintha csak a koronától függne, mintha csak a koronában volna meg, semmiben sem másban. Ez ellen a felfogás ellen nekünk egész hazafiságunkkal tiltakoznunk kell, utját kell annak állanunk és ma-holnap vizsgálat alá kell vennünk, hogy vajjon a koronának hatalma nem sokkal több-e már, mint a mennyit józaneszü társadalomban fentartani lehet!

Azt mondja a költő:

„Az nem lehet, hogy ész, erő
És oly szent akarat
Hiába sorvadozzanak
Egy átoksuly alatt!"

De ha az az átoksuly megvan és ha az a sorvadás mindennap megvan, hát mi az ellen a mentség, tisztelt miniszterelnök ur? Talán szivéhez ér a szó? Annyi bizonyos, hogy az a közjogi mű, a melyen önök állanak, a melyet olyan nagy dicsérettel idéz elénk folyton a miniszter ur, az a közjogi mű megbotlott, megromlott, kátyuba keveredett, többé azzal a nemzet boldogságát előidézni nem lehet. Maga az az eset, mely fenforog, bizonyitja ezt.

Tisztelt miniszterelnök ur, ön is gazda, tudja azt, hogy ha a terhelt szekér megfeneklik a kátyuban, az,

a ki a szekér tetején marad, azt abból a kátyuból ki nem emeli. Le kell onnan szállani, az istenadta, ős szilárd anyaföldbe kell megfesziteni az emelőrudat, hogy a szekeret kimozdithassa.

(SZÉLL KÁLMÁN miniszterelnök: Én nem ülök a szekér tetején!)

Ön, tisztelt miniszter ur, el fogja hagyni azt a helyet nemsokára, mihelyt az örökség felett sikerül az osztály. El fogja hagyni azt a helyet nagy csalódások után, oly viszonyok között, a melyek a nemzetre nézve borusak; és ha meg nem volna is róla győződve, elődeinek és kortársainak a példájából megtanulhatja, hogy ugy vonul vissza majd a magánéletbe, mint semmivé vált nagyhatalom.

(SZÉLL KÁLMÁN miniszterelnök: Én ezt már megpróbáltam! Ne tanitson engem!)

Pedig kár! Jellemében, tanulmányaiban, tehetségeiben nagy anyagot, nagy tőkét veszit el a nemzet. De nem veszti el a nemzet, ha leszáll a megfeneklett szekérről és idejön az ősi talajra. Legutóbb is itt, Pittel, Fox-szal és mindenféle nagy névvel állott elő. Tanulja meg az angol közéletből azt, hogy mikor meggyőződése, hihetetlen nagy munkája, sok fáradozása, egész hazafisága és egész bölcsesége ott nem használ, akkor jöjjön ide. Itt van a nemzet jogainak, érdekeinek és méltóságának ősi földje, itt még azt az emelőrudat meg lehet támasztani, a melylyel az országnak és a nemzetnek megfeneklett érdekét, jövőjét és becsületét meg lehet menteni. Nem fogadom el a törvényjavaslatot.

A TÖBBSÉG ÉS A NEMZET AKARATA.

I.

A BESZÉD TÖRTÉNETE

Ezt a beszédet a parlamentben 1903. évi május hó 29-én tartottam. A beszédnek nagy külső hatása volt. Zajos helyeslések s harsogó éljenzések kisérték közben is befejeztekor is

De volt hatása másként is.

Törekvésünk a nemzeti követelések megvalósitása vagy Széll Kálmán kormányelnök megbuktatása volt. Biztos uton ugy értesültem, hogy legmagasb helyen megbarátkoztak már azzal a gondolattal, hogy Széll Kálmánt elejtik, ha még sulyos támadások érik. E beszéddel sulyos támadást akartam intézni ellene.

Május 1-én bekövetkezett az exlex állapot, a költségvetési törvény nélkül való kormányzás: Széll Kálmán kormányelnök erre nézve jelentést nyujtott be a képviselőházhoz, melyben a kormány szándékait ismerteti. Az volt a kérdés: a képviselőház tudomásul veszi-e,

elfogadja-e a jelentést? Ezt én bizalmi kérdésnek tekintettem.

Az ellenzék szivós vitáját már akkor obstrukcziónak tekintették. Széll Kálmánnak az volt reménye és jelszava, hogy ő ezt passziv ellenállással győzi le. E felfogás képtelenségét gunynyal akartam megvilágitani. Azt mondtam: kormánynak lehetetlen az állami élet belső zavarait passziv ellenállással nézni. Csak esztelen napkeleti szultán tehette azt, hogy bevonul háremébe s passziv ellenállással várja, miként pusztul birodalma. Ez ötlet a király fülébe jutott s tizennégy nap mulva Széll Kálmán kormányelnök lemondott állásáról.

II.

A BESZÉD.

(A többség joga. — A központi hivatalos jelölés. — A végrehajtó bizottság. — Példák. — A hivatalos jelölés története. — A nemzet ébredése. — A régi választás. — A két igazság egymás ellen. — Idegen nemzetek példái nem irányadók. — A királyra nemzetünk sorsát nem bizhatjuk. — Mennyiben magyar most a magyar hadsereg? — Mi van az 1867-iki törvényben? — A németséget orvul csempészték a magyar hadseregbe. — Mit csináltunk 37 év alatt? — A napkeleti szultán. — Becsületbeli kötelesség a nemzeti hadseregért küzdeni.)

Tisztelt Képviselőház! Daczára annak, hogy minden oldalról azt hangoztatják, hogy itt a szó szoros értelmében obstrukczió folyik, én még nem tettem le arról a reményről, hogy ha ma nem is, ha néhány nap alatt nem is, de az idők folyamán mégis képesek leszünk egymást a nemzet igazságairól meggyőzni s azért szólalok én most fel.

De a felszólalásra különösen felhivott engem Vészi József képviselőtársunk tegnapi beszéde s felhivott különösen az a körülmény, hogy a tuloldal és a kormány a törvényhatóságok és városok feliratainak nézetem szerint sokkal nagyobb sulyt tulajdonit, mint a mennyit azok most voltaképen nyomnak.

Egy dolog azonban látszólag mégis igaz, az tudniillik, a mit a tuloldal és a kabinet folyton hangoztat, hogy ők a parlamentárizmus jogát s azzal együtt a többség jogát és a többség szabad működésének képességét akarják velünk szemben megvédelmezni és hogy a törvényhatóságok és városok feliratաikban szintén ezt hangoztatják, erre az álláspontra helyezkednek.

Hát ezt komoly dolognak tartom. Valami igazság van a dologban; hogy mennyi igazság, lesz szerencsém beszédem folyamán kifejteni. De a látszat mindenesetre ugy mutatkozik, mintha az az igazság, a melyet én a dologban látok, egész és tökéletes igazság volna. Nekünk pedig ezt a látszatot és ennek igazi jelentőségét meg kell világitanunk. Mert maga az a kis igazság, a mely a dologban van és a nagy látszat arra vezetheti a közvéleményt, a nagyközönséget, hogy felfogása megtéved, téves gondolatok, téves eszmék terjedhetnek el, olyan helyzetben pedig, a melyben mi vagyunk, — nem ez az oldal, hanem az egész nemzet — a téves eszméktől óvakodnunk kell.

Hogy a mi parlamentünk mai többsége, de nemcsak a mai, hanem hosszu időkön, pár évszázad óta igen gyakran a mi országgyülésünknek a többsége igazán

többség-e, igazán a nemzet akaratát, érdekét, jogát és méltóságát képviseli-e, nagy kérdése nemcsak az állam vezetőinek, nagy kérdése ez a tudomány férfiainak is. Vitatták a tudományban, a történetben, vitattuk mi itt ebben a Házban és vitatják ma is és vitatjuk mi is.

Vázsonyi Vilmos képviselőtársam tegnap, azt gondolom, egészen helyesen mondotta, hogy az a párt, a mely 25, 28 vagy 30 esztendő óta vezeti nagy erővel és erélylyel az ország ügyeit, nem uralkodópárt voltaképen, hanem az uralkodó pártja. Ez a kijelentés nem élczszámba megy énelőttem, nem is szellemesség csupán, sokkal több, sokkal komolyabb dolog ez és én, daczára annak, hogy teljes tisztelettel vagyok a többség iránt, teljes tisztelettel a többség igen sok, de igen sok tagja iránt és elismerem, hogy méltán képviselhetik kerületeiket, én mindamellett folytatom azt a felvetett eszmét, a melyet Vészi József képviselőtársam minden komolyságából kivetkőztetni törekedett, folytatom azt az eszmét és bebizonyitani törekszem, hogy a többség nemcsak a mai, az ez idő szerinti, hanem általában a mi szerencsétlen államjogi és közjogi helyzetünkben, igen régen, századoktól fogva alakuló többség, igen gyakran és most sem a nemzetet és annak akaratát képviseli.

Én meglehetős figyelemmel kisértem igen sok választást ebben az országban és tudom azt, hogy a választások például 1861-ben, 1865-ben, 1869-ben, sőt 1872-ben is miként történtek, s tudom azt, hogy 1875 óta is miként történnek. Vészi József tisztelt képviselőtársam igazat

fog nekem adni valószinüleg mindenben, a mit most el fogok mondani.

Hogy alakul meg a mi Házunk, a mi parlamentünk és annak többsége? A mikor az országgyülést bezárják vagy még be sem zárják, megalakul itt Budapesten egy bizonyos intézmény, a melyet törvény nem alkotott, törvény nem szabályoz, nyilvánosság nem ellenőriz, törvény senkinek ellenőrzésére semmiféle jogot, módot és alkalmat nem nyujt. Megalakul egy rettenetes intézmény nagy hatalommal, széles terjedelemmel, sok közeggel, sok pénzzel: ezt nevezik a kormánypárt központi végrehajtóbizottságának. (Felkiáltások a jobboldalon: Hát az ellenzéken nem alakul meg?)

Ha nálunk is megalakul, az is hiba egyáltalában. (Kossuth Ferencz: Sohasem alakult meg eddig!)

... De ha megalakulna is, a természete mégis más! Ez, a mit eredetileg a párt központi végrehajtóbizottságának neveztek, ma már ugy ismeretes az országban, mint a »központ«. Hát mit csinál ez a központ? Vészi képviselőtársam feltétlen biztonsággal jobban tudja, hogy mit csinál, mint én, de valamelyest én is tudok abból, hogy mit csinál.

Ennek igen tiszteletreméltó képviselőtársunk az elnöke, a kit a multból nagy érdemek kisértek át a jelenbe. De ennek fővezére a miniszterium elnöke, egyuttal a pártnak vezére; vannak tagjai, van hivatala, hivatalhelyisége kettő is, az egyik a többség pártkörében, a másik a miniszterelnök előszobájában....

(Széll Kálmán miniszterelnök: Ott bizony nincs!)

. . . és van titkos kamarája. Ennek a központnak közegei vannak, irnokok, sajtó, pénztáros, főispánok, alispánok, mindazok, a kik iránt ennek a központnak teljes bizalma már ismert tények után kifejlődött.

A központ sorba veszi a kerületeket és sorba veszi a jelölteket. Mindenekelőtt gondoskodik pénzről, azután pénzről, azután igen sok pénzről, azután elég pénzről.

(SZÉLL KÁLMÁN miniszterelnök: Az csak volt!)

Hock János tisztelt képviselőtársam nagyon szomoruan leplezte le, nem egy miniszterelnök nyiltan bevallotta, kéz alatt vagy bizalmasan pedig valamennyi miniszterelnök bevallotta, némelyik például gyakran panaszkodva, — mint a mai miniszterelnök ur, hogy neki nincs pénze.

(SZÉLL KÁLMÁN miniszterelnök: A vád ellen mondtam!)

Pedig van, csak nincs elég!

Ez a végrehajtóbizottság sorba veszi a kerületeket, osztályozza azokat, mint a bölcs mezei gazda az ő tenyészállatait: ez jó, ez gyenge, ez egészséges, ez beteg, ez orvoslásra szorul, ennek hires ember kell, ennek sok pénzü ember kell, ennek senki sem kell, csak pénz kell. Fájdalom, ilyen kerületek is vannak.

(GAJÁRY GÉZA: Itt is, ott is van!)

Hogy itt volna, azt nem tudom, meglehetősen ismerem a kerületeket, de ilyet nem tudok.

Már most példákat hozhatok fel, hiszen az egyéni érdemet, tekintélyt és méltóságot nem akarom érinteni, nem is fogom, de én tudok példákat, nem a mostani miniszterelnök ur történetéből, mert az a történet, remélem, nem sokáig fog tartani, de egy kicsit mégis tart s a történetről annak befejezte után illik csak beszélni.

De én tudok példát 1887-ből annak a központnak működéséről, a mely központ ma is épugy működik, mint valaha. Tudok példát, hogy képviselőt ajánlottak egy főispánnak, egy erdélyi kerületbe és az a főispán azt felelte: megválasztatom, bizonyosan megválasztatom, de a kerületben meg ne jelenjék személyesen, mert akkor nem állok jót.

(UGRON GÁBOR: Nagy volt az orra!)

De hiszen itt van az én tisztelt képviselőtársam, Neumann Ármin, a ki mindenesetre méltó és alkalmas férfiu arra, hogy a törvényhozás terén állást töltsön be. Hogy került ő Bereczkre például? Székesfehérvárról vagy Pápáról, vagy túl a Dunáról, hogy került ő Bereczkre? A mi erővel ez a nemzet rendelkezhetik, annak megfelelő jutalmat tüzhet ki a miniszterelnök ur arra, hogy Bereczken hallotta-e valaki hirét Neumann Ármin képviselőtársunknak. Odakerült, megválasztották és idejött. Bocsánatot kérek, Bereczket képviseli ő? Nem, hanem csak a központot.

(SZÉLL KÁLMÁN miniszterelnök: Hát Ráth Endre hogy került a székelyek közé?)

De itt van képviselőtársam Vészi József mikor először valamelyik kerület, nem tudom, hogy melyik, de valahol ott a kertek alatt, bizalmával megtisztelte és képviselőjévé választotta: vajjon a kerületet képviselte-e ő, vajjon ismerték-e őt ott?

(Vészi József: Nyugodt lélekkel merem állitani, hogy igen!)

Mint hirlapirónak országos neve is volt. De hát nem a központot képviselte ő?

(Vészi József: Nem.)

Nem? A tisztelt miniszterelnök ur nem fog tanunak mellé odaállani!

(Domahidy Elemér: Hát Gabányi hogy került Diósadra?)

Tisztelt Képviselőház! Hogy Gabányi Miklós tisztelt képviselőtársam hogy került Diósadra, azt nem tudom, én tehát arról nem beszélek, hanem csak arról, a miről tudok. És ha önök tudják, hogy került ő Diósadra és hogy az ő odakerülésének olyan természete van, mint a minővel azok az esetek birnak, a minőket felhoztam, ám tessék előállani.

Ez az ugynevezett központ gondoskodik a pénzerőről is; hogy miként, arra nézve az elmult 28 év történetéből a szomoru példák egész óriási tömegét tudjuk felmutatni. Ebbe a pénzszerzésbe, tisztelt Képviselőház, belevonták a korona tekintélyét is, belevonták a korona hatáskörét is, belevonták a koronát a maga egész hatalmával és nemzeti jelentőségével; a koronával adattak kitüntetéseket, főrendiházi tagságokat, báróságokat, grófságokat, nemességeket, rendeket és rangokat, csak azért, hogy a központnak pénze legyen.

S hogy annak a központnak és e központ működésének óriási következései vannak, azt talán még sem meri tagadni senki. De állitani sem fogja senki, hogy az a központ a nemzet akaratát képviselné, avagy, hogy — daczára tagjai tisztességes jellemének — ellenőrzés nélkül, titkon, csupán pártérdekből, csupán a kabinet érdekéből folytatott működése a nemzet valódi akarataként elfogadható lenne.

A mi már most, tisztelt Képviselőház, a hivatalos jelölések rendszerét illeti, azt a kérdést ezelőtt negyven évvel s általában negyven év óta megvitatták különösen Francziaországban is, a hol 48 előtt is, 61 után is a a hivatalos jelölések rendszere működött, még pedig működött oly módon, hogy a franczia nemzet közvéleménye, tudományos és időszaki irodalma a nemzeti képviselet meghamisitásának és a nemzeti akarat kijátszásának bizonyitotta be a központi hivatalos jelölések rendszerét.

(Széll Kálmán miniszterelnök: Most nincs.)

Tisztelt Képviselőház! Mikor mi fiatalabb fővel, mint most, olvastuk azokat a jelentéseket, a melyek onnan hozzánk érkeztek, és a melyekből láthattuk, hogy III. Napoleon kormánya hogy szerzi magának a képviselőket, elszörnyüködtünk azon, hogy ilyen dolog megtörténhetik és a mi jámbor, erkölcsös nemzetünket képtelennek tartottuk arra, hogy Magyarországon is valaha ilyen rendszer meghonosodjék. Azonban meghonosodott és nem is oly mértékben, mint Francziaországban: százszor nagyobb és ártalmasabb mértékben. Meghonosodott annyira, hogy nálunk voltaképpen országos választás a központ alkalmas és erélyes működése nélkül, hivatalos központi jelölések nélkül ma

már nem is képzelhető. Ma természetesnek tartja a vidék is, hogy midőn igen sok kerületnek megvan a maga jelöltje, kedvelt ember, tehetséges ember, talán egészen méltó arra, hogy azt a kerületet és az abban megnyilatkozó nemzeti akaratot és meggyőződést itt képviselje, de a központ ráir és azt mondja: óhajtom, hogy megválaszszátok ezt meg ezt.

(SZÉLL KÁLMÁN miniszterelnök: Nohát ez a mult választásnál nem volt igy!)

Bocsánatot kérek, tisztelt miniszterelnök ur, az ön kormányzata még minősitette ezt a rossz gyakorlatot.

(SZÉLL KÁLMÁN miniszterelnök: Ellenkezőleg, abbahagyta.)

Az ön kormányzata, tisztelt miniszterelnök ur, megint uj divatot hozott be, azt a divatot, hogy mikor a választókerület összejön tanácskozni, az első dolog nem az, hogy a jelöltek között válogasson, hanem hogy a központ jelöltjét elfogadja és egyidejüleg a miniszterelnök urhoz rendithetlen bizalmát kifejező táviratot küldjön. A tisztelt miniszterelnök ur elődei, Bánffy, Wekerle, Szapáry, Tisza Kálmán ezt nem tartották szükségesnek, erre nem fektettek sulyt, bizonyos félénkség volt meg még bennük az ilyen külső czafrangok ellenében, de most már ugy látom, ez a félénkség is megszünt és sokkal nagyobb nyiltsággal megy most már ennek a központnak a müködése.

A parlament tagjainak egy része, a többség tagjainak nem is csekély része a központ ily természetü müködése által és segélyével jut ide a parlamentbe. Azok tehát nem a kerületet, nem a nemzeti akaratot képviselik, hanem ismétlem és ismétlem, képviselik azt a központot, a mely központ, tegyük fel a kérdést: kit és mit képvisel? Azt a központot összeállitja maga a miniszterelnök ur és a miniszterelnök ur nélkül és az ő beleegyezése nélkül és az ő irányadó tevékenysége nélkül az a központ meg nem alakitható. Ezt természetesnek is tartom.

Emlékszem rá, — és ezt Vészi József képviselőtársam figyelmébe különösen ajánlom, — hogy 1847-ben Deák Ferencz irt egy levelet. Az 1847-iki pozsonyi országgyülésre készitettek egy programmot a nemzet legjobb hazafiai, a kik egy kis komissiót alkottak. Nem emlékszem ugyan biztosan, de gondolom, ahhoz a komissióhoz, vagy talán épen Kossuth Lajoshoz intézte Deák Ferencz azt a levelet, a melyben figyelmeztette őt, hogy nagyon meg kell gondolni, hogy nálunk az angol példákból vont ugynevezett parlamentárizmus egészséges intézmény lesz-e. Nagyon meg kell gondolni, mert ha mi megköveteljük, hogy a kormány a többség kormánya legyen, akkor el kell néznünk, hogy a kormánynak többsége legyen, ha pedig ezt el kell néznünk, a dolog természete hozza magával, hogy a kormányok maguk csinálják maguknak a többséget és erre sokkal inkább módjuk van, mint az örökösen ellenzékbe szoritott nemzetnek, mert a kormány kezében hatalom, erő, vagyon, kitüntetés, minden van, sokat is ad, még többet igérhet, az ellenzék pedig sem nem adhat, sem politikai tisztességgel nem igérhet semmit.

(DRAKULITS PÁL: Pedig nagyon sokat igértek olyant, a miről tudták, hogy nem tudják betartani! (Zajos ellenmondások a szélső baloldalon.) Ezt nem tagadhatják le! Én nem igértem olyant, a mit nem tarthatok meg!)

Drakulits tisztelt képviselőtársammal szemben meg kell jegyeznem, hogy ő tán elismeri azt, hogy adni még sem adhat az ellenzék, a kormány pedig adhat. És abban igaza van ő neki, hogy mi sokat igérünk; fájdalom, többet, mint a mennyit nyujtani tudunk. De igérjük és kifejtjük azt is, hogy mikor és miképen fogjuk teljesiteni kötelességünket.

. . . És bizonyos ugyan, hogy minden hazafias buzgalmunk daczára is nem tudunk mindig akkora erőt kifejteni e Házban, mint a mekkora erő kifejtését megigérjük, de ennek bizony nem mi vagyunk az okai, hanem egyebek között Drakulits tisztelt képviselőtársam is . . .

és a többiek, a kik utját állják az erélyesebb, hatalmasabb és sikeresebb hazafias buzgalomnak.

Tisztelt Ház! Ideérkeznek a vármegyék és városok feliratai és a t. miniszterelnök urnak egyik bizalmasabb, de nem legbizalmasabb lapja, a »Nemzet« naponkint közöl egy lajstromot, a melyben szám szerint kinyomatja, hogy mely törvényhatóságok, mely vármegyék és városok irtak már fel ide; másik, igazában bizalmas lapja, Vészi képviselőtársunk lapja pedig csaknem naponkint megemlékezvén erről a mozgalomról, ezt akképen jellemzi, hogy »A nemzet ébredése«.

(VÉSZI JÓZSEF: Helyt is állok érte.)

T. képviselőtársam, mi a nemzet történetében ezt a szót »a nemzet ébredése« ismerjük. Ez a szó ugy hangzik fülünkben, mint szép, mint fenséges melódia. A nemzet ébredése meg van; annak férfiai voltak Széchenyi István, felsőbüki Nagy Pál, Vörösmarty Mihály, Wesselényi Miklós, valamint később Deák, Kossuth stb., a kik felébresztették a nemzetet először irodalmilag, azután politikailag s a kik végre a nemzet lelkébe verték azt az eszmét és azt a szenvedélyt, hogy ne szenvedjen el némán mindent, se a hatalom részéről, se a kormánynyal, se a koronával szemben, hanem saját öröklött, ősi jogainak, becsületének és méltóságának tiszteletben tartását követelje. Mi ezt értjük a nemzet ébredése alatt. De mit értenek a nemzet ébredése alatt önök? Önök azt értik alatta, hogy Abrudbánya felirata ideérkezett . . .

(SZÉLL KÁLMÁN miniszterelnök: Hogy nem kell obstrukczió!)

. . . vagy hogy Temes vármegye, avagy Torontál vármegye feliratai ideérkeztek, hogy Bihar vármegye felirata ideérkezett. Hát ne játszunk a szavakkal, t. képviselőtársaim, és ne nevezzék ezt a nemzet ébredésének, nevezzék ezt önök a vármegyék rugódozásának, vagy akármi másnak, de a nemzet ébredésének ezt ne nevezzék.

T. képviselőtársam felszólalásában bizonyos statisztikai adatokkal is szolgált nekünk. A statisztikai tudomány mezején is tett egy lépést; gratulálok hozzá,

hogy nem nagy lépést. Többször mondtam már, hogy sok hiábavaló tudomány van a világon, de a leghiábavalóbb a statisztikai tudomány. A statisztika összes igazságai között nagyon kevés az, a mit én igaznak fel tudok ismerni. Megmondtam már ebben a Házban nem egyszer, hogy a statisztika olyan tudomány, a mely egy kis ideig keveset, azon túl meg semmit sem ér. Különösen mióta a magyar parlamentáris kormányzat arra van berendezve, hogy elmulaszthat mindent, a mi e nemzet érdeke, de a statisztikát nem lehet elmulasztani. Mióta itt sok ezer ember csinál nem mást, csak statisztikát, azóta épen nem adok erre a tudományra semmit. De hát képviselőtársam egy lépést tett a statisztika terén és elmondta, hogy 48 előtt hány lélekből állott a nemzet, mennyi volt a választó és hogy most hány lélekből áll a nemzet és mennyi a választó.

Igazi statisztikát nehéz ebben a dologban csinálni. Nem is ostromlom állitásának számbeli igazságát, de értékbeli igazságát nem látom az ő előadásából, tehát nem is fogadom el egyelőre. Egyet azonban bizonyosan tudok és ez az, hogy engem valamikor, régen, egy negyed századdal ezelőtt, vagy még régebben, egy kerület megválasztott, a melynek központi székhelyén, egy előkelő városban akkor volt 1400 választó, köztük papi és hivatalnoki voks 70—80, tehát alig 4—5%, most pedig 800 választó van abban a hatalmas városban és ezek közt hivatalnok meg pap 360; tehát majdnem 50%. Ebben a városban minden ember ismert engem, én

is ismertem mindenkit. Azóta is figyelemmel kisérem és elborzadok, ha nézem, hogy miként, minő irányban és minő mértékben megy a mi fejlődésünk az ország némely részében? A kézmüiparos-osztály megszünt. A magyar kisbirtokos-osztály megszünt. A függetlenség megszünt. Méltán lehet tehát azt mondani az ország sok vidékére, kivált vidéki városainkra, a melyek pedig a választásoknál nagy tényezők és a legtöbb voksot szállitják a központ számára, el lehet mondani, a mit elmondottak Guizot kormányáról, hogy választóinak egy része hivatalban van, a másik része pedig hivatalba akar jutni.

Ilyen nálunk az a többség; igy alakul minálunk a többség a törvényhatóságokban is. Vannak azonban a törvényhatóságokban és a városokban is jó, lelkes férfiak, a kik csak ugy gondolkoznak, csak ugy éreznek, mint mi, de a kikben a politikai bátorság nem eléggé erős, a kiknek talán politikai függetlensége is érintve van; mert a kormányhatalom modern hatalmi berendezése ennek az államnak, irtózatos szövevénnyel hálózta be a társadalomnak minden rétegét, ugy hogy a legelőkelőbb férfiaknál sem bizonyos az ember, csak hosszas vizsgálat után, vajjon politikai bátorságuk érintetlen-e, nincsen-e valamiképen már az is megkötve? Én elismerem hogy e férfiak közt is igen sok a tiszteletreméltó, szabadelvü, független gondolkozásu férfiu a megyékben és a városokban; de a politikai bátorság még hiányzik belőlük.

Legutóbb már a hirlapokban és a parlamenti

eszmecserékben ugy látom, hogy már az elmék is kezdenek elhomályosodni és megzavarodni.

Ugy tüntetik most fel a vármegyékben és a városokban a kérdést, mintha mi a költségvetést akarnók hátráltatni, mintha mi az időhöz kötött és időhöz nem kötött, de a társadalom javát czélzó törvényjavaslatokat akarnók hátráltatni.

(SZÉLL KÁLMÁN miniszterelnök: Nem, csak válogatnak.)

Engedelmet, mi sem nem válogatunk, sem pedig ezeket nem akarjuk meggátolni. Mi komoly törvényhozói munkát akarunk végezni. De miért nem végezhetünk?

Mielőtt erre a kérdésre felelnék, megjegyzem azt, hogy önöknek tisztelt többség és tisztelt kormány, abban valami alaki kis igazuk van, hogy a többséget az alkotmányos életben jogok illetik meg és e jogok egyrésze általunk talán megvan bénitva. Igazuk van abban, hogy rendes körülmények közt, szabályos viszonyok közt, a társadalom békés fejlődésének utjain a törvényhozás többségét a maga akaratának nyilvánitásában meggátolni nem czélszerü, nem jogos, tehát nem is szabad. Ebben önöknek igazuk van. Hanem hát ezzel szemben nekünk is igazunk van ám, mert mi azt mondjuk ezzel szemben, hogy a nemzet fiait idegen lobogó alá, idegen nyelvre kényszeriteni nem szabad, idegen érdekekre felhasználni nem jogos, nem tisztességes és nem becsületes.

Már most két igazság áll egymással szemben: önök azt mondják, önöké a többség, mi meg azt mondjuk,

mi védjük a nemzet érdekét, becsületét és vérét. Elismerem, hogy önöknek a többségre nézve igazuk van. Önök vitatják, de gyöngén, hogy nekünk ebben nem volna igazunk. Elismerik igazunkat a törvényhatóságok is. Látom feliratuk furcsa hangjából, hogy a kérdés igazságához nem mernek nyulni. Megmaradnak a felszinen, a többség elméleténél, tovább nem kereskednek, hogy a kisebbséget mily indokok, mily érzések, mily törekvések vezérlik? Elismerik, hogy nekünk is igazságunk van, de ha el nem ismernék is, mi érezzük, hogy nekünk van igazunk.

Már most két igazság összeütközött: a többségé és — a mi szent meggyőződésünk szerint — a nemzeté. Már most, hogy jöjjön a megoldás? Tisztelt képviselőtársam, Vészi József, tegnap Gladstone hires egykori angol miniszterelnök valamely beszédét idézte, és a mikor az idézettel foglalkozott, akkor ezt a kérdést is megérintette. Azt mondta, Gladstone kereste annak okait, hogy miért nincs elég munkabirása az angol parlamentnek? Kereste ennek indokait. Már most tisztelt képviselőtársam belátta Gladstone fényes példájából, hogy ha tünet előtt áll az ember, keresnie kell annak indokait. Azonban tisztelt képviselőtársam kereste-e annak indokát, hogy miért áll egymással szemben ez a két igazság?

(VÉSZI JÓZSEF: Kerestem és meg is találtam!)

Lehet, hogy megtalálta tisztelt képviselőtársam, de nekünk nem mutatta meg. Azt hiszem, másnak sem mutatta. Ez neki elrejtett kincse.

Ha indokait kutatta volna, hogy miképen merült fel e két igazságnak harcza egymással szemben, és mik ennek igazi indokai, és minthogy ennek a harcznak valamikor és valamikép meg kell szünnie — mit tart czélszerünek arra nézve, hogy a nemzet nagy veszélye és a korona tekintélyének nagy csorbitása nélkül ez az összeütközés megszünjék, a helyzetnek az orvoslása bekövetkezzék? Mert ez ám a kérdés. Az, hogy Abrudbánya mit ir ide fel és miként ir, meg Turócz vármegye, meg Fogaras vármegye, az nem a kérdés lényege, azt a méltóságos főispán ur pipaszóval egy óra alatt feketekávé mellett el tudja intézni. Kereste-e ennek az összeütközésnek az okát a tisztelt képviselő ur, azt kérdezem? Ez az összeütközés, mikor két igazság igy egymásnak tör, szomoru dolog, e felett járnak az elmék, megengedem, az övé is, de a megmagyarázás módozatára mit talált ki a képviselő ur? Kitalálta Gladstonet, meg annak bölcseségét, meg Angolország parlamentjének példáját.

Én soha sem voltam annak barátja és én egész parlamenti pályám hosszu folyamán keresztül talán soha sem folyamodtam ahhoz, hogy a mi hazai viszonyaink megitélésénél idegen nemzet történetéből vonjak le példát.

Én ezt nem tartom szerencsés metódusnak, mert ezzel nem tudunk bebizonyitani semmit. Hiszen minden nemzetnél más az igazság, mert más az ereje, más a törekvése, más a szenvedése, más a földrajzi elhelyezkedése, más a történeti fejlődése, más a sorsa és más a szerencséje. Olyan sorsa és olyan szerencséje, mint a mi nemzetünknek van, az angolnak nincs, sem a németnek, sem a francziának. Nekem beszélhet angol, német és franczia bölcsekről, azt felelem reá, vajjon az angol meg a német olyan sorsban van-e, mint a magyar? Ha nincsen olyan sorsban, akkor az ő bölcsesége reám nézve nem irányadó. A magyarnak külön igazsága van, azt az angolok, németek, francziák igazságából megérteni, megmagyarázni nem lehet. Minden összehasonlitás csak félreértés és félremagyarázás, nem egyéb. Aztán az angol nemzet a legnagyobb nemzete a világnak; államférfiai, kormányzói nagy férfiak, nagy elmék és nagy jellemek. Sokra nézve az országok és nemzetek kormányzásában példaként igenis feltüntethetők az angolok, hanem kisértse meg a sors az angol nemzetet oda juttatni, hogy annak uralkodóháza idegen legyen, fejedelme idegen érdekeket is képviseljen és még százszor jobban, mint az angol érdekeket, katonáját vezessék braunschweigi lobogó alatt, vezényeljék franczia, vagy német nyelven és az angolok zsebében idegen kezek legyenek az urak, akkor majd Gladstone urnak bölcsesége mit fog mondani?

(Vészi József: Époly kevés angol vér folyik az ő ereikben, mint a minő kevés vére van az Árpádoknak a Habsburgokban.)

Hogy milyen vér folyik ereikben, azt ne kutassuk, mert azt nem tudjuk egészen biztosan, de az bizonyos hogy ha Gladstonenak angol nemzetét olyan helyzetbe

hozná egy pillanatig a sors, a minőben a magyar nemzet van, akkor Gladstone nem hat órás beszédben fejtené ki bölcseségét és nem obstrukczióval élne a nemzet javára, hanem fegyverrel, vérrel dinamittal és hóhérpallossal, a melyek alá a király nyakát tenné, (Élénk éljenzés és taps a szélső baloldalon.) mert az angol nemzet története ezt bizonyitja. Az angol nemzetnek ez az igazsága. A magyar nemzetnek egészen más az igazsága. Ezért én arra hivom fel azok figyelmét, kik a parlamenti tanácskozások alapján felszólalásomat méltónak tartják a megfigyelésre, hogy mi nem a költségvetés tárgyalását gátoljuk, nem a hasznos, czélszerü, mindennapi bajainkat orvosló törvényjavaslatok tárgyalását nehezitjük meg, mi a nemzetnek nem kárt akarunk csinálni, sőt minden kárt és veszedelmet elháritani törekszünk; mi a katonai javaslatok ellen küzdünk. Mi azt meg nem engedhetjük, hogy a nemzet erejét fokozott mértékben vegyék igénybe teljesen idegen hadsereg erősitésére. Mi azért dolgozunk, azért fáradunk, hogy abban a hadseregben, a melyről önök azt mondják, hogy a mienk is, a nemzeti jog, a nemzeti érdek, a nemzeti önérzet és a nemzeti erő érvényesüljön a valóságban is.

A jövendőnek borus, mondhatnám sötét képét festette le előttünk a többség igen tisztelt szónoka, lefestette a nagyhatalmi állás bajait, feladatait, a körülöttünk bonyodalmakba merült világ helyzetét, és szükségesnek tartotta ezért megerősiteni a hadsereget taraczkütegekkel és sok mindennel. Igaza lehet, de

hiszen nemcsak erről van szó, nemzetünk jövendőjéről is van szó. Teljes bizalommal a király iránt bár, de mégis mi egy királynak, halandó embernek jóindulatától nemzetünk jövőjét függővé nem tehetjük. Nekünk abban a hadseregben, a melyet ifjaink alkotnak s melyet irtóztató vagyoni áldozattal tartunk fenn, nemzetünk jövendőjének biztositásáról is kell gondoskodnunk. Lehet a király erős, lehet gyenge, lehet bölcs, hiányozhatik nála a bölcseség, mindig a legjobbat remélhetjük, mert önök is mindig a legjobbat hirdetik a trónról s önöknek abban igazuk is lehet, de a király halandó ember s halandó ember szeszélyéhez nemzetünk jövendőjének biztonságát nem köthetjük.

Ha Maczedóniában baj van s ez önöket vezeti, mi azt érezzük, hogy itthon van igen nagy baj s minket az az indok vezet, hogy ezt a bajt orvosoljuk. Ne áltassák önök magukat azzal, hogy a javaslat visszavonása, a rendes létszámot kérő javaslat előterjesztése fog minket a nemzeti kivánságok vitatásától eltériteni. Mi felállitottuk azt a kérdést, mi a nemzet jövőjét és méltóságát megakarjuk óvni a hadseregben. Én más nevében nem beszélek, én a magam nevében beszélek, de meggyőződésem, hogy lesznek elvbarátaim, vannak is, még buzgóbbak, mint én, még lelkesebbek mint én, kik idegen hadsereg számára egyetlen fillért, egyetlen ujonczot meg nem szavaznak. Ez a mi törekvésünk!

Azok a vármegyék és városok értsék meg, hogy erről van szó. Hiába beszélnek nekünk a többségről,

az obstrukczióról, mi előttünk sem a többség, sem az obstrukczió, sem a kisebbség, vagy nem tudom mi nem a czél; szóval a parlamenti politikai életnek e külső jelszavai minket nem vezetnek, de meg sem félemlitenek, vissza sem riasztanak. Száz meg száz angol igazságot hozhat ide a képviselő ur, hozhat ide osztrákot is még többet . . . mi erre nem adunk semmit. Azt mondja tisztelt képviselőtársunk, hogy magyar igazságot is hoz majd ide.

Menjünk tehát a magyar igazság mezejére. Azt kérdi tisztelt képviselőtársunk tegnapi beszédében, hogy mi közjogi sérelem van ebben a törvényjavaslatban?

(Vészi József: Az eddigi állapotokhoz képest!)

Igen a közvetlen megelőző állapotokhoz képest, kérdésének ez a lényege, mert szerinte ez az ezt megelőző közvetlen közjogi állapoton nem változtat semmit, hisz az, hogy 15,000 ujonczczal többet vagy kevesebbet kérnek, az a közjogi állapotnak nem sérelme. Hogy mi a közjogi sérelem e javaslatban, a felelet erre a kérdésre nagyon egyszerü, olyan egyszerü, hogy képviselőtársamat meg fogja lepni. Ebben a javaslatban az a közjogi sérelem, hogy változatlanul tartja fenn az eddigi közjogi sérelmet.

Az eddigi közjogi sérelmeket akarja tehát fenntartani nagyobb teher mellett.

Tudom, hogy tisztelt képviselőtársam számitott arra, hogy valami ilyen feleletet fog tőlünk kapni s ezért tovább is fürkészett. Mert hogy az eddigi, e javaslatot közvetlen megelőző közjogi helyzetnek vagy állapotnak

vannak közjogi sérelmei, azt nem kétlem, tisztelt képviselőtársam is elismeri, hisz azt kénytelenek vagyunk fájdalom, mindnyájan elismerni.

Mi az a közjogi sérelem, a melyre képviselőtársam angol, német és franczia példát nem tud felhozni? Az, hogy a magyar fiuk osztrák-német ezredben, német vezényszóra, kétfejü sasos zászlók alatt a Gotterhalte hangjai mellett szolgálnak.

(Lovászy Márton: Erre tessék angol preczedenst találni.)

Tessék erre — a legsötétebb, az emberiségre nézve a legaljasabb régmult zsoldos hadseregektől eltekintve — példát keresni a világ akármelyik nemzetének történetében! Nincs. Ez a közjogi sérelem. Meg van-e irva ez a sérelem, vagy nincsen, ezt mi nem keressük mert érezzük, tudjuk, látjuk és szenvedünk alatta.

(Endrey Gyula: Pirulunk is miatta!)

Ezt a rettentő sérelmet, — a mely nemcsak közjogi sérelem, de annál sokkal több, mert a nemzet becsületének eltiprása — akarja ez a javaslat továbbra fentartani a nemzetnek még nagyobb megterheltetésével. A megelőző állapothoz képest ez a sérelem.

De mintha érezte volna az én tisztelt képviselőtársam, hogy efféle feleletet kap, tovább fürkészett és felvetette azt a másik kérdést: vajjon abban az 1867: XII. t.-cz.-ben benne van-e, vagy benne lappang-e a nemzetnek ez a joga? Hát tisztelt képviselőtársam, az erre a kérdésre adandó felelet nem nagy nyomatéku, ne is vegye nagy nyomatékunak ezt a feleletet, mert akár

benne van, akár nincsen benne, az mellékes, sőt ha az ellenkező volna is benne, nem az az irányadó mireánk nézve, hanem az az irányadó, hogy a nemzet érdeke és becsülete mit követel?

De tisztelt képviselőtársam, felhivom figyelmét arra, hogy mind a miniszterelnök, mind gróf Tisza István és gróf Andrássy Gyula urak rettentően tévedtek ám akkor és valami csodálatos, hiábavaló munkára vállalkoztak, — valami csodálatos, az embernek megáll az esze, hogy komoly férfiak ilyen játékra hogy adhatják a fejüket, — mikor arra vetették fejüket, hogy ők bebizonyitják a 67-iki törvényből, hogy a nemzetnek a magyar vezényszóhoz, a magyar lobogóhoz stb. nincs joga. Talán nem is azt bizonyitották ők be, egészen korrektül, a mit akartak, hanem csak azt bizonyitották be, hogy nincs világosan a törvényben, hogy ezt a nemzet jogosan követelheti.

Hát, tisztelt képviselőtársam, erre is nagyon egyszerü ám a felelet, olyan egyszerü, hogy megint meg fogja lepni. Az a józan magyar ész ismeri ám, azoknak a választóknak százezrei tudják ám a feleletet. Tudniillik abban a törvényben világosan benne van, hogy mi mint az élet és gyakorlat elnevezte, közös hadsereget állitunk. Már most mit tesz az: közös hadsereg? Ez azt teszi, hogy az osztráké nem lehet, mert ha az osztráké volna, nem lenne közös; a magyaré nem lehet, mert ha a magyaré lenne, nem lenne közös, hát kié?

Talán uratlan jószág? Magyarországon találkozik uratlan jószág? Mi az, hogy se nem az osztráké, se

nem a magyaré? Hát a királyé? Ezt nem fogadjuk el. Mi adjuk hozzá a katonát, mi fizetjük a királyt is, a katonát is, hát a katona nem a királyé és mindaddig, mig azt mondják, hogy a királyé, mindaddig irtózatos csalás lesz ebben az országban, valami rettenetes valótlanság.

Már most a tisztelt képviselőtársam azt feleli, hogy se nem az osztráké, se nem a magyaré, hanem az osztráké is, a magyaré is. Ugyan mondja meg az Istenért, mennyiben a magyaré? Miért ámitjuk mi egymást, meg a világot? Egymást ámithatjuk, nálam az nem árthat semmit, de szabad-e a nemzettel szemben azt állitani, hogy a magyaré ez a hadsereg részben vagy akármi részben? Miben? Hogy a mi katonáinkat, a mi fiainkat nyers anyagként elviszik, a mint ők magukat kifejezik, hogy mi tőlünk elvisznek 30,000 lovat, meg 45,000 ujonczot, ez összesen 75,000 darabszám. Hogy mert ennyi anyagot szolgáltatunk, ezért magyar hadsereg? Mert annak se szelleme, — százszor el volt mondva és ezerszer ismételtük önök előtt — annak se szelleme, se iránya, se lelke, se törekvése, se végczélja, se vezénylete, se tisztikara, se jelvénye, se önérzete semmiben sem magyar. Hát magyarázza azt meg nekem valaki, ám gróf Andrássy Gyula, ám gróf Tisza István képviselőtársam magyarázza meg nekem azt, hogy miért és mennyiben magyar? Hiszen mikor mi azt kivánjuk, hogy a vezénylete, az oktatása, a tanintézete, a tisztikara, a jelvénye, iránya, szelleme magyar legyen a magyarországi kontingensnek, ez

a legkevesebb, a mit a nemzet kérhet. A mi ezen alul van, az már a nemzetnek undok megsértése, rosszakaratu bántalmazása.

És ha igaz az, hogy a 67-iki törvényben közösnek van az a hadsereg kifejtve és felállitva, akkor annak a hadseregnek magyarországi részében a magyar nemzet minden erkölcsi értékének is képviseletre kell jutnia, becsületének, méltóságának, önérzetének, vágyainak, egész törekvésének és a mult összes dicső hagyományainak ott kell lenniök. Pedig a hadseregben mindezeknek hitvány tagadását, kijátszását, félremagyarázását, meghamisitását látjuk.

Hát tisztelt képviselőtársam, igenis a 67-iki törvényben benne van. Sőt ha az volna benn, hogy a nemzet megengedi a királynak, hogy felségjogánál fogva a vezérletet, vezényletet és belszervezetet német nyelven csinálhassa — pedig ez nincs benn — a nemzetnek az a joga, a melynek érvényesitését mi követeljük, akkor is érintetlenül fenmaradna, akkor is, ha ebben a törvényben világosan a németre volna engedelem adva. Mert a nemzetnek élni, becsületét és méltóságát megvédelmezni mindenkor joga is, kötelessége is, akármit mondanak a törvényben. Az 1715-iki törvényben az is benn van, hogy Rákóczi Ferencz a valóságos szabadságnak veszélyes ellensége. Ez is benne van. Hát talál olyan embert ebben az országban, vagy ezen a földön, a ki ezt a szót: »verae libertatis inimicus«, a legalávalóbb hazugságnak ne tartaná? És talál-e olyan magyar embert, tudóst vagy tudatlant, a ki egy perczig is elhitte volna,

a mikor ezt a törvényt hozták, még azok közt is, a kik hozták, hogy ez az igazság és hogy ezt a nemzetnek tiszteletben kell tartani?

De hát, a 67-es törvényben az nincsen benne, és a mikor a magyar nemzet a magyar királyra rábizta, hogy alkotmányos felségjogánál fogva, nem osztrák császári felségjogánál fogva, hanem magyar királyi felségjogánál fogva a hadsereg vezérletét, vezényletét és belszervezetét ő állapitja meg, a magyar nemzetnek sohasem jutott eszébe, hogy a magyar királyt azzal a joggal ruházza fel, hogy németté tegye a magyart. Ilyen botorság, ilyen vadállati ostobaság a 67-iki törvényhozókról fel nem tehető.

Hanem, tisztelt képviselőtársam, szomoru tény, hogy mikor Poroszország felé az osztrák uralkodóház meglehetősen megerősitve látta magát, a mikor a hét éves háboru is elmult, hát akkor orvul, a mint már volt szerencsém, vagy szerencsétlenségem emliteni, a magyar ezredekbe a német vezényszót becsempészte 1765 körül. Nem egyszerre történt, nem minden ezrednél egyszerre csempészték be, ugy hogy a krónikákban világosan meg sincs irva, én legalább nem találtam szabatos időpontot, hogy melyik ezredbe mikor hozták be, hanem csak orvul, titkon s a nemzet ellen, a nemzet jogainak és alkotmányának borzasztó megsértésével csempészték be a német nyelvet a hadseregbe. Én ugy tudom, hogy a jelvényt még akkor nem csempészték be. Még akkor a nemzeti lobogó az ezredeknél maradt, vagy legalább a magyar ezredek nagy részénél. Csak a mikor

a franczia háborutól, a nagy, a 25 évig tartó franczia háborutól megmenekült a dinasztia, 1814-ben vagy 15-ben hozták be a hadseregben a kétfejü sast, meg a Gotterhaltét, meg ezeket az ostobaságokat, oly viszonyok között, a mikor a nemzet alkotmányát is törekedtek eltiporni, a mikor országgyülést nem hivtak össze, nehogy a nemzet e miatt a maga panaszával álljon elő.

1867-ben a törvényhozás ezt bolygatni nem akarta; sem az uralkodó, sem az országgyülés nem merte bolygatni, nehogy akkor, a mikor arról van szó, hogy a mit lehet kiegyenlitsenek, oly akadályra bukkanjanak, a mely minden kiegyenlitésnek utját állja. Hanem igenis, hallgatólag, egymásnak a gyöngülésére számitva, és azzal a szándékkal, hogy majd alkalmas időben ezt a véglegesen még nem szabályozott kérdést rendbehozzák, beletették a törvénybe azt, hogy a hadsereg vezérletét, vezényletét és belszervezetét ő Felsége állapithassa meg alkotmányos felségjogánál fogva. Azt azonban a magyar nemzet soha, még álmában sem fogadta el, hogy a törvényben foglalt e rendezés végleges, és igy a vezérlet és vezénylet nyelve német legyen. Tudom, hogy az uralkodó vagy tanácsosai számitottak arra, hogy ez örökké igy marad; de azt is tudom, hogy a nemzet bizton számitott arra, hogy a legelső adandó alkalommal ezt a nagy sérelmet rendbehozza. Hogy pedig az rendbehozassék és hogy a nemzet e sérelme orvosoltassék, annak ideje elérkezett.

Azt mondja Vészi József képviselőtársam, — a ki különben tegnapi felszólalásával oly szerencsés volt,

hogy egyetlen oldalát sem fedezte igazságainak, azok mind gyengeségek — hogy hát 37 esztendő óta mit csináltunk mi s illetőleg, hogy 37 esztendő alatt miért nem jutottak ezek eszünkbe? Azt mondja továbbá, hogy a mi elhunyt egykori nemes barátunknak: Simonyi Ernőnek és Irányi Dánielnek jók voltak ezek az állapotok, nekünk meg nem jók.

Hát képviselőtársam, ha ilyen nagy dologgal lehetne némileg humorosan is foglalkozni, akkor nem sokat foglalkoznám az ő effajta érvelésével, hanem azt mondanám, hogy ő éppen ugy csodálkozik ezen, mint az egyszeri jobbágy csodálkozott azon, hogy kocsijának a fatengelye eltörött, pedig 22 esztendő óta mindig járta azt a kocsit, sohase volt a tengelynek semmi baja és egyszer mégis csak eltörött az a fatengely. Hát az ő szegény paraszt eszétől az kitelik.

Tisztelt képviselőtársam is azon csodálkozik, hogy ez 37 esztendő után jut eszünkbe. Hát tisztelt képviselőtársam, bizony 37 esztendő után eltörik a rossz fatengely, ha folytonosan használják. Azonban nem is ugy áll a dolog, a mint tisztelt képviselőtársam mondja, hogy mi e kérdéseket 37 esztendő alatt elhanyagoltuk. A dolog ugy áll, hogy a képviselőháznak ez oldala valami különösen a magyar vezényszót, a magyar katonai intézeteket és a magyar jelvényeket nem hangoztatta, de csak azért, mert hiszen az önálló magyar hadsereget követelte és ennek eszméjét hangoztatta folytonosan. Az pedig magától értetődik, hogy ebben az intézményben és ennek fogalmában minden

egyéb nemzeti jog benne van. De már az Istenben boldogult egykori nemzeti párt, tisztelt képviselőtársamnak ez idő szerint legbensőbb barátai, az eléggé hangsulyozta ezeket itt a képviselőházban. És ki kell jelentenem megint, tisztelt Képviselőház, nem hivalkodom azzal, hogy e Ház egész pártjának vagy oldalának nevében teszem ezt a kijelentést, de azt hiszem, vannak nagy számmal elvbarátaim ebben a tekintetben, hogy mi a végleges nemzeti kivánalmak és követelések teljesitésének nem tekintjük ám még a vezényszó, jelvény és intézetek dolgát ma sem, de azt hiszem, hogy ezek az idei bonyodalmak meg lennének szüntethetők azzal, ha a korona tanácsosai részéről a nemzet e kétségtelen jogai iránt teljes tiszteletet látnánk; akkor a mai bonyodalmak eltüntethetők lennének és egyelőre a nemzet nyugalma helyre állana.

Mi azért nagy missziónkat azontul is teljesiteni fogjuk, de a mai bonyodalomnak ily módon vége lehetne. Ismétlem, ez a mi nézetünk, ez a mi álláspontunk és erről mi le nem tehetünk sem az önök kedvéért, sem a korona kedvéért, mert ez nemzetünk iránt való legelemibb kötelességünk.

Különben nem is igaz, hogy nem követeltük jogaink érvényesitését. Hogy Mocsáry, Irányi, Simonyi tisztelt egykori barátaim, mikor, miként emlegették ezeket a kérdéseket, annak bizony nem volt időm utánanézni, de határozottan emlékszem, hogy a magyar nyelvnek a hadseregben való jogát, a magyar jelvényeknek és tisztikarnak a jogát én magam is nagyon élénken s nem egyszer hangsulyoztam 1889-ben.

(Thaly Kálmán: 1878 óta magam is Isten tudja hányszor hangsulyoztam.)

És igen jól emlékszem, hogy ezen a helyen, a hol most vagyok, illetőleg az ennek megfelelő helyen a másik házban, a Gréwen-ezred egykori folyamodványát is felolvastam annak igazolására, hogy száztiz évvel ezelőtt ez a nemzet ugyanugy vélekedett és azóta szakadatlanul ugy, mint most.

De hát, tisztelt Ház, ha 37 esztendő óta a nemzet nem emelte volna fel szavát, ha vezetői talán gyöngék lettek volna, talán más politikai bölcseség által vezéreltetve, ezt nem látták volna czélszerünek, vagy bármely okból nem tettek volna eleget kötelességüknek, abból mi következnék? Tegnap egy szót használt az én tisztelt képviselőtársam, mondván, hogy az ő okfejtésének tengelye micsoda. Hát ha 37 év óta a törvényhozás elmulasztotta volna nagy nemzeti jognak az érvényesülését követelni, ugy a képviselő ur okfejtésének tengelye azt hozná magával, hogy ujabb 37 évig is elmulassza? A képviselő ur okfejtésének tengelyéből az következnék, hogy most már, ha 37 év óta elmulasztottuk kötelességünket, egy perczig sem szabad, hogy tovább türjünk, egy perczig sem szabad, hogy valamely kormánynak, a korona valamely tanácsosainak megengedjük, hogy a nemzetnek ezt az utálatos sérelmét továbbra is fenntartsák.

Azután meg tisztelt képviselőtársam, ha Simonyi

Ernő és Irányi Dániel, a kikről kegyelettel emlékszik meg a képviselő ur, a kiknek működését mi tiszteletben tartjuk és a kiknek emlékét mindig megtiszteljük, ha ezek elmulasztották volna is a nemzet jogainak követelését, a mit nem tettek, sőt ha ellenkezőleg nyilatkoztak volna is, az nem lehetne reánk nézve irányadó. Minálunk — és e tekintetben hiába hivatkoznék valaki még Deák Ferenczre, még Kossuth Ferenczre, még Kossuth Lajosra is, ha ugyan hivatkozhatnék, hiába hivatkoznék az elmult időknek akármelyik nagyságára, — a nemzet élete felett való őrködés nem dogmatika. Hogy Johannes Chrisostomus, Johannes Damascenus és Sanctus Augustinus mit mondtak valamikor és mit nem mondtak, az minket nem érint.

Mi a nemzet érdekéből, méltóságából és becsületéből indulunk ki. Akármit beszéltek vagy nem beszéltek valamikor azok a nagyok, azok a szentek és azok a hitvallók, az ránk nézve dogmatikai erővel nem bir. Azok a szentek is hiába beszéltek, mert ma is vannak megtört szivek; ma is vannak beteg testek és beteg lelkek; ma is vannak siró árvák és üldözött siró özvegyek; ma is van nyomoruság a földön és ma sem teljes a mennybéli üdvösség. De hát ölbe tett kézzel türjük ezt és segiteni se törekedjünk? Akármit beszéltek azok a szentek és akármit cselekedtek vagy mulasztottak a mi politikai multunk vezérférfiai; a nemzetnek ez a sérelme ma is fennáll és mi igen is fogadást tettünk arra, hogy mi ennek a sérelemnek változatlanul tovább

való fentartását meg nem engedjük. Nem engedjük meg, akármi következzék is be; akár ez a kabinet marad, akár uj kabinet jő, akármi történjék Maczedóniában meg Szicziliában, e nemzeti sérelem fentartását, a nemzet örökös arczulütését, a nemzet meggyalázását tovább nem türjük. Beszélhetnek önök akármiféle szerencsétlenségről, ezzel reánk nem hatnak, mert nekünk elég 36 esztendő tapasztalata, különösen az utolsó 28 esztendőé elég arra, hogy ha csak gyáván, ha csak aláváló módon törvényhozói kötelességünket megsérteni nem akarjuk, belássuk, hogy ebből engednünk nem szabad.

(Elnök csenget: Kérnem kell a képviselő urat, méltóztassék egy kissé parlamentárisabb kifejezéseket használni!) (Zajos felkiáltások a szélső baloldalon: Miért? Miért? Rólunk mondta!)

(Rákosi Viktor: Feltételesen mondta, de igaza van!) (Ugy van! Ugy van! a szélső baloldalon.)

(Polczner Jenő: Azt mondta, hogy mi lennénk gyávák, ha engednénk! Igazat mondott! Éljen Eötvös Károly!)

Tisztelt Ház! Éppen mondani akartam azt, hogy én tisztelettel elismerem a többség álláspontját s a többség tagjainak arra vonatkozó észjárását. Nekik részben más a feladatuk, mint nekünk; ők az ugynevezett »kormányzó« párt; ők abban a meggyőződésben vannak, hogy ha a kormány megbukik, összedül a világ, mi pedig abban a meggyőződésben vagyunk, hogy ha rossz kormány és utána a másik rossz kormány megbukik,

akkor egészségesen épül fel a világ. Más légkörben neveltedtek; más a politikai czéljuk; más a nézetük; hibás, téves; hazafiságukat nem vonom kétségbe, csak nem tartom élénknek. Az a hazafiság, miniszterelnök ur, a sziv dolga. De beteg és gyönge sziv az, a mely nyilatkozni feleslegesnek tartja; a mely a kitörést veszedelmesnek látja, a mely jól viseli magát, mint jó gyermek, a mely nem csinál rosszat, de nem csinál jót sem. Ilyen a miniszterelnök hazafisága is, kormányzata is. Beburkolódzik a passziv rezisztencziába, a melylyel még eddig egy pár napkeleti megbolondult szultánon kivül senki sem próbálkozott meg. A történelemben fel van jegyezve, hogy voltak olyan szultánok, a kik, akármi vész vagy háboruság fenyegette trónjukat és birodalmukat, nem csináltak semmit, bevonultak háremeikbe . . .

(SZÉLL KÁLMÁN miniszterelnök: Önök akasztanak meg mindent!)

. . . beültek a szeraljba, nem törődtek a világgal és csupán passziv rezisztencziával ölték az időt . . .

(SZÉLL KÁLMÁN miniszterelnök: Mi dolgoznánk, ha önök engednének, de önök nem engednek!)

De hogy európai művelt országban valamely kormány passziv rezisztencziával dolgozott volna . . .

(SZÉLL KÁLMÁN miniszterelnök: Ha engednék, dolgoznánk, de ha nem engedik! Hiszen öntjük a javaslatokat. Mi csak az önök obstrukcziójának rezisztálunk. Mi csak az erőszakos obstrukcziónak állunk ellent!)

. . . erre példa nem volt. De minket vigasztal az,

hogy ez a példa nálunk se fog soká tartani. Bizom abban, hogy ha akad férfiu, a ki a koronát felvilágositja, a korona bölcsesége segiteni fog a helyzeten; de mi is vigyázunk ám, hogy segitsen. Midőn Barabás Béla tisztelt képviselőtársam azt mondta, hogy ez becsületbevágó kérdés reánk nézve, értve a hazafisági szempontot, akkor azt a miniszterelnök ur szellemesen azzal ütötte el, hogy nem tudta, hogy az ő javaslataihoz van kötve a mi becsületünk. Hát figyelmeztetem a tisztelt miniszterelnök urat, hogy szellemesnek elég szellemes volt ez, de gyakorlati igazság nem volt ebben az észrevételben; mert mi csakugyan becsületbeli kérdést csináltunk ebből.

(SZÉLL KÁLMÁN miniszterelnök: A kisebbségnek sohasem becsületbeli kérdés megadni magát a többségnek!)

. . . Megmondom miért. A nemzet iránt való becsület kérdése . . . .

(SZÉLL KÁLMAN miniszterelnök: Sohasem lesz becsületbeli kérdés megadni magát a többségnek. Ezt sohasem ismerem el!)

Lássa, tisztelt miniszterelnök ur, mikor 1875-ben az a párt, a mely akkor ellenzék volt, a balközép, a nemzeti bizalom legnagyobb részének birtokában, a nemzet szeretete és bizalma által környékezve, az akkori Deák-párttal egyesült még pedig akként, hogy minden elvét és meggyőződését azután lábbal tiporta: az nagy megsértése volt a nemzetnek, mert irtózatos károkat okozott, mert a nemzet bizalmát renditette meg vezérlő férfiaiban. És a nemzet bizalmát renditette meg törvényhozásában.

(SZÉLL KÁLMÁN miniszterelnök: Én nem kivánom, hogy az elvüket változtassák meg, csak hagyjanak fel az erőszakkal!)

(UGRON GÁBOR: Csak legyünk birkák!)

(SZÉLL KÁLMÁN miniszterelnök: A kisebbség azért nem lesz birka! Hanem a többség az legyen birka?)

Ugy látszik, hogy mikor mi becsületbeli dologról beszélünk, azt a tisztelt tuloldal nem látja elég komolynak; de figyelmeztetem önöket, hogy minket választóink azért küldtek ide és mi választóink előtt erre fogadást tettünk, hogy mi a nemzetnek ezt az irtózatos sértését tovább nem türjük. És ha mi ettől elállanánk, ha mi megszüntetnők ezt a harczot, habár erőnk elfogyta idézné is elő e megszüntetést, fájdalom, a nemzet nagy rétegeiben akkép fognák fel a dolgot, hogy minket az uralkodópárt, a kormány és a korona vett le a lábunkról.

Ha erőnk fogyta miatt történnék is a leszerelés, a nemzet nagy rétegeiben akkor is feltámadna a gyanu, mert, sajnos, odasülyedtek a mi közviszonyaink, hogy a társadalom teli van jogos gyanuval és gyanakodással. Ez elé a jövő elé mi nem megyünk. Mi a nemzetnek saját törvényhozása iránt még meglevő bizodalmát, ha nem tudnók is jobban megerősiteni, de legalább is fenn akarjuk tartani. A jelentést nem fogadom el.

A KHUEN-HÉDERVÁRY KORMÁNY BEMUTATKOZÁSA.

I.

A BESZÉD TÖRTÉNETE.

Széll Kálmán miniszterelnök a véderővita folyamán a nemzeti követelések nem teljesithetése miatt 1903. évi junius 14-én lemondott. A válság s az uj kormányalakitási tárgyalások okából a képviselőház junius 16-án elnapolta üléseit. Közben gróf Tisza István kormányelnökségéről volt szó. Ő azonban kormányt nem alakithatott, hanem a király gróf Khuen-Héderváry Károly horvát bánt bizta meg a kormányelnökséggel a ki az előbbi kormány tagjaiból gyorsan megalakitotta a kabinetet.

Az uj kabinet a junius 30-án tartott képviselőházi ülésen mutatkozott be s az uj kormányelnök e napon mondta el programmbeszédét s én a következő napon julius 1-én tartottam a beszédemet.

A beszédnek nagy és zajos hatása lett. De nemcsak tartalma s eszméinek ujdonszerü alakitása miatt hanem különös körülménynél fogva.

Khuen-Hédervάry gróf ugyanis mielőtt kormányalakitásra vállalkozott, tanácskozott a 48-as párt vezetőivel, a kik vele bizonyos megállapodásra jutottak. Megegyeztek abban, hogy ha a kormány a két katonai javaslat tárgyalását felfüggeszti s egyelőre a nagyobb terheltetést nem követeli: akkor a 48-as és függetlenségi párt félbenhagyja a szenvedélyes vitát s rendes mederbe tereli a költségvetést és hozzájárul az exlex állapot megszüntetéséhez.

Khuen-Héderváry gróf engem is meglátogatott s közölte velem Kossuthékkal való megállapodását. Én sajnáltam ezt. A nemzeti követelésekről lemondani nem akartam s a vita megszakitását ideiglenesen se láttam czélszerünek. Most lélek és buzgóság és fölgerjedés van az ellenzékben és az országban: ezt később vezényszóra ujólag föltámasztani bizonytalan. Kijelentettem azonban a miniszterelnöknek, hogy koromnál és vérmérsékletemnél fogva magánosan zajos vitát nem folytatok.

De az ellenzék minden árnyalata nem tette le a fegyvert. Az Ugron-töredék a harcz folytatása mellett volt. De a mellett volt a függetlenségi tábor egy része is. Fölkerestek barátaim s közölték velem, ha hatásos beszédet tartok, akkor uj erős támadó ellenzék alakul s a győzelem kivivásáig lankadatlanul folytatjuk a harczot.

Igy határoztam el magam arra, hogy a bemutatkozás és kormányprogramm alkalmából én is felszólalok.

II.

A BESZÉD.

(A horvát miniszter szava: ha husz millió magyar volna. — A kormányelnök „ugy csöppent" ide. — Kinek a javaslatára lett kormányelnök? — Gyökere nincs se a parlamentben, se a pártokban. — Khuen-Héderváry 1894-ik évi szerepe. — Mostani föllépése és programmja is pongyola. — Kormánya „folytatás"-e vagy nem? — Mi a szabadelvüség? — Mi a különös magyar szabadelvüség? — Az uj kormánynyal senki se nyert semmit. — A király és a nemzet tekintélye. — Mi az a keresztyén irány? — Mit konserváljunk.

Mielőtt beszédemet, melyet tartani szándékozom, megkezdeném, némely megjegyzést akarok tenni az itt elhangzott magyarázatokra.

A tisztelt horvát miniszter ur felhozott itt egy érvet multkori beszédében, a melyre tisztelt képviselőtársam Barabás Béla helyesen felelt, felelete azonban még nem egész. Megjegyzést kell tennem rá azért, mert az eszméknek és felfogásoknak valamely csodálatos zavarát veszem észre ebben a Házban. Azt mondja a tisztelt horvát miniszter ur, hogyha husz millió magyar volna, akkor volna erőnk a magyar vezényszót kivivni. Én nem tudom, hogy a tisztelt miniszter ur hol tanulta a logikát? de az bizonyos, hogy minden embernek akár tiz millió, akár husz millió, akár néhány ezer, feltétlen joga van ahhoz, hogy a maga nyelvén beszéljen.

Itt van a nemzet, a mely akár husz millióból áll, akár kevesebből, jogában van a maga nyelvét beszélni és minden intézményében alkalmazni. Azt kérdem tehát

én tőle, hogy ki és mi az a hatalom, a melylyel szemben szó lehet róla, hogy joga van-e? És hol van az a jog és jogalany, hol van az a rabló vagy az a biró, a ki ezt a jogot a magyar nemzettől elvonta volna?

Micsoda ész az, micsoda gondolat az, a mely igy a tisztességes multu és épelméjü embereket zavarba akarja hozni? Micsoda ész ez? Hiszen a nemzetnek ez feltétlen joga és a ki ennek utjában áll, erőszakot gyakorol, akárki teszi is. És a mikor ezt a jogot elfoglalta, a mikor ezt a jogot elvette a nemzettől, nem ugyan erőszakkal, mert ha erőszakkal kisérlette volna meg, akkor nem türte volna a nemzet, hanem a mikor elvette orvul: akkor a nemzet nehéz pillanatait használta fel és a kik tették: bitorlók voltak, latrok, a nemzet ellenségei és a nemzet most csak védekezik azok ellen. Nem arról van szó, hogy mihez van joga a nemzetnek, mihez nincs joga, hanem arról van szó, hogy azt, a mi a nemzetnek ez örökkön élő jogát akadályozta, miként háritsuk el. Ennyit a tisztelt horvát miniszter urnak a logikából, hiszen tanár ember, ennyit ugyis meg kell tanulnia.

A tisztelt miniszterelnök ur kabinetje bemutatkozását, programmbeszédét, sietek kijelenteni, tudomásul nem veszem. Én ellenzéke maradok ugy, mint az előtte való kormánynak is ellenzéke voltam. Ellenzéke maradok mindenekfelett amaz egyszerü oknál fogva is, a melyet nem fogok itt különösen részletezni, mert ő olyan közjogi és államjogi alapon áll, a melynek én a magyar nemzet érdekében való alkotmányos meg-

változtatásáért küzdök. Én tehát már ezért sem veszem tudomásul az ő jelentkezését. De egyéb kifogásaim is vannak.

Mindenekelőtt az a kérdés nincsen én előttem tisztázva, miképen jött ide a tisztelt miniszterelnök ur? (Pozsgay Miklós: Idecsöppent!)

Igazán, a magyar nép nyelvmondásai, a magyar nép nyelvszólásai között ez a szó előfordul: »idecsöppent«! Ezt a nélkül, hogy banalitást akarnék mondani, igazán lehet ennél a nagyfontosságu közjogi és politikai esetnél alkalmazni, mert a mint itt valaki mondta csakugyan idecsöppent a tisztelt miniszterelnök ur. Felhozták már előbb, hogy neki nincsen gyökere eddig még a mi politikai közéletünkben. Gyökere, én is ugy látom, nincsen. Majd erre kiterjeszkedem később, mert erre igen háládatos anyagot nyujt nekem a tisztelt tuloldal. Nekem azonban közjogi különös aggodalmaim is vannak. Ki az a ki a tisztelt miniszterelnök urat, mint leendő magyar miniszterelnököt Ő Felségének figyelmébe ajánlotta!?

Bocsánatot kérek, alakilag és külsőleg a dolog el van intézve, mert a lelépő miniszterelnök urnak, Széll Kálmánnak ellenjegyzése mellett jelent meg, ha jól emlékszem, Ő Felségének az a leirata, a melylyel a tisztelt miniszterelnök urat miniszterelnökké kinevezték.

De hát valami történt a kézirat kibocsájtása és Széll Kálmán volt miniszterelnök ur visszalépése között. Valami történt. Itt hallottam oly rejtélyes szólásokban

beszélni magát Széll Kálmán volt miniszterelnököt is; hallottam gróf Tisza István tisztelt képviselőtársamat is. Tehát valami történt. Ez a közbeeső dolog: ezzel nem vagyok én tisztában.

Nem vagyok tisztában azzal, hogy a tisztelt miniszterelnök urat egyenesen és határozottan a volt miniszterelnök ur ajánlotta-e Magyarország főkormányzójának? Gróf Tisza István tisztelt képviselő ur valami olyant mondott — nem értettem őt egészen tisztán, — mintha ő ajánlotta volna. De akkor fel kell vetnem azt a kérdést, hogy minő jogon? Mert ő alkotmányosan és a közjog tiszta épsége mellett megbizott tanácsosa a koronának nem volt.

De azt kell kérdeznem — és erre a tisztelt miniszterelnök urtól kérek most már feleletet, — hogy gróf Tisza István képviselőtársamat is ki ajánlotta a koronának? Mert a mi alkotmányos szokásunk és mindig gondosan fentartandó alkotmányos gyakorlatunk szerint nem áll az, a mit itt mindenki mondott, hogy a királynak feltétlenül jogában áll azt bizni meg miniszterelnöknek, a kit akar. Ez alkotmányos államban nem igaz, mert az észszerüséget és az okosságot a királynak sem szabad szem elől téveszteni. Már pedig az észszerüség és az okosság azt hozza magával, hogy a miniszterelnök kinevezése a parlament többségének teljes egyetértésével történjék. Az az elmélet pedig, illetőleg olyan felfogás, hogy a király kinevezhet mindenkit és azután ha kisül, hogy a kinevezés nem tetszik a többségnek, hát ugrik az a miniszterelnök és akkor a király megint kinevezhet, — szabad tetszése szerint — mást, bár akkor se tudja, akkor sincs az iránt biztonságban, hogy tetszik-e az is a többségnek, vagy nem, és ha nem tetszik megint ugrik az az ujabb miniszterelnök: ilyen közjogi felfogás bolond felfogás. Ilyen közjogi felfogás a koronát észszerütlen, helytelen és káros gyakorlatba vinné bele; és ilyen felfogás a nemzet legfontosabb jogát: a kormányzás és a kormányozhatás jogát, — de a törvényhozás jogát is, — valósággal kárositaná, veszélybe hozná, elhomályositaná.

Tehát az okosság és az észszerüség azt hozza magával, hogy a korona előre tájékozódjék az iránt, hogy a parlamentben a többséggel vagy legalább többséggé alakulható pártok szövetségével egyetértésben jelenik-e meg a miniszterelnök.

(Rosenberg Gyula: Miért nem a kisebbséggel?)

Tisztelt képviselőtársamat egy históriai dologra figyelmeztetem, ámbár ugy veszem észre, hogy nincs hozzá érzéke. Arra figyelmeztetem a tisztelt képviselőtársamat, hogy az 1847-iki pozsonyi országgyülésen igen nagy többségben az a párt volt, a mely akkor, a mikor az ország helyzete nehézzé és komolylyá lett s a mikor a nemzet sérelmeiről sikerült a koronát meggyőzni, ugy szétfoszlott, mint a hogy a szél szétveri a polyvát.

Hát ő vagy más nekem hiába beszél puszta többségről, mert a nemzet története megmutatja, hogy gyakran csak néhány emberből áll a nemzet igazi képviselete

és nem abból a többségből, a melyhez a képviselő ur tartozik. Szerencsére az a többség sem áll csupán olyan politikusokból, mint a képviselő ur!

Addig, mig azok a kérdések felderitve nem lesznek, mig nem tudjuk, hogy abban a közbeeső időben micsoda munkákat végzett a miniszterelnök ur, hogy kiknek ajánlatára, minő sorrendben, miképen következett az, hogy ő legyen a miniszterelnöke ennek az országnak, addig én abban a gyanuban vagyok, hogy a tisztelt miniszterelnök urnak a politikai finom érzéke hiányzik. Mert én ugy tudom, hogy e parlament egyetlen pártárnyalatának vezetője sem volt abban a szerencsés helyzetben, hogy őt a korona megkérdezte volna; s ezért én a miniszterelnök ur miniszterelnökségének eredetét tökéletesen tisztának nem látom. Ez is egyik ok előttem arra nézve, hogy az ő miniszterségének bemutatkozását tudomásul ne vegyem.

Gyökere nincsen ebben a parlamentben, a mint Kossuth Ferencz tisztelt képviselőtársam és mások is kifejtették. Mert ime itt van — bocsánat a kifejezésért, de más nevet most nem tudok és hosszu körülirást nem akarok használni — itt van a legujabb időkben keletkezett és talán már fenn nem álló kaszinópárt. De nyolcz tiz-nappal ezelőtt még fennállott. Bizonyos, hogy abban a miniszterelnök urnak gyökere nem volt. Ahhoz nem tartozott, sem kinn, sem bent, bár annak tagjai közül többet ismert. Ahhoz tartozik például Vészi József tisztelt képviselőtársam.

(Olay Lajos: Oda tartozik Weisz Berthold is.)

Weisz Bertholdban talán lehetett gyökere, de hogy Vészi Józsefben nem volt gyökere, az bizonyos.

Itt van például egy másik alakulás, árnyalati, átfutamló alakulás, az ugynevezett ó-liberálisok szövetkezete. Legalább azokból a hirekből, a melyek köztudomásra jutottak, kétségtelen, hogy az ó-liberálisok szövetsége nem azért jött létre, mert a tisztelt miniszterelnök ur gyökereit érezte a maga talaján. Valami másért jött létre. Miért, miért se, talán örökre titok marad, talán igen gyorsan kitudódik, de azért semmi esetre sem jött létre, hogy a tisztelt miniszterelnök urat idehozza. Itt van a harmadik árnyalat, itt van Nagy Ferencz tisztelt képviselőtársam legujabb keletü pártja, a valamikor ugynevezett nemzeti-párt. No már annak sok tagját sokkal jobban ismerem, semhogy ki ne merjem mondani, hogy ez a párt pedig néhány nappal ezelőtt, még csak nem is álmodott arról, hogy épen a tisztelt miniszterelnök ur jöjjön ide és vegye át az ország kormányzatát. Nem hiszem, hogy a miniszterelnök urnak a tisztelt néppártban lett volna nagy gyökere. Talán próbált sarjadzni, de gyökeret még nem eresztett.

Azt is határozottan tudom, hogy minálunk nem volt. Már pedig a politikai finomabb érzék mégis csak azt követeli nemcsak attól, a ki nagy ország kormányzatára vállalkozik, de még azoktól is, a kik közreműködtek abban, hogy arra vállalkozhassék, hogy az illető mégis annak az országnak népével, népének képviseletével, képviseletének különböző törekvéseivel, eszméivel, eszméinek vajudásával érintkezésben és

rokonságban volt légyen; a közös örömek és szenvedések, a közös törekvések szelleme legalább benne is meg volt légyen, mert máskülönben csakugyan ugy »csöppent ide«, a hogy a magyar köznép szólása mondja. Hogy azok a képviselő urak, a kik háta mögött ülnek; a kik elhatározták, hogy támogatják őt, és a kik jobban és közelebbről is ismerik, a jövendőre nézve már előlegezik is neki a bizalmat: ezt nem veszem birálat alá, ámbár vehetném. Mert hogy Rosenberg Gyula képviselőtársam miért lett egyszerre olyan hive a miniszterelnök urnak, azt ugyan e kerek földön megfejteni senki sem tudja, ha csak azzal nem, hogy erős gouvernementális érzékénél fogva, találván egy miniszterelnököt: ha már megtalálta, támogatja is.

Tisztelt Képviselőház! 1867 óta sohasem fordult még elő eset az ország törvényhozásában arra, hogy miniszterium ugy keletkezett volna, mint ez a miniszterium. 1848-ban irtóztató kisérlet történt arra nézve, hogy a nemzetgyülés pártjaira való tekintet nélkül állittassék miniszterelnök az ország élére. (Báró Kaas Ivor: A koronának feltétlen joga van rá!)

Az a koronának nem volt feltétlen joga. A történelem megvilágositotta már azt a tényt; az a nemzet történetében, de a királyság tekintélyének történetében is egyike volt a legszomorubb dolgoknak, a melyeket a történelem valaha feljegyzett. Tiz kabinet alakult 1867 óta a miniszterelnök ur kabinetje előtt; 11-ik volt az 1848 iki és valamennyi e törvényhozás kebeléből nőtt ki, a nemzet képviseletében gyökerezett, onnan sarjadozott ki; ez az egyetlen, ez a legelső, a melynek gyökere más.

Lássa miniszterelnök ur, a mi bizalmunk hiánya, a kik itt az ellenzéken ülnek, meglehetősen indokolt. Mi nem előlegezhetjük a kabinet jövendőjének a bizalmat. Meglehetősen indokolt azért is, a mi 1894-ben, épen most 9 esztendeje történt és a minek a történetét egyrészében én tudom elmondani igen jól, másik részét pedig Darányi miniszter ur fogja elmondhatni. Ezelőtt 9 esztendővel a nemzetnek egyházpolitikai törekvése — az akkori kormányé, az akkori többségé, és az akkori ellenzék többségéé — győzött. 175 főnyi többsége volt ebben a parlamentben; ilyen többség még sohasem volt.

Hanem valakinek nem tetszett a nemzetnek, vagy mondjuk a többségnek ez az iránya, és akkor is a miniszterelnök urat szemelte ki a sors arra, hogy idecsöppenjen. Nekem csak annyi részem volt akkor a dologban, hogy mikor hire jött annak, hogy az akkori miniszterelnöktől ő Felsége megvonta a bizalomnak szükséges mértékét és őt állásából kegyelmesen elbocsájtotta, jön haza: akkor gondoskodtam arról, hogy a fogadtatása tisztességes és dicsőséges legyen, és mikor a vasutról leszáll, óriási tömeg várja, hogy őt a nemzet bizalmáról biztositsa. Hogy pedig a miniszterelnök ur idejövetelét ne várja más, mint a némaság és homály, arról meg gondoskodott mindenki, a ki akkor közdolgokban tett vagy nem tett valamit. Nem kisérte

ide senki. De különösen gondoskodott róla kedvelt minisztereink egyike, Darányi Ignácz földmüvelésügyi miniszter. Ezt ő különben jobban el tudja mondani. A szabadelvüpárt összes házőrző közegeivel ajtót, kaput, még ablakot is bezáratott, hogy valahogy a miniszterelnök ur hozzájuk be ne juthasson. Ez történt kilencz évvel ezelőtt. A miniszterelnök ur azután, uriember módjára, a hideg fogadtatásból levonta a következtetéseket és jelentést tett ő Felségének, — gondolom, hogy igy történt — és tovább nem is gondolt arra, hogy Magyarország kormányzója legyen.

De mi történt azóta? Ezt szeretném én a földmüvelési miniszter urtól megtudni? Mert most a földmüvelésügyi miniszter ur nem ugy tett, mint kilencz évvel ezelőtt, hanem most kiállt a kapuba s azt mondta eléje: Gyere be rózsám, gyere be! Hát mi változott időközben? Horvát-Szlavonországok bánja nem változott, ugy veszem észre; valami más változásnak kellett tehát bekövetkezni. A korona sem változott, mert a korona most is csak ugy küldte ide a miniszterelnök urat, mint akkor. Mi változott hát? Talán megfelelek később erre a kérdésre, de annyi bizonyos, hogy a miniszterelnök ur kedvelt minisztereinek egyike ma másnak látszik, mint akkor volt. Hogy ez a látszat mit jelent, azt én nem tudom, nem is töröm a fejem rajta.

De miniszterelnök ur, a milyen közjogi pongyolaság történt fellépésének első perczétől fogva bemutatkozásáig, olyan pongyolaság történt a bemutatkozás külső részleteiben is. Lássa miniszterelnök ur, rossz

szokás lehet, de itt, a mi nemzetünknél szokásban volt még eddig mindig, kivétel nélkül, hogy a mikor uj kabinet, uj miniszterelnök jött ide a nemzet tanácsába, a képviselet szine elé: ősi szokás szerint magyar ruhát öltött. (Felkiáltások: Régen nem szokás!)

Bocsánatot kérek, meglehet. Egy esetet én is tudok, a mikor a nemzet iránt való ezt a figyelmet a miniszter urak el mulasztották. De én hiába, nem épen mai gyerek vagyok már ezen a téren, tudom azt, nagyon fontos, ünnepélyes cselekmény az, a mikor az ország az ő állami ügyeinek kormányzójára tesz szert — már akár a szerencse, akár a balsors hozza az uj kormányzót — ősi magyar szokás szerint mindig ugy szokott az első bemutatkozás történni, a hogy cselekedett Andrássy és cselekedtek a többi kabinetek, hogy a nemzet iránt való teljes tisztelet jusson azzal kifejezésre. Én óhajtom, hogy ez a gyakorlat megmaradjon és egyáltalában kárhoztatnám azt, hogy a divatból kimenjen; nehogy ugy jöjjön az uj kormány az ország képviselői elé, a hogy éppen az alagi lófuttatásra megy vagy a Vampeticsbe. És nem helyeslem ezt azért sem, én előttem ez is nyomatékos, mert tudom, hogy a tisztelt miniszter urak, mikor a korona elé mennek, a legdrágább és legdiszesebb öltönyeiket veszik magukra; pedig a koronának tekintélye se nem nagyobb, se nem szentebb, se nem igazibb, mint a nemzet képviseletéé. Tessék ebben az egyensulyt megtartani és a nemzetnek régi, már akár jó, akár rossz,

de a nemzet sajátságainak megfelelő szokásait tisztelетben megtartani.

De én a miniszterelnök ur programmját is ép oly pongyolának tartom, mint a megjelenését. Mi itt a főkérdés? Nem az volt ám itt a főkérdés, a mi az ő programmjában részletesen el van sorolva, például ujonczjavaslatok, katonai terhek szaporitása stb. Nem ez volt a főkérdés, mert épen azt a körülményt, hogy a miniszterelnök ur idejöhetett, az a kivánság idézte elő, hogy a nemzet követelései kellő méltánylásban részesüljenek. És a miniszterelnök ur minden sok másról beszélt, csak erről nem beszélt. Pedig a nemzet erre volt kiváncsi. Hiszen a nemzet nagy része előtt igen kedvelt előző kormány épen azért hagyta el a helyét, — a mely kormánynak pedig nagy többsége volt e Házban s vele szemben még ezen az oldalon is általánosan és kivételkép, a politikai tisztelettől eltekintve, sok rokonszenv volt — épen e miatt volt kénytelen elhagyni a helyét és jött ide az uj kormány. És mégis az uj kormány feje mindenről beszélt, csak épen erről az egyről nem. Hát ez is oly pongyolaság, a mit megbocsájtani nem lehet. Tehát tisztelt Ház, én ezt a kérdést egyenesen a miniszterelnök urhoz intézem, a ki ugy látszik, sokkal nagyobb szónok lesz, mint az elődje; mert az elődje mindenre felelt és mindent megmagyarázott, ő pedig semmire sem felel; s ugy látszik, sokkal nehezebb lesz hozzáférni, mint az elődéhez; azt a kérdést intézem egyenesen a miniszterelnök urhoz: hogy hát ennek az egész kormányválságnak mi az igazi jelentősége? Mert a kormányválságoknak mindenütt és mindig az egész világon, a mióta vannak, az a czéljuk, hogy egy csomó elégedetlenséget elháritsanak, egy csomó szenvedélyt lefegyverezzenek és egy csomó jogosult vágy és józan kivánság kielégitésével a helyzetnek betegségét orvosolják.

Ez minden kormányválság czélja is, oka is, mentsége is. Mi történt hát azzal, hogy a tisztelt miniszterelnök ur idehozta ezt az ujdonsült kormányt és maga is idejött? Hát valami elégületlenség el van háritva? Valamely szenvedély le van csillapitva? A nemzetnek vagy az ellenzéknek, vagy a többségnek valamely igénye ki van elégitve? Mi történt? Valamely sérelem orvosoltatott?

A mi országunk, a mi alkotmányunk, a mi kedves, szeretett osztrák szövetségeseinkkel szemben eddig még azért ért valamivel többet, mint ez a mostani állapot, mert itt általános felfogás szerint — nem egészen az én felfogásom is — de általános felfogás szerint volt mindig biztos kormányképes többség a parlamentben, a melyre tisztességes kormányzat mindig bizton számithatott és a mely a korona érdekeinek is mindig biztos őrzője volt. Itt volt mindig. És a mint a szellők idehozták Jellasics városából a hirt, hogy jön a horvát bán, megint jön a horvát bán: abban a pillanatban ez a 30, nem tudom hány esztendő óta soha meg nem bomlott többség, ez is háromfelé szakadt. (Felkiáltások: mikor?)

Oly gyorsan következnek egymásután a napok, hogy én bizony nem nézem, hogy egy nappal előbb vagy utóbb.

Én a jegyzőkönyvemben nem tartottam ezt nyilván, nem is voltam Budapesten, csak azután értesültem arról, hogy a megbomolhatatlan többség, már nem megbomolhatatlan és hogy a tisztelt miniszterelnök ur mint jövendőbeli várományos, mint főkormányzó van itt. Előttem egyébiránt az a dolog, hogy gróf Tisza István is hozzájárult, hogy összebomoljon az a többség, a melynek bomolhatatlanságáról meg voltunk győződve, természetes.

A tisztelt miniszterelnök ur azt mondotta tegnap, hogy ő elődjét követi minden tekintetben, fenntartja elődjének igéreteit, elődjének szellemét és már kabinetjének összealkotása is azt mutatja, hogy csak folytatása akar lenni az előbbinek.

Folytatás? Mi az, hogy folytatás?

Egy kormányt megbuktatnak, másik jön helyébe és azt mondja, hogy ő folytatás! Az, tisztelt miniszterelnök ur, a lehetetlenségek közé tartozik, hogy ő folytatás. Erősen ellenzéke voltam az előző kormánynak, mégis sokkal jobb véleménynyel voltam róla, mintsem azt elhigyjem, hogy csak oly kabinet volt, mint a milyennek én a folytatást egyelőre látom. De nem is igaz, hogy folytatás. A szót eltévesztette a miniszterelnök ur. Mert ha nem akarna egyéb lenni, mint puszta folytatás, akkor nem lehetne folytatás, mert ma is az előző kabinettel állnánk szemben.

Azonban ne játszunk a szavakkal; — akár folytatás akar lenni, akár nem, tény az, hogy a nemzeti követelések legkisebb részének teljesitésére nézve is semmi biztositékot nekünk nem adott; még azokra nézve sem, a melyek pedig engem egészen nem elégitenek ki s a melyek tekintetében tegnap Ivánka Oszkár képviselőtársam hozzám kérdést intézett.

Azt mondja a miniszterelnök ur tegnapi beköszöntőjében, hogy a szabadelvüség terén fog megmaradni és egy szót, egy mondatot használ, melynek belső tartalmát én nem értem. Lehet, hogy ennek én vagyok az oka: »Alkotmányos életünknek történetében — ugymond — a szabadelvüség volt az államalkotó erő.« Ez legalább is nagy tulzás, miniszterelnek ur, mert én is csak szabadelvü embernek tartom magamat, de ennyire még sem becsülöm a szabadelvüséget. Hogy ez lett volna a mi küzdelmünkben, alkotmányi életünk egész történetében az államalkotó erő? Nem az volt, miniszterelnök ur, nem a szabadelvüség volt az államalkotó erő, hanem az, hogy barátainkkal békességben éltünk, ellenségeinket pedig agyonütöttük. A ki a nemzet jogait csorbitani akarta, azt az országból kivertük. A melyik közjogi tényezője ennek a nemzetnek a nemzet ártalmára akart cselekedni, erőnk egész teljességével küzdöttünk ellene. Ez volt az államalkotó erő, ezt igyekszünk mi most is fentartani, fejleszteni, szaporitani.

Egyáltalában a szabadelvüség oly fogalom, a mely felett sok eszmezavar van. Szinte kedvem volna meg-

kisérleni az e körül való eszmék tisztázását, a menynyiben látom, hogy tévesen fogta fel a dolgot Nagy Ferencz képviselőtársunk is; de azt természetesnek tartom, hogy ő téved, mert ő sokat tanult, de csak könyvből, azt pedig csak az alkotmányos élet igazi gyakorlatából lehet megtanulni. A ki községeket, falvakat, városokat, vármegyéket, országot kormányoz, a törvényhozásban gyakorlatilag részt vesz, az tanulhatja meg igazán, mi a valódi szabadelvüség, de olyan könyvet nem láttam, olyan tudóst nem olvastam, ki azzal csupán elméletből igazán tisztában lett volna.

De téves a felfogása gróf Zichy János képviselőtársamnak is; majd lesz szerencsém azt is megmagyarázni.

Azt mondja Nagy Ferencz tisztelt képviselőtársam, hogy a politikai és polgári jogoknak szabad, demokratikus irányban való érvényesitése, ez a fődolog a liberálizmus princzipiumában. Gróf Zichy János tisztelt képviselőtársam pedig azt mondja, — a kinek nem tetszett a szó — hogy a szabadelvüség nálunk csődöt mondott és azt mondja tegnapi igen érdekes, különösen igen szellemes beszédében, hogy közéletünk eddigi sikertelensége ama szabadelvü politikának a kudarcza, a mely évtizedeken át fogva tartja, befolyásolja, hogy ugy mondjam beszámithatatlanná teszi az országot, a mely ezt a nemzetet a radikális egyházpolitikán keresztül elvezette egészen a parlamentárizmus csődjéig. A parlamentárizmus csődje alatt értette — meg is mondta — a többségi elvnek a bukását.

Bocsánatot kérek, én abban az iskolában nőttem fel fiatalkoromban, a melyet ma már az ó-liberalizmus iskolájának neveznek, de a mely egyáltalában nem az ám, a mely ott a többségnél létezik, hanem az, a melyben felnevelkedtek e nemzetnek egykori igazi vezérei, a magyar nemzeti szellem megalapitói és a nemzeti közérzület megteremtői; azok, a kik ezt a nemzetet a habsburgi mákonynak álmából felébresztették.

Az a szabadelvüség abból állott: minden politikai, minden polgári és minden egyéni jogot, a munkának, az észnek és a szónak teljes szabadságát meg kell őrizni egész addig a határig, a hol az államnak nem árt. Ez volt az a szabadelvüség, a melyben én felnőttem. De aztán körülbelül 40 esztendő óta más szabadelvüség fejlődött ki a világon, főleg Németországon, de az nem a valódi szabadelvüség nyomdokán jár. Elharapódzott ez nálunk is, ez tombol most már a nemzet minden érdeke fölött és ez abból áll: minden jogot, minden érdeket az államnak feláldozni, egyéni, politikai, szövetkezési, gyülekezési, kenyérkereseti, munkavállalati és minden jogot az állam erősitésére áldozni fel. Okul és mentségül csak azt hozza fel ez a szabadelvüség, hogy az állam aztán annál nagyobb erővel művelheti a népek jólétét.

Ez az a modern, ez az az uj szabadelvüség, a mely minket oda vezetett, a mint a fizetésrendezési törvényjavaslatból látom — emlitettem már egy alkalommal, hogy mig 1848 előtt alig ment 1500-ra az állami

tisztviselők száma, a kiket a király szokott kinevezni, most 50,000 meg 100,000 tisztviselője van ennek az országnak és társadalomnak, a mely most már nem a nemzettől nyeri hatalmát és a közügyek vezetésére megbizatását, hanem az állami hatalomtól, még pedig annak központjától és személyesitőjétől, a koronától. Ennek a szabadelvüségnek én hive nem vagyok.

De mind az ó, mind az uj, mind a régi, mind a modern szabadelvüség egyetemes, általános és európai, a mely azonban nálunk nem egészen igaz és nem üdvös sem egyik, sem másik alakjában. Mert a magyar nemzetnek olyan különös sorsa van, hogy ebben az országban a szabadelvüségnek is más a törvénye. Nálunk az igazi szabadelvüség sohase lehet más, mint: idegen befolyással szemben megvédelmezni a nemzetet. Ha a német meg a franczia, meg az angol, meg az olasz, meg nem tudom melyik másik isten nemzetsége az ő egyéni, polgári, politikai jogait az állam erősitésére szivesen adja oda, törvényhozási, kormányzati, közigazgatási és birói uton: hát önmagának adja, mert náluk államuk betetőzése: királyuk, császárjuk, koronájuk, egészen nemzeti. De a mi királyunk csak harmincznégy százaléka egy királynak és a mit mi jogainkból, érdekeinkből és hatalmunkból az uj szabadelvüség szokásos törvényei szerint az államra bizunk, az államra ruházunk át, mi azt 100 százalékban adjuk át és csak 34 százalékban kapjuk vissza, ha ugyan visszakapjuk. Azért nálunk

még a szabadelvüségnek is más a törvénye, a mint hogy mindennek más a törvénye.

Hát a mellett, hogy én annak az iskolának a hive vagyok, a melyben fiatal gyermekkorom óta felnevelkedtem, a mellett még a magyar szabadelvüséget s annak minden törvényét kivánom tiszteletben tartani, a melynek az a jelszava; minden idegen beavatkozás ellen megóvni ezt a nemzetet, a mennyire csak lehet. És ha tisztelt miniszterelnök ur, mikor ön a szabadelvüségről beszél, mint államalkotó erőről, nem ezt érti alatta, akkor Magyarországon nem ért alatta semmit sem, akkor az csak a szótárból kiszedett öt-hat szó, semmi más.

Tisztelt Képviselőház! Itt kell felelnem gróf Zichy János tisztelt képviselőtársamnak is. Tiszteletlen lenni irányában nem akarok, kötelességem méltányolni az ő felszólalását. Ilyen közvetlen közelből soha sem hallottam egyetlenegy beszédét sem s meglepett annak a beszédnek sok mély és sok csillogó része. Például a beszédében felállitott diagnosist tökéletesnek tartom, hogy tudniillik ezzel a kabinet-változással nem nyertek önök tisztelt uraim semmit. Még Nagy Ferencz tisztelt barátom sem nyert semmit. A többség sem egészében, sem tagjaiban nem nyert semmit sem; mi valamennyien tanuságot teszünk arról, hogy mi nem nyertünk semmit és a nemzet sem nyert semmit. Nyereségről tehát nem lehet, csak veszteségről lehet szó és arról, hogy a jövendő alakulása iránt még sokkal nagyobb kétségben és bizonytalanságban vagyunk, mint voltunk eddig.

Tehát tisztelt képviselőtársunknak ez az észrevétele, ez a diagnózisa bizony tökéletes, akármennyire fájjon is némelyeknek. De azt állitom, hogy ezt nem a szabadelvüség s egyáltalában nem a magyar szabadelvüség okozta, hanem az, hogy a Magyarországon szükséges speciális szabadelvüséget még mindig tagadják és lábbal tiporják igen sokféle hatalmas körök és érdekeltségek. Mert hát eddigi sikertelenségünk — azt mondja gróf Zichy János képviselőtársam — tényleg ama szabadelvü politikának kudarcza, a mely évtizedeken át nyomja, befolyásolja és beszámithatatlanná teszi, — ugy mondja — a nemzetet. Nem, tisztelt Képviselőház. Nem annak a szabadelvü politikának a következése ez, hanem következése annak, hogy a nemzet a maga kétségbe nem vonható igaz érdekeinek megvédelmezésében mindig gátolva volt . . . és oka az, hogy a mi királyunk, a mi államfőnk csak 34 százaléknyi valami; — az nem egész, nem igazi, nem tökéletes és nem magyar kizárólagosan. Az a viszony, a mely köztünk és Ausztria között fennáll és a melyet a legnagyobb magyar, gróf Széchenyi István, a kire hivatkozott a tisztelt miniszterelnök ur, — hogy mi jogon, azt nem tudom — vegyes házasságnak meg szerencsétlen házasságnak is nevez, az az oka itt igen sok dolognak. Lehetünk mi akármilyen konzervativek, akármilyen szabadelvüek, akármilyen nem tudom micsoda elvüek, mig ez a viszony a maga ridegségében és merevségében fennáll, mig a magyar bakát, a ki hála Isten — egy szót sem tud németül, mig azt a horvát bakát, a kit nincs szerencsém ismerni, de a ki egy szót sem tud németül, arra kényszeritik, hogy németül legyen vitéz és ne magyarul és ne horvátul: addig tisztelt miniszterelnök ur nálunk nem az irányok különfélesége okozza a bajt, meg okozza a szerencsét, — ha volna — hanem egészen más.

Azt mondja képviselőtársam: gróf Zichy János, hogy ő a szabadelvüség csődjében az általa jelzett keresztyén konzervativ irányzat hajnalhasadását látja. Már itt az én látásom különbözik gróf Zichy János képviselőtársam látásától. Ezt természetesnek is kell tartani. Én a mi aktuális politikai feladataink között, hogy mi az, a mi keresztyén legyen és ne legyen, bővebb részletezés és indokolás nélkül felfogni tisztán nem tudom.

Azonban valamit mondott gróf Zichy János képviselőtársam. Egyebek közt érti azt, hogy a koronát emeljük fel arra a magasságra, a hol a nemzeti élet sokszor salakos, sokszor zavaros hullámverése ne érintse. Hát bocsánatot kérek, én az igen t. képviselőtársamtól nem azt akarom, hogy keserüséggel tárgyaljuk itt a kérdést kölcsönösen egymás iránt, hanem azt akarom, hogy értsük meg jól ezt a kérdést. Én meg nem engedem, hogy a mikor a koronát és a nemzetet egymással összehasonlitjuk, akkor a korona ugy állittassék elém, oly rettenetes magasságban, a hol csak a napfény, meg a hajnalpir éri, a nemzet meg ugy állittassék elém, mint a melyet zavaros és salakos szenvedélyek vezetnek. Ez a felfogás ezzel a szóval, hogy »néppárt« és ezzel a fogalommal nem fér össze.

(Báró Kaas Ivor: Mi dinasztikus párt vagyunk, de néppárt és nemzeti párt is. (Zaj és derültség a szélső baloldalon. Felkiáltások: Egyéb semmi?)

(Horváth Gyula: Jezsuiták! Ez az igazi jezsuitizmus!)

Ez a szó Zichy gróf képviselőtársamnál el volt hibázva. Nem feszegetem tovább, csak azt jegyzem meg, hogy én is dinasztikus vagyok, de én kijelentem mindig, hogy én csak annyira szeretem a királyomat, a mennyire a királyom engem. (Zajos tetszés, derültség, éljenzés és taps a szélső baloldalon.)

(Rakovszky István: Félek, hogy rossz lábon lesztek!)

És kijelentem, hogy a mennyi szeretetet, bizalmat, becsületet és hódolást a nemes magyar nemzet — a kit a királyok igy szoktak nevezni — áldoz királyának dicsőségeért, annyi becsülést, szeretetet, bizalmat és hódolást várok én meg a királytól. És kijelentem azt is, hogy a mikor a király a magyar nemzet méltóságát meg nem becsüli; ezt nem a király teszi, hanem annak tanácsosai, mert ha olyan tanácsosai nem akadnának, mint a minő előttünk egymásután három elmult, meg idejött, akkor a király nem tenné azt, a mit tesz. A király csak ugy becsüli meg, illetve tanácsosai csak ugy becsültetik meg vele a nemzet jogát, becsületét és méltóságát, hogy nyelvéhez való eltagadhatatlan jogát is el akarja tőle venni.

Ilyen körülmények között a tisztelt Ház a nemzetnek eddig és ma is mindennap tanusitott hűsége, bizalma és hódolata bizony nagyon elég, mert az sem talál méltó viszonzásra. De én még tovább megyek

gróf Zichy János képviselőtársammal szemben, hogy a »keresztyén« szó értelmét megfejtsük, a melyet mindennapi küzdelmünkben igazán kelleténél többször használnak. Én tudom azt, hogy a keresztyén irány, ez a két szó áll szellemből, irányból, erkölcsből és abból a két igazságból, hogy a mit nem kivánsz magadnak, azt ne tedd másnak sem és hogy szeresd felebarátodat, mint tennen magadat. De hiszen kinek van ez ellen kifogása? Tudom, hogy nekünk nincsen, tudom, hogy másnak sincsen, ez általános szólam, a melynek aktuális politikai jelentősége sincsen, egyenes jelentősége pedig épen nincsen. Legfeljebb annyit értek alatta, hogy a felekezetességnek nem szabad az állam közéletének vezetésében részt venni, mert mihelyt a felekezetesség abban részt vesz, a keresztyén irány már megbomlott, már sánta és tartalomnélküli.

Az álljon a közélet élére és mindenki olyan becsülésben részesüljön, a mint azt az illető munkájának, tehetségének és jellemének értéke megérdemli; érdemeinek mértéke legyen az irányadó és semmi más. Ez az igazi, ez a társadalmi szabadelvüség és ez a nemes értelemben vett demokráczia. Ezek egymással nem ellenkeznek. (Egy hang a néppárton: Csakhogy ez nincsen meg a gyakorlatban!) Nincsen meg, elismerem. De van másik keresztyén irány is: hogy szenvedjünk, türjünk el a földi életben mindent és dolgozzunk csak azért, hogy a másvilágon kapjuk meg a jutalmát. Csakhogy ezt én sem a magam

részére el nem fogadom, sem a nemzet részére meg nem engedem, hogy ezt valaki elvként felállitsa. Ne számitsunk mi a tulvilági életre, hanem vivja ki magának a nemzet az örök életet, de azzal, hogy magával paczkázni nem enged.

A hazáért mindent! Ha, tisztelt Képviselőház, gróf Zichy János most jelen volna, az ő szellemében azt mondanám neki; »Ó gróf Zichy János, testvérem az Ur Jézusban és annak szerelmében, ne hirdess te nekünk ilyen tanokat, mert ennek a nemzetnek több szentje, több hitvallója és vértanuja volt, mint az egyháznak.« Nekünk azokból elég volt; mi arra törekszünk, hogy erkölcsileg és anyagilag boldoguljon a nemzet, nekünk már hitvallók és vértanuk nem kellenek, mert nagyon sok van már belőlük. (Zajos tetszés, helyeslés és taps a szélső baloldalon.)

A velem szemközt álló szabadelvü párt — bár az igaz, a szabadelvüség némely dolgában egyetértek vele — sem egészében, sem egyes árnyalataiban nem azt az irányt követi, mely az én irányom. Azért vagyok itt vele szemben és azért folytatom ezt a harczot 28 esztendeje szakadatlanul. De mikor gróf Zichy János tisztelt képviselőtársam azt mondja, hogy konzervativ keresztyén irányt kövessünk, hát jó, de magyarázza meg hát, mi az a konzervativ irány? Mit konzerváljunk mi ebben az országban?

Hol vannak a mi betegségünknek forrásai? Mit konzerváljunk? A fejedelmi tulhatalmat? Mi konzerváljuk azt, a mit előbb emlitettem, a mi királyi dicsőségünknek 34 százalékára összezsugorodott történelmi emlékeit? Mi konzerváljuk a születési törvényhozói jogokat? Mi konzerváljuk a választási czenzus magasságát?

Mi konzerváljuk azt, hogy az iskolánk nem magyar, hogy iskoláink legnagyobb részében ellenséges irányban nevelik a gyermekeket?

Mi konzerváljuk azt, hogy területileg és alkotmányilag szervezett sok nagy egyház kebelében épen nemzetellenes irányzatok vannak?

Mi konzerváljuk azt, hogy mikor becsületes hivő, buzgó lelkészek, segédlelkészek, iskolatanitók nyomorognak a rossz fizetés mellett, akkor ugyanazon egyház püspökei félmillió forinttal birjanak? (Zajos helyeslés és taps a szélső baloldalon és a jobboldalon.)

Vagy konzerváljuk a hitbizományokat? Avagy konzerváljuk a kaszinói titkos ellenőrizetlen befolyásnak a politikai életbe való belejátszását?

A mikor párt élén álló kiváló férfi a konzervativ szót kiejti, hogy azt mint irányt kövessük, akkor azt meg kell magyarázni, mert különben sem mi nem értjük, sem a nép.

Én például a néppárt részéről elvárom, hogy idegenek és abszenseknek a korlátlan birtokszerzési és korlátlan tulajdonjogát el nem türi, én általában megkövetelem azt, hogy az idegeneknek a birtokszerzést korlátlan mértékben meg ne engedjék.

Mindezek pedig fájdalom, meglevő állapotok. Ezeket konzerváljuk?

Még a 30-as és 40-es évek nagy törekvéseiből is

hiányzik nagy csomó, még sok nemzeti törekvés nem jutott diadalra, azt nekünk még el kell érnünk, azért tehát a nemzeti haladás hatalmas előnyomulását semmivel sem szabad meggátolnunk. Sem kedvencz eszmékkel, sem általános európai elméletekkel, sem semmiféle idegen államból hozzánk szivárgott nem tudom miféle törekvésekkel; nekünk csak a nemzeti törekvésben kell élnünk és alkotnunk.

Minthogy minde lényeges és fődolgokra nézve az uj kabinet nemcsak irányt nem adott nekünk, nemcsak fel nem világositott arról, hogy mindezekre nézve mi az ő politikája, hanem még arra nézve sem adhatott biztositékot, hogy a nemzet érdekeit még ama szük körben is, melyre tegnap bemutatkozása alkalmával kiterjeszkedett, meg fogja óvni, nekem bizalmam nincsen hozzá és bejelentését tudomásul nem veszem.

BIZALMATLANSÁG.

I.

A BESZÉD TÖRTÉNETE.

Gróf Tisza István kormánya indemnitási törvényjavaslatot terjesztett elő, a mely szerint az 1904. év első hat hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő kiadásokról szóló törvény hatálya 1904. évi augusztus végéig terjesztessék ki.

A javaslatot a parlament 1904. évi juniusban tárgyalta. Én a legnagyobb mértékben bizalmi kérdésnek tekintettem a javaslat megszavazását, azért hát elleneztem. E tárgyban tartottam junius 16-án e beszédet. Főokom a bizalmatlanságra az volt, hogy a nemzeti hadseregre vonatkozó követeléseinkből a gróf Tisza-kormány semmit se valósitott meg s még igéretei is lazák, bizonytalanok és csupán látszatosak voltak.

A beszéd külső hatása jelentékeny volt.

II.

A BESZÉD.

(A magyar nemzet soha nem vétkezett, hanem gyakran szerencsétlen volt. — A pénzügyi helyzet. — Mire való az óriási hadügyi kiadás? — Miként van államunk berendezve? — Állami kiadásaink nagy része nincs a nemzet érdekében. — Mit vártam a kormánytól? — A magyar ifju nem olvadhat be az osztrák hadseregbe.)

Tisztelt Képviselőház! Én magamra nézve a most fenforgó törvényjavaslat meg vagy meg nem szavazását igazán bizalmi kérdésnek tekintem és én a törvényjavaslat elfogadásához hozzá nem járulhatok.

Én nagyon sötétnek látom a jövőt. Mióta a törvényhozásnak tagja vagyok, talán lehet kishitüség; lehet, megengedem, az itélőtehetségnek fogyatkozása, de én olyan rossznak, olyan sötétnek, olyan fenyegetőnek a legközelebbi jövőt, a mely reánk vár, sohasem láttam, mint látom most. Ezt akarom röviden indokolni.

Mielőtt azonban a kormány álláspontját, programmját, törekvéseit, kifejtett eszméit birálnám, megjegyzést kell tennem Simonyi Semadam Sándor képviselőtársamnak egy szerencsétlenül elejtett szavára. Ő, valószinüleg a Habsburgokkal való viszonyunkra és a mult századok történetére gondolva, azt a szót ejtette ki a száján, hogy »peccatur intra et extra muros«, a mi magyarul talán azt tenné valóságos értelme szerint, hogy bizony a mi magyar nemzetünk az elmult századok alatt szintén hibázott, vétkezett.

Én ezt a veszedelmes és kárhozatos eszmét hallottam. Vannak már történetiróink, a kik ezt hirdetik, a kik ezt bebizonyitani törekedtek azzal a czéllal, hogy a nemzetet hibásnak tüntessék fel és vele szemben ellenségeit, idegen állambelieket és a magyar koronához közellévőket is, tehát ellenségeit igazolják a nemzet ellen elkövetett merényleteikért. Ismerek történetirókat, a kik ilyen felfogásból magyarázzák az elmult századok eseményeit. Fájdalom, voltak nagy költőink is a multban, a kik mikor a nemzet jövője felől kétségbeesést éreztek, vagy legalább kételkedtek: gyakran a vallás nem jól értett szavaiból a nemzet bünét és vétkességét is látták a multban. Mindig fáj nekem, ha Kölcsey örökszép himnuszát hallom nemzeti ünnepeken zengeni, a mikor arra a pontra ér a dal, hogy: megbünhödte már e nép a multat s jövendőt. Ez a nép nem bünhödhetett meg semmit, mert ez bünöket el nem követett.

Voltak sokszor szerencsétlen idők; voltak idők, a mikor ellenségeink erősebbek voltak, mint maga a nemzet; nagy szenvedések érték bennünket. De ha végignézem az európai müvelt nemzetek történetét: az emberiség fejlődésének nagy kérdéseiben becsületesebben, lelkesebben egy nemzet sem küzdött, békében ugy mint harczban, miként a magyar nemzet. Azért, a kik e nemzetnek eshetőleges vétkeiről beszélnek, azoknak e teremben nincs helyük. Nekünk e nemzetet még szerencsétlenségében is imádnunk kell és ezért én nem türhetem, hogy itt olyan tanok hirdettessenek,

a melyek szerint mi vétkeztünk meg bünhődtünk; ilyen tanokat szó nélkül hagyni nem lehet. Meg kellett ezt jegyeznem azért is, mert a miniszterelnök ur tegnapi beszéde majdnem hasonló, sőt talán kárhozatosabb eszmekörben mozog.

A miniszterelnök ur tegnapi beszédében már nem tesz nagy igéreteket, nem hivatkozik azokra és ugy a saját, valamint kormányzata érdemeit nem sorolja fel, hanem tegnapi, különben igen érdekes beszédében főleg már a védekezésre szoritkozik. Hát tisztelt Képviselőház, ilyen rövid életü kormányzás után már védekezni csakugyan jellemző dolog, de abban, hogy védekezik, mégis csakugyan igaza is van. A védekezés szüksége, a melyre megfelelő ok nélkül el nem határozta volna magát, bizonyitja azt, hogy kormányzata is, a helyzet is csakugyan rossz és szomoru.

A miniszterelnök ur kiterjeszkedik nagyon érdekesen a mi országunk pénzügyi helyzetére és szép statisztikai kimutatásokkal igazolni törekszik, hogy mennyit tettünk mi nemzeti, állami, közmüvelődési szükségleteink kielégitésére. Lássuk csak, milyen ez a pénzügyi helyzet, kivált ha a pénzügyminiszter urnak ugy nyilt, mint nem egészen nyilt kijelentéseit figyelembe vesszük? Egyenes adóink már a legmagasabbra vannak fokozva; jövedéki és közvetett adóink emelkedésére legalább számbavehető emelkedésére egy nemzedéken keresztül többé már nem számithatunk. Munkásosztályunk a mind sürübb

kiköltözéssel tökéletesen megcsökkent, a társadalmi munkakedvet ezerféle munkaszünet zavarja, külső és belső izgatás csökkenti. Ez anyagi boldogulásunknak igaz képe, pénzügyi helyzetünknek egyik igaz, jellemző vonása.

És ezzel szemben, épen a pénzügyminiszter ur előterjesztései szerint a költségvetési egyensulynak már a végső határához értünk, már az árokparton járunk az egyensuly tekintetében, jobbra vagy balra dülhetünk — valószinüleg balra — de már odáig jutottunk, hogy a költségvetési hiány fenyegető réme ajtónkon kopogtat, az uj hadügyi kiadások ezermilliónyi összege fenyeget bennünket. Sokalja ezt mindenki, én is.

A miniszterelnök ur tegnapi előadása szerint a mindennapi, a folyó hadi szükségletek, már a hadsereg mai keretében felmerülő szükségletek kielégitéséhez négyszázötven millió koronára van szükség, ha összes szükségleteinket ki akarjuk elégiteni; kell az ágyukra, lőszerekre, fegyverekre stb. De hozzáteszi a miniszterelnök ur tegnapi fejtegetésében azt is, hogy e 450 millió koronában a hadsereg létszámemelésével járó költségtöbblet nincs benne, a mint hogy nincs is benne. Ezt tegnap fejtette ki. De van még a szolgálati idő leszállitása folytán és — illetékes ajkakról többször nyert értesülés szerint — egy óriási költségtöbblet, mert ha a három évi szolgálati időt kettőre leszállitják, az megint egynéhány száz milliónyi többkiadással fog járni. Ha ezt a hármat összeszámitjuk: attól tartok, hogy a miniszterelnök ur skálája szerint közel 1000 milliónyi kiadási többlettel állunk

majd szemben, a melynek nagyrésze állandó kiadás marad, egy része azonban egyszer s mindenkorra fog kiadatni. Ez a pénzügyi helyzet egyik képe.

Azonban a miniszterelnök ur indokolja ezt és azt mondja szóról-szóra (olvassa:) »A legszükségesebb, a legkardinálisabb állami szükséglet az, a mely magának az államnak és a nemzetnek létét biztositja. Ezzel szemben háttérbe kell szorulnia minden egyéb tekintetnek.« Hát hiszen ez igy általánosságban igaz, csakhogy az ilyen igazságot nevezem én könyvből tanult igazságnak. Az ilyet szoktam én félig tréfásan, félig komolyan versirásnak nevezni. Mert minek kell nekünk ez az óriási hadügyi kiadás? Minden más országban igaz volna a tisztelt miniszterelnök ur e kijelentése, de nálunk Magyarországon, a magyar nemzet kebelében, a magyar történet keretében ez az általában mindenütt fennálló igazság egyáltalában nem igaz. Kell az osztrák hadseregnek; kell az idegen külképviseletnek; kell a magyar királyi német udvarnak; kell a magyar hadsereg elsikkasztására; kell a magyar vitézeinknek németekké való eltorzitására. Erre kell az az óriási kiadás. Hát ez tartja fenn a mi államunk létét? A német udvar, a német hadsereg?

Az elfajzott, az erőszakkal eltorzitott magyar vitézi faj tartja azt fenn? Ez nem tartja fenn, tisztelt miniszterelnök ur. Az a kiadás, ha szükséges, nem a magyar nemzet érdekében szükséges, hanem szükséges olyan hadsereg érdekében, a mely nem a miénk és nem is lesz a miénk soha.

A tisztelt miniszterelnök ur ezzel szemben azt állitja, hogy ez mind csekélység; felemliti az 1870., 1880., 1890. és 1900-iki esztendők költségvetéseit, abból a 150 kocsideréknyi könyvből kivesz néhány számot és azt mondja, hogy hadügyi kiadásaink e harmincz és egynéhány esztendő alatt 50%-kal emelkedtek, de az állami és nemzeti szükségleteink fedezésére szolgáló kiadások emelkedtek 400%-kal.

(Hock János közbeszól: Az adóink is épen ugy emelkedtek!)

Arról most nem is beszélek, mert a miniszterelnök ur sem beszélt róla, csak megállok annál a szónál, a melyet a miniszterelnök ur a világnak és a tisztelt Háznak is nagy mulatságára kimondott.

A tisztelt miniszterelnök ur a statisztika segitségéhez folyamodott. Az már az utolsó dolog, ha kormányzó államférfi a statisztikához folyamodik, mert a statisztika a legáldatlanabb tudomány a világon. A statisztika a hazugságoknak rendszeres számtana. A statisztika a természettudományoknak az a része, a melyet gyenge agyu és kis tudásu emberek teljesen a maguk önkénye szerint készitettek. A statisztikáról megmondtam már, hogy az olyan tudomány, a mely egy kevés ideig nagyon keveset, azontul pedig és a miniszterelnök kijelentésében semmit sem ér.

Tehát 400 százalékkal emelkedtek a mi állami szükségleteinkre szolgáló kiadások? Majd én megmutatom, hogy mire kellett ez a 400 százalék emelkedés. Csakhogy miután az nagy munka lenne, tehát én számok-

kal nem hozakodom elő, hanem rámutatok azon elvekre, a melyek alapján a miniszterelnök ur a maga segédletével a számokat is összeállithatja.

Hogy van a mi államunk ma berendezve? A tisztelt miniszterelnök ur sokkal jobban tudja, mint én, hogy királyi emberekkel van elárasztva az egész ország. Minden jó, minden fizetés, minden hivatali ellátás, minden nyugdij, minden a királytól jön, meg a királyi kormánytól. Van szükség, nincs szükség azokra az állásokra, az mindegy, azért azok az állások megvannak, sőt folyton szaporodnak. Ma már a nemzet nem adhat voltaképen semmit. Néhány rongyos megyei és törvényhatósági tisztviselői állás van csupán, alig megy 1500—2000-re az egész. Már most, ha gyökeret ver azon a helyen a tisztelt miniszterelnök ur, azt is a király kezébe fogja átcsempészni. Hajdan például az én vármegyémben több királyi ember nem volt, mint volt egy főispán — kapta, nem kapta-e a fizetését, nem tudom — és volt egy sótiszt. Volt egy szerencsétlen főispán és egy szerencsétlen sótiszt, a királynak ott egyéb embere nem volt. Nézze meg a miniszterelnök ur ma Veszprém vármegyét, de még sokkal inkább nézze meg Bihar vármegyét, mennyi ott a királyi ember, a tisztviselő, fizetésemelés, nyugdij, ellátás, kegydij stb. Nézze csak azt meg!

Isten ellen való vétek, a mit önök, divatos államférfiak, ebben a szerencsétlen országban csináltak. Az én vármegyémben, mikor magam is ott tisztviselősködtem, volt egy megyei főmérnökünk és annak egy

segédje. Egyszer azt mondták a modern államférfiak a liberálizmus szent nevében — majd kiterjeszkedem rá — hogy a megyei főmérnök és segédje helyett állitsunk államépitészi hivatalt. Még németül is bolond dolog ez az elnevezés, még a németben is buta, de azért átvették a németből, lett államépitészeti hivatali főnök, külön hivatalhelyiség, külön irodai átalány, papiros, toll, tinta, külön segéd, külön fuvar- és napidijak, pedig egyetlenegy lépéssel sem több az utunk a vármegyénkben, mint az előtt, pedig egy csöppet sem jobbak az utak ma, mint azelőtt, a költség pedig ötször annyi. Hát ez a nemzet számára való befektetés? Ez az állami szükséglet? Az államnak és a nemzetnek épségére, fennmaradására, létére, virágzására szükséges az a sok üres hivatali czim, szükséges ez a sok üres statisztika? Hiszen a statisztikai hivatalt is a modern kormányzat találta fel és ez a hivatal ma többe kerül az országnak, mint a mennyibe valaha tiz főiskola került. Mit csinál az? Látom a palotáját, de soha sem voltam még benne. Mire való ez? mikor tudjuk, hogy a statisztikai anyag ott készül az egyes hivatalokban, mert minden hivatalnak meg van a maga statisztika csinálója. A szolgabiró, a viczispán, a királyi ügyész, a törvényszéki elnök és a többi hivatal mind statisztikát készit; de egy sem késziti helyesen, sem igazán, hanem a legutolsó számfeletti ideiglenes helyettes napidijasra bizzák azt mindenütt, a ki talán tud olvasni. És e végből állitanak itt óriási hivatalt százezrekre menő költséggel.

Most pedig a miniszterelnök ur előáll, hogy 400 százalékkal emelkedtek a nemzet czéljaira szolgáló kiadások. De tisztelt miniszterelnök ur, ezek nem nemzeti kiadások; ez egy a német és az osztrák államrendszerből átvett államszervezet, a melyben tönkremegy az állam és a társadalom, elfagy benne minden lélek, szellem és igazság. A mi költséget azokra az intézményekre forditanak, azok a költségek nem a nemzeti szükségletet fedezik, hanem a nemzetnek gyámoltalanságát bizonyitják és az osztrák befolyás kárhozatosságát. Nem a magyar nemzet veszi annak hasznát. Ha ebből a 400 százalékos költségemelkedésből kiszakitjuk azt, a mi a nemzeti szükség kielégitésére szolgál, de csak azt, akkor abból nem lesz 400 százalékos kiadás emelkedés a hadsereg költségeinek emelkedésével szemben.

Védelmezi a miniszterelnök ur a szabadelvüséget. Én is abban a meggyőződésben vagyok, hogy ha valaki hive ebben az országban a szabadelvüségnek és vele együtt a demokrácziának, vele együtt a szabad és nemzeti fejlődésnek, én vagyok az. De abból a szabadelvüségből, mely ilyen természetü 400 százalékos költségemelkedést mutat fel, én nem kérek, abban részes nem akarok lenni. Az a szabadelvüség, a mely minden erőt, hatalmat és mindent a király és kormány kezébe juttat, az nem szabadelvüség, hanem a történelemnek egyik nyilvános hazugsága. Az oly nemzetek kebelében még menthető az ilyen szabadelvüség, a mely nemzeteknek nemzeti uralkodójuk van, s egyedüli

feladatuk nemzetboldogulásuk biztositása, de mikor nekünk sem nemzeti uralkodónk nincsen, sem vele nem rendelkezünk: ez az irány nem a szabadelvüség iránya, ez a nemzeti élet eltiprására irányzott gonosz államművészet.

A tisztelt miniszterelnök ur kormánya innen-onnan már háromnegyedéves lesz.

A tisztelt miniszterelnök ur oly parlamenti korszak után lépett kormányra, a melyet én — és ebben más a nézetem, mint az övé — szerencsés, becsületes korszaknak nevezek. Oly parlamenti harcz után lépett a miniszterelnök ur a kormányra, a mely harczot megvivni és győzelem nélkül abba nem hagyni ennek a nemzetnek és ennek a pártnak a legszentebb kötelessége. Nem is egyesek voltak, a kik ebben küzdöttek. A társadalomnak összes nemesebb rétegét magához vonzotta az. Azok a küldöttségek, a melyek feljöttek ide az ország fővárosába, a melyeknek tagjai egyszerü falusi földmives emberek voltak, nem mesterkélt módon jöttek ide, hanem ösztönükből.

Ezek lelkesültek azokért az eszmékért, a melyekért mi küzdöttünk. Azok az eszmék, a mig ez a nemzet él, a nemzet lelkében örökké meg lesznek. Ha egyszer elhullott, elpusztult a nemzet, ha vége lesz a nemzetnek: akkor majd azoknak az eszméknek is vége lesz, de addig nem. Megértette a nép ezeket; idejött, tanuja akart lenni az ellenzék fenséges harczának és megjelenésével buzditani akarta harczra az ellenzéket. Miért folyt az a harcz? Hiszen azok az eszmék,

a melyekért küzdöttünk, minden nemzet legelső, legszükségesebb, legtermészetesebb eszményei.

Mit vártam a kormánytól, a mely ily harcz után a nemzet élére állott? Vártam, tisztelt miniszterelnök ur, hogy az a kormány, a mely idejön, hazafiságának, bölcseségének, rátermettségének legnagyobb erőfeszitésével oda fog törekedni, hogy rábirja a koronát, hogy tekintettel a nemzet igaz érzelmeire, őszinte, komoly kijelentésére, a nemzet igazi akaratának nyilvánulására, rábirja a koronát, hogy a hadseregben a nemzet minden jogai és érdekei kiméletet és érvényesülést nyerjenek. Rábirja a tisztikarnál, a jelvényeknél, rábirja arra, hogy a nemzeti műveltség uralma tért nyerjen a hadseregben, rábirja a magyar vezényszóra, szolgálati nyelvre. Azt vártam attól a kormánytól, akárki az a kormány, hogy ismétlem, hazafiságának és bölcseségének utolsó erőfeszitésével azon lesz, hogy a koronát ezekre rábirja. Mert hiszen a mi küzdelmünk alkotmányos küzdelem volt, és a megoldást is alkotmányosan gondoltuk, sohasem másképׂ. Ezt vártam.

Nekem is eszembe jutott, hátha a korona, vagy a király mindenféle befolyás nyomása alatt — ő is ember, roskatag öreg ember, — arra nem lesz rábirható. Vártam legalább azt, hogy a kormány, a mely vállalkozik az ország ügyeinek vezetésére, akkor azt mondja majd a királynak: Jól van, Felség, hát most még nem lehet; hát egyelőre, rövid időre tegyük félre a dolgokat; de a nemzet vár és követel, a nemzetnek szentséges jogai vannak, szentebbek, mint a királynak.

A nemzeti műveltség jusson legalább államunk egész területén uralomra. A királyi udvarba legyen az beleültetve, a királyi udvar legyen magyar királyi udvarrá átalakitva, a hogy azt a magyar király méltósága és magas tekintélye megköveteli; hogy a külképviseletben a nemzet jogai érvényre jussanak, hogy állami nyelvünk uralma meg legyen a magyar birodalom területén mindenütt, hogy itt sem egyletek, sem társulatok, sem felekezetek, sem egyházak a maguk gyermekeit, hiveiket el ne tilthassák attól, hogy a magyar nyelvet megtanulják; hogy az összes állami közművelődési intézetekből az idegen nyelv, a nemzet elfajzitására való törekvés küszöböltessék ki.

Ha szavára állitja a miniszterelnök ur, hogy odafent a korona körében sohasem vett észre törekvést arra, hogy a nemzet e tekintetben akadályoztassék, elvártam volna a kormánytól, hogy a hadseregnél azokat a nagy nemzeti vivmányokat — nem vivmányokat, hanem elkobzott jogaink egy részét — visszakövetelje, s ha a hadseregnél az legalább ez idő szerint el nem érhető, minden más téren érjen el mindent és a király és kormány ne álljon utjába annak, hogy legalább itthon, saját országunkban, saját nemzetünk kebelében nemzeti nyelvünk és műveltségünk itthon legyen és ur legyen. Ezt vártam volna a kormánytól, akárki lett légyen az és ezt vártam volna a tisztelt miniszterelnök urtól.

Mit hozott nekünk most? A mit igért, arról nem beszélek. A tisztelt miniszterelnök urat megtisztelem azzal, hogy igéreteiről nem beszélek, mert azokból ugy, a hogy mi értettük, sohasem fog teljesülni az ő kormányzata alatt semmi. A hadseregben ma szélesebben és mélyebben folyik a germanizáczió, mint azelőtt. Saját külön költségünkön állitunk a közös hadsereghez katonai tanitóintézetet, holott ez közös volna és mi csak 34 százalékkal járulnánk hozzá. De ha azt akarjuk, hogy katonák legyenek a magyar fiuk, hát állitunk a saját költségünkön és tanitjuk őket német nyelven és germanizáljuk őket a mi költségünkön itthon; mert hogy Bécs-Ujhelyen németté legyen a magyar, utálatos és kárhozatos dolog, de még sem oly megalázó, mint az, hogy Debreczenben is németté legyen a magyar, ha katona akar lenni. Ezt hozta a miniszterelnök ur.

A tisztikar nincs visszahelyezve, a jelvények nincsenek kiigazitva, még a laktanyafeliratok is ott vannak. Azt mondja a miniszterelnök ur a delegáczióban, hogy minek erőltessük? Mikor a magyar dolgokról van szó, pedig az a laktanyás német felirás például kis dolog; azt mondja: ne demonstráljunk, ne erőltessük, majd megjön idővel magától. De ha németté kell lenni, mindjárt készen vannak vele akkor se idő, se költség nem jön számba.

A külképviseletben semmi javulás, de még csak nem is igéri a miniszterelnök ur. Jól is teszi, ne áltassuk a nemzetet. A királyi udvart elnéztem most.

Lejön a király Budapestre a magyar királyi várba a delegácziók alkalmából és annyi németet, csehet, idegent hoz magával, hogy csak ebből áll az egész udvar. Hát hol a magyar udvar? Nem hoztam el azt az ujságot, melyben le volt irva, kik jöttek a királylyal. Nézze meg a miniszterelnök ur, hiszen még Jokohamában is találunk ilyen magyar királyt, mint a milyen itt volt, és ilyen királyi udvart. Nem volt ott magyar senki; a ki fizetést kap, méltóságot visel, a kinek befolyása van, az mind német meg cseh.

Hozta a miniszterelnök ur vagy nem hozta, csak ott jár, a hol késziteték nagy harczunk, fenséges küzdelmünk eredményeként, a chlopy-i parancsot. Hát ezzel mi lett? Itt volt a katonai büntető perrendtartás, a melylyel én sem tudom hogy vagyunk, de ugy látom, a miniszterelnök ur sem tudja, hogy ezzel is miképen vagyunk.

Azt mondja, nem halasztja ad graecas calendas, pedig biztos, hogy ez a szó már maga azt jelenti, hogy ad graecas calendas. Arról, magyar lesz-e, nem lesz-e, nem beszélek. Hiszen hinnünk kell. A férfiak közt fennálló figyelem és gyengédség hozza magával, hogy ily kijelentésekben ne kételkedjünk, mert jogunk van ugy érteni, a mint mi óhajtjuk. De csaknem fogadni mernék, hogy ugy sem lesz, a hogy mi értjük, ugy sem lesz, a hogy a miniszterelnök ur kijelentette, hanem várjuk ad graecas calendas.

Végre hozott a miniszterelnök ur egy vivmányt, kormányzata uj programmjaként, a melyet én tegnapi

beszédében szomoruan láttam. Azt mondja a miniszterelnök ur, hogy egy nagy horderejü reform küszöbén állunk, a melylyel a közös hadsereg azzá lesz, a mivé lenni kell, közössé, szivben-lélekben olyanná, a melynek magyar része teljesen be van katonailag olvadva a hadseregbe, de azért megtartja magyar lelkét, szivét és odaadását a magyar nemzethez. Erre az utolsó záradékra csak azt jegyzem meg, hogy nagyon köszönöm, hogy a miniszterelnök ur azt kijelentette, hogy a magyar vitéz beleolvad szivvel-lélekkel abba a hadseregbe, de azért magyar szivét és odaadását a magyar nemzethez megtartja. Hiszen ha meg nem tartaná, fel kellene a gazembert akasztani.

Ha ebben is érdemet lát a miniszterelnök ur, hogy egynéhány magyar vitéz beolvad szivvel-lélekkel abba a nem tudom kinek a hadseregébe, de azért magyarságát megtartja, akkor nem tudom, hogy a hazafi érdemekről általában mi a felfogása.

Lássa, miniszterelnök ur, én azt az eszmét, a melyet tegnapi beszédében olvastam — bocsánat a kifejezésért, — kárhozatos, őrült eszmének tartom, a melynek magyar lélekhez férnie nem szabad. Mindig szomoru, hogy akad a magyar miniszterelnöki székben férfiu, kinek az ajkáról elhangzik ez a jelszó. szivvel-lélekben beolvadni ebbe a hadseregbe. Szivvel-lélekkel! Miniszterelnök ur, irtózatos eszmék ezek, de akármilyen irtózatosak, ha egyszer napvilágot látnak, az emberek meghallják, azután lassan megszokják, azután akadnak gyengelelküek, a kik megkedvelik, azután

akadnak gonosz lelkek, kik az eszmét végre akarják hajtani, intézménynyé akarják fejleszteni, egyszerre benn vagyunk a legnagyobb nemzeti veszedelemben. Ilyen eszmékkel dobálózni, a milyeneknek Magyarországon nincs helye és nem lesz soha, még Ausztriában sem okos dolog, nemcsak Magyarországon. A magyar vitéz legyen közös szivben, lélekben és olvadjon be abba a hadseregbe, azt mondja.

(Gróf Tisza István miniszterelnök: Nem mondom, az a furcsa!)

Hát az a hadsereg nem az országnak, nem a nemzetnek a hadserege? Hát a királyé az, vagy kié? Hajdu az, vagy bérencz, vagy zsoldos, vagy micsoda?

Hát van nekünk közös hazánk, van nekünk közös hazaszeretetünk, van nekünk közös országunk, van nekünk közös alkotmányunk? Hát annak a hadseregnek nem hazájáért, hazája szeretetéért, nem alkotmányáért, nem törvényeiért, nem hazája nagyságáért, boldogságáért kell lelkesülnie szivben, lélekben, nem azért kell neki felolvadnia, hanem a közös hadseregért, azért a hadseregért, a melyet önök itt fentartanak, sőt a melyet önök még rosszabbá akarnak tenni, mint a milyen most? Hát a tisztelt miniszterelnök ur szerint ez legyen a magyar nemzetnek törekvése a jövőben? Ebben lássa reménységét, boldogulását, üdvösségét, hogy épkézláb fiai, vitézei osztrákká legyenek, szivben, lélekben beolvadjanak?

Én kiváncsi vagyok arra, hol tanulta ezt a miniszterelnök ur? Voltak nekünk bölcseink a multban, most

sem az egyetemen, sem az akadémián, sem itt ugyan nem találunk; voltak nekünk nagy költőink, voltak nagy államférfiaink, voltak ennek a hazának igaz nagyjai, de azok közt nem talál egyet sem, a kinek ajkáról, vagy gondolatából, vagy agyából ily kárhozatos eszme keletkezett volna. Hol tanulta ezt? Nem, tisztelt miniszterelnök ur, ezen az uton ne menjünk tovább, ön se menjen. Mi nem megyünk. Volt egy idő, én éltem azt az időt és a kik velem egykoruak, szintén megérték, nem is egyszer volt idő, a mikor a magyar nemzet minden jó fia azért imádkozott a mennyekhez, hogy a mikor hadjáratunk van, az ellenség győzzön és ne mi. Sirattuk fiainkat, sirattuk testvéreinket, a kik idegen érdekekért, hazájukat nem ismerve, hazájuk szerelmét tőlük elzárva, idegen érdekekért hullottak el a csatatéren, északon és délen; sirattuk őket, de akkor is azért imádkoztunk, hogy az ellenség g) őzedelmeskedjék, semmint ilyen hadsereg és olyan hatalom, a mely erre támaszkodik, tovább életben maradjon.

A tisztelt miniszterelnök ur ma még fiatal ember. Ha oda törekszik fejleszteni azt a hadsereget és a nemzetnek fiatalságát, a mint tegnap kijelentette, megéri még ujra ezt az időt, hanem annak azután egyéb következése is lesz. Ezért látom ily sötétnek a jövőt és ezért nem fogadom el a törvényjavaslatot.

TARTALOM.

Oldal

TÁJÉKOZÓ.

(Szónokaink összegyűjtött beszédei. — Nem elterjedt nemzeti olvasmányok. — Hány nyilvános beszédet tartottam életemben? — Mik az okaim arra, hogy beszédeim egy részét kiadjam? — Az én nemzedékem. — Az én életem feladata.) 1

A SZOLGÁLATI IDŐ.

I. A beszéd története 11

II. A beszéd.

(A nemzet hadügyi jogai az 1867-ik törvény szerint. — A szolgálati idő meghatározása. — Ezt a jogot a javaslat alapján önkényüleg sérthetik. — A hosszu szolgálati idő közgazdasági káros volta. — A békelétszám emelése a militarizmus erősitése. — A jogot semmiféle tekintetből fel nem áldozzuk.) 12

A NEMZETI HADSEREG.

I. A beszéd története 23

II. A beszéd.

(Mit vártunk egykor a balközéptől és Tisza Kálmántól? — Miért akarunk erős hadsereget? — Miben áll a nemzeti jelleg a hadseregnél? — Milyen most a mi hadseregünk? — Mit ér Tisza Kálmán meggyőződése? — Gróf Széchenyi Aladár kijelentése. — Gróf Andrássy Gyula és Tisza István tévelygései. — Az álhazafiság. — Az osztálytárgyalás mellőzése. — Az 1867-iki példa. — A német nyelv története nálunk. — A XVI. és XVII. században. — Mit irt Hunyady a pápának?) 27

Oldal

MAGYAR NYELV A HADSEREGBEN.

I. A beszéd története 56

II. A beszéd.

(György Endre logikája. — A magyar nyelv és a föderalizmus. — A jus reservatum. — Mit jelent ez a három latin szó: divina favente clementia? — Az 1741-iki példa. — Ziskay Antal okoskodása. — A szokásjog miből áll? — Heister Siegbert osztrák generális szokása. — Werbőczy szokásjoga. — Mit tesz a magyar törvények szerint a hadsereg vezénylete és belszervezete? — A magyar ezredek tulajdonosai. — A „csavargó nyelv". — Könyörgés-e a törvény? — A törvényjavaslat miben tér el az 1868-iki megállapodásoktól? — Minő természetrajzi tünet a „Soldatenkind"? — A pedagogiai tekintetek. — A nemzedék elsatnyulása. — Különbség a katonai és polgári agy között. — A demokráczia kérdése. — Miért nevelik a főherczegeket katonának? — Mikor csempészték a német nyelvet a magyar ezredekbe? — A Gréwen-huszárezred kérvénye 1790-ben. — A nemesi gárda. — Mit ér az országgyülési határozat. — Deák Ferencz beszéde. — Kurucz Csáky Mihály, a rodostói halott.) . . 58

ERKÖLCSI HARCZKÉPESSÉG.

I. A beszéd története 108

II. A beszéd.

(Minő volt a magyar felfogás az 1866-iki háboruról? — Mit ér a statisztika? — Gróf Pongrácz Károly és Láng Lajos tudománya. — A háboruk nem nemzetünk érdekében folytak. — A nemzet lelkesülése hiányzott az idegen érdekü háborukban. — A harczképesség fentartása a mi érdekünk. — Az értelmiség ifjait kimélni kell. — Az egyéves önkéntesi intézmény bevált. — Nem szabad elrontani. — Az egyéves önkéntesek zaklatása. — Gróf Pongrácz meggyőződése. — A nemzet a dinasztia zsoldosa soha nem lesz.) 109

NESSI PÁL KÉPVISELŐ MENTELMI ÜGYE.

I. A beszéd története 131

II. A beszéd.

(1848 előtt a mentelmi jog hatalmi kérdés volt. — A Gotterhalte nem magyar intézmény. — Semmi törvény nem biztositja a Gotterhalte tiszteletét. — Élő nemzetre idegen nemzet érzéseit

Oldal

ráerőszakolni nem lehet. — Hajdan nem parancsolták a Gotterhaltét. — A légy az ember *orrán*: — olyan a Gotterhalte a nemzetben. — A vád alatt állás is büntetés. — Mi a jellem? — Minő jellemének kell lenni a magyar tisztnek? — Mi Magyarország törvényhozói vagyunk.) 136

NEMZETI SÉRELMEINK A HADSEREGBEN.

I. A beszéd története 159

II. A beszéd.

(Hadügyi jogunk az 1867-iki törvény alapján. — A létszámemelés nemzeti föltételeit most kell megszabni. — Mi a nagyhatalmassági érdek? — Gróf Tisza István és gróf Andrássy Gyula érvei. — Az ellenértékek. — A katonai perrend. — A magyar tisztek visszahelyezése. — A jelvény. — Maig se változott a nemzet és a Habsburgok közti viszony. — Andrássy és Tisza ne bizonykodjanak az osztrákok helyett. — A hadseregben ma is elnyomják a magyart. — A „hier". — A magyar elégedetlen. — Deák Ferencz is megtagadja az ujonczot 1889-ben. — Hol van a régi nemzeti párt? — Olyan hadsereg, *mint a császári osztrák*, ismeretlen a tudományban.) 161

A NEMZET IGAZSÁGAI.

I. A beszéd története 193

II. A beszéd.

(A miniszterek ne csak a királynak, hanem a nemzetnek is hű tanácsosai legyenek. — A földmivelési miniszter kárhoztatja a nemzetet. — A méh természetrajza. — A nemzet állami léte nincs elismerve. — Miért legyen a nemzet csupán dinasztikus? — Mi a politikában a „lehetetlen"? — Miért lettem függetlenségi harmincz év előtt? — A dinasztia érdeke s a nemzet érdeke nem egy. — Bosznia és a király esküje. — Ha a hadsereget fejlesztjük: a nemzet jogait és hatalmát is fejlesztenünk kell. — Az első közösügy 1580-ban. — A vidéki küldöttségek. — A jura reservata. — Mikor csempészték a magyar ezredekbe a németséget? — Az idegen vezényszó ostobaság. — A kormány egyaránt őszinte legyen a nemzettel s a királylyal szemben. — Legyen felelős együtt a többséggel. — Az exlexet ki lehet kerülni, de csak úgy, mint 1840-ben. — Mi sors vár Széll Kálmánra? — A megrekedt szekérről le kell szállnia.) 195

Oldal

A TÖBBSÉG ÉS A NEMZET AKARATA.

I. A beszéd története 237

II. A beszéd.

(A többség joga. — A központi hivatalos jelölés. — A végrehajtó bizottság. — Példák. — A hivatalos jelölés története. — A nemzet ébredése. — A régi választás. — A két igazság egymás ellen. — Idegen nemzetek példái nem irányadók. — A királyra nemzetünk sorsát nem bizhatjuk. — Mennyiben magyar most a magyar hadsere— Mi van az 1867-iki törvényben? — A németséget orvul csempészték a magyar hadseregbe. — Mit csináltunk 87 év alatt? — A napkeleti szultán. — Becsületbeli kötelesség a nemzeti hadseregért küzdeni.) 238

A KHUEN-HÉDERVÁRY KORMÁNY BEMUTATKOZÁSA.

I. A beszéd története 273

II. A beszéd.

(A horvát miniszter szava: ha husz millió magyar volna. — A kormányelnök „ugy csöppent“ ide. — Kinek a javaslatára lett kormányelnök? — Gyökere nincs se a parlamentben, se a pártokban. — Khuen-Héderváry 1894-ik évi szerepe. — Mostani föllépése és programmja is pongyola. — Kormánya „folytatás“-e vagy nem? — Mi a szabadelvüség? — Mi a különös magyar szabadelvüség? — Az uj kormánynyal senki se nyert semmit. — A király és a nemzet tekintélye. — Mi az a keresztyén irány? Mit konzerváljunk. 275

BIZALMATLANSÁG.

I. A beszéd története 301

II. A beszéd.

(A magyar nemzet soha nem vétkezett, hanem gyakran szerencsétlen volt. — A pénzügyi helyzet. — Mire való az óriási hadügyi kiadás? — Miként van államunk berendezve? — Állami kiadásaink nagy része nincs a nemzet érdekében. — Mit vártam a kormánytól? — A magyar ifju nem olvadhat be az osztrák hadseregbe.) 302

A sorozat eddig megjelent kötetei:

1. Dr. Thallóczy Lajos: Jajcza (bánság, vár és város) története 1450-1527
2. Nagy Géza: A Skythák
3. Nagy László: Magyar fegyverek 1630-1662
4. Wosinsky Mór: Az őskor mészbetétes diszitésű agyagművessége
5. Hampel József: *Ujabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről*
6. Rómer Flóris-Henszlmann Imre: Műrégészeti kalauz különös tekintettel Magyarországra I-II.
7. Békefi Remig: A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban
8. Könyöki József: A középkori várak különös tekintettel Magyarországra
9. Hampel József: A bronzkor emlékei Magyarhonban I-II-III.
10. Pulszky Ferencz: Magyarország archaeologiája I-II.
11. Kuzsinszky Bálint: A Balaton környékének archaeologiája
12. Acsády Ignácz: A magyar nemesség és birtokviszonyai a mohácsi vész után. 2. Régi magyar birtokviszonyok
13. Hampel József: Ujabb tanulmányok a rézkorról
14. Wertner Mór: Az Árpádok családi története
15. Wertner Mór: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig I-II.
16. Szentkláray Jenő: A dunai hajóhadak története
17. Takács Sándor: A magyar gyalogság megalakulása
18. Fógel József: II. Lajos udvartartása (1516-1526)
19. Fógel József: II. Ulászló udvartartása (1490-1516)
20. Ráth Károly: A magyar királyok hadjáratai, utazásai és tartózkodási helyei I-II
21. Wenzel Gusztáv: Stibor vajda. Életrajzi tanulmány.
22. Szádeczky Lajos: Iparfejlődés és céhek története Magyarországon I-II.
23. Pesty Frigyes: A magyarországi várispánságok története különösen a XIII. században
24. Wertner Mór: A középkori délszláv uralkodók genealogiai története
25. Nagy Imre-Véghely Dezső-Nagy Gyula: Zala vármegye története. Oklevéltár I-II.
26. Karácsonyi János: A magyar nemzet honalapítása 896-997-ig
27. Karácsonyi János: A magyar nemzet őstörténete 896-ig
28. Karácsonyi János: A magyar nemzet áttérése a nyugati kereszténységre 997-1095
29. Pesty Frigyes: Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben
30. Schönherr Gyula: *Hunyadi Corvin János 1473-1504*
31. Fraknói Vilmos: A magyar nemzet müveltségi állásának vázlata az első fejedelmek korában és a kereszténység behozatalának története
32. Anjoukori okmánytár I-VII.
33. Wertner Mór: Negyedik Béla király története
34. Teleki József: Hunyadiak kora Magyarországon I-V, X-XII.
35. Pesty Frigyes: Az eltűnt régi vármegyék. I-II.
36. Kállay Ferenc: A magyar nemzetiségről
37. Fejérpataky László: A királyi kanczellária az Árpádok korában
38. Fraknói Vilmos: Magyarország a mohácsi vész előtt
39. Kállay Ferencz: Historiai értekezés a nemes székely nemzet eredetéről, hadi és polgári intézeteiről a régi időkben
40. Ráth Károly-Thaly Kálmán: II. Rákóczi Ferencz fejedelem emlékiratai a magyarországi háborúról 1703-tól végéig (1711)
41. Áldásy Antal: Az 1707. évi ónodi országgyűlés története
42. Aldásy Antal: Alsáni Bálint bibornok
43. Pesty Frigyes: A perdöntő bajvivások története Magyarországon
44. Acsády Ignácz: *Széchy Mária 1610-1679*
45. Fraknói Vilmos: A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig
46. Karácsonyi János: Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig I-II.
47. Fraknói Vilmos: Werbőczi István életrajza
48. Thallóczy Lajos: A kamara haszna (lucrum camerae) története kapcsolatban a magyar adó és pénzügy fejlődésével
48. Karácsonyi János: Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-1900-ig
49. Angyal Dávid: Adalékok II. Rákóczi Ferencz törökországi bujdosása történetéhez
50. Wertner Mór: Az árpádkori megyei tisztviselők
51. Réthy László: Az oláh nyelv és nemzet megalakulása
52. Békefi Remig: A pásztói apátság története I-III.
53. Áldásy Antal: A nyugoti nagy egyházszakadás története VI. Orbán haláláig 1378-1389.
54. Takács Sándor: Régi magyar kapitányok és generálisok
55. Wosinsky Mór: Tolna vármegye története az őskortól a honfoglalásig I-II.
56. Pór Antal: Hunyadi János Elet- és korrajz
57. Erdélyi László: Magyarország társadalma a XI. századi törvényeiben

58. Hajnik Imre: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a Vegyes-házi királyok alatt
59. Szabó Károly: Kún László 1272-1290
60. Csánki Dezső: I. Mátyás udvara
61. Hajnik Imre: Magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt
61. Gábor Gyula: A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt
62. Fraknói Vilmos: Szilágyi Mihály Mátyás király nagybátyja
63. Fraknói Vilmos: Hunyadi Mátyás király 1440-1490
64. Pór Antal: Nagy Lajos 1326-1382
65. Jankó János: A Balaton-melléki lakosság néprajza
66. Hunfalvy Pál: Magyarország ethnographiája
67. Györffy István: Magyar falu, magyar ház
68. Gindely Antal-Acsády Ignácz: Bethlen Gábor és udvara1580-1629
69. Acsády Ignácz: A pozsonyi és szepesi kamarák. 1565-1604.
70. Szilágyi Sándor: I. Rákóczy György és a diplomáczia
71. Dr. Szádeczky Lajos: Báthory István lengyel királylyá választása 1574-1576.
72. Jakab Elek: A királyföldi viszonyok ismertetése I-II.
73. Ortvay Tivadar: Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején a pápai tizedjegyzék alapján feltüntetve I-II.
74. Fejérpataky László: Magyarország városok régi számadáskönyvei
75. Ortvay Tivadar: Magyarország régi vízrajza a XIII-ik század végéig I-II.
76. Pap Dénes: Okmánytár Magyarország függetlenségi harczának történetéhez 1848-1849 I-II.
77. Erdélyi László: Árpádkori társadalomtörténetünk kritikus kérdései
78. Fraknói Vilmos: Erdődy Bakócz Tamás élete
79. Szilágyi Sándor: A két Rákóczi György fejedelem családi levelezése
80. Szalay József: Városaink a tizenharmadik században
81. Fraknói Vilmos: Vitéz János esztergomi érsek élete
82. Dézsi Lajos: Tinódi Sebestyén 1505?-1556
83. Erdélyi László: Szent Imre és kora
84. Alapi Gyula: Komárom vármegye nemes családai
85. Békefi Remig: A czikádori apátság története
86. Szilágyi Sándor: I. Rákóczy György 1593-1648
87. Szilágyi Sándor: II. Rákóczy György 1621-1660
88. Karácson Imre: Török-magyar oklevéltár 1533-1789
89. Thúry József: Török történetírók I-II.
90. Karácson Imre: Török történetírók III.
91. Szilády Áron-Szilágyi Sándor: Török-magyarkori állam-okmánytár I-VII.
92. Márki Sándor: Dósa György
93. Simonyi Ernő: Magyar történelmi okmánytár, Londoni könyv- és levéltárakból 1521-1717.
94. Szilágyi Sándor: Levelek és okiratok I. Rákóczy György keleti összeköttetései történetéhez
95. Beke Antal-Barabás Samu: I. Rákóczy György és a porta. Levelek és okiratok
96. Bontz József: Keszthely város monográfiája
97. Kővári László: Erdély nevezetesebb családai
98. Karácson Imre: Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1664-1666.
99. Márki Sándor: Mária Magyarország királynéja 1370-1395
100. Thallóczy Lajos-Áldásy Antal: Magyarország melléktartományainak oklevéltára II. A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198-1526
101. Ortvay Tivadar: Mária II. Lajos magyar király neje (1505-1558)
102. Veress Endre: Izabella királyné 1519-1559
103. Fraknói Vilmos: Pázmány Péter 1570-1637
104. Fraknói Vilmos: Oklevéltár a magyar királyi kegyuri jog történetéhez
105. Karácsonyi János: Békésvármegye története I-III.
106. Fraknói Vilmos: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-Székkel I-III.
107. Korponay János: Abaújvármegye monographiája I.
108. Szilágyi Farkas: Alsófehér vármegye történelme. Alsófehér vármegye 1848-49-ben
109. Oláh György: Békésvármegye 1848-1849. I-II.
110. Haan Lajos: Békés vármegye hajdana I-II.
111. Berzeviczy Albert: Beatrix királyné 1457-1508
112. Pór Antal: Szent István király. Történelmi tanulmány
113. Fényes Elek: Magyarország leírása I-II.
114. Takács Sándor-Eckhart Ferencz-Szekfű Gyula: A budai basák magyar nyelvű levelezése I. 1553-1589
115. Egervári Ödön: Bátori Schulcz Bódog emlékiratai 1848/9-ki szabadságharczból
116. Pór Antal: Trencsényi Csák Máté 1260-1321
117. Ipolyi Arnold: Bedegi Nyáry Krisztina 1604-1641
118. Karácson Imre (Szerk.): Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1660-1664.
119. Szöllősy Ferencz: Kossuth és a magyar emigratió török földön
120. Erdélyi Gyula: Veszprém város története a török idők alatt
121. Szalay Ágoston: Négyszáz magyar levél a XVI. századból. 1504-1560
122. Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címeres levelei I-VIII.
123. Merényi Lajos: Herczeg Esterházy Pál nádor 1635-1713
124. Kővári László: Erdély története 1848-49-ben
125. Acsády Ignácz: Magyarország Budavár visszafoglalása korában
126. Beksics Gusztáv: A román kérdés és a fajok harcza Európában és Magyarországon
127. Vahot Imre: Honvédek könyve. Történelmi adat-tár az 1848-ki és 1849-ki ma-gyar hadjáratból
128. Jancsó Benedek: A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota I.
129. Kazinczy Gábor: Gr. Illésházy István nádor följegyzései 1592-1603 és Hídvégi Mikó Ferencz históriája 1594-1613 Bíró Sámuel folytatásával
130. Szilágyi Sándor: A magyar forradalom története 1848- és 49-ben.
131. Kővári László: A magyar családi és s közéleti viseletek és szokások a nemzeti fejedelmek korából
132. Szinnyei József: A magyarság eredete, nyelve és honfoglaláskori műveltsége
133. Teleki József: Hunyadiak kora Magyarországon VI.
134. Dudás Gyula: A szabad hajdúk története a XVI. és XVII. században
135. Id. Tirts Rezső: 1848-49-iki élményeim különös tekintettel a Comides-féle szepesi Guerilla-vadászok szereplésére a szabadságharczban
136. Ivánka Imre: Négy havi szolgálatom a magyar hadseregben 1848 junius végétől október végéig
137. Szilágyi Sándor: Felső-vadászi Rákóczy Zsigmond 1622-1652
138. Szilágyi Sándor: A magyar forradalom férfiai 1848/9-ből
139. Kővári László: Okmánytár az 1848-9-ki erdélyi eseményekhez
140. Kretschmayr Henrik: Gritti Lajos 1480-1534
141. Dudás Gyula: Bács-Bodrogh vármegye régészeti emlékei
142. Szádeczky Lajos: Kornyáti Békés Gáspár 1520-1579
143. Deák Farkas: Uzoni Béldi Pál 1621-1679
144. Lászlófalvi Velics Antal-Kammerer Ernő: Magyarországi török kincstári defterek I-II.
145. Kővári László: Erdély építészeti emlékei
146. Szilágyi Sándor: A Rákóczyak kora Erdélyben I.
147. Radvánszky Béla: Udvartartás és számadáskönyvek. I. Bethlen Gábor fejedelem udvartartása
148. Szádeczky Lajos: Erdély és Mihály vajda története 1595-1601. Oklevéltárral
149. Herman Ottó: A magyarok nagy ősfoglalkozása. Előtanulmányok
150. Pór Antal: Aeneas Sylvius II. Pius pápa. Élet- és korrajz
151. Wenzel Gusztáv: Magyarország mezőgazdaságának története
152. Szádeczky Kardoss Lajos: A székely nemzet története és alkotmánya
153. Thaly Kálmán: Történelmi naplók 1663-1719
154. Nagy Iván: Késmárki Tököly Imre naplója 1693. 1694. évekből
155. Kis Bálint: Az Árpádok királyi vére Magyarország családaiban
156. Egressy Ákos: Emlékeim az 1848-49-dik évi szabadságharcz idejéből
157. Rómer Flóris: Árpás és a móriczhidai Szent Jakabról címzett prépostság története
158. Kővári László: Székelyhonról
159. Herman Ottó: A magyar pásztorok nyelvkincse
160. Rüstow, Wilhelm: Az 1848-1849-diki magyar hadjárat története I-II.
161. Steier Lajos: Görgey és Kossuth. Ismeretlen adalékok az 1848-49-iki szabadságharc történetéhez
162. Steier Lajos: Az 1849-ik - trónfosztás előzményei és következményei. Ismeretlen adalékok az 1848-49-iki szabadságharc történetéhez
163. Ipolyi Arnold: A deákmonostori XIII. századi román basilika
164. Rudnay Béla: A Zsámbokréthyak - Családtörténelmi tanulmány
165. Szilágyi Sándor: Báthory Gábor fejedelem története
166. Steier Lajos: A tót nemzetiségi kérdés 1848-49-ben I-II.
167. Hampel József: A régibb középkor (IV-X. század) emlékei Magyarhonban I-II.
168. Toldy Ferencz (szerk.): Archaeologiai Közlemények I.
169. Ipolyi Arnold (szerk.): Archaeologiai Közlemények II.
170. Hampel József: A honfoglalási kor hazai emlékei
171. Fraknói Vilmos: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-székkel. A magyar királyság megalapításától a konstanczi zsinatig
172. Zalka János: Erdélyi szászok
173. Szalay László: Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI-dik században
174. Szalay László: Erdély és a porta 1567-1578.
175. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I-III., V.
178. Rudnay Béla: Ujfalussyak és Rudnayak perei a Petróczyek ellen 1543-1591
179. Marczali Henrik: A magyar történet kútfői az Árpádok korában

180. Marczali Henrik: A magyar történet kútfőinek kézikönyve
181. Réthy László: Magyar egyetemes éremtár. Corpus Nummorum Hungariae I-II.
182. Acsády Ignácz: Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt 1526-64
183. Bohdaneczky Imre: Magyarország pénz és sulyviszonyai az Anjouk alatt
184. Erdélyi László: Magyar művelődéstörténet I-II.
185. Kővári László: Erdély történelme I-VI.
186. Márki Sándor: II. Rákóczi Ferencz I-III.
187. Szűcs István: Szabad királyi Debreczen város történelme I-III.
188. Jászay Pál: A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után
189. Matunák Mihály: Nagy-Surány hajdani vára történelmének vázlata
190. Matunák Mihály: Drégely és palánk katonai szerepe a törökök alatt 1552-1593.
191. R. Kiss István: A magyar helytartótanács i. Ferdinánd korában és 1549-1551. évi leveleskönyve
192. Karácsonyi János: Az első Lónyayak. Családtörténeti tanulmány
193. Károlyi János: A trencséni vár. A vár története és nevezetességei
194. Deák Farkas: Egy magyar főúr a XVII. században. Gr. Csáky István életrajza
195. Deák Farkas: Wesselényi Anna özv. Csáky Istvánné (sz. 1584-1649) életrajza és levelezése
196. Mikó Imre: Erdély különválása Magyarországtól
197. Bal Jeromos: Szepesvára története
198. Németh Béla: Szigetvár története
199. Ipolyi Arnold: Alsó sztregovai és rimai Rimay János államiratai és levelezése
200. Kemény József: Erdélyország történetei tára I. 1540-1600
201. Schustler Emilia: Magyar társadalmi és családi élet 1570-1600-ig
202. Matunák Mihály: A magyarbéli Bosnyák-család története
203. Herpay Gábor: Nemes családok Hajdúvármegyében
204. Herpay Gábor: Nemes családok Debreczenben
205. Szendrei János: Magyar viselet történeti fejlődése
206. Chernel Kálmán: Kőszeg sz. kir. város jelen és multja I-II.
207. Jakab Elek: Szabadságharczunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848-49-re
208. Csánki Dezső: Körösmegye a XV.-ik században
209. Kuné Gyula: Egy szabadságharcos emlékiratai
210. Garay Antal: Párisi és hazai forradalmi emlékeim 1848-1849
211. Éble Gábor: A cserneki és a tarkeői Dessewffy család. Genealogiai tanulmány
212. Asbóth Lajos emlékiratai az 1848-iki és 1849-iki magyarországi hadjáratból I-II.
213. Csoór Sándor: Bácska társadalmi élete ezer arcképpel
214. Nagy Gyula: Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI-XVIII. századokból III. Czegei Vass György és Vass László naplói 1659-1739
215. Szilágyi Sándor: Görgei és fegyverletétele. Egy honvédtiszt naplójából.
216. Thim József: A magyarországi 1848-49-iki szerb fölkelés története I-III.
217. Egy honvéd-köztüzér élete 1848/9-ben. Történeti ön-életirás
218. Thim József: Délmagyarország önvédelmi harcza 1848-1849-ben
219. Gracza György: Kossuth Lajos élete és működése
220. Hamvay Ödön: Damjanich János élete története és személyének nejéhez intézett leveleiből
221. Görgey Arthur: Életem és működésem Magyarországon az 1848. és 1849. években I-II.
222. Zelizy Dániel: Debreczen sz. királyi város egyetemes leírása
223. Éble Gábor: Az ecsedi uradalom és Nyiregyháza. Gazdaságtörténeti tanulmány
224. Ecsedi István: A Hortobágy puszta és élete
225. Dobieczki Sándor: Helyi-érdekű vasutaink alapítása, épitése és üzlete
226. Kandra Kabos: Bene vára a Mátrában
227. Balogh János: Egervár története
228. Kubinyi Miklós: Árva vára. Történelmi tanulmány
229. Márki Sándor: Erzsébet Magyarország királynéja (1867-1898)
230. Ethei Sebők László: Gyöngyös és vidéke története
231. Széll Farkas: A nagybesenyői Bessenyey-család története
232. Fejérpataky László: Magyar nemzetségi zsebkönyv I/1. Főrangú családok
233. Schönher Gyula: Magyar nemzetségi zsebkönyv I/2. Nemes családok
234. Szokoly Viktor: Mészáros Lázár emlékiratai I-II.
235. Bilkei Gorzó Bertalan: Szatmár vármegye nemes családjai
236. Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harczának története 1848 és 1849-ben I-III.
237. Lukinich Imre: A podmanini Podmaniczky-család története
238. Posta Béla: Baranya az őskortól a honfoglalásig
239. id. Görgey István: Görgey Arthur a számüzetésben 1849-1867
240. Jakab Elek: Adatok a XI. zászlóalj történetéhez, tekintettel az erdélyi 1848-1849-ki eseményekre
241. Lendvai Miklós: Temes vármegye nemes családjai I-II.
242. Csabai István: A végvári magyarság és kultúrája
243. Steier Lajos: Beniczky Lajos bányavidéki kormánybiztos és honvédezredes visszaemlékezései és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és a tót mozgalomról
244. Balogh János: Munkács-vár története
245. id. Görgey István: Görgey Arthur ifjusága és fejlődése a forradalomig
246. Pap Dénes: A parlament Debrecenben 1849. I-II.
247. Gelich Rikhárd: Magyarország függetlenségi harcza 1848-49-ben I-III.
248. Szeremlei Samu: Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéről
249. Szádeczky Lajos: A czéhek történetéről Magyarországon
250. Jerney János: A Palócz nemzet és Palócz krónika orosz és lengyel évkönyvek nyomán
251. Jerney János: A magyarországi káptalanok és konventek mint hitelmes és hiteles helyek története
252. Elemér Oszkár: Görgey Arthur 1848-49-ben
253. Andric Sándor: A montenegrói fejedelemség története. A legrégibb időtől fogva az 1852-ik évig
254. Szádeczky K. Lajos: Bethlen Gábor levelei Illésházy Gáspárhoz 1619-1629
255. Kőszeghi Sándor: Nemes családok Pestvármegyében
256. Orosz Ernő: Heves- és a volt Külső-Szolnok egyesült vármegyék nemes családjai
257. Dudás Gyula (szerk.): Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monografiája I-II.
258. Paganel, Camille: Szkanderbég története vagy a törökök és keresztények a tizenötödik században
259. Iványi István: Szabadka szabad királyi város története I-II.
260. Pap Dénes: A magyar nemzetgyűlés Pesten 1848-ban I-II.
261. Fridrik Tamás: Bács-Bodrogh vármegye földrajzi, történelmi és statistikai népszerű leírása
262. Jerney János: Magyar nyelvkincsek Árpádék korszakából I-II.
263. Jerney János: Jerney János keleti utazása a magyarok őshelyeinek kinyomozása végett. 1844 és 1845.
264. Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós 1620-1664 I-V.
265. Szilágyi Sándor: Rajzok a forradalom utáni időkből. Az első magyar katonai tanintézet
266. Angyal Dávid: Késmárki Thököly Imre 1657-1705 I-II.
267. Iványi István: A tiszai határőrvidék 1686-1750
268. Vértessy Jenő: Kölcsey Ferencz
269. Éble Gábor: A Károlyi grófok nagykárolyi várkastélya és pesti palotája
270. Thim József: A szerbek története a legrégibb kortól 1848-ig I-III.
271. Jirecek, Josef Konstantin: A bolgárok története
272. Bárczay Oszkár: A hadügy fejlődésének története I-II.
273. Andretzky József: Baranyavármegye nemesei
274. Szádeczky Kardoss Lajos: Báthori Zsigmondné Mária Krisztierna
275. Rohonyi Gyula: A honfoglalás története
276. Bocsor István: Magyarország történelme különös tekintettel a jogfejlésre I-VII. (négy kötetben)
277. Aldássy Antal: Zsigmond király és Spanyolország
278. Jászay Pál: A magyar nemzet napjai a legrégibb időtől az aranybulláig
279. Salamon Ferencz: A magyar hadi történethez a vezérek korában
280. Századunk névváltozásai. Helytartósági és miniszteri engedélylyel megváltoztatott nevek gyűjteménye 1800-1893
281. Gévay Antal: A budai pasák
282. Gracza György: Az 1848-49-iki magyar szabadságharcz története I-V.
283. Nagy Imre, Nagy Iván, Véghely Dezső: A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára I-XII.
284. Bartal Antal: A magyarországi latinság szótára
285. Homer István: Gyöngyös városának történeti, statisztikai és gografiai leírása
286. Haan Lajos: Bél Mátyás
287. Klaic Vjekoslav: Bosznia története a legrégibb kortól a királyság bukásáig
288. Lázár István: Alsófehér vármegye magyar népe. Etnografiai tanulmány.
289. Bárczay Oszkár: A heraldika kézikönyve
290. Salamon Ferencz: Salamon Ferencz kisebb történelmi dolgozatai
291. Beksics Gusztáv: Mátyás király birodalma és Magyarország jövője
292. Szádeczky Kardoss Lajos: Przemysltől Breszt-Litovszkig. Harcztéri élmények és lengyel-magyar történeti emlékek
293. Darkó Jenő: Bölcs Leó Taktikájának hitelessége magyar történeti szempontból
294. Némethy Ludovicus: Series parochiarum et parochorum Archi-dioecesis Strigoniensis ab antiquissimus temporibus usque annum MDCCCXCIV
295. Lehoczky Tivadar: Beregvármegye monographiája I-III.
296. Thaly Kálmán: Dunántúli hadjárat 1707-ben. Hadtörténelmi tanulmány
297. Forster Gyula (szerk.): Magyarország műemlékei I-IV.
299. Fejér György: A Kazarokról. A Kazarok eredete.
300. Pintér Sándor: A Palócokról. Népismertető tanulmány
301. Pesty Frigyes: A Templáriusok Magyarországon

302. Alapy Gyula: A csallóközi halászat története
303. Lukinich Imre: A Bethleni Gróf Bethlen-család története
304. Deák Farkas: Forgách Zsuzsanna 1582-1632
305. Bártfai Szabó László: Ghymesi Forgách Ferencz 1535-1577
306. Hornyik János: Kecskemét város története, oklevéltárral I-IV.
307. Szádeczky Lajos: Thököly erdélyi fejedelemsége
308. Lukinich Imre: A podmanini Podmaniczky-család oklevéltára I-V.
309. Szabó Benő: A szepesi szászok
310. Fejér György: A kunok eredete
311. Jancsó Benedek: A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota II.
312. Gagyi Sándor: Erdély vallásszabadsága a mohácsi vésztől Báthori Istvánig
313. Szilágyi Sándor: Okmánytár I. Rákóczy György svéd és franczia szövetkezéseinek történetéhez
314. Wenzel Gusztáv: A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében
315. Takáts Sándor: Rajzok a török világból I-III.
316. Kállay Ferencz: Finn-magyar nyelv
317. Sobó Jenő: Erdészeti építéstan. Középítéstan I-II.
318. Barabás Samu: Zrinyi Miklós a szigetvári hős életére vonatkozó levelek és okiratok I-II.
319. Pesty Frigyes: A szörényi bánság és Szörény vármegye története I-III.
320. Mocsáry Lajos: A régi magyar nemes
321. Szilágyi Sándor: Erdélyország története tekintettel mivelődésére I-II.
322. Komlóssy Ferencz: Az Esztergom Főegyházmegyei római katholikus iskolák története
323. Demkó Kálmán: Felső-Magyarországi városok életéről a XV-XVII. században
324. Forster Gyula (szerk.): III. Béla magyar király emlékezete
325. Albert Ferencz: Heves és Külső Szolnok törvényesen egyesült vármegyének leirása
326. Márki Sándor: Sarkad története
327. Bedy Vince: A győri székesegyház története
328. Karcsú Antal Arzén: Vácz város története I-IX.
329. Bedy Vince: A Felsőörsi Prépostság története
330. Jedlicska Pál: Kiskárpáti emlékek. Vöröskőtől–Szomolányig
331. Kubinyi Ferenc-Kubinyi Miklós: A felső-kubini Kubinyi család története és leszármazása I-II.
332. Jedlicska Pál: Kiskárpáti emlékek. Eleskőtől-vágujhelyig
333. Fraknói Vilmos: A magyar országgyűlések története I. Ferdinánd király alatt (1526-1563) I-IV.
334. Bedy Vince: A győri székeskáptalan története
335. Lendvai Miklós: Temes vármegye nemes családjai III.
336. Jedlicska Pál: Adatok Erdődy báró Pálffy Miklós a győri hősnek életrajza és korához 1552-1600.
337. Majláth Béla: Mayládi István 1502-1550
338. Kollányi Ferenc: A veszprémi püspök királyné-koronázási jogának története
339. Hatvani Mihály: Magyar történelmi okmánytár, a brüsseli országos levéltárból és burgundi könyvtárból I-IV.
340. Kollányi Ferenc: A magyar kath. főpapság végrendelkezési jogának története
341. Kollányi Ferenc: Esztergomi kanonokok 1100-1900
342. Jedlicska Pál: Eredeti részletek gróf Pálffy-család okmánytárához 1401-1653 s a gróf Pálffyak életrajzi vázlatai
343. Szávay Gyula: Győr. Monográfia a város jelenkoráról a történelmi idők érintésével
344. Villányi Szaniszló: Győr-vár és város helyrajza, erődítése, háztelek- és lakossági viszonyai a XVI. és XVII. században
345. Pados János: Szécsény Pál, kalocsai érsek életrajza
346. Fraknói Vilmos: A szekszárdi apátság története
347. Kőváry László: Erdélyország statistikája
348. Reizner János: Szeged története I-IV.
349. Erdély országának három könyvekre osztatott törvényes könyve I-IV.
350. Scheffler János: Hám János szatmári püspök és kinevezett primás emlékiratai 1848/49-ből
351. Hunfalvy János: Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegyék leírása
352. Matunák Mihály: Érsekújvár a török uralom alatt 1663-1685
353. Matunák Mihály: Véghles vára
354. Balogh János: Nagy-Kanizsa város és vidékének hadtörténelmi leírása
355. Balogh Pál: A népfajok Magyarországon
356. Szádeczky Lajos: A székely határőrség szervezése 1762-64-ben. Okirattárral (1761-1790)
357. Fényes Elek: A török birodalom leírása, történeti, statistikai és geographiai tekintetben
358. Fraknói Vilmos: II. Lajos és udvara. Történeti rajz
359. Kollányi Ferenc: Az esztergomi érsekség pizetum joga
360. Bunyitai Vince: Az egyedi apátság története
361. Mészáros Károly: Ungvár története, a legrégibb időktől máig
362. Temesváry János: Erdély középkori püspökei
363. Thúry József: A magyarok eredete, őshazája és vándorlásai
364. Fényes Elek: Az ausztriai birodalom statisztikája és földrajzi leírása I-II.
365. Szádeczky Lajos: Kovacsóczy Farkas levelei (1577-1594)
366. Dósa Dénes: A szászvárosi ev. ref. Kún-kollégium története
367. Eble Gábor: Az ecsedi százéves úrbéri per története
368. Palásthy Pál: A Palásthyak I-III.
369. Potemkin Ödön: Sáros vármegye leírása statistikai, földrajzi, okirati és történelmi tekintetben
370. Rupp Jakab: Magyarország helyrajzi története I-IV.
371. Salamon Ferenc: Magyarország a török hódítás korában
372. Sarkadi Nagy Mihály: Szatmár-Németi szabad királyi város egyházi és polgári történetei
373. Czékus Zoltán: Az 1914-18. évi világháború összefoglaló történelme I-II.
374. Darkó Jenő: A magyarokra vonatkozó népnevek a bizánczi iróknál
375. Galgóczy Károly: Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye monographiája I-III.
376. Dedek Crescens Lajos: A karthausiak Magyarországban
377. Demkó Kálmán: Lőcse története I. Jog-, mű és művelődéstörténeti rész
378. Nedeczky Gáspár: Dömös története és ujabb leírása
379. Bánlaky József: Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harczának katonai története I-III.
380. Bósz Egyed: Az egresi ciszterci apátság története
381. Thallóczy Lajos-Barabás Samu: A Frangepán család oklevéltára I-II.
382. Nagy Iván-Toldy Ferenc: Brutus János Mihály magyar királyi történetíró magyar históriája 1490-1552 I-III.
383. Kiss Kálmán: A Szatmári Református Egyházmegye története
384. Podhradczky József: Chronicon Budense
385. Réső Ensel Sándor: A helynevek magyarázója I-IV.
385. Podhraczky József: Buda és Pest szabad királyi városoknak volt régi állapotjokról
386. Bedy Vince: A pápóci prépostság és perjelség története
387. Salamon Ferencz: Buda-Pest története I-III.
388. Zsilinszky Mihály: Csongrádvármegye története I-III.
389. Kunsági (Illésy György) és (Egervári) Potemkin (Ödön): Honvédvilág I-II.
390. Hegyesi Márton: Az 1848-49-iki harmadik honvédzászlóalj története
391. Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történelméből I-III.
392. Teleki Sándor: Garibaldi alatt 1859-ben
393. Márki Sándor: I. Ferenc József Magyarország királya
394. Jászay Pál: A gyarmati béke. A szőnyi béke 1627.
395. Podhradczky József: Béla király névtelen jegyzőjének idejekora s hitelesége
396. Toldy Ferenc: Galántai gróf Esterházy Miklós munkái
397. Gyárfás István: A jász-kúnok története I-IV.
398. Szilágyi Sándor: Erdély és az északkeleti háború. Levelek és okiratok I-II.
399. Takáts Sándor: Szegény magyarok
400. Hodor Károly: Doboka vármegye természeti és polgári esmértetése
401. Hoffmann Arnold: Az 1848-49-iki vörös-sapkás 9-ik honvédzászlóalj története
402. Makray László: Bauer őrnagy, Bem tábornok főhadsegédének hagyományai 1848 és 1849-ből
403. Budai Ferencz: Budai Ferencz polgári lexikona I-III.
404. Tóth-Szabó Pál: Szatmári György primás 1457-1524
405. Csoma József: Abauj-Torna vármegye nemes családjai
406. Pór Antal: Ipolyi Arnold váradi püspök élete és munkái vázlata
407. Lázár Gyula: A Török Birodalom története
408. Radvánszky Béla: Régi magyar szakácskönyvek
409. Szirmay Antal: Szathmár vármegye fekvése, történetei, és polgári esmérete. I-II. rész.
410. Chobot Ferenc: A váczi egyházmegye történeti névtára I-II.
411. Zsilinszky Mihály: A magyarhoni protestáns egyház története
412. Denison György: A lovasság története a legrégibb időktől a jelenkorig
413. Ujhely Géza: A vasútügy története
414. Pesty Frigyes: A Szörény megyei családok
415. Szendrei János: Miskolcz város története és egyetemes helyirata I-V.
416. Thaly Kálmán: Bottyán János, II. Rákóczi Ferencz fejedelem vezénylő tábornoka. Történeti életrajz a kuruczvilág hadjárataival
417. Salamon Ferenc: Az első Zrinyiek
418. Varga Geiza: Hajdumegye leírása
419. Nedeczky Gáspár: A Nedeczky család
420. Pauler Gyula: Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése 1664-1671 I-II.
421. Hegyi József: Hazánk történelmi nevezetességű helyei és meglévő műemlékei
422. Podhradczky József: Szent László királynak és viselt dolgainak históriája I-II.
423. Gróf Széchenyi István naplói I-VI.

424. Kovács Ferencz: Az 1843/44-ik évi magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplója
425. Medgyesi Somogyi Zsigmond: Magyarország főispánjainak története 1000-1903
426. Fallenbüchl Ferenc: Az ágostonrendiek Magyarországon
427. Nemes Nógrád Vármegyének Históriai, Geographiai és Statistikai Esmertetése I-IV.
428. Gyürky Antal: Borászati-szótár
429. Pesty Frigyes: Krassó vármegye története II-IV.
430. Thallóczy Lajos: Raguza és Magyarország összeköttetéseinek oklevéltára. A raguzai állami, a bécsi cs. és kir. titkos és egyéb levéltárakban levő okiratokból
431. Knauz Nándor: Kortan
432. Benkő Károly: Marosszék ismertetése
433. Gyulai Rudolf: Komárom vármegye és város történetéhez
434. Gyulai Rudolf: Török világ Komárom megyében
435. Palugyai Imre: Magyarország történeti, földirati s állami legujabb leírása II. Szabad királyi városok leírása. 1. rész: Esztergam, Székes-Fejérvár, Szeged, Nagyvárad, Debreczen, Szathmár-Németi, Nagy-bánya, Felső-Bánya
436. Reiszig Ede: Hont vármegye nemes családai
437. Magyarország vármegyéi és városai. Hont vármegye és Selmeczbánya sz. kir. város
438. Karácsonyi János: Szent-Gellért, csanádi püspök, élete és művei
439. Kövendi Weress Sándor: Torda őscsaládai
440. Simon János: Nemesi iratok és címeres pecsétek Nógrádvármegye levéltárában.
441. Ballagi Aladár: A magyar királyi testőrség története különös tekintettel irodalmi működésére
442. Karácsonyi János: Szent Gellért csanádi püspök és vértanú élete
443. Mohl Antal: Győr eleste és visszavétele 1594-1598
444. Erdélyi Alajos: Barcsay Ákos fejedelemsége
445. Balázsy Ferenc-Szederkényi Nándor: Heves vármegye története I-IV.
446. Bilkei Gorzó Bertalan: Szatmár vármegye nemes családjaihoz. Pótkötet
447. Nagy Iván: Nógrádvármegye története az 1544-ik évig
448. Fábián Gábor: Arad vármegye leírása históriai, geographiai és statistikai tekintetbe
449. Bárány Ágoston: Torontál vármegye hajdana
450. Gróf Teleki Sándor: Emlékeim I-II.
451. Csutak Kálmán: Aradi fogságom alatt írt adatok az 1848/49 évi szabadságharc különösen az Erdély havasai ellen vezetett hadjáratról
452. Illésy János: Az 1754-55. évi országos nemesi összeírás
453. Asserman Ferenc: Görgei. Visszhangok a cáfolatokra
454. Vahot Imre: A magyar menekültek Törökországban
455. Hentaller Lajos: Görgey mint politikus történelmi tanulmány
456. Balla Gergely: Nagy-Kőrösi krónika
457. Fránek Dömötör: A borsmonostori apátság az Árpádok korában bölcsészdoktori értekezés
458. Petz Lajos: A győri kolera-járvány 1886-ban
459. Weichhart Gabriella: Keresztelő, házasság és temetés Magyarországon, 1600-1630
460. Odrobenyák Nepomuk János: Gödöllő hajdan és most
461. Wenzel Gusztáv: Magyarország bányászatának kritikai története
462. Hentaller Lajos: A balavásári szüret történeti rajz a kötélkorból
463. Karácson Imre: A Rákóczi-emigráció török okmányai 1717-1803
464. Hunfalvy János: Az Osztrák Birodalom rövid statisztikája
465. Sánta Béla: Az 1848-49-iki szabadságharc rövid története
466. Karácson Imre: A XI. és XII. századbeli magyarországi zsinatok és azoknak a külföldi zsinatokhoz való viszonya
467. Szegő Pál: Végváraink szervezete a török betelepedésétől a tizenötéves háború kezdetéig, 1541-1593
468. Kalocsa Róza: Az illem könyve
469. Hentaller Lajos: Kossuth és kora
470. Szentirmai Imre: Magyar csapatnemek a tizenötéves török háború idején 1593-1608
471. Olchváry Ödön: A magyar függetlenségi harc 1848-1849- ben a Délvidéken. 1 áttekintő- és 9 csata-vázlattal
472. Áldor Imre: Kossuth és Perczel
473. Wenzel Gusztáv: A magyar és erdélyi bányajog rendszere
474. Novák Mihály: Zalavármegye az 1848-49. évi szabadságharczban
475. Balogh Pál: Fajnépességi viszonyaink az erdélyi részek körül, 1890-1900. években
476. Thallóczy Lajos: Bosnyák és szerb élet-s nemzedékrajzi tanulmányok
477. Kőváry László: A Millenium lefolyásának története és a millenáris emlékalkotások
478. Szentirmai Imre: Magyar hadiszervezet a tizenötéves török háború idején 1593-1608
479. Acsády Ignác: A magyar adózás története 1598-1604-ben
480. Arányi Erzsébet: Fertőző betegségek Magyarországon 1600-1650
481. Thierry Amadé: Attila. Attila fiai és utódai történelme a magyarok Európába telepedéséig I-II.
482. Beke Lajos: A Zempléni Nemzetőrség
483. Jancsó Benedek: Szabadságharczunk és a Dako-román törekvések
484. Fehér Ipoly: Győr megye és város egyetemes leírása
485. Dudás Gyula: A bácskai nemes családok
486. Horváth Mihály: Gróf Nádasdy Tamás élete, némi tekintettel korára
487. Benkó Imre: Nemes családok Nagykörösön 1848 előtt leszármazási táblákkal és czimerekkel
488. Könyves Tóth Kálmán: A gróf Degenfeld család története
489. Csomor Lajos: A kolozsmonostori bencés apátság és birtokai 1556-ig
490. Almásy Dénes: A zsadányi és törökszentmiklósi Almásy grófok
491. Baranyai Béla: Somogy vármegye nemes családai
492. Fest Aladár: Báró Dévay Pál altábornagy 1735-1800
493. Charles William Heckethorn: Geheime Gessellschaften, Geheimbünde und Geheim lehren
494. Böjthe Ödön: Hunyadmegye Sztrigymelléki részének és nemes családainak története, tekintettel a birtokviszonyokra
495. Galgóczy Károly: Nagy-Kőrös város monographiája
496. Alapi Gyula: Komárom vármegye és az utolsó nemesi felkelés
497. Klimó Pál: A gyöngyösi evangelicus református 1876. évtől helvét és ágostai ev. egyesült protestáns egyház történetének vázrajza
498. Thaly Kálmán: Gróf Eszterházy Antal kurucz generális tábori könyve 1706-1709. Függelék Gróf Eszterházy Dániel tábornok jegyzőkönyve 1708
499. Petri Mór: Szilágy vármegye monographiája I-VI.
500. Szombathy Ignác: A timai és beczkói Szombathy család. Beczkó rövid történetével és a beczkói nemesek jegyzékével.
501. Horváth Mihály: Magyarország történelme I-VIII.
502. Szalay László: Magyarország történelme I-VI. Második kiadás
503. Podhradczky József: Néhai Werancsics Antal esztergami érseknek példás élete
504. Lázár Miklós: A gróf Lázár család
505. Argenti Döme: Hasonszenvi utitárs rögtön támadt betegségek elhárítására
506. Balogh Ferenc: A magyar protestáns egyház történelem részletei a reformátio korától jelenig
507. Botka Tivadar: Kisfaludi Lipthay Imre Bars és Hont megyék alispánjának és országos törökügyi követnek emlékezete
508. Télfy János: Magyarok őstörténete, görög források a scythák történetéhez
509. Lo Presti Lajos: Fontana DAngioli báró Lo Presti család család nemzedék-rendje
510. Borovszky Samu: Csanád vármegye története 1715-ig I-II.
511. Bráz Béla: A nagycsepcsényi és muthnai Vladár-család története és leszármazása
512. Szontagh Dániel: Iglói és zabari Szontagh nemzetség származási története és oklevelei
513. Csapó Kálmán: Székes-Fehérvár története
514. Király István: Apácai Cseri János művelődéstörténeti jelentősége
515. Szokolay Hártó János: Szabadalmas Kecskemét városának történeti ismertetése
516. Erdélyi Pál: Balassa Bálint 1551-1594
517. Kiss Károly: Hunyadi János utolsó hadjárata Bolgár és Szerbországban 1454-ben, s Nándorfejérvár fölmentése a török táborításától, 1456
518. Abel Jenő: Egyetemeink a középkorban
519. Fraknói Vilmos: A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században
520. Benkó Imre: Az Inárcsi Farkas család története
521. Czech János: Győr vármegye fő-ispányairól
522. Szongott Kristóf: A magyarhoni örmény családok genealogiája, tekintettel ezeknek egymás között levő rokonságára, s a vezeték- és keresztnevek etymologiai értelmére
523. Kalocsa Róza: Családi boldogság mindenrendű asszonyok és leányok számára
524. Vass József: Hazai és külföldi iskolázás az Árpád-korszak alatt
525. Temesváry János: A magyar-örmény nemes családok czímerlevelei
526. Matunák Mihály: Korpona várkapitányai
527. Hamary Dániel: Komáromi napok 1849, Klapka György honvédtábornok alatt
528. Görgey István: A móori csata történet-kritikai tanulmány
529. Galgóczy Károly: A sajó-galgóczi Galgóczy család munkácsi, ecsegi, nagytályai, bilkei négy ága, a pókai Szikszay, telegdi Csanády és nagyfalusi Bajza család ismertetése, nemzedékrendekkel
530. Dudás Gyula: A bácskai és bánsági szerbek szereplésének története, 1526-1711
531. Érdy János: Magyarországi Crouy nemzetségnek története, nemzedékrende és oklevéltára
532. Makay Dezső: Visszapillantások hazánk régi igazságszolgáltatási viszonyaira. Árpád korszak. Jog-történeti tanulmány
534. Király János: Pozsony város joga a középkorban
535. Bartalos Gyula: Magyarország önállásának és függetlenségének kivívása 1074 és 1075-ben a csörszárkok, mint haditényezőknek felhasználása által

536. Czilchert Károly: Pozsony megye helyrajzi és statisztikai leírása
537. Makói Makay Dezső: A Csanád nemzetség
538. Karcsú Antal Arzén: A római pápák történelme szent Pétertől korunkig
539. Bánlaky József: A magyarországi 1918–19. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története
540. Mészáros Károly: Kossuth levelezése a magyar szabadságharc karvezéreivel, 1848-1849-ben.
541. Szeremlei Sámuel: A Honvédelmi Bizottmány keletkezése s a forradalom kitörése 1848-ban. Adalékul Magyarország újabbkori történelméhez
542. Szilágyi Sándor: A magyar forradalom napjai 1849 julius elsője után
543. Kemény Gábor: Nagy-Enyednek és vidékének veszedelme 1848-49-ben. Történeti vázlat
544. Egressy Gábor: Egressy Gábor törökországi naplója, 1849-1850
545. Szemere Bertalan: Szemere Bertalan összegyűjtött munkái. Naplóm I-II.
546. Bártfai Szabó László: A Hunt-Pazman nemzetségbeli Forgách család története
547. Békefi Remig: A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig.
548. Kőváry László: Hunyad megye kihalt családjairól. Wertner Mór: Hunyadmegye legrégibb tisztikara (XV. század végéig.)
549. Hegyesi Márton: Biharvármegye 1848-49-ben
550. Szabó György Piusz: Ferencrendiek a magyar történelemben
551. *Brougthonnak a religióról való históriai lexicona a mellyben a világ kezdetétől fogva a mai időig a pogányoknak, zsidóknak, keresztyéneknek, mahummedanusoknak tudományok, isteni tiszteletek, ceremoniájik, szokásaik, hellyeik, személlyeik, írásaik, azoknak történeteikkel eggyütt, a leg-jobb írókból elő-adattnak. I-III. darab*
552. Vaszary Kolos: A vámai csata
553. Bunyitay Vince: A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig I-IV.
554. Károlyi Árpád: A Dobó-Balassa-féle összeesküvés történetéhez, 1569-72
555. Knauz Nándor: Lányi Károly magyar egyháztörténelme I-II.
556. Pauer János: Az egyházi rend érdeme Magyarország történetében, Árpádok időszakától korunkig
557. Lukács Ödön: Nyíregyháza szabad, kiváltságolt város története I-II.
558. Cherrier Miklós: A magyar egyház története
559. Kollányi Ferenc: A magán kegyúri jog hazánkban a középkorban
560. Fraknói Vilmos: Váradi Péter kalocsai érsek élete 1483-1511
561. Szilágyi Sándor: Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levelei
562. Knauz Nándor: Codex diplomaticus primatialis ecclesiae Strigoniensis I-II. Az esztergomi főegyháznak okmánytára. Az esztergomi Érsekségnek Árpádkori okmányai.
563. Torma Károly: Késmárki Thököly Imre naplója 1676-1678. évekből
564. Knauz Nándor: A pozsonyi káptalannak kéziratai. Codices manuscipti capituli Posoniensis
565. Dóczy József: Európa tekintete jelenvaló természeti, míveleti, és kormányi állapotjában az egész munkához Európa földképe járul magyar nyelven I-XII.
566. Pulszky Ferenc: Tanulmányok a népvándorlás korának emlékeiről I-II.
567. Hunfalvy Pál: Az oláhok története I-II.
568. Kossuth Lajos: Kossuth Lajos levelei Bem altábornagyhoz 1849. évi márcz-jun-ig
569. Mészáros Lázár: Eszmék és jellemrajzok az 1848/1849-es forradalom eseményei- és szereplőiről
570. Dániel Gábor: A vargyasi Dániel család közpályán és a magánéletben
571. Dániel Gábor: A vargyasi Dániel család eredete és tagjainak rövid életrajza az eredeti családi okmányok és más hiteles adatok után
572. *Szőllősy Kálmán: A felsőszőllősi Szőllősy-család krónikája*
573. Thaly Kálmán: Késmárki Tököly Imre és némely főbb híveinek naplói és emlékezetes írásai, 1686-1705
574. Frankl Vilmos: Pázmány Péter levelezése I. 1605-1625. Codex epistolaris Petri Pázmány Card
575. Csiznadia János: A Bartakovich-, Justh-, Rudnay- és Rudnyánszky-családok és részben azok rokonsága
576. Szilágyi Sándor: Forradalmi mozgalmak Bécs, Pest, Kolosvárt 1848-ban
577. Gombos Ferencz Albin: Az 1437-ik évi parasztlázadás története
578. Lukács Béla: Az 1848-49-ki pénzügy. A forradalmi időszak pénzügyének, hitelműveleteinek és a forradalmi kiadásoknak ismertetése az eredeti számadások alapjána
579. Tóth Sándor: Sáros vármegye monografiája I-III.
580. László Károly: Napló-töredék. Az 1849-iki menekülteket, internáltakat, különösen Kossuthot és környezetét illetőleg Törökországban és az Amerikai Egyesült-Államokban
581. Ferenczy József: Pulszky Ferencz életrajza
582. Madarász József: Emlékirataim, 1831-1881
583. Korbuly Imre: A báni méltóság tekintettel a horvát-, dalmát- és tótországi nem különben a szörényi, bosnyákországi, macsói, sói, orozai, bronchi, kruchoi, bolgárországi, nándorfehérvári, zrebemiki, jajczai, szabácsi és szerémi bánságok történelmi s közjogi viszonyaira
584. Matolay Etele: Visszaemlékezéseim honvéd életemre
585. Illésy János: A Mikófalvi Bekény család leszármazása és története
586. Tóth Sándor: Sáros vármegye összes nemesi családjai
587. Pongrácz Lajos (Szerk.): Szondi-album. Drégeli emlék-lapok
588. Szinnyei József: Komárom 1848-49-ben. Napló-jegyzetek
589. Andrássy Gyula: A magyar állam fönmaradásának és alkotmányos szabadságának okai I-III.
590. Fustel de Coulanges: Az ókori község tanulmány a görög és római vallásról, jogról intézményekről
591. Halász Géza: A Budapesten uralgott járványos betegségek történelme különös tekintettel a cholerára
592. Frankl Vilmos: Pázmány Péter és kora I-III.
593. Károly János: Fejér vármegye története I-V.
594. Szilágyi Farkas: Nagy-Enyed pusztulása 1849-ben. Korrajz
595. Nagy Sándor: Háromszék önvédelmi harcza 1848-49
596. Szedlák Mátyás: Leleplezések a magyar szabadságharcz és a magyar emigráczió idejéből, 1848-1861
597. Odescalchi Arthur: Emlékek Barsvármegye hajdanából
598. Csányi Ferenc: Adatok a pribérdi és vuchini Jankovich-család történetéhez
599. Asbóth Lajos: A hadvezér és a hadtudomány alapelvei az újabbkori hadjáratok történetével felvilágosítva I-II.
600. Dillesz Sándor: Barsvármegye 1686-ban
601. Szádeczky Lajos: Szerémi György élete és emlékirata
602. Friedrich Vilmos: A phosohor okozta megbetegedések. Különös tekintettel a magyarországi gyufagyári viszonyokra
603. Say Móricz: A gyufa története
604. Fraknói Vilmos: Tomori Pál élete és levelei
605. Csorba József: Somogy vármegye ismertetése
606. *Nagyváthy János: Magyar gazdatiszt*
607. Margitay Gábor: Aradi vésznapok. Margitfalvi Margitay Gábor emlékiratai
608. Eszterházy János: Az Eszterházy család és oldalágainak leírása
609. Borovszky Samu, Csánki Dezső: Magyarország vármegyéi és városai. Somogy vármegye
610. Eszterházy János: Az Eszterházy család és oldalágainak leírásához tartozó oklevéltár
611. Czirbusz Géza: A délmagyarországi bolgárok ethnologiai magánrajza
612. Boncz Ödön: A szentgyörgyvölgyi Bakacs-család
613. Ifj. Palugyai Imre: Megye-rendszer hajdan és most I-IV.
614. Szlemenics Pál: Közönséges törvényszéki polgári magyar törvény I-IV.
615. Némethy Lajos: Adatok Árpádházi Boldog Margit ereklyéinek történetéhez
616. Ádám Gerzson: A Nagy-Kőrösi ev. ref. Főgymnasium története
617. Réz László: A Drugethek és Homonna reformátiója
618. Barcsa János: A 17. század magyar történetirodalma
619. Borovszky Samu: Borsod vármegye története a legrégibb időktől a jelenkorig I.
620. Salamon Ferencz: Két magyar diplomata a tizenhetedik századból
621. Beöthy Leó: Bankügy elmélete különös tekintettel a jegybankkérdésre és hazai viszonyainkra
622. Beöthy Leó: Nemzetlét. Tanulmány a társadalom tudományok köréből Magyarország jelen helyzetének megvilágosítására és orvoslására
623. Beöthy Leó: A társadalom keletkezéséről
624. Odescalchi Arthur: A Majthényiak és a Felvidék történelmi és genealogiai tanulmány I.
625. Siculus (Darkó Jenő): A moldvai magyarok östelepülése, története és mai helyzete
626. Szilágyi Ferenc: A Hóra-világ Erdélyben
627. Biás István: Marosvásárhely a szabadságharcz alatt. A marosvásárhelyi zenélőkút mestere
628. Teleki Domokos: A Hóra-támadás története
629. Eble Gábor: A szamosujvári Verzár család
630. Lehoczky Tivadar: Beregmegye és a munkácsi vár 1848-49-ben
631. P. Szathmáry Károly: A gyulafehérvár-nagyenyedi Bethlen-főtanoda története
632. Horváth Mihály: Zrínyi Ilona életrajza
634. Kovács Lajos: A Békepárt a magyar forradalomban. Válaszul Irányi Dániel röpiratára
635. Jakab Elek: Kolozsvár története I-III.
636. Jakab Elek: Oklevéltár Kolozsvár története első kötetéhez I-II.
637. Gyárfás István: Dobó István Egerben
638. Gedeon Endre: Beöthy László élete és művei
639. Mikó Pál: Női magyar levélstilus a 17. században
640. Divéky Adorján: Felső-Magyarország kereskedelmi összeköttetése Lengyelországgal, főleg a XVI-XVII. században
641. Lukácsy Kristóf: A magyarok őselei, hajdankori nevei és lakhelyei eredeti örmény kútfők után I-II.
642. Horváth József: A nádasdi gróf Nádasdy család nádasd-ladányi elsőszülöttségi könyvtárának története és ismertetése
643. Károly János: Oklevelek gróf Nádasdy Ferencz nádasd-ladányi levéltárából a székesfehérvári or-

szágos kiállítás alkalmából
644. Thallóczy Lajos: Utazás a Levantéban. A keleti kereskedelem története Magyarországon
645. Berzeviczy Albert: Válogatott beszédek
646. Beke Antal: Pázmány, Lippay és Eszterházy levelezése I. Rákóczy Györgygyel
647. Szalay József, Károlyi Árpád: Nádasdy Tamás nádor családi levelezése
648. Gonda Béla: A magyar hajózás
649. Gonda Béla: Az al-dunai Vaskapu és az ottani többi zuhatag szabályozása
650. Györffy Lajos: Az esztergomi bazilika története és leírása. A régi vár és főszékesegyházak története, Esztergom egyéb nevezetességeinek leírásával
651. Horvát István: Nagy Lajos, és Hunyadi Mátyás híres magyar királyoknak védelmeztetések a nemzeti nyelv ügyében tekéntetes, tudós Schwartner Márton úr vádjai, és költeményei ellen
652. Búsbach Péter: Egy viharos emberöltő. Korrajz I-II.
653. Marczali Henrik: Gróf Leiningen-Westerburg Károly honvédtábornok levelei és naplója, 1848-1849
654. Králik Lajos: Görgey Arthur. A vádaskodás szobra, reliefjei, képei
655. Maderspach Livius: Maderspach Károlyné tragédiája és adatok Ruszkabánya történetéhez
656. Szalay László: Verancsics Antal összes munkái I-XII.
657. Ipolyi Arnold: Oláh Miklós II. Lajos és Mária királyné titkára, utóbb Magyar orsz. cancellár, esztergomi érsek-primás és kir. helytrató levelezése
658. Szádeczky Lajos: Izabella és János Zsigmond Lengyelországban 1552-1556.
659. Erdélyi László: Szerémi György és emlékirata. Történelmi forrástanulmány
660. Ozorai József: Az egyházi vagy praediális nemesek és birtokuk. Jogtörténelmi tanulmány
661. Rónai Horváth Jenő: Magyar hadi krónika. A magyar nemzet ezeréves küzdelmeinek katonai története I-II.
662. Bakk Endre: A Bak és Jancsó család története
663. Márki Sándor: Aradvármegye és Arad szabad királyi város története I-II.
664. Kuncz Adolf: Szombathely - Savaria - rend. tanácsu város monographiája I.
665. Bakk Endre: Kézdivásárhely s az ottani Jancsó családok története
666. Márki Sándor: Arad és Zaránd vármegyék nemes családjai
667. Kúnos Ignác: Oszmán-török nyelvkönyv. Nyelvtan, szótár, olvasmányok. Janua linguae ottomanicea
668. Tahy István: Tahyak és azokkal rokon családok
669. Kele József: A Jász-kunság megváltása
670. Pintér Jenő: A históriás énekek művelődéstörténeti vonatkozásai
671. Császár Mihály: A magyar művelődés a XV. században. Antonio Bonfini Rerum Hungaricarum decades-ének alapján
672. Szabó Oreszt: A magyar oroszokról. Ruthének
673. Agoston Péter: A munkarabsága
674. Sréter Kálmán: Sréter Kálmán versei
675. Sréter János: Visszaemlékezések
676. Thaly Kálmán: A székesi gróf Bercsényi család I-III.
677. Agoston Péter: A sztráj büntetése
678. *Dolenecz József: Az új anyakönyvi törvény. Az állami anyakönyvekről szóló 1894*
679. Bartha Tamás: Szabadkőművesség
680. Boreczky Elemér: A királyi tárnokmester hivatala 1405-ig
681. Istóczy Győző: Istóczy Győző országgyűlési beszédei, indítványai és törvényjavaslatai. 1872-1896
682. Balássy Ferenc: A zámi és ohati apátságok
683. Komáromi Ferencz: Vésznapok a Székelyföldön. Korrajz 1848-ki forradalomból
684. Beliczay Jónás: Marsigli élete és munkái
685. Fáy Ákos: A Sajómezei csata 1241 és a Fáji család ősei
686. Ruffy Pál: Bars vármegye gazdasági leírása
687. Nagy Iván: Balassa Gyarmat
688. Deutsch Antal: A Pesti Lloyd-Társulat 1853-1903
689. Szontagh Miklós: Tátrakalauz
690. Kléh István: A pesti forradalom története 1848-ban
691. Birányi Ákos: Pesti forradalom . (mártius 15-19.)
692. Ferdinándy Gejza: Az arany bulla. Közjogi tanulmány
693. Balog Szidónia: A magyarországi zsidók kamaraszolgasága és igazságszolgáltatása a középkorban
694. Wéber Samu: Podolin város története
695. Molnár Viktor: Gróf Csáky Albin. Elet és jellemrajzi vázlat
696. Gonda Béla: A magyar tengerészet és a fiumei kikötő
697. Biró Vencel: Az erdélyi fejedelem jogköre 1571-1690
698. Balás Margit: A váradi kapitányság története
699. Matók Béla: A zsidó kérdés Nro. 2. Történelmi, társadalmi és törvényes szempontból tárgyalva
700. Szterényi József: Az iparoktatás Magyarországon
701. Palatinus József: Békésvármegyei nemes családok története. Mágnás családok. Harruckern-ek és örököseik.
702. Gálffy Ignácz: Az Országos Székely Szövetség és a Székely Nemzeti Alap
703. Lukácsi Kristóf: Adalékok az erdélyi örmények történetéhez
704. Sebetić Raimund: A Magyar Királyi Testőrség I.
705. Szádeczky Lajos: Konstantinápoly és magyar emlékei
706. Beregszászi Pál: A rajzolás tudományának kezdete
707. Panek Ödön: A selmeczbányai kir. kath. gymnasium története
708. Áldásy Antal: Zsigmond császár koronázása és a német zsidóság megadóztatása
709. Lehoczky Tivadar: A beregmegyei görögszertartású katholikus lelkészségek története a XIX. század végéig
710. Pór Antal: Habsburgi Ágnes magyar királyné és Erzsébet herczegasszony, az Árpádház utolsó sarja
711. Huber Alfons: Ausztria története I-III.
712. Lehoczky Tivadar: Munkács város uj monográfiája
713. Résö Ensel Sándor: Az esküdtszék Magyarországon
714. Wonaszek A. Antal: A Kis-Kartali csillagda tevékenysége, 1893. októbertől-1895. októberig
715. Pór Antal: István Úr árvája
716. Melczer Jakab: Geographiai, Históriai, és Statisticai Tudósítások Szepes Vármegyéről
717. Beöthy Leó: A kereskedelem
718. Négyesy László: Beöthy Zsolt emlékezete
719. Szeremlei Samu: Hód-mező-vásárhely története I-V.
720. Záborszky Alajos: Az urbéri telkek örökös megváltásának terve és hasznai
721. Almásy György: Vándor-utam Ázsia szívébe
722. Doby Antal: Podmanyiczky család, podmanini és aszódi báró
723. Vajda Emil: Kossuth Lajos élete szóban, írásban és tettben
724. Verhovay Gyula: Az ország urai. Első ezer.
725. Pauler Tivadar: Büntetőjogtan I-II.
726. Hamvay Ödön: Damjanich levelei nejéhez
727. Áldásy Antal: Zsigmond király viszonya Milánóhoz és Velenczéhez római útja idejében
728. György Endre: Emlékbeszéd Beöthy Leóról
729. Zsilinszky Mihály: Az 1848-i vallásügyi törvényczikk története
730. Kármán József: A babonáról Kardos tanító és Mihály gazda
731. Ferdinándy Géza: A magyar alkotmány történelmi fejlődése
732. K. Nagy Sándor: A jobbágyság története Magyarországon
733. Borovszky Samu: Szendrő vára
734. Nagy József: Nyitra megye helyírása I/3.
735. Földes Gyula: A marcha-magyari és güthori Földes család genealógiája
736. Czeizel Gábor: Nyitra múltja és a nyitravármegyei monografia
737. Doby Antal: Lónyay család. Nagy lónyai és vásáros naményi gróf, báró és nemes
738. Szentimrey Kálmán: Szentimrey és krasznik vajdai Szentimrey nemzetség leszármazásának és *nemzedékrendjének leírása*
739. Melczer Jakab: A Poprád partjain fekvő s megjegyzésre méltó némelly városokról, falukról és omladékokról való topographico-historico-statistical jegyzések
740. Hradszky József: A szepesi „Tíz-lándzsások széke" vagy a Kisvármegye története
741. Vagner József: Adalékok a nyitrai székes-káptalan történetéhez
742. Csillag Gyula: Az 1869-72-iki országgyűlés. Történeti visszapillantások
743. Alleker Lajos: A Cilley grófok és Cilli városa
744. Chilkó László: A debreceni r. katolikus egyház vázlatos története
745. Osváth Pál: Biharvármegyében kebelezett Kis-Mária (Kismarja) nagyközség és a Nagymáriai puszta leírása
746. Podmaniczky Frigyes: Naplótöredékek, 1824-1887. I-IV.
747. Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Szabolcs vármegye
748. Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Szatmár vármegye
749. Tóth Mike: Szerzetesrendek és társulatok Magyarországon
750. Szily Kálmán: A magyar nyelvujítás szótára. A kedveltebb képzők és képzésmódok jegyzékével
751. Kandra Kabos: Váradi regestrum
752. Kazaly Imre: A katholikus egyházjogtan kézi könyve különös tekintettel Magyarország jogi viszonyaira I-II.
753. Jankó János: Torda, Aranyosszék, Toroczkó magyar (székely) népe. Néprajzi tanulmány
754. Naményi Lajos: A nagyváradi nyomdászat története
755. Meszlényi Antal: A magyar katholikus egyház és az állam 1848/49-ben
756. Balogh Arthur: A törvényhozó hatalom

757. Jászi Viktor: Válasz a Pragmatica Sanctio és a házi törvények tárgyában
758. Szerencs János: A főrendiház szervezete megvilágítva a fennálló törvények, szabályok és rendeletek által
759. Molnár Viktor: Wlassics Gyula. Élet- és jellemrajzi vázlatok
760. Telkes Simon: Üvegiparunk. Ipari monographia, különös tekintettel a termelésre, munkás-, vám - és külkereskedelmi viszonyokra
761. Csontos József: Városaink Mátyás korában
762. Margalits Ede: Florilegium proverbiorum universae latinitatis. Proverbia, proverbiales sententiae gnomaeque classicae, mediae et infimae latinitatis
763. Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Fiume és a magyar-horvát tengerpart
764. Lázár Gyula: Az ozmán uralom története Európában I-II.
765. Illésy János: A magyar királyi nemes testőrség felállítása 1760-ban
766. Miskulin Alajos: Magyar művelődéstörténeti mozzanatok Giovanni és Matteo Villani krónikái alapján
767. Berczik Árpád: A Berczik-család nemzedékrendje magánhasználatra
768. Benisch Arthur: Marino Sanuto Diarii-jének magyar művelődéstörténeti vonatkozásai
769. Karlovszky Endre: Szabolcsvármegye levéltárának mohácsi vész előtti oklevelei
770. Soltész Gyula: Az 1494. és 1495. évi királyi számadások művelődéstörténeti vonatkozásai
771. Kollányi Ferenc: Visitatio Capituli E.M. Strigoniensis anno 1397
772. Groszmann Malvina: Bártfa város 1418-1444-iki számadáskönyvei művelődéstörténeti szempontból
773. Meliórisz Béla: A heraldika köréből. Függelékül sárosvármegyei nemes családok czimere
774. Beregszászi Pál: A tárgyaknak a látszás tudománya szerinti ismertetése és rajzolása
775. Fraknói Vilmos: A magyar nemzet története I-III. Házi könyvtár IX-XI.
776. Király Pál: Ulpia Trajana Augusta Colonia Dacica
777. Király Pál: Apulum. Gyulafehérvár az ó-korban. Gyulafehérvár története I.
778. Szepesi emlékkönyv a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1888. augusztus 23-28-án Tátrafüreden tartott XXIV. vándorgyűlésének alkalmából
779. Szádeczky Lajos: Fogaras vára és uradalma és történeti emlékei
780. Wéber Samu: Nedeczvára
781. Hornyik János: Pusztaszer a honalapító magyar nemzet első törvényhozási közgyűlése szinhelyének története
782. Boleman István: A balaton parti fürdők és üdülőhelyek leírása
783. Thaly Kálmán: Ocskay László, II. Rákóczi Ferencz fejedelem brigadérosa és a felső-magyarországi hadjáratok 1703-1710. I-II.
784. Persián Kálmán: A lengyelfalvi Orbán bárók családtörténeti tanulmány
785. Acsády Ignácz: A karloviczi béke története 1699
786. Szentkláray Jenő: Mercy kormányzata a Temesi bánságban újabb részletek Délmagyarország XVIII. századi történetéhez
787. Carolus Wagner: Collectanea genealogico-historica illustrium Hungariae familiarum I-IV.
788. ifj. Kubinyi Miklós: Bethlenfalvi gróf Thurzó György levelei nejéhez Czobor-Szent-Mihályi Czobor Erzsébethez I-II.
789. Tarnóczy Gusztáv: A nyitrai választás
790. Király Pál: A markoman háborúk
791. Horvát Sándor: Okmánytár a piaristák Sz. László királyról czimzett nyitrai kollegiumának történetéhez, 1698-1849. I.
792. Szentkláray Jenő: Száz év Dél-Magyarország ujabb történetéből tekintettel a III. Károly és Mária Terézia korabeli előzményekre
793. Bodor Antal: Temesvár és Délmagyarország múltja, jelen közállapotai és turistikai leírása az Alduna útikalauzával
794. Király Pál: Dáczia története
795. Vágó Ferenc: A Gyöngyösi Kath. Községi Nagygymnasium története 1634-től 1895-ig
796. Parecz István: Arad-megye és Arad-város ismertetése
797. Demkó Kálmán: A szepes-szombati krónika
798. Éble Gábor: A Harruckern és a Károlyi család, genealógiai tanulmány
799. Horvát István: Magyar ország gyökeres régi nemzetségeiről
800. Szalay József-Baróti Lajos: A magyar nemzet története I-IV.
801. Thaly Kálmán: Bottyán János vezénylő tábornok levelezései s más emlékezetreméltó iratok, 1685-1716
802. Findura Imre: Rima-szombat szabadalmas város története
803. Füredi János: A szentgyörgyi kegyes tanitórendi ház és templom története
804. Visegrádi János: A podolini piarista rendház története (1642-1702)
805. Münnich Sándor: Igló királyi korona- és bányaváros története
806. Szilágyi Ferencz: Zilah történelméből
807. Thaly Kálmán: Nagy-szombati harc
808. Thaly Kálmán: A báró Orlay s gróf Serényi család
809. Hellabrant Árpád: Magyarországi vonatkozású ősnyomtatványok
810. Csősz Imre: A kegyes-tanitó-rendiek Nyitrán. Magyar műveltségtörténelmi rajz nyolc képpel
811. Szilágyi István: Máramaros vármegye egyetemes leírása
812. Pauler Tivadar: A budapesti magyar kir. Tudomány-Egyetem története I.
813. Hajnik Imre: Magyarország az Árpád-királyoktól az ősiségnek megállapításáig és a hűbéri Európa
814. Hellebronth Kálmán: A magyar testőrség névkönyve 1760–1918
815. Lehotzky (András): Stemmatographia nobilium familiarum regni Hungariae ... I-II.
816. Kenessey Béla: Károlyi-emlékkönyv
817. Karácson Imre: Szent Imre herczeg. Élet- és jellemrajz
818. Bunyitay Vince: Szent László király emlékezete
819. Soulavy Ottokár: A vasúti biztositó berendezések
820. Zsilinszky Mihály: A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai a reformátiotól kezdve I-IV.
821. Apor Péter: Metamorphosis Transylvaniae azaz Erdélynek változása
822. Bojnicic Iván: Az oklevélhamisitás a középkorban különösen Magyarországon és társországaiban
823. Mohl Adolf: Lövő története
824. Pauler Tivadar: Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez
825. Keményfy K. Dániel: Vaszary Kolos: 1855-1905
826. Munkácsi Bernát: Árja és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben
827. Balog Elemér: Az eltünés és a holttányilvánitás a magyar és a német jogban különös tekintettel a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetére és a magyar polgári perrendtartás javaslatára. Magánjogi és perjogi tanulmány
828. Ferdinándy Gejza: Magyarország közjoga (Alkotmányjog)
829. Ágoston Péter: A szekularizáció
830. Kaán Károly: A természeti emlékek fentartása
831. Molnár Lajos: Az adóreform és a közigazgatás
832. Pikler Gyula: Az emberi egyesületek és különösen az állam keletkezése és fejlődése
833. Mocsáry Lajos: Az állami közigazgatás
834. Csávolszky Lajos: Az árulás története
835. György János: A becsületes állam
836. Beksics Gusztáv: A dualismus története, közjogi értelme és nemzeti törekvéseink
837. Vigyázó Ferenc: Az európai közjog egy alkotmányos garantiája. Alkotmányjogi értekezés
838. ifj. Vutkovich Sándor: A felsőházak szervezete a főbb államokban. Politikai tanulmány
839. Dombováry Géza: Fenyitő eljárás és büntetési rendszer Pestmegyében a XIX. század első felében
840. Karácsonyi János: A hamis, hibáskeltű és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig
841. Eötvös Károly: Harcz az alkotmányért
842. Suhayda János: A honositásról és a külföldiekről magyar és külföldi jogi kútfők szerint
843. Baross János: Idegenek birtokszerzése
844. Fábry Béla: Igazságszolgáltatás az elzálogositott XIII szepesi városban
845. Csávolszky Lajos: Királyunk és tanácsosai
846. Király János: Magyar alkotmány- és jogtörténet különös tekintettel a nyugateurópai jogfejlődésre I.
847. Thoroczkay Viktor: A magyar állam és nemzetiségei. Politikai tanulmány
848. Szederkényi Nándor: A magyar hadi intézmény története és közjogi megvilágításban
849. Lázár Miklós: Erdély főispánjai (1540-1711)
850. Winkler Lajos: A magyarországi románok egyházi, iskolai, közművelődési, közgazdasági intézményeinek és mozgalmainak ismertetése
851. Braun Róbert: Magyarország feldarabolása és a nemzetiségi kérdés
852. Matlekovits Sándor: Magyarország államháztartásának története 1867-1893 I-II.
853. Szamota István: Magyar oklevél-szótár. Régi oklevelekben és egyéb iratokban előforduló magyar szók gyüjteménye.Pótlék a Magyar Nyelvtörténeti Szótárhoz
854. Hodor Károly: Doboka vármegye polgári esmértetése (Nemesi családokat tartalmazó különnyomat)
855. Mikulik József: Magyar kisvárosi élet, 1526-1715.Történelmi tanúlmány
856. Kálmán Dezső: A gyönki ev. ref. gymnasium története, 1806-1900
857. Daday István: A deési Daday család genealógiája
858. Ferenczi Zoltán: A könyvtártan alapvonalai
859. Kis János superintendens emlékezései életéből maga által feljegyezve
860. Ballagi Aladár: Kecskeméti W. Péter ötvöskönyve
861. Dósa Elek: Erdélyhoni jogtudomány I-III.
862. Zeller Árpád: A magyar egyházpolitika, 1847-1894. I-II.
863: Nátafalussy Kornél: Keresztelő Szent Jánosról nevezett jászóvári egyház prépostjai
864. Mihalovics Ede: A katholikus predikáczió története Magyarországon I-II.
865. Zsilinszky Mihály: A linczi békekötés és az 1647-ki vallásügyi törvényczikkek története

866. Boncz Ferenc: A katholikus főpapi hagyatékok körüli eljárás és erre vonatkozó főbb rendeletek
867. Pór Antal: Boleszló herceg, esztergomi érsek, 1321-1328
868. Thury Etele: A Dunántúli Református Egyházkerület története I.
869. Farkas Lajos: Egy nemzeti küzdelem története
870. Ackermann Kálmán: Forgách Ferenc bíboros, esztergomi érsek életrajzi tanulmányok az ellenreformáció korához
871. Velics László: Magyar jezsuiták a 19. században
872. Császár Elemér: A Pálos-rend föloszlatása
873. Kollányi Ferenc: A párbér jogi természetéhez
874. Kőhalmi-Klimstein József: Simor János bíbornok, érsek Magyarország herczeg-prímásának élete és működése emlékezete
875. Hradszky József: A XXIV királyi plébános testvérülete és a reformáczió a Szepességben
876. Hudra János: A piaristák Zemplén-vármegyében, 1727-1890
877. Johann Heinrich Schwicker: Die nationalpolitischen Ansprüche der Rumänen in Ungarn
878. Török Kálmán: A magyarországi katholikus egyházi vagyon tulajdonjoga
879. E. V. Zenker: Geschichte der wiener Journalistik von den Anfängen bis zum Jahre 1848
880. Friedrich Weiser: Die Marianischen Congregation in Ungarn und die Rettung Ungarns, 1686-1699. Kritisch-historisches Kulturbild von 1581-1699
881. Tibád Antal: A román kérdés és a magyar nemzetiségi politika
882. Timon Ákos: A párbér Magyarországon jogtörténeti fejlődése és jelen állása szerint levéltári nyomozások alapján
883. Várady Lipót Árpád: A párbérkérdésről
885. Pólya Jakab: A budapesti bankok története az 1867-1894. években
886. Pirhalla Márton: A szepesi prépostság vázlatos története kezdetétől a püspökség felállításáig
887. Szádeczky Lajos: Kovacsóczy Farkas 1576-1594
888. Hellebrant Árpád: Diplomatariumok és monumenták a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában
889. Szokolszky Bertalan: A százéves kassai püspökség. 1804-1904
890. Czettker Jenő: Akié a föld, azé az ország
891. Mandelló Gyula: Anglia királyi igazságszolgáltatása a XI-XIV. században. Jogtörténeti tanulmány
892. Concha Győző: Báró Eötvös József állambölcselete és a külföldi kritika
893. Gróf Teleki Pál: Az elsődleges államkeletkezés kérdéséhez ; államtudori értekezés

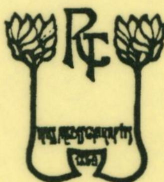

Históriaantik Könyvkiadó, 2013

A könyv egyedi példányszámban készült!
Kiadó:
Históriaantik Könyvesház Bt.
(1077 Budapest, Almássy tér 16)
Megvásárolható:
Históriaantik Könyvesház
1077 Budapest, Almássy tér 16. H-P 10-18h
www.historiaantik.hu
info@historiaantik.hu

EÖTVÖS KÁROLY

HARCZ A NEMZETI HADSEREGÉRT

BUDAPEST MDCCCCVI
VIII., ÜLLŐI-ÚT 18. SZÁM.

RÉVAI TESTVÉREK
IRODALMI INTÉZET R.-T.